

T.C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI YAZARLARINDAN EHEM
ÖMER VE HİKÂYELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hamide GÜLER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Nevşehir
Ekim 2013

T.C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI YAZARLARINDAN EHEM
ÖMER VE HİKÂYELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hamide GÜLER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Nevşehir
Ekim 2013

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Hamide Güler, 2013

“Anneme ve Babama...”

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Hamide GÜLER

İmza:

Kılavuza Uygunluk Onayı

“Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ehtem Ömer ve Hikâyeleri” adlı yüksek lisans / doktora tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Hamide GÜLER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL

Yüksek Lisans Tezleri için “Kabul ve Onay” Sayfası

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER danışmanlığında Hamide GÜLER tarafından hazırlanan “Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ehtem Ömer ve Hikâyeleri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

..30.. / ..10... / ..2013..

(Tez savunma sınav tarihi)

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Üye : Doç. Dr. Mehmet GERİBAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Samil YEŞİLYURT

.....
.....
.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 02.12.2013. tarih ve 2013.40.06 sayılı

Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /
Doç. Dr. Alper Aslan
Enstitü Müdürü

ÖZET

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI YAZARLARINDAN EHTEM ÖMER VE

HİKÂYELERİ

Hamide GÜLER

Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ekim 2013

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

Çin yönetiminde esaret ve baskı altında tam otuz üç yıl (1878-1911) geçiren Uygur halkı, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılda dünyada meydana gelen değişimlerden etkilenecek tekrar bağımsızlık mücadelesine girişmiş ve bu mücadele sonucunda Çağdaş Uygur Edebiyatının tohumları atılmaya başlamıştır. “Çağdaş Uygur Edebiyatı Yazarlarından Ethem Ömer ve Hikâyeleri” isimli bu çalışmanın amacı, Çağdaş Uygur Edebiyatının araştırılmasında, temel konuların belirlenmesinde, öykü tekniğinin incelenmesinde, özellikle Ethem Ömer’in şahsında Uygur hikâyeciliğinin gelişme yollarının öğrenilmesine katkıda bulunmaktır.

Çağdaş Uygur Edebiyatı yazarı Ethem Ömer’in hikâyeleri çok boyutlu kışkırtıcılığı, her türlü önyargıyı sorgulamak üzere tasarlanmış bilinçli bir edebî tezat stratejisidir. Onun öykülerinin karakterlerinin kimlik çelişkileri, etiketlerin isabetsizliğine dikkat çekerek okuru kendine özgülüğe ve bireyselliğe davet eder. Edebiyatın temel kutuplarının ebedî çarpışması olan beyazla siyah, aydınlıkla karanlık gibi zıtlıkları, öykülerde gri ve pastel renk tonlarıyla betimlemesi hakikatin basite indirgenemeyeceğine işaret eder. Bu bağlamda, dünya edebiyatından alıntılanmış fikirler Ethem Ömer’in hikâyeleri için özel önem taşımaktadır.

Öykülere esin kaynağı olduğu düşünülen olaylararasıda kısmen somut ve soyut benzerliklerden yola çıkıldığında, anlamlı görünen bazı yapısal tezatlar da göze çarpar. Bu tezat stratejisi, sonuçta, sanıldığı gibi önyargılı değil, çoğulcu ve anti-

sömürgecilik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Ehtem Ömer'in öykülerde ele aldığı konular, siyasal edebiyat türünün dünya edebiyatındaki büyük ustalarına yapılan bir "şapka çıkarma" jestinden çok metinler arası cevap, nazire veya parodi sayılabilir.

Bu çalışma sonucunda Ehtem Ömer'in kullandığı tekniklerin, seçtiği konuların, Çağdaş Uygur edebiyatında hikâyeciliğin gelişmesinde ne denli önemli olduğunu tespit ettik. Bu durum Uygur edebiyatında hikâyeciliğin göz ardı edilemez ilerlemesine katkıda bulunmak amacıyla, bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: beyaz, siyah, somut, soyut, öykü, yazar

ABSTRACT

ÖMER EHTEM AS A WRITER OF CONTEMPORARY UYGHUR LITERATURE AND HIS STORIES

Hamide GÜLER

Nevsehir University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature Master of Science, October

2013

Supervisor: Asst. Dr. Adem ÖGER

Uyghur people thirty-three years he lived under the yoke of China (1878-1911) , under influence of the changes, what had been taking place in the world, in the XIX and XX centuries, again began fighting for independence for this fight , and as a result were sown seeds of the modern Uyghur literature. The purpose of our thesis under title " Omar Ehtem as a writer of the Modern Uyghur literature and his stories" is to investigate, to contribute to the study of modern Uyghur literature, identification of key issues, the research of narrative technique, to promote the study of the development of the narrative Uyghur literature in particular, in the person of Omar Ehtem.

The stories of famous Uyghur writer Ehtem Ömer is multifaceted provocativenessconscious strategy of literary contrast and designed to question all manner of prejudice to query any conscious bias contrasts literary strategy. His stories, characters, conflicts of identity, noting that the labels unincidence and individuality invites its readers. There are the main poles of the eternal collision of literature, such white and black, as darkness and light, gray and pastel color tones, contrasts vague stories indicate reduced to simplistic depictions of reality in his stories. In this context, special attention to stories of the world literature is quoted Omar Ehtem ideas.

Among the works inspired by stories partly concrete and abstract similarities above the structural contradictions are seen in some meaningful looks. This contrasts with strategy, after all, is not biased as it may seem, be regarded as a pluralist and anti-colonialism. Therefore, EhtemÖmer, the themes of the stories, the greatest masters of world literature is a kind of political literature veil, "hat removing" the gesture very intertextual answer, taunting or spoof considered.

As a result of this study we determined the techniques used in Ömer Ehtem's stories, his selected topics, we have found the importance features in development of modern Uyghur literature. This proves an importance and undeniable of our study in the in determine Ehtem Ömer's position in the Uyghur literature, his contribution to the advancement of storytelling can not be ignored.

Key words: white, black, concrete, abstract, story, writer

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
UYGUR EDEBİYATI TARİHİ	1
1. Uygur Edebiyatının Dönemleri	10
2. Çağdaş Uygur Edebiyatı.....	12
1. EHEM ÖMER'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	16
1.1. Hayatı	16
1.2. Edebî Kişiliği.....	17
1.3. Eserleri.....	19
2. HİKÂYELERİN İNCELENMESİ	21
2.1. Vaka.....	22
2.1.1. Sergüzeşt Tipi Vaka.....	23
2.1.2. Birden Fazla Vakalı Eser	26
2.1.3. Birbirine Girmiş Karışık Örgülü Vakalar	29
2.2. Zaman	31
2.2.1. Aktüel Zaman	31
2.2.2. Tarihî Zaman.....	33
2.2.3. Mazi Koridoru.....	34
2.2.4. Kozmik Zaman	36
2.3. Mekân.....	39
2.3.1. Açık Mekân.....	40
2.3.2. Kapalı Mekân.....	41
2.3.3. Mekânın Simgesel Değeri.....	44
2.4. Kişiler Kadrosu.....	46
2.4.1. Merkezi Kişiler	46
2.4.1.1. Gerçek Aydın	46
2.4.1.2. Vefakâr Kadın	48
2.4.1.3. Yozlaşmış Kişiler	50

2.4.2.Yardımcı Kişiler	51
2.4.2.1.Ev Halkı	51
2.4.2.2.Serseriler	53
2.4.2.3.Esnaf/ İşçi.....	55
2.5.Anlatıcı Tipleri	56
2.5.1.Gözlemci Anlatıcı	56
2.5.2. Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcı	60
2.5.3. Çoğulcu Bakış Açısı ve Anlatıcısı	61
2.6. Aktarma Yöntemleri.....	63
2.6.1.Anlatma.....	63
2.6.2.Gösterme	65
2.7. Tema (İzlek)	67
2.7.1. Doğa.....	67
2.7.2. İşçi / Esnaf Hayatı.....	68
2.7.3. Aydın Sorunu.....	70
2.7.4.Ahlâk ve Din.....	71
3. HİKÂYELERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ.....	75
3.1.Qara Cañgal	75
3.2.Samavi Çembirek	93
3.3.Men Yaşığan Dünya	95
3.4.Qirtaq Soqqa.....	99
3.5.Qız Kétidu	102
3.6.Boran	111
3.7.Torgay	115
3.8.Çırağ	120
3.9.Kona Kalpaknin Sayısı	123
3.10.Şérik.....	126
3.11.Kona Paxta	128
3.12.Tiriliş	147
3.13.Ürümçiniñ Arqa Koçisi	153
3.14.Kéçiniñ Közi.....	158
3.15.Déligulluqtiki Söyü	176
3.16.Zémin Qara Âdemliriñge.....	178
4. HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMIŞ METNİ.....	225

4.1.Kara Orman	225
4.2.Gök Çember	229
4.3.Benim Yaşadığım Dünya	232
4.4.Değersiz Emek	236
4.5.Kız Gidiyor.....	238
4.6.Fırtına	248
4.7.Tarla Kuşu	252
4.8.Işık	256
4.9.Eski Kalpağın Sayesinde	259
4.10.Borçlu	262
4.11.Eski Pamuk.....	264
4.12.Diriliş.....	283
4.13.Urumçi'nin Arka Sokağı	289
4.14.Gecenin Gözü	293
4.15.Arada Kalan Sevgi.....	312
4.16. Dünya İnsanlarına Bak!	315
SONUÇ.....	363
KAYNAKÇA	366
EKLER.....	370
ÖZ GEÇMİŞ.....	371

KISALTMALAR

age.	:Adı Geçen Eser
agm.	:Adı Geçen Makale
C.	:Cilt
ev.	:eviren
D.S.	:Diligülliktiki Söyü
No.	:Numara
s.	:Sayfa
TDK.	:Türk Dil Kurumu

ÖN SÖZ

Uygur edebiyatı hikâye ve roman bakımından oldukça zengin bir yapı arz etmektedir. Özellikle 20. yüzyılda Uygur sahasında birçok yazar yetişmiş ve bunlar çeşitli konularda eserler kaleme almışlardır. Ancak Çağdaş Uygur edebiyatını incelediğimiz zaman, çok yakın bir zamanda basılmış, adı ve künyesi bilinen pek çok esere sansür politikasından dolayı ulaşılamadığı görülmektedir. Bu durum pek çok değerli ve edebî eserin yok olmasına, unutulmasına ve dolayısıyla Çağdaş Uygur edebiyatında boşluk meydana gelmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Çağdaş Uygur Edebiyatının önemli yazarlarından Ehtem Ömer'in hikâyelerini Türkiye Türkçesine kazandırmak ve bu eserleri içerik, işlev ve üslup bakımından incelemektir. Böylece Anadolu coğrafyasına oldukça uzak bir bölge olan Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türklerinin çağdaş edebiyatı ve ürünlerinden araştırmacıları haberdar etmenin yanı sıra aynı kaynaktan beslenen; ancak zamanla farklı mekân ve iklimlerde gelişen Türk edebiyatının temel müştereklerini ortaya koyma amaçlanmıştır.

Çalışmada, Uygur edebiyatının tarihî dönemleri hakkında bilgi verildikten sonra, Çağdaş Uygur edebiyatı yazarlarından Ehtem Ömer'in hikâyeciliği incelenmiştir. İnceleme vaka, zaman, mekân, kişiler kadrosu, anlatıcı tipleri, aktarma yöntemleri ve tema ele alınarak yapılmıştır. Çalışma konusu belirlendikten sonra gerekli kaynak taramaları yapılmıştır. Ehtem Ömer'in hikâyelerini yazarken sanatsal bir amaç güdüp gütmeyeceği üzerinde tartışma yürütülmüştür. Yazarın yıllarca Çin istilasında yaşayan Uygur Türklerinin çektiği sıkıntıları hikâyelerine ne şekilde yansıttığı üzerinde durulmuştur.

Çalışma “Giriş” ve dört bölümden oluşmaktadır. “Giriş” kısmında ana hatlarıyla Uygur edebiyatının tarihî gelişimi ve devirleri hakkında bilgi verilmiştir.

“Birinci Bölüm”de, Ehtem Ömer’in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. “İkinci Bölüm”de Ehtem Ömer’in on altı hikâyesi vaka, zaman, mekân, kişiler kadrosu, anlatıcı tipleri, aktarma yöntemleri ve tema başlıkları altında incelenmiştir. “Üçüncü Bölüm”de hikâyelerin transkribe edilmiş metinlerine; “Dördüncü Bölüm”de ise hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerine yer verilmiştir. Çalışma “Sonuç” ve “Kaynakça” kısımları ile tamamlanmıştır.

Çalışma boyunca öneri, fikir ve yönlendirmeleriyle desteğini esirgemeyen, kaynak bulmam konusunda her zaman yanımda olan, yapmış olduğu çalışmalarıyla yolumu aydınlatan, bana Türk dünyası sevgisini aşıl原因, bu sahada çalışma imkânı sağlayan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Adem Öger’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hamide GÜLER

Nevşehir, 2013

GİRİŞ

UYGUR EDEBİYATI TARİHİ

Türkistan’da yapılan keşiflerden önce Türk kavimleri ve Doğu Türkistan hakkındaki bilgiler azdı. Elde var olan tek şey Selçuklulara ve Osmanlılara ait metinler ile Çağatay lehçesinde yazılmış ve esas itibarı ile dini ve edebi eserlerdir. Bunun yanında Doğu Avrupa, Batı Asya ve Sibiryada’ki çok sayıda muasır Türk lehçeleri hakkında bazı malumatlar da vardı. 19. yüzyılın sonunda Thomsen’in, şimdiki Moğolistan topraklarında bulunan Orhun Kitabeleri’ni çözümlemesi durumu biraz değiştirmeye başlamıştır. Akabinde Almanların Turfan keşifleri ile eski Türkçe el yazmaları ve blok basma yazılar ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında bulunan resimler, arkeolojik malzemeler bu sahadaki eski Türk varlığı hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır (Yıldırım 431).

Türklerin menşe efsanelerinden biri Doğu Türkistan’da geçmektedir. Buna göre komşu ülke tarafından mağlup edilen ve soyları tamamen katledilen Türklerden sadece on yaşındaki bir çocuk sağ kalmıştı. Galiler onu öldürmeye kıyamadılar ve onun ayaklarını kesip bataklığa yani Etsin Göl’e bıraktılar. Çocuk burada bir dişi kurt tarafından beslenip büyütüldü. Çocuk büyüyünce kurt ile birleşti ve kurt gebe kaldı. Komşu ülke çocuğun yaşadığını öğrenince oraya adamlarını gönderdi. Adamlar gelince çocuk ve kurt Turfan dolaylarına kaçtılar ve orada bir mağaraya sığındılar.

Mağarada on çocukları oldu ve bunlar dışarıdan kızlarla evlendi. Böylece Türkler yeryüzüne yayıldılar (Yıldırım 431).

Bugünkü Doğu Türkistan coğrafyası Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yer almakta ve Çin idari yapısı içinde “Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi” olarak adlandırılmaktadır. Yazılı kaynaklardaki Türkistan kelimesi ilk kez Turkastanak şeklinde eski Yunanlıların İskitya kelimesine karşılık olarak VIII. yüzyılda yaşamış olan Ermeni tarihçisi Musa Horenki tarafından kullanılmış ve batıda İdil, doğuda İmaos yani Tanrı dağlarının doğu tarafları, güneyde Maverünnehir mukabili olan Sogd ile Arik yani Horasan arasındaki topraklara atfedilmiştir. Daha evvel VI. yüzyılda Yunan kaynaklarında, Orta Asya için Türk adına bitişen Yunanca – hia-ekiyle “Turkhia” denilmiştir. Avesta’da da Turan ve Türkistan kelimesi geçmekte ve Tanrı dağlarının doğusundan idil Irmağı, Seyhun ve Ceyhun, Horasan arasında kalan topraklar kastedilmektedir (Yıldırım 422).

Doğu Türkistan toprakları yaklaşık iki asırdır Çin’in esareti altındadır. Coğrafi ve stratejik konumundan dolayı bu topraklarda Uygur Türkleri Çin’in baskısında yaşamaktadır. Bugün Doğu Türkistan’da Çin’e bağlı olarak yaşayan Uygur Türkleri siyasi baskı, ekonomik sömürü, kültürel eritme, ekolojik tahribat ve aşağılanmaya maruz kalmaktadır. Çin yönetimine karşı yapılan her direniş kanlı bir şekilde bastırılmakta ve Uygur Türkleri tedrici bir Çinleştirme siyasetine maruz kalmaktadır (Ay 32).

Zengin bir kültüre sahip olan Uygur Türkleri çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bütün Uygur Türklerinin 18 milyon kadarı Çin Halk Cumhuriyetine bağlı Uygur Muhtar Bölgesinde (Doğu Türkistan’da); 500.000 den fazlası ise bağımsızlıklarını yeni kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’da yaşamaktadır. Bunun yanında 200.000 kadar Uygur Türkü

Ortadoğu ülkeleri, Avrupa ve Amerika’da yaşamakta; Uygur Türkçesiyle konuşup yazmaktadır.

Çinliler Doğu Türkistan’a ancak işgalci sıfatıyla nüfuz etmeye çalışmışlardır. Muasır tarih yazımlarında ise Doğu Türkistan’ı Çinliler’in kadim toprağı olarak göstermek için her dilde türlü neşriyata girişmişlerdir. Çinliler bu tür propaganda kitaplarıyla çeşitli tarihi belgeleri çarpıtarak neticeye varmaya çalışmaktadırlar. Bu çarpıtılmalardan biri “Tawgaç” kelimesinin anlamıdır. “Tawgaç” kelimesiyle ilgili çok sayıda tartışma yapılmıştır. Ünlü Sinolog W. Eberhard’ın tamamen Çin tarih kaynaklarına dayanarak naklettiğı bilgiye göre “To-ba” lar (Tabğaç) lar H’yung-nu boyunun bir bölümüdür. H’yen-bi’lerden türemişlerdir. Çinli bir erkek ile bir Hun kadının evlenmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır, fakat H’yung-nu’larda ana egemenliğı mevcut olduğundan Çinli sayılmazlar. Bunlar ecdat mabedi makamında bir taş oylarlardı. Şimal yurtlarından cenuba göç ederlerdi, taş ev içinde göğe, yere, hakanın soyuna kurban keserlerdi. Kurbandan sonra kayın ağaçları dikerlerdi. Bunlardan tanrısal ve kutsal orman meydana gelirdi. Bu bilgi, Kaşgarlı’nın “Tawgaç: Türklerden bir bölüktür” ifadesinin anlaşılmasında son derece önemlidir (İnayet, “Çin ve Maçin Adı Üzerinde...” 1175).

Mesela, Divanü Lûgat-it Türk’de geçen “Tawgaç” maddesini misal göstererek Doğu Türkistan’ın Türkler tarafından dahi Çin toprağı olarak görüldüğünü öne sürmüşlerdir. Kaşgarlı Mahmud şöyle demektedir: “Tawgaç: “Maçin’in adıdır. Burası Çin’den dört ay uzaktadır. Çin aslında üç bölüktür: Birincisi yukarı Çin’dir ki doğudadır; buna Tawgaç derler. İkincisi “Orta Çindir”; burası “Xıtay” adını alır. Üçüncüsü “Aşağı Çin”dir, “Barxan” adı verilir; bu Kaşgar’dır. Lâkin şimdi “Maçin”, “Tawgaç” diye tanınmıştır. “Xıtay” ülkesine de “Çin” denilmiştir. Hâlbuki “Çin” ve “Maçin” adları çeşitli devirlerde farklı bölgelere atfedilmiştir. Kaldı ki “Çin” adı

esasinda Türklerin yaşadıkları Kan-su eyaletindeki Göksu bölgesi için kullanılmış ve Türklerin en eski devirlerde kurdukları devlete “Çin” adı verilmiştir. Çinliler “Çin” adını kabul etmemişler ve Türklerden ayrılmak için kendilerine “Han” adı vermişlerdir ki bugün de aynı durum söz konusudur. Çinliler hiçbir zaman kendilerine Çinli ve ülkelerine Çin adı vermemişlerdir. M.Ö. 221 yılında tüm Çin topraklarını tek bir çatı altında toplayan CH’in Hanedanı’nın esasen Türk olduğu bilinen bir vakadır. Dolayısıyla Kaşgarlı Mahmud’un bahsettiği “Çin” ile Çinlilerin hiçbir alakası yoktur. Çinlilerin edebiyat, yazı, ticaret ve kültür cihetlerinden Doğu Türkistan üzerinde tesirleri olduğu bir gerçektir ancak Doğu Türkistan’ın ilk sakinleri olarak sayılmaları mümkün değildir (Yıldırım 429-30).

Uygurlar XV. yüzyıldan sonra müşterek Çağatay edebi diliyle birçok eserler meydana getirmişlerdir. XIX. yüzyılın başlarında Çin istilasından sonra yeni bir edebiyat gelişir. Bu dönemde Doğu Türkistan halkına yapılan zulüm ve baskılar sonucunda birkaç ayaklanma gerçekleşir. Bazı yazar ve şairler halkın isteklerini ve gayretlerini eserlerinde dile getirmeye başlarlar. Bunlar; Abdurrahim Nizârî, Turdî Garibî, Noruzahun Ziyayî, Molla Şakir, Bilâl Nazım, Seyit Muhammed Kâşî’dir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında yazılan “Garipler Hekâyati” adlı eserde A. Nizârî, T. Garibî, ve N. Ziyayî’ye ait destan, gazel ve muhammesler bulunmaktadır. Bu üç şair, üslûpları birbirine benzediği için eserlerini aynı kitapta toplamışlardır.

Abdurehim Nizârî’nin “Ferhat- Şirin”, “Leyli- Mecnun”, Mahzun-Gülnisa”, “Rabia Sedin” adlı destanları, hikâyeleri ve Ali Şir Nevâî’nin gazellerine yazdığı muhammesleri eserin önemini artırmıştır. Şair özellikle “Rabia- Sedin” adlı uzun hikâyesinde dönemin sosyal düzenini, insanlar arasındaki eşitsizliği, adaletsizliği, halka yapılan zulüm ve baskıyı büyük bir ustalıkla anlatmıştır (Komisyon 597-98).

Abdurehim Nizarî, Klasik Türk edebiyatının çeşitli tür ve şekillerinde eserler kaleme almış bir şairdir. Kendini Ali Şir Nevaî'nin varisi olarak kabul eden ve hayatının büyük bir kısmını Nevaî'nin eserlerini çoğaltmaya ve medresedeki öğrencilerine anlatmaya adanmış Nizarî, bir taraftan önceki devirlerde Hint, Arap ve Fars edebiyatında yer alan eserlerin Uygur Türkçesine tercümelerini yaparken diğer taraftan Uygur Türkleri arasında sözlü olarak anlatılan halk hikâyelerini divan şiiri geleneği içinde döneminin dil ve üslup özellikleriyle kaleme almıştır. Nizarî'nin eserleri içerik ve şekil bakımından incelendiğinde, Azerbaycan ve Anadolu sahasında yetişen divan şairlerinin eserleri kadar öneme sahip olduğu görülmektedir. Gazel, kaside ve mesnevi gibi divan edebiyatı nazım şekillerinde başarılı eserler kaleme alan Nizarî'nin "Hamse"sahibi bir şair olması, Uygur sahasında Divan şiirinin ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir (Öger ve Yılmaz, Uygur Sahasında Yetişmiş...39-50).

N. Ziyayî'nin "Garipler Hekâyatı"nda iki destan yer alır. "Vamık- Uzra" ve "Mesud Dilara"adlı bu mesnevilerde aşk ve vefa konuları işlenir. T. Garibî'nin gazelleri ve destanları, Uygur edebiyatının ilerlemesine, edebiyatta yeni fikirlerin ortaya konulmasını sağlar (Komisyon 597- 98).

Türk kültür tarihinde önemli bir yer tutan şahıslardan bir diğeri Satuk Buğra Han'dır. Satuk Buğra Han'ın Karahanlı sülalesinden İslamiyeti ilk kabul eden ve bu dini ülkesinde yayan hükümdar olduğu bilinmektedir. Satuk Buğra Han büyük bir ciddiyetle takip ettiği İslamlaştırma politikası sebebiyle Uygur yurtlarına yönelmiş ve bu devletin batı kısımları diğeri bir ifadeyle Karahanlılara yakın olan bütün bölgelerini çok büyük bir maharetle İslamlaştırmıştır. Bu bir manada Koçu'daki Uygur kağanlarının bir nevi atalar dini haline gelmiş olan Maniheizm ve Budizmi müdafaa etmek için Karahanlılara tavır almaları, hatta bundan da öte onlardan

kopmalarına sebep olmuştur. Satuk Buğra Han, bir Budist ve Uygur merkezi olan Hoten üzerine yürümüştür. Hoten uzun kuşatmalardan sonra alınmıştır. Satuk Buğra Han Hoten Uygurlarını İslam dinine kabule çağırılmış, onların büyük bir kısmı Müslüman oldukları gibi, bir o kadarı da eski Buda dini üzerinde kalmışlardır. Satuk Buğra Han bundan sonra diğer bir Uygur merkezi olan Kuça şehri üzerine yürümüş ve pek fazla bir direnme görmeden burasını ele geçirmiştir. Hoten Şehrinde olduğu gibi, burada da halk gaziler tarafından İslam dinini kabule çağırılmış ve onların büyük bir kısmı Müslüman olmuşlardır. Yeni dini kabul etmeyen Budist Uygurlara hiçbir şey yapılmamıştır. Satuk Buğra Han'ın Uygur yurtlarında önünü kesecek, onu durduracak hiçbir güç yoktur. Bu nedenle Kardeşehir ve İli yolu hem de iki koldan Uygur İdikutu'nun üzerine yürümüştür. Satuk Buğra Han, Uygurlarla mücadelesinde üstün gelmiş ve yapılan barış anlaşmasına göre Uygur iç işlerinde serbest; ancak Karahanlılara bağlı bir devlet olacaklar ve onlara vergi ödeyecekler (Öger, Uygur Türkleri Arasında... 591). Satuk Buğra Han eserlerde genellikle savaşçı kimliği ile yer almaktadır. Ancak kazandığı zaferlerle milletler arasında karşılıklı etkileşimde de sebep olduğundan eserlerde savaşçı kimliğinin yanı sıra, izlediği politika ile de yer alır. Onun politikası İslamın fethettiği topraklarda yayılmasını sağlamaktır.

Satuk Buğra Han'ın Uygur yurtlarında, birbiri ardına kazandığı parlak zaferler sayesinde, İslam dini Uygurlar arasında Budizm ve Maniheizme karşı çok büyük bir üstünlük sağlamış, bundan da öte Uygurların kendi hür iradeleri ile İslamı tercih etme yolu açılmıştır. Böylece Uygur ülkeleri, her türlü İslami tebliğ ve irşad faaliyetlerine açık bir ülke haline gelmiştir. Diğer taraftan Budizm artık bundan sonra Uygurlar, belki de bütün iç Asya'da üstünlüğünü kaybetmiş ve bir daha ayağa kalkmamak üzere çok ağır bir darbe yemiştir. Uygur Türklerinin İslamiyet'e

geçmeleri, Karahanlıların sonraki hanları döneminde de devam etmiştir (Öger, Uygur Türkleri Arasında... 591).

Türkiye’de Satuk Buğra Han hakkındaki efsanelerle ilgili ilmî çalışmalar ve metin yayımları, Osman Turan’ın Grenard’dan “Satuk Bugra Han Menkıbesi ve Târîhi” adıyla Türkçeye çevirdiği ve “Ülkü” dergisinin 74, 79, 80, 82, 83. sayılarında yayımladığı makaleye dayanmaktadır. Grenard ise makalede, menkıbe olarak adlandırılan metni özetleyerek vermiş ve bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Grenard, Satuk Buğra Han hakkındaki anlatmanın tek bir metin olduğunu belirtmiş ve bu metni çalışmasında özetleyerek vermiştir. Satuk Buğra Han hakkında, Doğu Türkistan’da yayımlanan çalışmalarda ise onun hakkındaki anlatmalar birbirinden bağımsız efsaneler olarak yer almaktadır (Öger, Uygur Efsaneleri Üzerinde... 200-201). “Tezkire- i Buğra Han” efsanesi Uygur edebiyatında Buğrahan sülâlesine ithaf edilen önemli eserlerdendir.

Satuk Buğra Han hakkında anlatılan efsanelerde, Türk dünyasında anlatılan destan, menkıbe ve halk hikâyesi gibi anlatılarda sıkça görülen önemli motiflerin yer aldığını görmekteyiz. Bunlardan münecimlerin kahramanın dünyaya geleceğini önceden bildirmesi, kahramanın olağanüstü doğumu, kahramanın kırk yiğidiyle ava çıkması ve Hızır ile karşılaşması, kahramanın rüyasında aksakallı bir ihtiyar görmesi ve ondan gelecekle ilgili bilgiler alması, kahramanın olağanüstü güçlere sahip olması gibi hususlar, Türk destanlarının temel yapılarını ortaya koyan özelliklerdir. “Satuk Buğra Han’ın, Hasan, İsen, Hüseyin ve Yusuf Kadir Han adında dört oğlu ve dört kızı vardı. Büyük kızı Nisb Türkân, Hik Mâdhî ile evlendi ki bundan yalnız bir kızı dünyaya geldi. İkinci kızı Âla Nur, bir gece İsa’nın annesi Meryem gibi ona ağzından bir damla ışık süzülen Cebrail’in ziyaretlerini kabul etti. Vakti gelince bir oğul

dünyaya getirdi. İstişare ve istihare edilen hakîm ve âlimler, bunun Ali'nin oğlu olduğunu anladılar ve ona Seyit Ali Arslan Han adını verdiler”(Grenard 147-148).

İslamiyet öncesi Türk destanlarında görülen olağanüstü motifler, bu anlatmalarda dinî bir hüviyete bürünmekte ve Satuk Buğra Han keramet sahibi biri olarak karşımıza çıkmaktadır.Örneğin; Türk destanlarında kahramanın dünyaya geleceğini münecimler haber verirken, bu anlatmada kahramanın 300 yıl sonraki doğumu Hz. Muhammed tarafından müjdelenmektedir. Yine İslam dinine girmeyen Harun Buğra Han'ın Satuk Buğra Han'ın duasıyla yerin yutması da bu duruma bir başka örnektir (Öger, Uygur Efsaneleri Üzerine...203).

Allah'ın resulü Muhammed, Kanatlı Burak'a binmiş olduğu gece, göklerde şanlı peygamber simaları arasında hiç tanımadığı bir şahsiyet gördü. Peygamber, Cebrail'e bunun hangi peygamber olduğunu sordu ve melek ona: “Bu peygamber değil, siz rihlet ettikten 333 yıl sonra fanî dünyaya inecek ve Türkistan'ı dininizin çevresi içine sokacak olan Satuk Buğra Han'ın ruhu olduğu” cevabını verdi. Muhammed sonsuz bir sevinç duydu ve yere indi, hergün dininin müstakbel propagandacısı için dua etti. Türkler'in yurdunda İslamiyet ışığını parlatacak olanın ruhunu gözleriyle görmek için, eshap talepte bulundular. Peygamber onların niyazlarını kabul ederek dua etti ve hemen başlarında Türk takyesi olan silâhlarını giyinmiş kırk atlı birlikte selâm vererek yaklaştı. Onlar, Buğra Han ve arkadaşlarının ruhları idi. Onlar arasında doğru yolda Türk sultanına rehber olmak için Allah'ın işaret ettiği Abu-Nâsır Sâ mânî de bulunuyordu. Allah'ın emrile muayyen zaman gelince Hoca Abû- Nasır Sâ mânî dünyaya geldi. Bu adam, çok dindar ve mütevaz, idare ilminde mukaddes şeyleri tanımakta yeditûlâ sahibi idi. İdare edecek ayetler bulamadığından kâfirler toprağında hak dinini yaymak için ticaretle meşgul olmaya karar verdi. Alış verişinden dünyalık bir kâr etmekten uzak olarak, o bütün

kazançlarını, insana rahim sözünü getirenin bağladığı Rahim faziletlerini kazanmak için hayır işlerine tahsis etti. Bir gece düşünde peygamberin ona:”Kalk, Türkistan yolunu tut, orada tekin (prens) Satuk Buğra Han islâm olmak için yalnız seni bekliyor.” dediğini görüyor. Abû – Nasır sevinmiş olarak, derhal oğlu ve üç yüz kişilik bir kervanla yola koyuluyor”(Grenard 145-46).

XVI. yüzyılda tercüme eserler artmaya başlar. Muhammetniyaz bin Gafur Kâşgarî, ünlü tarihçi Mirza Haydar’ın Farsça eseri “Tarih-i Reşidî’nin (Karatay sy.) bir bölümünü; Şah Muhammed bin Nizamî ise Firdevsî’nin “Şehnâme”sini tercüme eder. Ali Şir Nevaî ile Lutfi’nin şiirlerinin mensur çevirisi yapılır.

XIX. yüzyılın ortalarında Urumçi, Gulça, Kuçar ve Kâşgar şehirlerinde Mançu- Çin istilâcılarına karşı ayaklanmalar meydana gelir. Bu ayaklanmalar, siyasi değişikliklere sahip olur. Uygur halkının hürriyet yolundaki mücadelesi durmaz. Halkın mücadele arzusu ve istekleri yine eserler aracılığıyla dile getirilir. Bilal Nazım “Gezat Der Mülki Çin” destanında Uygur halkının milli mücadelesini ve kahramanlığını anlatır. Aynı yıllarda Kuçar ayaklanmasını ve halkın zaferini Molla Şakirdestanlaştırır. Molla Şakir “Zafernâme” adlı eserinde halkını ve savaşı çok başarılı bir şekilde tasvir etmiştir. Çinlilere satılmış kişileri ve Aksu’daki Çin idarecilerini eleştirmeden geçememiştir (*Uygur Edebiyatı Tarihi sy*).

Seyit Muhammed Kâşi’de “Şerh-i Şikeste” adlı destanında (1882) Uygur halkının yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Bu eser N. N. Pantusov tarafından 1909 yılında Kazan’da Rusça ve Uygurca olarak yayımlanmıştır (Komisyon 597-98).Görüldüğü gibi B. Nazım, M. Şakir, S. Muhammed Kâşi eserlerinde Uygur Türklerinin duygularına tercüman olmuşlardır.

XIX. yüzyıl halk edebiyatı bakımından da önemlidir. Sadir Pehlivan bu yıllarda çeşitli destan ve koşmalar yazmıştır. Kendisi 1864- 1867 yıllarında meydana

gelen ayaklanmalara bizzat katılmış; eserlerinde halkının kahramanlığını dile getirmiştir. Onun koşmaları ve destanları, dilden dile, ağızdan ağza dolaştığı için varyantlaşmıştır (Komisyon 597-98).

Sadir Palvan, Çinli yöneticilerin baskı ve zulümlerine hiçbir zaman boyun eğmeyerek, onlarla mücadele yolunu seçmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Bu nedenle Çinli yöneticiler, Sadir'in ölümü üzerine intikamlarını onun mezarından almak istemişlerdir. Onun mücadelelerini, hayatını ve ölümünü konu alan efsanelerden birinde bu durum şöyle özetlenmektedir: Sadir Palvan, düşmanları ile yaptığı savaşlarda hiç yenilmemiş. Mançu askerleri de onun adını duyduklarında tir tir titremiş. Rivayetlerde anlatıldığına göre, o hayatı boyunca düşmanları tarafından yedi defa tutsakedilerek zindana atılmış. Fakat o cesareti, akli ve arkadaşlarının yardımı ile bir yolunu bulup zindandan kaçarak mücadelesini sonuna kadar sürdürmüş yöneticiler, Sadir'i 'göze batan çivi' olarak görmüş. Onu defalarca öldürmeye çalışmışlarsa da, bunda başarılı olamamışlar ve bu yüzden düşmanların yüreğine kan korku salmış. Sadir, yetmiş üç yaşında eceli ile vefat etmiş. Bunu duyan general, kendi emrindekileri de onun defin işlemine göndermiş ve onun kabrine yüzden fazla sopa vurarak öcünü almış. Yakınozamana kadar Sadir'in kabrinde sopaların izleri dururmuş (Alıntıl原因 Öger, 19. Yüzyılda Yaşamış...115).

XIX. yüzyılda halkın mücadelesini dile getiren eserlerin yanında aşk konulu ve ünlü şairlerin şiirlerine nazire olarak yazılan kaside ve muhammesler de çoğunluktadır (Komisyon 597-98).

1. Uygur Edebiyatının Dönemleri

Yakup Bek'in ölümünden sonra Çin yönetiminde esaret ve baskı altında tam otuz üç yıl (1878- 1911) geçiren Uygur halkı, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılda, dünyada meydana gelen değişimlerden etkilenerek tekrar bağımsız mücadelesine girmiş ve bu

mücadele sonucunda Çağdaş Uygur Edebiyatının tohumları atılmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemlerde Rusya, Türkiye, Doğu Avrupa ve Mısır'a giderek buralarda eğitim alan Uygur gençleri, gitmiş oldukları ülkelerde "Ceditçilik Hareketi" adı altında yeni okullar açmışlar, dergi ve gazeteler yayınlamışlardır. Açılan bu okullarda okuyan bu Uygur gençlerinin, modern ilimlerin yanında Batı Edebiyatını öğrenmeleri, Batı Edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarının sanat anlayışını, yazmış oldukları şiir hikâye ve romanlarında işlemeleri, Çağdaş Uygur Edebiyatının oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişme hızla sürmüştür, pek çok Uygur adını, şair ve yazarı yetiştirmiş, gazete ve dergiler yayımlanmıştır. Uygur Edebiyatında meydana gelen gelişmeler zaman zaman Çin yönetiminin sansür ve baskı politikasından dolayı yavaşlamış, duraklamıştır. Çağdaş Uygur Edebiyatı, Uygurca ve Türkçe kaynaklara dayanarak yer yer edinilen gözlemlere atıflarda bulunularak yakın tarihe kadar ele alınmıştır (Baran 191-211).

Uzun yıllar boyunca Çin baskısı ve Hocalar yönetiminde olan Doğu Türkistan halkının esaretine, 1864 yılının Kasım ayında, Taşkent'ten Kaşkar'a gelerek son veren Yakup Bek'in 1877 yılında vefat etmesiyle Doğu Türkistan halkı, tam otuz üç yıl (1878- 1877) süren süre zarfında baskı ve esaret altında zor günler yaşamaya başlar. Yakup Bek'in ölümünden sonra ülkedeki siyasi boşluk, iktidar mücadeleleri, Çin baskısının artması ve açlık uzun yıllar Doğu Türkistan halkının bağımsızlık mücadelesini zayıflatmış ve halk yaşam mücadelesiyle karşı karşıya kalmıştır (Baran 192).

Doğu Türkistan bölgesi Karahanlılar döneminden itibaren Orta Asya tarihinde ilim ve kültür merkezi olarak önemini gittikçe arttırmıştır. Yakınçağlarda ipek yolunun güzergâh değiştirmesi neticesinde bölge ticari önemini katbetmiş ve bu durumdan ipek yolu üzerindeki devletler ekonomik ve siyasi açıdan etkilenmişlerdir.

Bu sebeple yeni ve Yakınçağda Türkistan'ın bütünlüğünü kaybetmesi ile birlikte bölge istilâlara açık hale gelmiştir. Rusya ve Çin, Türkistan'a doğru genişleyerek bölgeyi ele geçirmişlerdir (Tuğ 8).

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında dünyada meydana gelen değişimler, bütün dünya tarihini ve edebiyatını etkilediği gibi, Uygur tarihini ve edebiyatını da etkilemiştir. Bir taraftan zengin derebeylerle mücadele eden, bir taraftan da Çin Milli Partisi Gomindan'ın siyasi baskı ve şiddetine maruz kalan Uygur halkının, bu baskı ve şiddeti, halk türkü ve şiirlerinde işlemesiyle Çağdaş Uygur Edebiyatının tohumları atılmaya başlar (Baran 192).

2. Çağdaş Uygur Edebiyatı

XX. yüzyılda halkın Çin istilacılarına karşı yaptığı mücadeleyi konu alan eserler yoğunluk kazanmıştır. Bu dönem, “Milli Edebiyat”ın başlangıç dönemi sayılabilir. Doğu Türkistan halkının sosyal hayatının işlendiği en önemli eserler şunlardır: Arzu Muhammed'in “Emir Ali”; Umudî'nin “Ceng- nâme”; Muhammed Alem'in“Tarih-i Kâşkar”; Kasım Bey'in “Gulca Vakıatları Bayanı”; Muhammed Salih Yarkendî'nin “Gazatü'l- Müslimin”; Molla Bilal bin Molla Yusuf'un “Gazatder Mülki Çin”; Seyyid Muhammed'in “Şerh-i Şikestenâme”, Molla Şakir'in “Zafernâme”, Şeyh Garîbi'nin “Tarihnâme-i Yakup Han”, Kurban Sûfi Seferbay'ın “Tarih Be Dövlet”, Molla Musa Sayramî'nin “Tarih-i Emینیye” ve “Tarih-i Hamidî” adlı eserleridir.

Çin saldırısı, Uygur Türklerine yapılan zulüm ve işkence, halkın buna karşı koyması, halk destanlarına da işlenir.

Uygur Türkleri 1930 yılında Kumul'da Çinlilere karşı ayaklanır. Bu milli mücadele hareketi Abdulhalük Uygur gibi şâiri ortaya çıkarır. O, halkın milli duygusuna çok güzel hitap etmiştir. “Sen kimming Oglisen, Oylisangçu” (Sen Kimin

Oğlusun, Düşün Lütfen) adlı şiir Hoten ayaklanmasında askerler tarafından marş olarak okunur. Kendisi Turfan ayaklanmasına bizzat katılmış ve yakalanarak şehit edilmiştir.

Uygur Türklerinin ünlü şairlerinden biri de Lutfullah Mutallip'tir. Mutallip "Şincan Gazetesi"nde göreve başlar. "Edebiyat Gülzârı" başlığı altında şiirler yazar. 1943 yılında Urumçi'de siyasi değişiklikler sonucunda Çinliler, Mutallip'i Aksu'ya sürgün eder. Şair aynı şehirde çıkan Aksu Gazetesi'nde görev alır ve "Hiyalçan Tilek" (Hülyalı Dilek), "Yillarğa Cavab" (Yıllara Cevap), "Kel Bahar" (Gel Bahar) ve Sazendelerim başlığı altında şiirler yazar. Mutallip, halkını uyandırmak ve bazı zenginlerle din adamlarının hatalı yönlerini göstermek amacıyla şiirlerinde siyasi ve sosyal konuları işlemiştir. 1944'te Nilki ve Gulca halkı Rusların yardımıyla Çinlilere karşı ayaklanır. Bütün Doğu Türkistan'a yayılan ve "Üç Vilayet İnkilabı" adı verilen bu hareketle ilgili bulunduğu iddiasıyla, Mutallip Gulca'ya sürgün edilir. Halkın mücadelesini destekleyen şiirler yazmaya devam eder. Bu faaliyetlerden dolayı Milliyetçi Çin Hükümeti tarafından tutuklanarak Aksu'daki Çin hapisanesine atılır ve 1944 yılında 24 yaşındayken öldürülür. Hapishanede kendisine yapılan ihaneti şu mısralarıyla dile getirir:

Bu keñ cihan men üçün boldi duzah

Yaş köñlümni hazan kıldı qanhor ebleh.

"Bu geniş dünya bana oldu cehennem,

Genç gönlümü hazana çevirdi kan içen alçak." (Komisyon 599-600)

Şair, Mao döneminde Pan-Türkist olarak suçlanmış ve bütün eserleri yasaklanmıştır. 1950-1975 yılları arasında bazı eserleri, eski Sovyetler Birliğinde yayımlanmıştır. Bunlar, "Küreş Koşığı" (Mücadele Şarkısı), "Muhabbet ve Nefret", "Yillarğa Cavap" tır. 1976'da ise eserleri Rusça ve Özbek Türkçesiyle neşredilmiştir.

Onun “Borandin Keyinki Aptâp” (Fırtınadan Sonraki Güneş, “Küreş Kizi” (Mücadeleci Kız) Çemen ve Pelvan gibi piyesleri de vardır. NimŞehit, Ahmet Ziyaî, Enver Nâsir ve KutlukŞevki, L. Mutallib’in çağdaşlarıdır (Komisyon 600).

İsa Yusuf Alptekin’in öncülüğünde 1936 yılında “Altay Neşriyatı” adlı bir yayınevi kurulur. Burada “Yurt”, “Altay”, “Tiyanşan” (Tanrı Dağı), “Uruş Haberi” gibi dergiler çıkar. 1944’teki Gulca ayaklanmasından sonra “Altay Neşriyatı” Urumçi’de faaliyet göstermeye başlar. Bu yayınevi “Erk” adlı bir gazete çıkarır. Gazetede “Türkçülük” konusuna özel bir yer verilir. Abdürrahim Ötkür, Abdülaziz Maksım, Aldulşekur Yarkın ve başka genç şairler şiirlerini bu gazetede yayınlamaya başlarlar. L. Mutallip’le çağdaş olan Abdurrahim Ötkür’ün bu yıllarda “Tarım Boylari” adlı şiir kitabı yayımlanır. Eserdeki şiirler milli kahramanlık ve milli mücadele ağırlıklı olduğu için daha sonra yasaklanmıştır.Şairin diğer kitabı olan “Ömür Menzilleri”nde yasaklanmış şiirlerin büyük bir kısmı yer almaktadır. Bu eserin birinci baskısı 1985’te; ikinci baskısı 1988’de yapılmıştır. Abdurrahim Ötkür’ün romanları da vardır. Bunlar “İz” (1985) ve Oyğanğan Zemin” (Uyanan Zemin 1988)’dir. “İz” romanı, Doğu Türkistan halkının mücadelesini ve arzularını dile getiren tarihi bir romandır. Oyğanğan Zemin’de 1931-1934 yılları arasında Doğu Türkistan’da meydana gelen ayaklanmaların Kumul ve Turpan’daki Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin çoğunlukla Doğu Türkistan’ın siyasi durumunu anlatan eserler yazmışlardır (Komisyon 599-601).

Kazakistan’ın başkenti Almaata’da yaşayan Uygur Türkleri “Uygurşinaslık Entitüsü” aracılığıyla edebi faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Kazakistan’daki Uygur Edebiyatının en önemli temsilcisi Ziya Semediy’dir. Z. Semediy edebi hayatına Doğu Türkistan’da başlar. 1937’de milliyetçilikle suçlanarak Şin Şisey hapisanesine atılır. Hapishane hayatı onun mücadele fikrini kuvvetlendirir. “Şincan

Edebiyatı” dergisinin başyazarlığını yapan yazar, halkın mücadelesini konu alan eserler yazmaya devam eder. Z. Semediy 1961’de Kazakistan’a gelir. Bu yıldan itibaren edebi çalışmalarını Kazakistan’da devam ettirir. En önemli romanları: *Mayimhan* (1965), *Jillar Siri (Yılların Sırrı)* I, II. (1967, 1969). Bazı hikâyeleri: “Bir Tal Papiros” (Bir Dal Sigara, 1970), “Örük Gülligen Çağda” (Erik Çiçek Açtığında, 1976), “Ğeni Batur” (1978) (Komisyon 601).

Önceleri şiir merkezli gelişen Uygur edebiyatında hikâye türü ancak 1930’lu yıllarda ortaya çıkmıştır. 1940’lı yıllarda gelişmeye devam etmiş, 1950’li yıllarda oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Yazar Zunun Kadiri’nin 1955 yılında kaleme aldığı “Çenikış” hikâyesi Uygur hikâyeciliğinin 1950’li yıllarda ulaştığı seviyeyi temsil edebilecek niteliktedir. 1950’li yıllar Çin’de ve Doğu Türkistan’da komünist partinin iktidarda olduğu, komünist rejiminin yerleştiği, komünizm ideolojisinin hakim olduğu, sosyalist düzenin kurulduğu dönemdir. Daha önce milliyetçi Çin yönetiminin ağır baskı ve zulmü altında ezilen, sömürülen Uygur halkı, tüm umudunu ezilen milletlere özgürlük, eşitlik vaadiyle iktidara gelen komünistlere bağlamıştı. Yazar böyle bir atmosferde “Çenikış”(İnayet, Bir Hikâye: Çenikış... 73) hikâyesini yazarak toplumda yaşanan sosyal değişiklikleri yansıtmaya çalışmıştır. Hikâyede son derece tembel, uyuşuk, vurdumduymaz, bilinçsiz karakter özelliğine sahip Metniyaz’ın yeni rejim ve yeni sosyal koşullar altında nasıl değişerek aktif, topluma yararlı, toplumsal bilince sahip bir kişiye dönüştüğü anlatılmaktadır. Yazar bu tavrıyla topluma hâkim olan sosyalist düzene destek vermiştir (İnayet, Bir Hikâye: Çenikış...73)

1. EHEM ÖMER'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Ehem Ömer, 1963 yılının onuncu ayında Mekit kasabasının botanik okulunda okutulan bir ailede doğdu. 1963 – 1979 yılları arasında kendi yazılarını yazmaya başladığında ortaokulda okuyordu. 1980 yılında Kaşgar öğretmen okulunun Mekit'deki şubesinde okumaya başladı. 1981 yılında okulu tamamladı. Önceki yazılarını yazdığı başlangıç mektebinde öğretmen yazılı ittifak komitesinin sekreteri, kasabanın özel radyosunun başkanı oldu. 1985 yılı Kaşgar Halk Radyo istasyonunda yerini değiştirip müdürlük yaptı. 1988 yılında Kaşkar vilayetinin edebiyat- sanatçılar cemiyetinin üyesi ve yazarı oldu. 1994 yılının sekizinci ayında Tanrıdağ sinema stüdyosunun mesleki görevlisi oldu.

Ehem Ömer edebî faaliyeti 1981 yılında “Şincan Gençleri” gazetesinde yayımlanan “Bizim Parti Sekreteri” isimdeki hikâyesi ile başladı. Daha sonra “Halkın Yeri” gibi onlarca hikâye, “Ah, Rehimsiz Derya”, “Zemin Kara Ademliringe”, “Kıyamette Kalkan Sehra”, “Kurtlap Ketken Köl”, “Taş Munar”, “Gatarlık” uzun hikâyelerini yazıp, en çok okunan yazarlar arasına girdi.

Çok sayıda eser kaleme alan yazar, hikâyenin dışındaki türlerde de başarılı olur. “Ur Togmag”, “Sirtmag”, “Gara Basgan Gece”, gibi radyo draması “Göleç Balisi”, “Toğraqnin Rivatiti” gibi bir kısım edebî ajansların “Yirag Gırlardin Ana Yerge Salam” çok hacimli ziyaret anılarını, “Özümüzü Tanıyalım”, “Ölgendin Keyin

Yasin Ogumduk Yaki Tirik Çeğida Perviş Gılamduk” gibi ilmi, edebi makaleleri kaleme aldı.

Ehtem Ömer’in neşrettiği eserlerden “Ah, Rehimsiz Derya”¹ adında uzun hikâyeler “Kıyamette Kalkan Sehra”² hikâye, povest, nesirler toplamı “Tunci Ahtam”³ “Söyğü Gedri”⁴ adında hikâyeler toplamları, “Yirag Gırlardin Ana Yerge Salam”⁵ Şincan Üniversitesi’nde neşredildi. Ehtem Ömer Çin Yazarlar İlmi Cemiyeti ve Şincan Yazarlar Cemiyeti üyesidir.

1.2. Edebî Kişiliği

Berna Moran bir sanatçının eser verme konusunda neyi amaçladığını ve sanatın işlevini şu şekilde ifade etmektedir: “Kimi sanatçı duygularını dile getirmek için yazar; kimisi politik, kimisi millî, dinsel duygular uyandırmak için. Yazar vardır eğlendirmektir amacı. Yazar vardır kusursuz bir eser yaratma peşindedir (Moran 308). Buradan hareketle Modern Uygur Edebiyatı yazarlarından Ehtem Ömer’in hikâyelerini yazmasında sanatsal bir işlev gerçekleştirmek isteyipistemediği tartışılabilir. Hikâyelerini yazarken dönemini ve o dönemde geçen olayları, karakterleri, dil ve üslubu eserlerine yansıttığı görülür. Buradan hareketle onun edebi kişiliğinin ve yaratıcılığının oluşmasında bu unsurların etkili olduğu söylenebilir.

Yazar edebi eserlerinde insani bütün kabiliyetlere yer vermeye çalışmıştır ve bunları ortaya koyarken mutlaka aklın süzgecinden geçirmiştir. Yazara ilham gelmesi elbette onun eserlerinin asıl manasını bulmasına sebep olur. Bu mana ile oluşan eserlerde önemli durumlara işaret etmiştir. Böylece eserleri hem insani, hem de cismani tarafları ortaya koyarken aklın süzgecinden geçer. Aklın süzgecinden

¹Ömer Ehtem. *Ah, Rehimsiz Derya*. Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1986.

²Ömer, Ehtem. *Kıyamette Kalkan Sehra*. Şincan: Yaşlar Neşriyatı, 1989.

³Ömer, Ehtem. *Tunci Ahtam*. Şincan Halk Neşriyatı, 1992.

⁴Ömer, Ehtem. *Söyğü Gedri*. Şincan: Milletler Neşriyatı. 1994.

⁵Ömer, Ehtem. *Yirag Gırlardin Ana Yerge Salam*. Şincan: Milletler Neşriyatı, 1994.

geçirdiği eserleri daha da sağlamlaşmaktadır. Bu eserleri uzun uğraş ve büyük bir çabaların sonucunda ortaya çıkmaktadır.

“Benim yazmamdaki sebep halkımıza özünü tanıtmak idi.” diyen Ehem Ömer bu sözü hikâyeci Enver ile sohbet ederken söyler. Bu sözde Ehem Ömer’in yaratıcılık maksadı yatar. Tabi bu söz Ehem Ömer’in halkımıza itirafıdır.

“Gerçeklik” olgusunun belirtisidir. Onun hikâyecilik dili ve karakterlerini yaratışındaki şekli saf edebi eserler ortaya koymama güzellik katar (Veli 13).

Ehem Ömer eserlerinde halkının tarafını tutar. Yazar karakterlerin özüne kendi özünü de katar. Hikâyelerinde onları Türk kıyafetlerinde ve davranışlarında vermektedir. Böylece o Türk milletinin zengin kültürünü eserlerinde ortaya koyar. Eserlerinde kadın karakterlerin farklı yönlerini öne çıkarır, ancak bir eserde değindiği karakterin özelliği başka bir eserindekinden farklıdır. Ehem Ömer eserlerindeki karakterleri yansıtmadaki en büyük başarısı eserde karakterin arka plana atılmasını daraltarak, onları cesur ve dayanıklı olarak yansıtmasıdır.

Tema olarak Ehem ömer halkın her sorununu eserlerinde işlesede vatan ve millet meselelerinde yazdığı eserleri daha fazla dikkat çeker. Özellikle eserlerinde siyasi durumlara sıkça yer verir. Karakterleri kimi zaman baskıya karşı duran, idealist kişilerken, kimi zaman siyasetin ve bu baskının kurbanı olan, benliğini unutan yozlaşan kişilerdir. Karakterlerinde iki nokta görülür. Bazı karakterler edebiyatta “tip” derecesine çıkartılır özellikle de Uygur edebiyatında bu böyledir. İkinci ve ayrıldığı nokta karakter formunu bozmuş olmasıdır. Genellikle “gerçek insan” şeklini ortaya koyar. Ehem Ömer’in eserlerinde kahramanlar sıradan insanlardır. Eserlerinde onları kahramanlaştırmaz. Onun eserlerindeki asıl kahramanlar vicdan ve gururunu unutmayan, benliğine sahip çıkan kişilerdir.

Ehtem Ömer Uygur Edebiyatında özlem duyulan şahısları eserlere sokan yazarlardan birtanesidir. Onları eserlerine yansıtırken estetik keyfiyete ulaşır. Eserlerinde kahramanların seslerini yükseltereki, yazar edebiyatta sözünün geçmesini sağlamıştır. Böylece onun ayrı bir edebi kişiliğinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ehtem Ömer eserlerinde yer verdiği kahramanlarla, Doğu Türkistanda, çağdaş dönemde gerçekçi bir edebiyatın ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

1.3. Eserleri

Uygur Edebiyat Tarihi'nde belirtildiği gibi Ehtem Ömer, son dönem yeni devir Uygur romancılarının önemli temsilcilerinden biridir. O “Teklimakan Rohi” isimli eserinde kendi kişiliğini esere aks ettirerek Uygur Edebiyatında zor gerçekleştirilen bir olaya imza attı. O Teklimakan boylarında yaşayan Uygur insanının yaşamını aynen aks ettirini kendi yaratıcılığının esas sorumluluğu olarak gördü, bedii ifadecilikte o kendisini başkalarından ayırmasını bilen yüksekte olan yazarlardan biridir. O “Kona Paxta”, “Ürümçinin Arqa Koçisi”, “Zémin Qara Ademliriñge”, “Qurtlap Ketken Köl”, “Taş Munar” uzun hikâyeleri, “Yéqane Aral”, “Bayavanniñ Siri” eserleri ile son dönem Uygur Edebiyatında yepyeni bir sayfa açtı.

Ehtem Ömer gazete, dergi ve makale yazıları da yazdı. Onun “Sirtmaq”, “Şepqetçi” dramları, “Nesiridin Ependi” isimli televizyon tiyatrosu, “Vaskébol Çolpini-Adilcan” isimli edebi haberi, “Özimizni Etirap Qilayli” makalesi onun başka alanlardaki mühim eserleri olarak bilinir.

Ehtem Ömer, Uygur Edebiyatına yepyeni bir renk getirmiştir. Hayat tasvirlerinde yepyeni bir sayfa açmıştır. O zor durumda olan halkın, katliamların yapıldığı dönemdeki ruh dünyasını zıtlıklar içerisinde verir. Başkalarının dikkat etmediği Uygur Türklerinin hayatının zorluk ve azaplarını, ümit ve korkularını ifade eder. Onun eserlerinde zıtlıklar yüksek sesle anlatılır. Eserlerinde dilidüz, sadedir

vetasvir sanatını bol kullanılmıştır. Ömer'in eserlerinde gizemli bir dünyası olan Teklamakan yeniden canlanmıştır. Ehem Ömer'in kısa zaman içinde orta koyduğu eserleri dikkate alınırsa,onun Uygur Edebiyatında okuyucuya heyecanveren konuları seçtiği görülür (*Uygur Edebiyatı Tarihi*704- 18).

2. HİKÂYELERİN İNCELENMESİ

II. Meşrutiyat'ı takip eden yıllarda özellikle Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp 1911'de *Genç Kalemler* dergisinde başlattıkları hareketten sonra Türk hikâyeciliğinde bir değişimin varlığı dikkat çeker. Sade dille yazılan hikâyelerin bir kısmı, sürdürülen hayata ait çeşitli sahnelerin mekân-insan-çevre-olay ilişkisine özel surette önem vererek kurulan olay örgüsünün çevresinde hikâye edildiği olay örgüsünün, okuyucuda merak uyandıracak tarzda düzenlendiği görülür. Ayrıca Halit Ziya Uşaklıgil'den itibaren halkın ve geniş kitlelerin sürdürdüğü hayat üzerinde durulmaya başlandığı dikkati çeker. Metinlerin dilindeki sadelikte, geniş kitlelerin sürdürdüğü yaşama tarzının model olarak alınmasından kaynaklandığı hissedilir. Ayrıca olay örgüsü, anlatma tarzı ve hikâyelere vücut veren yapı unsurları (kişi, mekân, zaman) arasındaki ilişkilerin de destan ve masallardan çok farklı olduğu gibi Tanzimat sonrasında karşılaştığımız Ahmet Mithat Efendi'nin, Emin Nihat Bey'in hatta Samipaşazade Sezai'nin ve Nabizade Nazım'ın hikâyelerinden de farklı oldukları görülür (Aktaş, Milli Edebiyat Dönemi..sy).

Türk edebiyatında tahkiyeli eser tahlilinde en temel kaynak olarak bilinen Mehmet Kaplan ise *Hikâye Tahlilleri* adlı eserinde “Devir- Şahsiyet- Eser” başlıklarından hareket ederek eser incelemesi yapar. Bu inceleme tekniğinde, daha çok dönemin, siyasi sosyal ve kültürel şartları, yazarın bundan nasıl etkilendiği,

eğitimi, etkilendiği kültürel ve sosyal evre, ... ve bütün bunların esere yansımalarından hareket ederek bir tahlil metodolojisi izlenmiştir (Ay 5).

Edebiyat Kuramları ve Eleştiri adlı kitabında “Sanatın işlevinden yola çıkarak herkesin kabul edeceği nesnel ölçütler bulabilir miyiz? İncelediğimiz kuramlar sanatın işlevi bakımından farklı görüşler ortaya koyuyorlardı. Kimine göre sanatın işlevi zevk vermek ya da estetik yaşantı sağlamaktı; kimine göre estetik duygudan başka duygular da uyandırmaktı; bazı düşünürler birey ya da toplum üzerinde eğitici (bilgisel, ahlâksal, politik, dinsel) etkisi olması üzerinde duruyorlardı” (306) diyen Berna Moran sanatın işlevinin farklı görüşler ortaya koymasına dikkat çeker.

Bu şekildeki işlevlerin XIX. yüzyıl Modern Uygur Edebiyatında yansımalarının nasıl olabileceğini düşünmek dikkat çekicidir. Ehtem mer’in hikâyeleri Modern Uygur Edebiyatına şahıs kadrosu, yer-mekân, zaman, dil ve üslup açısından yenilikler getirmiştir. Yazar hikâyelerinde daha çok halkın sorunlarına yer vermiştir, bunu anlatırken de sade bir dil kullanmıştır. Onun hikâyelerinde şahıs kadrosu genellikle halk içerisinden insanlardır. Bir ifti, memur, ğretmen, bir anne ya da bir ocuk onun hikâyelerinde başkahraman olarak yer almaktadır. Yazar, mekân olarak halkın yaşadığı yerleri, örneğin bir okulu, bir arka mahalleyi, bir kahvehaneyi, bir ormanı seçmektedir. Dolayısıyla onun, eserlerinde estetik duyguyu vermesinin yanında halkın sorunlarına eğilmesiyle de toplumu eğitici bir rol üstlendiği söylenebilir.

2.1. Vaka

Vaka belirli bir nedenden dolayı aynı ortamda bulunan veya birbiriyle ilişki içinde olan kişilerin karşılıklı münasebet içinde olmalarıdır. Bir vakanın oluşması

için mekâna, zamana ve şahıs kadrosuna gerek vardır. Vakayı oluşturan bu unsurları birbirinden bağımsız düşünmemek gerekmektedir.

2.1.1. Sergüzeşt Tipi Vaka

Bu tür eserlerde vaka, tek bir zincir hâlinde anlatılır. Karışık değildir.

Merkezdeki kahramanın belirli bir zaman dilimi içinde başından geçen bazı olaylar vardır. Eserde anlatılan her şey bu kahramanla ilgilidir. Birbirine bağlanan olaylar, tek bir vakanın parçaları oluşturur. Aslında tek bir olay vardır. Bu olay belli bir zamanda başlar ve sona erer.

“Kara Orman” hikâyesinde merkez kahraman orman yolunda arabasıyla ilerlerken bayan bir öğretmenle karşılaşır. Merkez kahraman öğretmeni arabasına davet eder, ancak öğretmen tarafından reddedilir. Olaylar öğretmenin ormanın derinliğindeki okuldan çıkıp, arabaya bineceği durağa kadar yürüdüğü yol boyunca gerçekleşir. Bu zaman diliminde aralarında sıkı bir diyalog geçer. Asıl olay merkez kahramanın bayan öğretmene asılması ve onu arabasına binmeye ikna etmesidir. Ancak okuyucuya mesaj ikisi arasında geçen diyaloglarda verilir. Bayan öğretmen bu hikâyede namuslu kadın timsalidir. Merkez karakter onunla geçirdiği zamanı ve o gittikten sonra hissettiklerini aktarır.

“Gök Çember” hikâyesinde merkez karakter çocuktur. Olaylar anne ve çocuğun arasında geçen diyaloglarda verilir. Aynı zamanda bu diyalogların geçtiği süre olayların zaman dilimini oluşturur. Hikâyede tek bir olay vardır. Annesi eşi tarafından aldatıldığını çocuğuna öğüt verirken öğrenir. Cehenneme kimler gider, cenneti kimler hak eder sorularının cevaplarını arayan çocuk, annesine, babasının başka bir ablayla uyuduğunu söyler. Ablanın kendisini çok sevdiğini anlatır. Aldatıldığını anlayan anne, bu durumdan kendini de suçlu tutar. Çocuğuna iyi insan olmayı öğütler. Bunu yaparken kendini olayın dışında tutmaz. Burada aldatılma

olayının ortaya çıkması ve annenin buna verdiği tepki, cennet ve cehennem ayırt edilmesi konuları çocuğa erdemli bir insanın nasıl olacağını anlatmak içindir. Bu hikâyede zincirleme bağlanmış olay halkaları tek bir vakanın parçası durumundadır.

“Değersiz Emek” hikâyesi birbirine bağlı olaylardan oluşmaktadır. Yurt dışından memleketine gelmiş bir karakter vardır. Bu karakterin edebiyata ilgisi oldukça fazladır ve memleketindeki değerli edebiyatçılarla tanışmak ister. Ancak kendisiyle tanıştırılan kişiler edebiyatla ilgisi olmayan, hükümet tarafından yüksek mevkilere getirilmiş kişilerdir. Kahramanın yurt dışından gelmesi, edebiyatçılarla tanışmak istemesi, tanışması ve uğradığı hayal kırıklığını ifade etmesi eseri oluşturan birbirine bağlı olaylardır. Bu olaylar da belli bir zaman dilimi içinde gerçekleşir. Eserde anlatılan her şey bu şahısla ilgilidir. Onun yaşadıkları, fikirleri ve yorumları hikâyenin vermek istediği mesajı oluşturur.

“Fırtına” isimli hikâyede olaylar, fırtınada yıkılan ağaçların orman işçileri tarafından kaldırılması sırasında yaşanan durumlardan oluşur. Hikâyede tek bir olay vardır: bu da her çıkan fırtınada mutlaka en az bir ağacın nasıl yıkıldığıdır. Olaylar yıkılan bu ağaçların kaldırılması sırasında esnaf ve orman işçileri arasında yaşanır. Olayı anlatan tek bir merkez kahraman vardır. Birbirine bağlı gerçekleşen diğer olaylar onun olay hakkındaki gözlem ve yorumlarından oluşur. Her fırtınada mutlaka bir ağaç yıkılmaktadır, ağacı kaldırmak için orman işçileri çağrılır. Orman işçileri okuma-yazması olmayan esnafı kandırır, ellerine toprağı gevşeten ilaç verir. Bir sonraki fırtınada o ilacın döküldüğü ağaçların yıkılacağını, kendilerini aramalarını söylerler. Resmi işlerden anlamayan esnafa ağaçların fırtınada yıkıldığına dair imza attırıp, parmak bastırırlar. Sonra da oradan uzaklaşırlar. Hikâyede merkezdeki kahramanın yaşadığı her şey belirli bir zaman dilimi içinde anlatılır.

“Işık” hikâyesinde merkez karakter Habibihan teyzenin evinde ışıkların sönmesiyle yaşadığı olaylar anlatılır. Olaylar ışıkların sönmesi ve tekrar yanma zamanı arasında geçen süresinde gerçekleşir. Karanlıkta kalan Habibihan teyzeye yardım etmeye çalışan aile bireyleri arasında geçen diyaloglar, hikâyenin diğer parçalarını oluşturur. Hikâye ışığı yakan gence Habibihan’ın teşekkür etmesi gibi sade bir şekilde son bulur. Eserde anlatılan her şey Habibihan’ın ışığın yakılması isteği etrafında cereyan eder.

“Diriliş” hikâyesinde tüm olaylar serseri Tohtikari ile ilgilidir. Hikâyenin başından sonuna dek Tohtikari ruhsal bunalımlar yaşayan bir kişidir. Sürekli serseri gibi hayat yaşamaktadır ve hiçbir amaca sahip değildir. Hikâyede var olan her şeyin onunla bir bağlantısı vardır. Tohtikari sürekli içki içer, kumar oynar, herhangi bir işte çalışmaz, sürekli hazır yer. O bu dünyanın iyilerin değil, parası olan güçlülerin dünyası olduğuna inanır. Hikâyede olaylar onun yaşadığı bu buhranlar içerisinde döner. Asıl verilmek istenen mesaj onun doğru yolu bulmasıdır ve bu hikâyenin sonunda gerçekleşir. Hikâyenin sonuna dek yaşanan durumlar Tohtikari’nin doğru yolu bulma vakasına giden, olay zincirinin diğer parçalarını oluşturur.

“Urumçi’nin Arka Sokağı” hikâyesinde merkez karakterin Urumçi sokaklarında dolaşırken tanık olduğu olaylardan bahsedilir. Karakter, evli bir çift arasında yaşanan gerginliğe tanık olur ve olayı anlatır. Bunu yaparken kendisini de olaya dâhil eder ve bu olayları izlerken hissettiklerinden bahseder. Merkez karakterin evli çifti gördüğü sokak ile sokak sonunda onlardan ayrıldığı ana dek geçen süre olay zamanını oluşturur. Hikâyede tek bir olay gerçekleşir: karı-kocanın tartışması ve merkez karakterin buna şahit olmasıdır. Karakterin arada anlattığı durumlar vakanın diğer parçalarını oluşturur.

“Arada Kalan Sevgi” hikâyesinde merkez karakter Ehem’dir. Eserde bir olay vardır. Olay oldukça sadedir. Hikâyenin başından sonuna dek yalnızca Ehem vardır, hikâye onun ağzından aktarılır. Aynı zamanda karakter olayın içerisinde de yer alır. Hikâyede Ehem okuldadır ve eski sevgilisinden bir mektup alır. Onun mektubu aldıktan sonraki mahcup halleri öğretmeninin ve arkadaşlarının dikkatini çeker. Hocası Ehem’in bu hallerine dayanarak kıssadan hisse anlatır. Olay Ehem’in mektubu alması ile başlar ve okuması ile sona erer. Buna bağlı olarak vaka zamanı Ehem’in mektubu alması ve okuması arasında geçen süreyi içine alır. Hikâyede öğretmenin anlattığı kıssadan hisse ve arkadaşlarının tepkileri asıl vakanın parçalarını oluşturur.

2.1.2. Birden Fazla Vakalı Eser

Eserin vakası iki veya daha fazla vaka zincirinden meydana gelir. Bunlar bazı noktalarda kesişirler. Bu kesişmeler dönüşmeler ve çatışmalar şeklinde gerçekleşebilir. “Anlatıdaki bir nesne, kişi, hayvan hatta bir düşünce vakayı okurun hiç beklemediği bir dünyaya doğru yönlendirebilir. Bu durum, roman dünyasındaki küçük dalgalanmalardır ve dönüşüm olarak ifade edilir” (Yeşilyurt 112). Çatışmalar ise iki ve ya daha fazla kişinin birbirleriyle münasebetleri sırasında ortaya çıkmaktadır. “Çatışmalar bireysel olarak başlayıp bireysel olarak sonuçlanabilir. Dolayısıyla çatışmalarda doğrudan toplumsal boyutu düşünmek doğru olmayabilir” (Yeşilyurt 182).

“Benim Yaşadığım Dünya” isimli hikâyede serseriler tarafından taciz edilen, yerlerde sürüklenen Mehbube’ye merkez karakter yardım eder. Mehbube aslında bir doktordur. Merkez karakter Mehbube ile tekrar karşılaştığında bir sürü genç kadın ve erkeğin hastane önünde kanını sattıklarına şahit olur. Hastaneye şifa bulmaya gelen insanlar aynı zamanda burada kan vererek, bunun sayesinde para kazanmaktadırlar.

Burda okurun beklemediği bir durumla karşılaşmaktadır ve bir dönüşüm yaşanmaktadır. Olay hastanelerin değişik bir yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Karakterler arasında yaşanan diyaloglar, herkesin hastaneye iyileşmek adına gitmediğini, parasızlığın insana kendi kanını dahi sattırıldığını anlatmaktadır. Bir diğer dönüşüm ise tacize uğrayan Mehbube'nin, kendisini kurtaran kişinin evine gitmek istemesiyle yaşanır. Okuyucu belki de bu teklifi merkez karakterden beklerken, Mehbube yapar. Teklifi reddetmek ise bir bayan olarak Mehbube'ye yakışır iken, merkez karakter evli olduğunu, bu yüzden onu evine götüremeyeceğini söyler. Mehbube'ye biraz para verir ve yoluna devam eder. Bu hikâyedeki dönüşümler okuyucuyu beklentisinin tersi durumlarla yüz yüze getirir.

“Kız Gidiyor” hikâyesinde BüviMeryem fakir bir ailenin kızıdır. Babasının iş yerine yemek götürdüğünde onu film yapımcıları keşfeder ve şehre götürüp filmde oynamak isterler. BüviMeryem'in babası tarafından desteklenmesi ve filmlerde oynamasını istemesi bu hikâyenin dönüşüm noktasıdır. BüviMeryem annesinin ve köydekilerin televizyona çıkmasına gösterecekleri tepkiden çekinmesine rağmen, babasının desteği ile şehre gider, meşhur olur. Ataerkil toplumlarda kıs çocuklarını kıskanan baba profili bu hikâyede görülmemektedir. Bu arada BüviMeryem gerdek gecesinin çekildiği bir filmde rol alır. Yaşadığı bu dönüşüm ile köyde ismini dahi söylemeye utanan kız, artık çok daha rahattır. Hatta film setinde bir gence âşık olmaktadır.

Ayrıca “Kız Gidiyor” hikâyesinde ünlü olup para kazanmasına ve özgür olmasına rağmen BüviMeryem çevrenin kendisine yapacağı baskıdan çekinmektedir. Film yapımcısı onu ikna edebilmek için şehirde tahsil yaptıracağına sözünü verir. Böylece BüviMeryem şehre gelmeye ikna olur. BüviMeryem'in burada yaşamak istediği hayat ve gelenekler arasında çatışmada kaldığı söylenebilir.

“Tarla Kuşu” hikâyesinde Rahman Torğay’ın kadın ve para düşkünlüğü vardır. Zamanla kadının yerini tarla kuşlarını beslemehastalığı alır. Onları yıllarca kafeslere hapseder. Eğitmeye çalışır. Ömrünü bu şekilde tüketir. Sonunda kendisi de hapishaneye düşer. Kuşları tutsak ettiği için hapse düştüğünü düşünür ve kuşları özgür bıraktığında hapisten kurtulacağına inanır. Ne yaptıysa tarla kuşlarının tekrar uçuşmasını sağlayamamıştır. Sonunda kendisi de tıpkı kuşlar gibi acı çekerek yaşamaya başlar. Hikâyede merkez kahraman kendisiyle bir çatışma halindedir. Kadınlara ve paraya olan düşkünlüğünü durduramayınca, bu arzusunu tarla kuşlarını yakalamak ve kanatlarını keserek eğitmeye çalışmakla gidermeye çalışır. Burada Rahman Torğay’ın kuş bakma arzusu, onları hapsedmesi ve bir gün kendisi de hapse düşünce onların durumunu anlaması, hikâyedeki olayların kesişme noktalarıdır. Ancak bunlar birbirine karışmaz. Bu kesişmeler genellikle tema üzerinden gerçekleşir.

“Gecenin Gözü” hikâyesinde birden fazla olay gerçekleşir. Bilkız üniversite öğrencisidir. İdealist bir bayandır. Ancak Şevket ona asılan bir erkektir. Bu karakterler arasında birçok vaka meydana gelir. İlk görüşmelerinden sonra araya zaman girer, mekân girer en önemlisi de memleket meseleleri ve aşk konusunda fikir ayrılığına düşmeleri onları ayırır. Fakat hikâyenin belirli kısımlarında mekânlar ve zamanlar ile kesişirler. Tekrar görüşürler. Bu süreçte birden fazla olay yaşarlar. Bu olaylar hikâyede birbirlerine bağlanır: “Arabaya hızlıca gitti. Birden sayısız araba akını içine karıştı, fark edilmedi. Şevket tütünü dudağına götürdü” (Ömer, DS. 87). Burada birbirinden uzaklaşan iki karakter ve iki farklı yerdeki olay birbirine bağlanmış olur.

2.1.3. Birbirine Girmiş Karışık Örgülü Vakalar

Bir olay başka bir olayın içine yerleştirilerek anlatılır. Bu durumda ilk olay ikinci olayı içine almaktadır. Böyle eserlerde iç içe girmiş olaylardan bahsedilebilir.

“Eski Kalpağın Sayesinde” isimli hikâyede ilk olay Musa Beğrez’in kalpağını atması ve kolhozluğunun sona ermesidir. İkinci olay ise yıllar sonra oğulları Tahir’in hapse girmesidir. Burada ilk olay, ikinci olaya çerçeve görevi yapmaktadır. Çünkü Musa Beğrez’in kolhozluğunu atmıştır ve halen bu zaman dilimi içerisindeyler. Bu iki olay arasında geçen süre on beş yıldır. Buradaki iki olay birbirlerine mekân, şahıs ve olayla birbirine bağlanmaktadır. Okuyucu Musa Beğrez’in kalpağını atması olayını o eve gelince öğrenir, on beş yıl sonra oğulları Tahir’in hapse düşmesini de Musa Beğrez’in eve geldiğinde Hacerhan’a anlatmasından öğrenmektedirler. Okuyucu bu iki olayı da Musa Beğrez’in ağzından duyar. Dolayısıyla olayları haber veren aynı şahıstır. Son olarak da kolhozluğunu atınca mutluluktan içki içen Musa Beğrez, bu kez de oğlu hapse düştüğü için üzüntüsünden içmiştir. Sonuç olarak bu hikâyede vakalar birbirine girmiş şekildedir. Ancak onlar da belirli noktalarda kesişirler.

“Eski Pamuk” hikâyesinde pamuk işçisi Sait Pokak’ın yaşadığı olaylar anlatılır. Bu hikâyede iç içe geçen olaylar Sait Pokak’ın yaşadıklarında görülmektedir. Sait Pokak pamuk toplamalıdır ve aynı zamanda bu pamukları satmalıdır ve çocuklarına almaya söz verdiği şeyleri almalıdır. Aynı zamanda pamuk parasıyla borçlarını kapatmaya çalışmaktadır. Hikâyede Sait Pokak’ın durumu anlatılırken aynı zamanda bu olay içinde çocukların durumundan ve isteklerinden bahsedilir. Çocukların babalarına neden küstüğü, neden pamuk toplamadıkları, ona yardım etmedikleri Sait Pokak işten eve döndüğü süreyi içine alan zamanda anlatılmaktadır. Okuyucu babalarının kendilerine kızacağını bile bile çocukların

neden iş yapmadığını, Sait Pokak'tan önce öğrenmiştir. Bu olayın sebebi okuyucuya anlatıldıktan sonra Sait Pokak eve gelir, olayları öğrenir ve tartışma çıkar. Burada iç içe geçmiş olaylar vardır. İlk olay çocukların pamuk toplamamasıdır, ikinci olay Sait Pokak'ın sattığı pamukların parasını alamamasıdır. Çocukların isteklerini yerine getirmek için parasını almak ister, alamayınca muhasebe görevlisiyle tartışma yaşanır. Bu hikâyede ilk olay, ikinciye çerçeve görevi görür.

“Dünya İnsanlarına Bak” isimli uzun hikâye on sekiz bölümden oluşmaktadır. Olaylar Çin hükümetine hizmette bulunan Cemal'in Sovyet- Çin ilişkilerinin bozulmasından sonra sürgün edilmesi ile başlar. Cemal para ve mevki hırsı olan biridir. Sürgün edilince sevdiği kız Fatma köyde yalnız kalır. Cemal eğitimi tamamlayıp döndüğünde hiçbir şeyi eskisi gibi bulamaz. Fatma tecavüze uğramıştır. Köye kıtlık gelmiştir. Cemal Fatma'ya tecavüz eden Hekim Çoruh'tan intikam almak için yaşar. Cemal yıllarca uzaklaşsa, başka şehirlere gitse de aklında hep intikam vardır. Dolayısıyla hikâyenin birçok bölümündeki olay, en baştaki tecavüz olayına bağlanarak şekil alır. Böylece içi içe geçmiş birçok olay görülmektedir. Tecavüz olayı bundan sonraki olaylara çerçeve görevi yapar. Bu hikâyede Cemal'in eğitimi onun mevki sahibi olmak istemesiyle, uzaklara sürgün edilmesi, memleketine duyduğu özlemi anlatmak için kullanılır. Hapse girmesi hükümet aleyhine çalışanların sonuçlarını göstermek için açıklanmıştır. İntikam ateşiyle yanması ise eşi Fatma'nın tecavüze uğramasıyla bağlanır ve açıklanmaktadır. Bu şekilde hikâyenin on sekiz bölümü birbirine bağlıdır, olaylar iç içe geçmiş şekildedir. Bu on sekiz bölümden herhangi bir bölümün okunmaması, bir diğerinin anlaşılmasına sebep olabilir. Dolayısıyla “Dünya İnsanlarına Bak!” adlı hikâye birbirine zaman, mekân ve şahıslar açısından bağlı bir hikâyedir. Bir bölüm, bir diğerinin çerçevesi görevini üstlenmektedir.

Ehtem Ömer Çağdaş Uygur Edebiyatı hikâyeciliğinde vaka hikâyesine önem verir. Onun vaka hikâyesinde dikkat çeken en önemli özelliği gerçek ya da yaşanması mümkün olayları hikâyelerine taşımasıdır. Özellikle Uygur halkının geçmişten günümüze yaşadığı problemlere hikâyelerinde yer vermiştir. Ömer'in hikâyeleri genellikle olay örgüsü üzerine kurulmuştur. Olaylar alelade olarak seçilmemiştir ve belli bir yapıya sahiptir. Hikâyelerde bir olay bir diğer olayın alt yapısını hazırlamaktadır.

2.2. Zaman

2.2.1. Aktüel Zaman

Eserde sürekli devam eden bir zaman vardır. Buna aktüel zaman denir. Geçmişe dönülse bile bu zaman bir saat gibi devamlı işler. “Romanda olayların geçtiği zaman dilimi[dir.] Nesnel zamanın tamamını kapsamayan, sadece olayların cereyan ettiği zaman süresidir” (Çetin 131).

“Gök Çember” hikâyesinde olaylar akşam saatlerinde gerçekleşir. Hikâyenin ilk cümlesi aktüel zamanı bildirmektedir. Annesi ile konuşan çocuk, annesine yıldızların ne olduğunu onları işaret ederek sorar (Ömer, DS.125). Böylece anne ve oğul arasında geçen diyalogdan olay zamanının akşam saatleri olduğu anlaşılabilir. Hikâye bu diyalogun bitmesiyle sona erer, bu sürede akan zaman hikâyenin aktüel zamanıdır.

“Benim Yaşadığım Dünya”da tecavüze zorlanan Mahbube'nin durumu anlatılarak hikâye başlar. Serseriler arasındaki diyaloglardan olayın gündüz saatlerinde meydana geldiği çıkartılır. Mehbube'nin serserilerden kurtulması, merkez karakter ile konuşmaya başlaması, ona dünya hakkındaki fikirlerini söylemesi hikâyede aktüel zamanda gerçekleşmektedir. Aktüel zamanda hiçbir kesinti yaşanmadan hikâye belirli bir noktaya dek devam etmektedir (Ömer, DS. 137).

“Değersiz Emek”de hikâye doğrudan aktüel zaman ile başlar. Ancak burada zamanı belirten bir olaydır. Yurt dışından gelen karakter memleketindeki aydınları tanımak ister, onlarla görüşür. Bu görüşme cumartesi günü gerçekleşir. Olay zamanı hakkında bilinen tek an bu cumartesidir. Cumartesi gününe kadar da sürekli devam eden bir zaman vardır. Aktüel zaman sürekli devam eden bu zamanı ve cumartesi gününü içine almaktadır.

“Kız Gidiyor” hikâyesinde aktüel zaman BüviMeryemgöl’ün karın kapattığı yollardan geçtikten sonra, babasına çorbayı sıcak şekilde ulaştırdığı andan itibaren başlar. Baba- kız karşılaşır ve konuşmaya başlarlar. Ancak aktüel zaman hikâyede devamlı aktif değildir. Yazar bazı yerlerde bu zamanı durdurur yahut ileri alır. İsteddiği noktadan başlayarak okuyucuyu tekrar aktüel zamanın içine sokmaktadır.

“Fırtına” hikâyesinde aktüel zaman geceki fırtınanın etkisi anlatıldıktan sonra kahraman tarafından başlatılmaktadır. Fırtına gece çıkmıştır ancak aktüel zaman gündüz saatlerinde başlar. Yıkılan ağaçların yoldan kaldırılması ve ormancılarla yapılan diyaloglar aktüel zamanda gerçekleşmektedir (Ömer, DS.191-92).

“Tarla Kuşu” hikâyesinde yazar Rahman Torğay’ın kuş yakalama hastalığına nasıl tutulduğunu önceden okuyucuya anlatır. Okuyucu genel bir bilgiye sahip olduktan sonra aktüel zaman başlar ve Rahman Torğay’ın yaşadıkları anlatılır. Yazar aktüel zamanı sık sık durdurmaktadır. Rahman Torğay bir başka karakter ile diyaloga girdiğinde aktüel zaman yeniden başlar. Bu hikâyede geçmişe dönülse bile sürekli akan bir zaman söz konusudur (Ömer, DS. 194-99).

“Eski Kalpağın Sayesinde” hikâyesinde aktüel zamanın gündüz vakti olduğu anlaşılır. Hikâyede öncelikle Hacerhan’ın evdeki durumu anlatılır. Kocasının eve gelmesi ile aktüel zaman akmaya başlar. Hacerhan eve sarhoş gelen kocasına gündüz vakti içki içtiği için öfkelenir. Bu öfkeler aktüel zamanda okuyucuya sunulmaktadır.

Hikâyede arada bir geçmiş olaylar hatırlansa da eserin saati durdurulmaz. Aktüel zaman durdurulup tekrar başladığında, pişmek üzere olan yemek pişmiş, evde olmayan aile bireyleri eve gelmiş olur. Bazen de aktüel zaman hızlandırılarak olayların olacağı güne gelinmektedir. “Aradan on beş sene geçti” (Ömer, DS. 223). Böylece okuyucu aktüel zamanın işlediğini anlar.

“Urumçi'nin Arka Sokağı” hikâyesinde aktüel zaman hikâyenin merkez kahramanının tartışan karı-kocayı görmesiyle başlar. Bu sürede kahraman yaşanan tartışmalardan bazı olayları hatırlayıp, geçmişe dönse de aktüel zaman her an işlemektedir. Kahramanın evli çiftin tartışmalarını izleyip, sonra oradan ayrıldığı ana kadar geçen zaman aktüel zamanı kapsamaktadır.

“Gecenin Gözü” hikâyesinde aktüel zaman Şevketin Bilkız'ı beklediği andan başlamaktadır. Bu sürede akan aktüel zamanı yazar okuyucuya söylemektedir: “Şevket saatine baktı: Tam iki saat kırk üç dakika olmuş” (Ömer, DS. 67). Öyleyse Şevketin beklediği andan itibaren akan aktüel zaman iki saat kırk üç dakikadır. Hikâye üç bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde bir aktüel zaman sahiptir. Ancak bölümler arasında geçişi sağlayan zaman süreleri de belirtilir: “Bir yıl geçip gitti. Üç yüz altmış beş günde siz nasıl yaşadınız?” (Ömer, DS. 83). Bir yıl geçip gitmiştir ve aktif zaman gelinmiştir. Yazar bu sürenin Bilkız üzerinde nasıl bir değişim yarattığını anlatır, Buna göre Bilkız çok daha güzelleşmiş, yüzü dolgunlaşmış ve bütün vücuduna nur dolmuştur.

2.2.2. Tarihî Zaman

Yazarın içinde bulunmadığı geçmiş dönemdeki herhangi bir olayı anlatması o eserdeki tarihi zamanı ortaya koyar. “Okuyucunun eseri okuduğu zaman ile maceranın cereyan ettiği ya da öykülendiği zaman arasındaki mesafeye lektür zaman denilmektedir. Bu zaman çok değişkendir. Öyle ki empati kurmayarak öyküleme

zamanının şartları dâhilinde vakaya yaklaşmayan okuyucu, roman kahramanlarının davranışlarını yadırgayabilir. Çünkü çağın şartları değişmiş, yeni sosyal normlar ortaya çıkmıştır. Öykü zamanının sunduğu sosyal değerlerin kaybolmaması için çaba sarf eden yazar, [...] eserin başında bununla ilgili bilgi verir” (Yeşilyurt 486).

“Dünya İnsanlarına Bak!” isimli uzun hikâye on sekiz bölümden oluşmaktadır. Hikâye 1878- 1911 yılları arasında Doğu Türkistan topraklarının Çin tarafından istila edildiği otuz üç yılı içermektedir. Yine bu dönemde Çin ve Rusya arasında yaşanan sorunlarda bu hikâyede anlatılmaktadır. Hikâyenin birinci bölümü başlamadan önce yazar, dünyanın artık değiştiğini, iyi insanların kalmadığını, kötülerin egemenlik sürdürdüğünü anlatır. Dünyaya en büyük kötülüğü yapan yine insanların kendisidir. İyi insanlar tıpkı savunmasız bir geyik gibi avlanmaktadır. İnsanlar yüksek mevkilere gelmek için birbirini ezer duruma gelmiştir. Namus kavramı gitgide yok olmaktadır. Hikâyenin merkez kahramanı Cemal Çin hükümeti adına uzun yıllar çalışır. İyi bir mevkie gelir. Daha sonra emri altında çalışanlara eziyet etmeye başlar. Çin- Rusya ilişkileri bozulunca sürgüne gönderilir. Döndüğünde sevdiği kız Fatma'nın tecavüze uğradığını öğrenir. Artık tüm hayatını bu intikam üzerine kurar. Sonunda da bu intikam ateşinin kurbanı olur ve sefil bir hayat sürer. Bu hikâyedeki olaylar tarihî zaman dilimi içine girer. Yazarın bu hikâyede çağın şartlarının, sosyal ortamın değişmesini yadırgamak yerine, okuyucuyu onlardan haberdar etmek ister bir tavır takındığı söylenebilir.

2.2.3. Mazi Koridoru

Geçmişteki herhangi bir olaydan bahsetmek için zamanda geriye dönüş yapılmışsa buna mazi koridoru denir. “Yazarın [...] eserlerinde mazi koridoruna en fazla müracaat edilen nokta, kahramanların geçmişlerinden söz etmeleridir. Kendi macerasını geçmişteki bir noktadan aktüel zamana kadar getiren ve bu yolla hem

hâkim anlatıcının bunaltıcı anlatımından okurları uzaklaştıran hem de olayları yaşatan birinci ağızdan yapılan anlatımla realizm kuvvetlendiren [...] yazar, zorunlu olarak mazi koridorunu kullanır” (Yeşilyurt 476).

“Gök Çember” adlı hikâyede olaylar içinde geriye dönüş yapılır. Aktüel zaman içerisinde geçmişte olan bir olay hatırlatılır. Böylece okuyucu mazi koridoruna sokulur. Bu sayede hem vaka tamamlanmış, hem de okuyucuya vaka hakkında geçmişten bilgilendirilme yapılmıştır. “Geçen gün babam ve bir abla ile evde uyumuştuk” (Ömer, DS.125). “Mazi koridoru hem entrik unsurları çözümler, hem de vakayı tamamlar” (Yeşilyurt 475).

“Benim Yaşadığım Dünya” isimli hikâyede mazi koridoruna hatırlatma amacı ile başvurulur. Karakter aktüel zamanda karşılaştığı Mehbube’yi daha önce hastanede gördüğünü okuyucuya hatırlatmak için geriye dönüş yaparak okuyucuyu mazi koridoruna sokar. Sonra hastanede karşılaşırlar ve aktüel zaman işlemeye başlar. “Onu bugün öğleden önce hastanenin kan merkezinin önünde bir grup çulsuz zayıf kişilerin arasında gördüm” (Ömer, DS. 137).

“Fırtına”da olay zamanı gündüz saatleridir. Gece fırtınanın çıkmasıyla yıkılan bir ağacı dükkânların önünden kaldırmak gerekir. Fırtınanın gece neler yaptığını anlatmak için geri dönüş yapılarak mazi koridoruna girilir, geceki fırtınanın şiddeti okuyucuya verilir. Evlerin çatıları uçmuş, duvarlar yıkılmış, pazarcıların sergileri uçmuş, tabelalar sökülmüştür. (Ömer, DS.189)

“Tarla Kuşu” hikâyesinde aktüel zamanda gerçekleşen olayların sebebini anlamak için geriye dönüş yapılır. Hikâyenin kahramanı Rahman Torğay’ın para ve kadın düşkünlüğünün yerini zamanla kuş besleme hastalığının alması mazi koridoruna girilerek anlatılır. Rahman Torğay’ın aktüel zamanda çektiği sıkıntıların

altında yatan sebepler de mazi koridorunda anlatılan olaylarda gizlenmiştir. (Ömer, DS. 194-99)

“Borçlu” hikâyesi mazi koridoruna girilerek başlar. Kasım Eşek ve çalışanlarının Heyrek Bey’in lokantasında yaptıkları aktüel zamandaki tartışmalara gelene dek, yazar okuyucuyu mazi koridoruna sokar. Okuyucu mazi koridorunda karakterler hakkında bilgi sahibi olur ve onların bir günlerini nasıl geçirdiklerini öğrenir: “Bir grup arkadaş sabahtan akşama kadar ağacın altında yere bir şeyler çizerek, küçük taşları atarak oynadılar. Onlar işsizlerdi.”(Ömer, DS. 239).

Urumçi’nin Arka Sokağı” hikâyesinde geriye dönüş ile mazi koridoruna girilir. Kahramanın çocukluğuna dönülür, olaylara verdiği tepkiler bugünkülerle kıyaslanır. “Çocukluğumda böyle tartışmalar nerde olsa önüne geçip kahkahayla güler, sonra o kavgaları taklit edip güler çok mutlu olurdum. Bu kavgaları bedava sinema diye bilirdim. Şimdi eskisi gibi komiklik yapamayan, gülmeyen biri oldum”(Ömer, DS. 159). Bu kıyaslamalar kahramanın kendisiyle konuşması şeklinde verilir. Okuyucu kahramanın çocukluğunda mazi koridoru sayesinde dolaşmaktadır.

2.2.4. Kozmik Zaman

Güneşin doğması, batması, mevsimlerin değişmesi ayın hareketleri gibi tabiat olayları zamanda belirleyici ise bu tür zamana kozmik zaman denir. “Kozmik zaman ilkel toplumlardaki zamanın geçişini belirleyen önemli bir kaynaktır. Aztek kabilelerinin konuşmalarının yanında, tanrılarına kurban sundukları günü, komşu kabileyle savaştıkları zamanı, liderlerinin ölüm gününü başlangıç noktası yapmaları da zamanın yaşam biçimiyle olan ilişkisini göstermektedir” (Yeşilyurt 494). Ehem Ömer’in hikâyelerinde doğa unsurları sıkça yer alır. Ömer, hikâyelerinde insanı doğadan ayırt etmez. Onun hikâyelerinde doğa ve insan sürekli bir etkileşim içindedir. Hikâyelerde tabiat olayları insanlara doğru yolu gösterir. Ehem Ömer

tabiat unsurlarını zamanın belirlenmesinde de kullanır. “Zamana dair belirlemeler, bazen de öykü zamanının olduğu dönemdeki nesnelere ölçülürken net bir tarih verilmez. Zamandaki değişim, mekândaki, kişideki ya da yaşanan sosyal hayattaki değişimlerle birlikte anlatılır” (Yeşilyurt 494). Ehtem Ömer’in hikâyelerinde öykü zamanının olduğu dönemdeki tabiat unsurları kahramanların sosyal hayatından haber verir. Aynı zamanda tabiat unsurları hikâye zamanını oluşturur.

“Kara Orman”ın ilk cümlesi, kozmik zaman ile başlar: “Temmuzun sıcaklığı küçücük taşları yaktı. Çakılların üzerinden alevler yükseliyordu. Uçsuz bucaksız yayılan kapkara duman fırından çıkan is gibi insanlara rahatsızlık veriyordu. Küçük yapraklar siyah inci gibi güneşin altında parılıyordu” (Ömer, DS. 130). Bu hikâyede Temmuz ayının belirtilmesi ve o anki hava şartlarının betimlenmesi dışında bir zaman unsuru yoktur. Olay zamanının en açık belirtisi Temmuz ayı ve bu ayın betimlenmesidir. Hikâyede kozmik zamanın insanların psikolojileri üzerindeki etkisi görülmektedir. “Beyaz renkli yüzünü köy rüzgârı okşasa da içindeki doğal güzellik bu solmaya izin vermiyordu (Ömer, DS. 130-1).

“Gök Çember” hikâyesinde kozmik zaman öğelerine rastlanmaktadır. Hikâyede kesin bir zaman belirtilmez ancak kahramanların arasında geçen diyaloglardan hikâye kozmik zamanın akşam saatleri olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk annesine yıldızları işaret ederek onların ne olduğunu sorar. Annesi “yıldız” şeklinde cevap verir. Anne ve çocuk arasındaki diyalogla başlayan bu hikâyeye, diyalogun bitmesiyle sona erer. Çocuğun yıldızları işaret etmesi dışında zaman hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu hikâyede kozmik zamanın insan psikolojisi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Gökyüzünün sonsuzluğunu düşünen çocuk, bunu sonsuz hayatın olduğu ahiret hayatı ile bağdaştırır. Annesine “orada cehennem ve cennet var mı?” (Ömer, DS. 125) sorusunu sorar. Kozmik zaman, bu

hikâyede çocuk tarafından ahiret hayatının varlığının sorgulanmasına da kapı açmış durumdadır.

“Kız Gidiyor” hikâyesinde tabiat olayları bize olayların kış ayında geçtiğinden haber verir. Bu hikâyede kozmik zamanın insanların yaşam koşullarına nasıl etki ettiği üzerinde durulur. “Akşamdan beri durmadan yağan kar bir gecede tüm yurdu kaplamıştı. Toprağın çok aktığı bu mahalle yolunda, ağaçların gövdelerinden dallarına kadar ilik gibi yapışıyor, birazcık rüzgâr çıksa tozlar uçuyor ağaçlar çiftlik kenarı ile arığa kadar, kalın şekilde büyüyen kamışlarla bastırılarak yapılan büyük, kurak, küçük tümsekler bembeyaz elbise giymiş gibi oluyordu. Dev gibi büyüyen iğde dalları saçlarını salıp, dans eden bel gibi eğiliyor, çiğcücük ile beyaz kuşlar yiyecek bir şey bulamadan öterek, ağaç dallarındaki karları tozularak uçuruyorlardı (Ömer, DS. 127). Yazar tabiat unsurlarından ve mevsimden bahsederek hikâyede kozmik zamana yer verir.

“Eski Pamuk” isimli hikâye doğa tasvir edilerek başlar. Hikâye başlar başlamaz okuyucu kozmik zamanda dolaşmaya başlamaktadır. “Ağaçların göğe uzanan dallarındaki yapraklar sonbaharın sona gelişiyle dökülmüştü. Alt taraftaki yapraklar hazan olunca sararmıştı. Henüz dökülmeyen geceleyin kırağı tutan sarı yapraklar, yaklaşan güneş ışığında parıldayarak erimeye başladı. Gözle görülmeyecek kadar geniş pamuk tohumluğunda, kızıl renge bürünen tohumlardaki şebneme dönen kırağı, siyah-beyaz şekilde açılan tohumlar ile aynı güneşe bakarak gülüyorlardı” (Ömer, DS. 176).

“Gecenin Gözü” hikâyesi kozmik zaman ile başlar. Yazar bu hikâyede mevsimi betimler ve anlatımında doğa unsurlarını kullanır. Böylece hikâyedeki insanlar, mevsimler, mekânlar kozmik zaman içerisinde sürekli bir değişim içindedir. “Gecenin sakin rüzgârı koyuca büyüyen söğüt ağacının yapraklarını sallayıp

duruyordu. Suskun ışıklara giden küçük haşereler Şevket'in saçlarına yapıştı. O derman bulmak için rüzgârın geldiği taraftaki nurlu yıldızları saymaya başladı. Okulun elma bahçesindeki kızların şirin sesi kulağa durmadan geliyordu. Süt gibi elvan çiçeğinin güzel kokusu onun boğazına işliyordu (Ömer, DS. 66).

Ehtem Ömer hikâyelerinde zaman sadece akan süre olarak kullanılmaz. O mevsimlerin değişmesini anlatırken, bir olayın farklı boyutlarını değinirken ya da karakterlerin kişilik özelliklerindeki farklılaşmalardan bahsederken zamandan faydalanır. Ehtem Ömer hikâyelerinde aktüel zaman, tarihî zaman, kronik zaman ve mazi koridoruna sıkça yer verdiği görülmektedir. Böylece o geçip giden zamanın doğa ve insan üzerindeki etkilerini meydana gelen değişimlerle aktarmaktadır. Ehtem Ömer hikâyelerinde geçmiş ve gelecek arasında köprü kurmaktadır ve bunu da genellikle okuyucuya tarihî zamandan bahsederek ve onları mazi koridoruna sokarak gerçekleştirmektedir.

2.3. Mekân

Mekânlar insanların yaşam biçimlerinde, fikirlerinde, hayata bakış açılarında, etkilidir. İnsanların buldukları mekânlarda başka insanlarla etkileşim içerisinde bulunmaları, onların sosyal hayatlarına, kültür düzeylerine etki eder. Mekânın insan psikolojisi üzerindeki etkisi de yadsınamaz. Birbirinden farklı iki kişinin aynı mekâna, aynı düşünceleri taşıyarak gelmesi beklenemez. Örneğin turistik gezi amaçlı camiye giren bir kişi ile ibadet yapmak amaçlı giren bir kişinin taşıdığı duygu ve düşünce aynı olması beklenemez. “Çünkü mekân, bakan kişinin psikolojisine ve bulunduğu konuma hatta felsefe ve dünya görüşüne göre değişen bir şeydir” (Alıntılayan Yeşilyurt 391).

2.3.1.Açık Mekân

Ehtem Ömer'in hikâyelerinde mekân olarak Doğu Türkistan toprakları genel olarak ele alınır. Uygur halkının uzun dönem baskı altında yaşaması ve Doğu Türkistan topraklarının Çin idaresi altında olması, yazarın bu toprakları bütünlük içinde ele almasına sebep olur. Ancak Ehtem Ömer hikâyelerinde mekânları işlerken, onların insan psikolojisi üzerindeki etkisini göz ardı etmemektedir. Bu etkiyi mekânlar ile uyum içinde değil, adeta zıtlıklar içerisinde okuyucuya sunar.

“Eski Pamuk”da mekân pamuk tarlasıdır. Mekân olarak seçilen tarla, hikâyede insanların geçimlerini sağladıkları, para kazandıkları alandır. İnsanların isteklerinin gerçekleşmesi bu mekândan kazanacakları paraya bağlıdır. Onlar bu mekâna gitmeyi istemekte ve orada çalışmaktan mutlu olmaktadır. Dolayısıyla burası onlar için açık mekân durumundadır.

İkinci açık mekân olarak pazar yeri seçilmiştir. Kahramanların alış veriş için pazara gitmesi tarımla geçinen bölgelerde yaygın olan durumdur. Burada köy ile kent yaşamının karşılaştırılması da yapılmıştır denilebilir. İhtiyaçların giderildiği pazar yeri açık mekân durumundadır.

“Diriliş” de Tümen denizi, Temizlik denizi, Ana deniz açık mekândır. Kahramanın kendisini ruh olarak arındırdığını, kendini bulduğu, günahlarından sıyrıldığını hissettiği, huzur bulduğu açık mekânlardır.

Urumçi'nin Arka Sokağı”nda açık mekân Urumçi sokaklarıdır. Hikâyede sokakların uzun tasviri yapılır ve insanların yaşam şekli anlatılır. Bu yaşam şekilleri genellikle Urumçi'nin arka mahallelerinin nasıl olduğunu ortaya koyar. Böylece bir şehrin farklı kesimlerinde yaşayan insanların giyiminden kuşamına, eğitimden kültürüne, üslubundan davranışına kadar ne denli ayrı olabildiğini görülmektedir. Bu da mekânın insan hayatının şekillenmesindeki etkisini göstermektedir.

“Işık” hikâyesinde mekân bir evdir. Olaylar bu evde cereyan eder. Ev burada genel yapısından çok, aileyi bir araya getiren bir mekân olarak yer alır. “Sabahtan beri dükkânda müşteri ile uğraştım, karnım aç kaldı. Sokakta yemek ye desem evin yemeğini yemedim diye söyleniyorsun” (Ömer, DS. 218). Ev burada çalışmaktan yorgun düşen insanların huzur bulmak amaçlı geldikleri, aile bireylerinin toplandığı mekândır. Dolayısıyla aile bireyleri için ev açık mekân konumundadır.

“Gecenin Gözü”nde mekân Liven Ay kahvehanesidir. Bilkız ile Şevket’in konuşmak için geldikleri bu kahvehanenin kendisinden çok ortamının betimlemesi yapılıdır: “Hafif kırmızı ışığın sızdığı perdeli odada gizemli şekilde gülümseyen, süslenen güzel kızlar görüldü. Parfüme karışan her türden koku kahvenin ortamını zehirledi. Odaların içinde uğultulu şekilde fısıldaşmalar, kızların imalı gülmesi erkeklere karşı nazlanmaları duyulabiliyordu. Garson kız onları perdesi açık duran hoş bir yere yerleştirdi (Ömer, DS. 72). Hikâyede Bilkız karakteri idealist bir bayan olarak görünür. Onun Liven Ay kahvehanesinin bu nahoş ortamına rağmen, fikirlerinde hiçbir yumuşama görülmemesi dikkat çekicidir. Liven Ay kahvehanesinin bu ortamı ve onun ortama zıt davranışları, ortamın nahoşluğundan etkilenmeyişinden dolayı, burası Bilkız için açık mekândır.

2.3.2. Kapalı Mekân

Ehtem Ömer’in hikâyelerinde kapalı mekân olarak ev, cami, işyeri, lokanta gibi alanlar ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Bu mekânlar orada yaşayan halkın yaşam şekillerini, karakterlerini, sosyal durumlarını yansıtır. Buna dayanarak “psikolojik durumla yaşanan mekân arasında yakın bir münasebetin bulunduğu görülmektedir” (Yeşilyurt 392). Ehtem Ömer’in eserlerinde daha çok kapalı mekânlar Uygur Türkleri’nin haksızlığa uğradığı, baskı altında olduklarını

hissettikleri, ya da halkın devlete hizmet eden kişilerle eşit şartlarda yaşamadıklarını anlatan yerlerdir. Burası bir okul, bir mahkeme salonu yahut bir hastane olabilir.

“Kara Orman” hikâyesinde mekân bir ormandır. Hikâyenin girişinde ormanın tasvirine yer verilir. Orman burada bir doğa unsuru olarak gösterilmesinden ziyade, buranın insanlar için çalışma hayatında meydana getirdiği zorlukları anlatmak için yer alır. Ormanda çalışan bir öğretmenle, kentte çalışan bir öğretmenin kıyaslaması yapılır. Burada şehre karşı köyde çalışmanın zorlukları anlatılır. Hükümetin bu şekilde kırsal alanlarda çalışanlar için ulaşım yetersizliğini gidermediği, ayrıca düşük ücretle çalıştırdığına mekân üzerinden eleştiri yapılır. Dolayısıyla ormanın bu hikâyede insan psikolojisi üzerinde olumsuz etkileri vardır. Orman burada genç bayan öğretmen için kapalı bir mekândır.

“Kız Gidiyor”da mekân Urumçi’nin bir köyüdür. Mekân doğa özellikleri ile tasvir edilmektedir. Hikâyeden anlaşılıyor ki burada yaşayan insanlar işçi ve esnaftır. Bu insanlar sert kış yaşamakta ve bu şartlarda çalışmaktadır. Mekân burada hayat standartlarının düşük olduğunu, adet, gelenek-göreneklerine bağlı yaşamları belirtmek amacı ile kullanılmıştır. Urumçi’nin bu köyünde yaşayan Büvi Meryemgül’e göre kapalı bir mekândır.

“Fırtına” hikâyesinde mekân bir esnaf ve işçi sokağıdır. Sokak yıkılan ağaçla kapandığı için esnafın hayatını zorlaştırmıştır. Müşteriler dükkânlara girememektedir. Dolayısıyla esnaf için bu sokak kapalı bir mekândır. Bir ağacın yıkılması ile sokakta toplanan esnaflar kendi aralarında konuşurlar ve ormancıyla sohbetlerinde okuma, yazma bilmeyenler ortaya çıkar. Buradan hareketle insanların, yaşam şekillerine ya da eğitim düzeylerine göre mekânlarda yaşamayı tercih ettikleri söylenebilir.

“Diriliş” de kapalı mekân Doğu Türkistan’ın Kaşgar şehridir. Yazar, Uygurların yoğun şekilde yaşadıkları ve günümüzde Çin idaresi altında olan yerleri mekân olarak kullanmıştır. Kaşgar hakkında herhangi bir anlatıma yer verilmez. Ancak karakter’in bir konuşmasından oranın Kaşgar olduğu ortaya konulur. Karakterin bu topraklarda acı çekmesi, amaçsız yaşaması ve kendini sürekli mutsuz hissetmesinden dolayı burası onun için kapalı mekândır.

“Dünya İnsanlarına Bak” hikâyesinde kapalı mekân dünyadır. Dünya orada yaşayan insanlar tarafından kirletilmiştir, doğa acımadan harap edilmiş, insanlar kötüleştirmiştir. Dünya bu hikâyede her türlü kötülüğe maruz kalan savunmasız bir canlı gibi gösterilmektedir. Bu hikâyede dünya kapalı bir mekândır ve insanlara karşı aciz ve savunmasızdır.

“Eski Kalpağın Sayesinde” hikâyesinde kapalı mekânlar ev, cami ve hapisanedir. Olaylar bu üç kapalı mekân arasında gelişmektedir. Burada hapisane Uygurların uğradığı zulmü temsil eder. Hikâyede hapis cezası alan Tahir için hapisane kapalı bir mekândır.

“Borçlu” hikâyesinde kapalı mekân bir lokantadır. Olayların tamamı bu mekânda geçmektedir. Esnaf hayatının bir parçası olan lokantacılığın zorlukları hikâyenin bazı kısımlarında belirtilmektedir: “Lokantayı kapatmak zamanı çoktan geçti, Yarın sabah erken kalkıp lokantayı açmamız lazım. Lokantada çalışan çocuklar zamanında uyumazsa, vaktinde uyanamıyor. Yarında Allah’ın günü, oturmanızın devamını yarın yapmanız olmaz mı? (Ömer, DS. 240). Hayrek Bey’in lokantası serseriler tarafından basıldığı için huzursuzdur. Onun için lokantası olay anında kapalı bir mekân durumundadır.

“Eski Pamuk” hikâyesinde Urumçi şehri kapalı bir mekân olarak verilir. Çünkü bu kentte yaşamak aileler, özellikle de çocuklar için oldukça zordur.

“Çocukların günleri zor geçiyor. Urumçi sokaklarında el arabasına her türlü meyveyi basıp, bağırarak satıyorlarmış. Zabıtalara yakalansa bir haftada topladıkları para, bir defada ceza ödeyemiyormuş” (Ömer, DS. 178). Böylece şehre çalışmak ve para kazanmak için giden bir ailenin taşıdığı psikolojinin, orayı gezmek için gidenlerle aynı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

2.3.3. Mekânın Simgesel Değeri

“Tarla Kuşu” adlı hikâyede iki farklı mekân dikkat çeker. Kafes ve hapisane hikâyenin ana mekânlarıdır. İki mekânda tutsaklığın her şeklinin kötü olduğunu, özgürlüğün de en kıymetli şey olduğunu anlatır. Kuşlar burada özgürlük timsalidir. Yazar haksız suçlamalara, kısıtlamalara maruz kalmak, güçsüze baskı yaparak onun yaşama hakkını kısıtlamak gibi adaletten uzak durumlara eleştiri yapar. Çünkü tarla kuşu⁶ ve çayır kuşu⁷ olarak bilinen tarla kuşları doğada özgür şekilde yaşayan kuşlardır, havada kanat tutuşu ve çırpışı kendine özgüdür, daha çok açık ağaçsız ve kuru bölgelerde yaşarlar.⁸ Rahman Torğay onları haksız yere kafese kapatmanın cezasını kendisi de hapse düşünce anlamaktadır: “Hu, sözümü iyi dinlemeyen aptal, ben bırak dedim mi bırak. Tarla kuşlarının kafesten çıkması benim bu kafesten kurtulmamı gösteriyor. İyice dinle, beni kısas tutmuş, bu tarla kuşlarının kısası tutmuş” (Ömer, DS.198). Kafes ve hapisane bu hikâyede tutsaklığın simgesidir.

“Gök Çember”de hikâyenin kahramanı çocuk annesine gökyüzü hakkında sorular sorar. Bu sorularda gökyüzüne simgesel değerler yükler. Çocuk gökyüzünün sonsuz büyüklüğünde cennet ve cehennem varlığını sorgular. Bu soyut mekânlara mistik bir anlam yüklenerek cennet mükâfatın görüldüğü, cehennem ise ceza çekilen

⁶Ross, E. Denison. *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, Çev. Emine Gürsoy Naskali. Ankara: TDK Yayınları: 605, 1994. s. 73.

⁷ Necipoviç Necip, Emir. *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Çev. İklil Kurban. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995. s.420.

⁸İnternet. 13 Temmuz 2013.

http://www.trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Tepeli%20toygar

yerler olarak belirtilir. Bu mekânlara gidip, gitmemek ise dünyada iyi, ahlâklı insan olmaya bağlıdır. Hikâyede mekânın simgesel değeri, iyi ve kötü insan modelinin ayrılmasında etkili olur.

“Kız Gidiyor”da mekânlar ailelerin ekonomik şartlarını anlatır. Kış gününde yırtık ayakkabıları ile sokaklarda yürüyen BüviMeryem buna örnektir.

BüviMeryem’in babası maden ocağında çalışan işçidir ve hikâyede birçok olay burada cereyan eder. Kazandıkları parayla evlerine televizyon almak isterler. Bu onlar için büyük bir olaydır. Bu yüzden kış mevsiminin ağır geçmesi onları korkutmaktadır.

“Eski Pamuk”da insanların yaşam şekilleri ve yaşadıkları ortamlar tasvir edilir. Bu evler kırsal kesimde yaşayan insanların özelliklerini yansıtır. Çiftçi olan Sait Pokak ve ailesi kış ayında yakacak olarak tezek kullanır, halı olarak keçi derisi sererler. Evlerinin çeşitli odalarından rutubet kokusu gelmekte ve az penceresi olan karanlık bir evde oturmaktadırlar. Kırsal kesimde yaşayan insanların hayat standartları yaşadıkları mekânlara dayanarak betimlenmiştir.

Ehem Ömer hikâyelerinde mekânın insan üzerindeki etkisine daha çok yer verir. Ömer, doğayı ve insanı birbirinden ayrı düşünmez ve doğa ile insan sürekli etkileşim içindedir. Ehem Ömer mekânın insan psikolojisi üzerindeki etkisine de dikkat çeker. İnsanın bulunduğu mekâna uyum sağlayabilmesinin, onun ruhunda değişimler yaratabileceğini söylemektedir. İki farklı kişi aynı mekânda farklı hisler taşıyabilmektedir. Dolayısıyla bu hislerin de insanın o mekânda bulunma amacıyla doğru orantılı olduğunu belirtmektedir.

2.4. Kişiler Kadrosu

2.4.1. Merkezi Kişiler

Ehtem Ömer'in hikâyelerinde merkezi kişiler gerçek aydın, vefakâr kadın, çiftçi başlıklarından oluşur. Bu hikâyelerde gerçek aydın tipi bazen kadın bazen de erkek olmaktadır. Özellikle kadın aydınlara vurgu yapan Ehtem Ömer baskı döneminde Çin hükümetinin Uygur kadınlara yaptığı zulümlerin aksine, hikâyelerinde vatan sevgisini her şeyin üstünde tutan kadın tipleri ele alır. Hikâyelerin çoğunda vefakâr bir eş ya da bir anne olarak, kadın kendini gösterir. Doğu Türkistan topraklarında çiftçilik yaparak yaşayan çoğu Uygur ailesinin hayatı onun hikâyelerinde geniş yer tutar.

2.4.1.1. Gerçek Aydın

Aydın zihinsel faaliyeti gelişmiş, toplumu ilgilendiren konularda fikirlerini beyan eden ve gerektiğinde topluma yön vermekten kaçınmayan kişidir. Modern Uygur Edebiyatında Ehtem Ömer'in hikâyelerinde aydının toplum üzerindeki etkisi özellikle siyasal ve toplumsal olaylarda görülür. Ehtem Ömer'in neredeyse tüm hikâyelerinde toplumu kendi kültür ve değerleri içinde yoğurmaya çalıştığı söylenebilir. Uygur halkı kendi dininden kopmayan, kendi geleneklerini yaşatan hatta bu uğurda birçok aydınını Sovyetlere ve Çin'in bazı yerlerine sürgüne göndermiştir. Ehtem Ömer'in hikâyelerinde gerçek aydın mutlaka toplum üzerinde etki yapmış, ancak bunun için bir bedel ödemiştir.

“Kara Orman”da gerçek aydın tipi bir kadındır. Buradaki kadın öğretmen ormanın derinliklerindeki okula gitmektedir. Şehirde yetişen ve evli olan bu bayan aynı zamanda evlidir. Sorumlulukları büyüktür. Geleceğin gençlerini eğitmek adına her gün ormandan on iki kilometre yani bir günde toplam yirmi dört kilometre yürümektedir. Bu şehirde yaşayan bir bayan için büyük fedakârlıktır. Fakat gerçek

bir aydın olduğu için bundan hiç şikâyetçi olmaz. Ormanın derinliklerine altmış, yetmiş kilometre yürüyenleri düşünerek motive olur. Bu genç aydın aynı zamanda namusuna da sahip çıkmakla yükümlüdür. Orman yolunda peşine birçok serseri takılsa da o hepsinin ağzının payını verir. Gerçek aydın ne olursa olsun çizgisinden dönmeyen kişidir. Ehtem Ömer özellikle on dokuzuncu yüzyılda kadınları toplumun mihenk taşları olarak göstermektedir.

“Benim Yaşadığım Dünya”da gerçek aydın Doktor Mahbube’dir. Ehtem Ömer kadın aydınların yaşamış oldukları zorluklara bu hikâyesinde değinir. Mehbube ayrıca kaşlarına aldırın, gözlerinden sürmesini eksik etmeyen, uzun kirpikleri olan, giyinmesini bilen bir kadındır. Ancak bu güzel doktor kadın bir grup serseri tarafından tacize uğrar. Para için yerlerde sürüklenir. Hayatı kitaplar arasında geçen Mehbube, o anda anlar ki bu dünya kötülerin, zalimlerin, paragözlerin dünyasıymış. Her şeye rağmen o aydın bir kadındır, toparlanır, pes etmez. Mesleğine dört elle sarılır ve yardıma muhtaç insanlara yardım etmeye devam eder.

“Değersiz Emek”de gerçek aydın kimdir sorusu tartışılır. Uzun zaman memleketinden ayrı kalan, yurt dışında fen akademisinde okuyan araştırmacı genç, memleketindeki gerçek aydınlarla tanışmak ister. Burada gerçek aydınlardan vatanın çolpan yıldızları olarak bahsedilir. Gerçek aydınlar toplumu yönlendiren, onların aydınlık günleri için çalışan kişilerdir. Burada gerçek aydınlar başka yerlere sürülmüş, sesleri kısılmıştır. Aydın denilen kesim ise hükümet adına çalışan, önemli mevkilere gelmiş kişilere bırakılır. Buradaki isimsiz genç de aydın bir kimse timsalidir. Bu yüzden bu sahte aydınların olduğu ortamı terk eder.

“Işık”da gerçek aydınların uyuyan toplumlara tepkisi anlatılır. Aydınların bir görevi de toplumu uyandırarak, onlara kendi haklarını savunmayı, benliklerini korumayı, özlerinden kopmamayı öğretmektir. Aydını en çok üzecek olan

uyanmayan bir toplumdur. Bazıları gerçekten esaret için doğduklarını düşünürler ve başkaldırmak onlar için en korkutucu durumdur. Bu hikâyede şiirleriyle topluma seslenen baba ve hikâyeleriyle bu görevi devam ettirmeye çalışan oğul, bir türlü uyanmayan, haksızlıklara ses çıkarmayan insanlardan şikâyet ederler.

“Gecenin Gözü”nde gerçek aydının gençler olduğuna vurgu yapılır. Gençler bir dalga gibi kuvvetlidirler. Bir araya geldiklerinde yıkılmaz kuvvet olurlar. Bu hikâyede Bilkız mücadelecî genç bir bayandır. O bozuk düzene, para ile satılan hukuka karşı gelmektedir. Onu diğer kızlardan ayıran, mücadelecî ruha sahip olması, evliliği hayatında ertelemiş olması ve toplumu uyandırmak için çalışmak, okumak istemesidir. “Sizinle ben milletin akıyız, aydınıyız. Şimdiki aklımızla kendimizi değiştirip yeniden toparlanmamız lazım. Aramızdaki nefreti atıp birbirimizi sevmeliyiz”(Ömer, DS. 71). Bilkız bir aydın olarak ne yapmak istediğini de açıkça ifade eder:

“Herkesi parlak milli medeniyetimiz hakkında makale yazmaya teşvik edeceğim. Acizleşen ruh, bozulan milli ahlâk, kendi ülkümüzü güçsüz gibi tanımamız hakkında makale yazıp, kitap yazıp insanların ruhunu uyandırarak, onu büyütme. Bunu yapmak da bu devirde benim ilk emelim, ben bunu yapacağım.” (Ömer, DS. 76)

2.4.1.2. Vefakâr Kadın

Ehtem Ömer’in hikâyelerinde kadınların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ömer, kadına önemli roller yüklemektedir. Kadın çoğu zaman vefakâr bir anne, bir öğretmen, bir sevgili ya da eştir. Yalnızca “Dünya İnsanlarına Bak”de Humarhan karakteri kocasını Cemal ile aldatır. Bu olayı tüm mahallelinin öğrenmesi ile Humarhan intihar eder. Bunun dışındaki hikâyelerinde genellikle kadın vefakâr bir şekilde verilir.

“Gök Çember”de kadın bir anne ve vefakâr bir eştir. Kadın eşinin kendisine yalan söylediğini ve bir başkasıyla aldattığını çocuğu ile konuşması sırasında öğrenir. Çocuğuna iyi ve kötü insan olmanın terbiyesini veren anne, çocuğuna yalancı insanların cehennemle cezalandırılacağını söyler. Çocuk bunun üzerine babasının ve kendisinin cehenneme gideceğini söyler. Anne de kendini onlardan ayırt etmez. Çünkü babasını yalan söylemeye ve aldatmaya kendisinin ittiğini düşünür. Kadın burada büyük bir olgunluk gösterir. Çocuğunun kötü hissetmemesi için de büyük bir vefakârlık yapar ve ortadaki bu kötü olaydan kendisine pay çıkarır.

“Işık” hikâyesinde kadın adeta evde ibadetini yapan, üç çocuk yetiştirmiş, kendini yıllarca eşine adayan bir kadın portresi çizilir. Hikâye Habibihan Teyzenin seccadeyi toplarken karanlıkta kalması ile başlar. Bozulan lambasının yapılması için aile bireylerinden medet bekleyen Habibihan Teyze aradığını bulamaz. Üstelik büyük oğluna da ışık olmadığı için yemek yapamadığını anlatamaz oğlu ısrarla bağırıp evi terk eder: “Sabahtan beri dükkânda müşteri ile uğraştım, karnım açıldı. Sokakta yemek yesem evde yemiyorum diye söyleniyorsun. Annemin yaptığını yiyeyim desem yemek yapmıyorsun, çok sıkıldım?!”(Ömer, DS. 218). Habibihan Teyze tüm sabrı ile diğer evlatlarının ve eşinin ona yardımcı olmasını bekler.

“Eski Kalpağın Sayesinde”de Hacerhan dinine bağlı bir kadındır. Aynı zamanda da kocasına destek olan kadın timsalidir. Hacerhan, vefakâr bir kadının bir ailenin ayakta durmasında görünmeyen gizli gücü rolündedir. Hacerhan aileye destektir; ancak kocasının yanlışlarını da ona söylemekten çekinmez. Bu karakter ataerkil aile yapısındaki bir kadını temsil eder. Tıpkı sokakta eşinden bir adım geri olan ancak evde varlığını ortaya koyan bir kadın tipidir. Bu da genellikle ataerkil toplumun aile yapısını yansıtır. Hacerhan ne kadar kocası tarafından azarlansa da yine de onun en büyük destekçisidir.

“Dünya İnsanlarına Bak”da Fatma karakteri vefakâr anne ve eş rolündedir. Özellikle eşi ailesinden çok uzakta olan kadınların çektikleri sıkıntılar Fatma karakteri ile gösterilmektedir. Fatma Cemal’in yokluğunda tecavüze uğramıştır. Defalarca kez ölmek istediye de buna hep engel çıkmıştır. Fatma uzun süre Cemal’in Rusya’dan dönüşünü bekler, Cemal artık onu alamasa da razıdır. Ancak evlenirler. Fakat Fatma yaşadığı olayı unutamamaktadır. Varlığını unutup, kendisini yalnızca çocuklarına ve eşine adayan bir kadın tiplemesidir Fatma.

2.4.1.3.Yozlaşmış Kişiler

“Gecenin Gözü”nde yozlaşmış kişi örneği Şevket, okumuş bir karakter olmasına rağmen, fikirleri ve davranışları bunu yansıtmamaktadır. Bilkız ile birçok memleket meselesinde farklı düşünmektedir. Şevket milli meseleleri bir kenara bırakıp, Bilkız ile evlenmek ister. Şevket kendi kişiliğini ve insanlık değerlerini para ile değişebilen yozlaşmış bir tiptir. Adeta düşüncesi güzel kızlardan, paradan ve adaletsiz seçimlerden yanadır. Şevkete göre para her şeyin çözümüdür ve güçtür. Bilkız ise bunun tam tersini savunur. “Tarihte size benzeyen milletler atalarının pulla hukuka eriştiği bu nesnelere sadık kuluna benzeyeceklerini tekrar ispatladılar. [...]Paraya tapan hukuksuzluk rezil, afet, cinayet. O olmazsa insan insan gibi yaşayamıyordu” (Ömer, DS. 81).

“Borçlu”da yozlaşmış kişi Kasım Eşek’tir. Kasım Eşek zengin bir patrondur. Ancak kendisinin yaşadığı toplumun bir parçası gibi görmemektedir. Paranın ona verdiği güç ile kendisini adeta kaf dağında görür. Kasım eşek zengin ama kültürsüzdür. Parasıyla birçok serseri tipli insanı çalıştırır ve onları her işinde kullanır. Herhangi bir sığata sahip olamayan Kasım Eşek, bu boş adamlara parayla kendisine övgüler söyletiyor, şiirler okutmaktadır.

“Urumçi'nin Arka Sokağı”nda Urumçi sokakları betimlenir. Betimleme yapılırken burada yaşayan insanlar hakkında bilgi verilir. Hikâyenin temasını oluşturan karı-kocanın betimlemesi yapılır ve bu tiplerin kendi benliklerini yansıtmadıkları görülmektedir: “Yan sokakta bir çift genç karıkoca tartışarak birbirinin peşinden çıktı. İlk bakışta Urumçi'nin moda, zengin, gençleri gibiydiler. Çünkü gencin parmaklarındaki kibrit tarzı yüzüğü, bileğindeki altın künyesi, üzerindeki deri montu onun parayı harcayacak yer bulamayan paragöz bir genç olduğunu gösteriyordu. Erkeğin künye taktığı yerde kızın kıyafetlerinin altın olduğunu söylemeye gerek duymadan imza attığı bir iş, karıkoca ikisinin aynı renkteki pahalı moda pantolonları giydiklerini söylememek de olmaz. Kendi kendime ikisinin pantolonu değiştirmelerinden korktum. Çünkü çok pahalı, iyi yemekten yediğimizde ikisinin de vücut şekilleri bozulmuş, semirmiş boğa gibi, markalı pantolona popoları sıkışıp, kaymak tutan bir tulum gibi her yerleri titriyordu.” (Ömer, DS.160-61)

Bu karakterler yaşadıkları topluma aykırı düşen giyimleri, tavırları ve görmemiş halleri ile dikkat çekmektedirler. Hikâye konu olarak da yozlaşmış bir çifti ele alır. Karısının eski okul arkadaşı bir gün onu ziyarete gelir. Adam evde yoktur. O gece kadın okul arkadaşı ile bir gece geçirir. Bunu öğrenen kocası tepki gösterse de kadın bunu hoş görmesini aksi takdirde adamdan boşanacağını ifade eder. Ataerkil bir toplumun geleneklerine aykırı olan bu durum, yozlaşan bu çift tarafından normal olarak kabul edilmeye başlanmaktadır.

2.4.2.Yardımcı Kişiler

2.4.2.1.Ev Halkı

Ethem Ömer'in hikâyelerinde yardımcı kişiler genellikle anne, baba, çocuktan meydana gelen çekirdek aileden oluşur. Hikâyenin merkez kişisi kendini

diğer aile bireyelerine adanmış ya da onların sorumluluklarını üstlenmiştir. Olayın meydana geldiği andan itibaren, aile bireyleri durumdan haberdar olur, hep birlikte üzülür ya da sevinirler. Hikâyede aile bireyelerinin birinin yokluğu ya da pasifliği o ailenin temelini sağlam olmadığına işaret eder. Ömer'in hikâyelerinde ev halkı birbirine bir zincirin halkası gibi bağlıdır.

“Kız Gidiyor”da yardımcı kişiler BüviMeryem'in babası, annesi dikkat çekicidir. BüviMeryem'in televizyoncular tarafından filmde oynatılmasını babası çok ister. Hünerlerini göstermesi için kızına epey bir destek olur. Annesinin ise hikâyede ne ismi geçer, ne de herhangi bir rolü vardır. Ancak geleneklere bağlı bir kadındır ve BüviMeryem üzerinde etkilidir. Bu etki BüviMeryem'in rol aldığı filmin gerdek gecesi çekimlerinde annesinin sözlerini hatırlamasından anlaşılır. “Annem... annem filme çıktığımda değişik bir şey yapsam yurtta adın çıkıyor, evlenemeyeceksin. Öyle işle yap deseniz de yapmam”(Ömer, DS. 155).

“Tarla Kuşu” hikâyesinde yardımcı karakterler Rahman Torğay'ın eşi ve oğludur. Rahman Torğay hapishaneye düşünce ona yardımcı olmaya çalışan eşi ve oğludur. Onlarda Torğay'ın bu zor durumuna yardım etmekte çaresiz kalırlar. Bu duruma en çok eşi ve oğlu üzülür.

“Işık” adlı hikâyede yardımcı kişiler evin büyük oğlu Rüstem, şair baba, evin polis olan oğlu, evin kızı ve kızın erkek arkadaşdır. Bu karakterler akşam olunca evlerine toplanarak çekirdek aile örneği gösterirler. Ortadaki sorunu halletmek için hepsinin bir fikri vardır. Evin bir sorunu bu ailenin hepsinin sorunu olmaktadır.

“Eski Kalpağın Sayesinde”nda yardımcı karakterler Musa Beğrez'in karısı Hacerhan, oğlu Tahir'dir. Hikâyede başka hiç kimsenin ismi geçmez. Olaylar Musa Beğrez'in karısına getirdiği haberlerle başlar ve sonuçlanır. Yardımcı karakter Hacerhan, kocasının kolhozluğunun bitişine sevinirken, on beş yıl sonra oğlu

Tahir'in hapse girmesine üzüdür. Yardımcı karakterlerin olaylara verdikleri tepkilerle okuyucuda hissettirilmek istenen duyguyu anlattıkları söylenebilir.

“Eski Pamuk”da olaylar ev halkı arasında döner. Hikâyenin yardımcı karakteri evin kızı Turela, Paltabey, anne dir. Olaylar Turela ve Paltabey'in babaları Sait Pokak'a isyanları ile alevlenir. Annenin bu hikâyede varlığına çok rastlanmaz. Ancak çocukların diyaloglarından kendisini evlatlarına adanmış ve Sait Pokak'ın sinirli yapısından çekmiş bir karakter olduğu anlaşılır. Hikâyede yardımcı kişi olmasına rağmen okuyucuyu anneler konusunda düşünmeye sevk edecek bir konumdadır.

“Urumçi'nin Arka Sokağı”de yardımcı kişiler karı- kocadır. Yozlaşmış aile örneği sergilerler. Birbirleriyle hiç anlaşamazlar. Varlığından yalnızca anne ve babasının diyaloglarından haberdar edilen bir de küçük çocuk vardır. Çocuk, burada boşanacak çiftlerin çocuklarının maruz kaldığı durumları simgeler. Diğer hikâyelerdeki yardımcı ev halkı karakterlerine nazaran bu hikâyede karakterler birbirine zıttır ve aralarında dayanışma görülmez.

2.4.2.2.Serseriler

Ehtem Ömer'in hikâyelerinde serseri denilebilecek kişiler yer alır. Bunlar genellikle içki içen, kumar oynayan, işsiz ve evsiz tiplerdir. Hayatta belirli bir amaçları yoktur. Para için her şeyi yaparlar. Hikâyelerde bu kişiler genellikle olumsuz durumlar yaratırlar. Ehtem Ömer'in bu yanlış kişilikler üzerinden okuyucuyu doğru olana sevk etmeyi amaçladığı söylenebilir. Çünkü bu yardımcı karakterler, hikâyelerde genellikle ya cezalandırılırlar, yaölürler ya da tövbe edip doğru yolu bulurlar.

“Benim Yaşadığım Dünya”da hikâye, yardımcı kişilerin merkez karakteri darp ve taciz etmeleri ile başlar. Merkez karakter Mehbube'yi para için döverler ve

toprakta sürüklerler. Bu tiplerin konuşmaları oldukça kaba ve küfürlüdür. “Ve... O kadar parayıversek bitse. Niye saçmalıyorsun, çok konuşuyorsun? Bizim gençlerle beraber olduğunu şeref say. Şükür saysan iyi olur. Hadi yoluna git, çok konuşma”(Ömer, DS. 137). Kadına bu kötülüğü yapacak kadar kötü olan bu tipler yozlaşmaya doğru giden topluma bir eleştiri niteliğinde olduğu söylenebilir.

Yazar “Borçlu” da serserilerin bir günlük hallerini anlatarak başlar. Bunlar para için yaşayan kişilerdir. Eserde, Rahman Şarak isimli yalnız bir serserinin adı verilir. Bunların bir günlük karın tokluğuna yapamayacakları iş yoktur. Küfür ve kavga bunların yaşam şeklidir. Hikâyede bunlar, esnafa zarar veren tiplerdir. Bunlar kişiliklerini parayla satarlar ve para veren herkesin emri altına girerler. “Kasım Eşek onlara istediği kadar küfür ediyor, onları ucuz ve pis lokantaya götürüp, yarım porsiyon yemek, on beş şiş kokoreç kebab ile onların karnını doyurup, onlara ucuz şarap ısmarlayarak, hafif sarhoş olduktan sonra canı isterse onlara esrar içirirdi., istemezse vazgeçerdi”(Ömer, DS. 239). Yazar insanların bu hale düşmesindeki ana sebebi, aileye sahip olmamalarına ve küçük yaşta hayatın gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalmalarına bağlar.

“Diriliş”te hikâye serserilerin bir arada içki içtikleri sahne ile başlar. Serserilerden birinin adı Dolkun’dur. Diğer hikâyelerden farkı olarak buranın merkez kişisi Tohtikari’de bir serseridir. Bir aileye sahiptir. Akşama kadar içki içer, arkadaşlarıyla gezer, ablasından sürekli para isteyen bir tiptir. Tohtikari dünyada her şeyin para olduğuna ve tüm sorunların para ile çözülebileceğine inanmaktadır. Diğer hikâyelerden farklı olarak eserin sonunda Tohtikari’i yaptıklarından pişman olur ve tövbe eder. Bundan sonra iyi bir insan olmaya karar verir. Yazar burada serseri olmanın çeşitli psikolojik durumlardan kaynaklandığını, yaşam şartlarının da bu

durumları tetiklediğini vurgular. Ancak iyi olmak isteyen hiçbir kişi için vakit geç değildir.

2.4.2.3.Esnaf/ İşçi

Ehtem Ömer'in hikâyelerinde yardımcı kişiler arasında esnaf ya da işçilere sıkça yer verilir. Bu kişiler hikâyelerde özellikle olayın geçtiği mahallerde kendilerini gösterirler. Yardımcı karakter olsalar da hikâyede verilmek istenen mesajı bazen merkez karakterden daha etkili iletirler. Esnaflar genellikle bir sokakta toplanmışlardır ve kendi aralarında dayanışma içerisindedirler. Hikâyelerde aile reisleri genellikle çiftçidir. Yazar Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur halkının geçim kaynaklarını hikâyelerinde yansıtır.

“Kız Gidiyor” hikâyesinde BüviMeryemin babası maden işçisidir. Yazar maden işinde çalışmanın zorluklarını hikâyede bu karakter üzerinden anlatır. Aynı zamanda BüviMeryem'in giyiminden, okulundan maden işçilerinin gelirlerinin azlığına dikkat çeker. Ayrıca BüviMeryem'in babası onu şehre okuması ve filmlerde oynaması için kendi isteği ile gönderir. Ona kendisinin işçi parasıyla bir gelecek veremeyeceğini söyler. Yazar işçi ailelerin durumlarını yardımcı karakterler üzerinde gösterir.

“Fırtına”da esnafların bir araya geldiği bir mahalle tasvir edilir. Bu mahallede esnaflar birbirleriyle dayanışma içerisindedirler. Mahallede boran çıkınca bir ağaç yıkılır ve el birliğiyle gelen ormancılara ağacın kaldırılması konusunda yardımcı olurlar. Ehtem Ömer bu hikâyede esnafların eğitim düzeylerine gönderme yapar. Esnafların çoğunun okuma yazması yoktur. Bu yüzden hükümet memurları tarafından kandırılırlar. Ehtem Ömer burada eğitim seviyesi düşük olan esnaflara gönderme yaparak, hükümetin açığöz memurlarına haklarını yedirmemeleri gerektiğini vurgular.

“Borçlu”da yardımcı karakter bir lokantacıdır. Yazar toplumun kendi içinde barındırdığı serseri tiplerden esnafın çektiği sıkıntılara değinir. Ehem Ömer’in hikâyelerinde yardımcı karakterler merkezi karakter ile birinci sırada diyaloga geçerler. Yardımcı karakterler onun merkezi karakteri yönlendirerek, olayın gidiş yönünde değişiklikler yapabilir. Şerik’te lokantacı serserilerle tartışmak yerine, onlara saatin geç olduğunu, ertesi gün yeni bir işgünü olduğunu anlatarak onları ikna etmeye çalışır.

“Dünya İnsanlarına Bak” hikâyesinde yardımcı karakterlerden Hekim Çoruh çiftçilerin başkanıdır. Aynı zamanda pamuk işçileri de bu hikâyede rol alırlar. Bu hikâyede yardımcı karakter Hekim Çoruh utanılacak davranışları sebebiyle ibreti âlem olur. İşçiler ise bu hikâyede ahlak’ın simgesi gibidir. Kocasını aldatan Humarhan’ı ve Cemal’e adeta ceza keserler. Humarhan onların bu tepkisine dayanamayarak intihar eder. Başka bir hikâyede daha pasif olan işçiler bu hikâyenin kahramanları arasında etkilidirler.

2.5.Anlatıcı Tipleri

2.5.1.Gözlemci Anlatıcı

Gözlemci anlatıcı tıpkı bir görgü tanığı gibi olaylara karışmadan, belirli bir mesafe ile anlatır. Gözlemci anlatıcı olayların akışını etkilemez. “Bu anlatıcı türünde gözlemci figür, olayların dışındadır. Gördüklerini, şahit olduklarını ya da başka kaynaklardan duyduklarını mümkün olduğunca nesnel bir çerçeveden anlatmak durumundadır” (Yeşilyurt 257). Bazen de gözlemci anlatıcı kendisini eserin içine dâhil eder, fikirlerini okuyucuya aktarabilir. Gözlemci anlatıcı kendisini roman kişileriyle özdeşleştirir, âdeta onun bedenine girer ve onun diliyle konuşur” (Çetin 108). Ehem Ömer’in hikâyeleri incelendiğinde gözlemci anlatıcının varlığını görülür. Onun hikâyelerinde anlatıcı her şeyi okuyucuya söylemez. Anlatıcı bazen

okuyucuyu olayla baş başa bırakarak, okuyucunun kendi sonuçlarına ulaşmasını ister. Fakat bu her zaman mümkün olamamaktadır. Gözlemci anlatıcı kimi hikâyelerde kendisini eserden soyutlayamaz. “[...] Gözlemci anlatıcının teorikte nesnel ve tarafsız olması beklense de özünde taraf tutması, kendi yorumlarını katması kaçınılmaz bir sondur” (Yeşilyurt 257).

“Işık” hikâyesinde gözlemci anlatıcının varlığı hikâyenin başından hissedilir. “Yaşlı teyze Habibihan seccadeyi toplayıp yerden kalktığında, evin içi karanlık olmuştu ve hiçbir şey gözüküyordu. Onun için akşam yemeği yapmak imkânsızdı. Mutfağa girdi, ocak başlarını göremiyordu. Işığın ipini biraz çekti, kıvılcım yanıp yanıp bir ateş saçtı sonra söndü” (Ömer, DS. 217). Bu paragrafta gözlem o kadar nesnel ki, tıpkı bir kamera gerçekliği ile Habibihan’ın evdeki durumu anlatılır.

“Eski Kalpağın Sayesinde” hikâyesinde gözlemci anlatıcı hikâyenin giriş kısmında kendisini gösterir. “Musa Beğrez’in eşi Hacerhan pişireceği yemek için ot söktükten sonra, daldın şekilde oturdu. Evin kapısı yüksek sesle açıldı, sarhoş olan Musa Beğrez elinde yarım şişe ucuz, acı şarap, şefkatsiz kalan başındaki saçları dağınık, toprağın yapışıp üstü başı çamur olan hindinin tüyleri gibi kötü duruma gelmiş, yüzü mutluluktan eski kadife pantolon gibi kıvrılarak, ağzını büyükçe açarak gülüp, salya akıtarak eve geldi” (Ömer, DS. 221). Anlatıcı burada okuyucuya gözlemlerini anlatır şekilde ifadeler kullanır. Belirli bir noktadan sonra gözlemci tavrını bırakarak, hikâyeye devam eder, fakat olayların gidişatı hakkında herhangi bir bilgi vermez.

“Eski Pamuk” hikâyesinde doğa tasviri gözlemci anlatıcı tarafından olduğu gibi anlatılır. Sonbaharın gelişinin anlatıldığı bu kısımda anlatıcı doğayı anlatırken nesnel tavrını korumaktadır. “Ağaçların göğe uzanan dallarındaki yapraklar sonbaharın gelişiyile dökülmüştü. Alt taraftaki yapraklar hazan olunca sararmıştı.

Henüz dökülmeyen geceleyn kırağı tutan sarı yapraklar, yaklaşan güneş ışığında parıldayarak erimeye başladı” (Ömer, DS. 164). Anlatıcı nesnel tutumlu tavrını hikâyenin neredeyse tamamında devam ettirir. Sait Pokak ve ailesinin durumunu anlatırken gözlemci tavrını korur.

“Gecenin Gözü” hikâyesinde anlatıcı hikâye boyunca gözlemci tavrından taviz vermez. Bilkız ve Şevket’in millet ve vatan meselelerindeki fikirlerini anlatırken nesnel tavrını korur. Bunun yanında Bilkız ve Şevket’in oturacakları mekânları da gözlemci edasıyla anlatır. Anlatıcı vermek istediği mesajı okuyucuya en kısa ve açık şekilde iletmek istemektedir. Konuşmalar sırasında kahramanların arasına girmez, okuyucuya varlığını hissettirmez.“ Şevket tükürüğünü kızın yüzüne sıçratıp söyledi. Kız olduğu yerde çantasından beyaz mendili çıkarttı, yüzünü sildi. Ellerini silkti, kendisini kaybederek konuşan Şevket’in elleri boşlukta durdu (Ömer, DS. 68).

Gözlemci anlatıcı “Arada Kalan Sevgi” ye bir kıssa anlatarak giriş yapar. Hikâye birinci ağızdan anlatılır. “Esselamu Aleyküm tavşanım! Tavşan ne kadar korksa da, kendisini korusa da yine de şahinin yemeği olur. Tavşan yavrunuz kutlu olsun. Allah onu sağlıklı ve cesur kılsın” (Ömer, DS. 127). Anlatıcı burada Ehem’in hocasının kişiliğine bürünmektedir. Gözlemci anlatıcı varlığını bu hikâyede hissettirir. Hikâye onun anlatımıyla başlar ve biter. Yazar, hikâyede gözlemci anlatıcının fikir ve çıkarımlarından ne mesaj verdiğini okuyucudan anlamalarını beklemektedir.

“Kara Orman”da olaylar gözlemci anlatıcının anlatımı ile başlar ve sona erer. Anlatıcı burada olayların başından sonuna dek kendi varlığını hissettirir. Gözlemler, tasvirler onun anlatımıyla sunulur. “Deniz mavisi rengindeki elbisesi onun selvi boyunu kaçacakmış gibi sıkı tutarak iyice sarmıştı, elbise çok dardı, bel tarafı

oldukça dardı. Elbisenin alt kısmı balık gibi bacağını öpüp öpüp bırakıyordu, doymuyordu. Arabam yaklaşınca onun çamur üstünde rahat yürümesine izin vermeyen beyaz topuklu ayakkabısını eline aldı ve yılan gibi kıvrılarak yürümeye devam etti” (Ömer, DS. 130). Gözlemci anlatıcı birinci tekil şahıs anlatımı kullanır. İçinden geçenleri bir iç ses değil, kendisi söyler ve ne hissettiğini kendisi anlatır.

“Benim Yaşadığım Dünya”da gözlemci anlatıcı olayları anlatırken sık bir şekilde kendi düşünce ve iç konuşmalarına yer verir. Tahminlerini ve çıkarımlarını bildirir. Kendisi devamlı olayların merkezindedir ve ordadır. Aynı zamanda etrafında gözlemler. “Ben o anda bizim kilitli eve gidiyordum. Feryat figan eden bu kadının ne işi olduğunu tahmin ettim. Delikanlılar sarhoş olduğundan olsa gerek kadın da onlarla bağırarak konuşuyordu”(Ömer, DS: 137). Gözlemci anlatıcı kimi zaman devam eden diyalogu keserek kendi anlatımına müdahale eder ve okuyucuya olayın kalanını özetler. “–Biz Mehbube ile vedalaşıp ofise girdikten sonra onları konuştuk. Ben nasıl tanıştığımızı ona söyledim” (Ömer, DS. 140).

“Fırtına”da gözlemci anlatıcı hakkında hiçbir bilgiye sahip olamayız. Kimliğini saklar ancak olayları kendi ağzından anlatır. Sesi duyulur, ancak kim olduğu bilinmemektedir. Olayların içinde yer alsada aktif bir rol üstlenmez sadece düşüncelerini belirtir. “Kendi ölüm mektubuma imza atmış gibi oldum” (Ömer, DS. 193).

“Değersiz Emek” hikâyesinde gözlemci anlatıcı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamayız. Adeta bir gözlemci edasıyla okuyucuya olayları anlatır. Hikâyenin tamamına hâkimdir ancak yalnızca nesnel tavrıyla olayları anlatır. Duygularına çok az yer verir. Hikâyenin giriş kısmında “Olabilir dedim heyecanla” (DS: 142) ve son kısmında da “Ben kardeşime bakmadan utanıp, çabukça dışarı çıktım” (Ömer, DS. 145). sözleriyle duygularından bahseder.

“Urumçi'nin Arka Sokağı” hikâyesinde gözlemci anlatıcı olaylar hakkında yorumlar yapar. Urumçi'nin herhangi bir arka mahallesinden geçer ve burası hakkında tüm duygu ve gözlemlerini aktarır. Okuyucu bu hikâyede gözlemci anlatıcının sesini sıkça duyar. Gözlemci anlatıcı hislerini anlatırken, bu hissin sebebine de değinir. Okuyucuyu ruh haline varana dek haberdar eder. Gözlemci anlatıcı hikâyenin sonunda ise tamamen nesnel tavrını takınır ve okuyucuyu olayla baş başa bırakır.

2.5.2. Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcı

Hâkim Bakış Açısı her şeyi bilir. Ondandır hiçbir şey gizlenemez. “Kişilerin aklından geçenleri, geçmişte yaşadıklarını, geleceklerini, olayların nasıl gerçekleşeceği gibi her şeyi bilir. “[...] Gaipden gelen bir ses gibi üstperdeden konuşur ve olayları tarafsız bir şekilde sınırsız bakış açısıyla anlatmalıdır” (Yeşilyurt 258). Öykünün tamamından haberdardır. “O zaman ve mekân ile sınırlı değildir. Nerede aranır orada hazır” (Şerif Aktaş, *Roman Sanatı...* 90). Esere bazen kendi yorumlarını katabilir, eseri hızlandırabilir veya yavaşlatabilir.

Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcı “Diriliş” hikâyesinde kendisini gösterir. Anlatıcı Tohtikari'nin durumunu bir tepeden bakar gibi anlatmaktadır. “Tohti sarhoşun kızaran kapanmış uykusuz gözleri ağırlaştı, kapı önünde masanın etrafında oturup içen sarhoşlara dalarak baktı. Kılolu biri, dilenci gibi içen şarapçıya bir şeyler söylüyordu. Elinde kırılan kâsede yarım şarap vardı” (Ömer, DS. 202). Hâkim Bakış Açısı Tohtikari'nin iç dünyasını, ruhsal durumunu hikâyenin kimi yerlerinde gözlemlerle anlatmak yerine iç konuşmalar şeklinde okuyucuya aktarır. “Tövbeettim Allah'ım. tövbe... beni ... günahımı affet!... Büyük Allah onu gözüme gösterme, ben öleceğim... canımı al!” (Ömer, DS. 207). Buradan da anlaşılacağı gibi tanrısal

konumlu anlatıcı Tohtikari'nin her şeyini bilen bir konumdadır. O tüm hikâyede ne yaşanacağına hâkimdir.

2.5.3. Çoğulcu Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Anlatıcılardan ikisinin ya da daha fazlasının aynı eser içinde yer almasına çoğulcu bakış açısı ve anlatıcısı denilebilir. “Çoğul anlatıcı iki türlü gerçekleştirilmektedir. İlki, “roman kişilerinin kendi kendilerini ayrı ayrı anlatmalarındır. Diğeri ise bir romanda birden çok anlatıcı tipine yer verilmesidir” (Çetin 115). Böylece okuyucu olayları tek bir anlatıcının bakış açısıyla değil, birden fazla bakış açısıyla görebilecektir. Ehtem Ömer'in hikâyelerinde birden çok anlatıcı tipine rastlanır. Örneğin kahramanların ruhsal ve fiziki dünyalarının çatışmasını verirken gözlemci anlatıcı ile hâkim bakış açısı ve anlatıcıyı kullanmaktadır.

“Gök Çember” hikâyesinde gözlemci anlatıcı ve hâkim bakış açısı yer alır. Anne ve çocuğun konuşmasında kendini gösteren gözlemci anlatıcı bunu nesnel bir tavır takınarak ortaya koyar. Kendini hikâyede bir kez gösterir. “Annesi çocuğuna bakıyor. Çocuğu da durmadan annesine soruyor” (Ömer, DS. 124). Hâkim bakış açısı ve anlatıcı hikâyede kendisini karakterlerin iç dünyasına sokar ve onların ruhsal durumlarını ortaya koyar: – İyi insan nasıl oluyor? “Yalan konuşmayan, anne-babasının sözünü dinleyen, yemek yiyen, hiçbir şeyden korkmayan, ağlamayan, hiçbir kimseye kötülük yapmayan, haşereleri öldürmeyen, kuşları yakalamayan”(Ömer, DS. 125).

“Kız Gidiyor”da gözlemci anlatıcı kendini hikâyenin başında doğa tasviri yaparak gösterir. Hikâyenin tümüne egemen olan gözlemci anlatıcı nesnel tavrını korur fakat kimi noktalarda öznel bir tavır takınır: “O kadar acele edip de babasına yemeği sıcak götüremediğine üzüldü. Canım babam buz gibi aşı içse içine bir parça

buz girmiş gibi titreyip duracak” (Ömer, DS. 147). BüviMeryemgöl’ün iç dünyasını onun bedenine girmiş gibi onun dilinden yansıtır.

“Tarla Kuşu” hikâyesinde hâkim bakış açısı ve anlatıcı hikâyenin geneline egemendir. Rahman Torğay’ın içsel konuşmalarına, pişmanlıklarına, ruh hallerine sıkça yer verilir. Burada kafese atılan güvercinlere kişileştirme sanatı uygulanır ve onların durumu da Rahman Torğay’a rüyasında hâkim bakış açısı tarafından anlatılır. “Bizim yuvamızdaki yumurtalarımız kurudu. Cıvcivlerimiz açlıktan öldü. Sen gönlünü eğlendirmek için hayatımıza zarar verdin. Sen aptal bizim acılı halimizde mutlu şekilde öttüğümüzü sanırdın. Şimdi sen de kafese düştün mü? Kafesin tadına sen de bak. Sen de bizim gibi acılar çek...” (Ömer, DS. 197). Rahman Torğay’ın durumunu anlatma da gözlemci anlatıcı kendini gösterir: “O bağırp çağırıp demir dallara kafasını vurdu. Kör karanlık hapisanede ışıklar açıldı. İki gardiyan koşarak geldi. Rahman Torğay’ın alnından kan akıyordu” (Ömer, DS. 197).

“Borçlu” hikâyesinde gözlemci anlatıcı gözlemlerini, olayları kendi bakış açısı ile anlatır. Bu anlatım sırasında nesnel tavrından taviz vermez. “Kızıp sinir olsa da parça şarap satan, esrar sarıp verilen dükkânda, altı kalendere parasız kumar oynatarak, bu işsiz fakirleri borca boğuyordu. Kalenderler yense biriken borçları siliniyordu. Kasım Eşek yense yine onları borç üstüne borca boğuyordu”(Ömer, DS. 239). Hâkim bakış açısı ve anlatıcı Kasım Eşek’in tüm kötü muamelelerine sarhoşların neden göz yumduğunu anlatırken devreye girer. Sarhoşları bunu yapmaya iten psikolojiyi okuyucuya iletir: “Küfür ne kadar acı olsa da biberli tavuk kızartmasından daha iyi değildi. Karnına bakmak, şarabın keyfini çıkartmak için tüm acı ve pisliklere dayanmak lazım. Babası annesi acı içinde ola, acı içinde büyüyen insanlar herhangi bir acıya alışarak yaşamaya alışmışlardı”(Ömer, DS. 240).

“Dünya İnsanlarına Bak” hikâyesinde hâkim bakış açısı ve anlatıcı ile gözlemci anlatıcının bir arada hikâyeye yön verdikleri görülür. Hikâyenin başında hâkim bakış açısı ve anlatıcının ağırlığı görülür. Anlatıcı Dünya ile konuşmaya başlar. Dünya’ya insanların kendisini nasıl kirlettiğini, içindeki güzellikleri nasıl yok ettiklerini sorar. Haksızlıkların kol gezdiği, zayıfların ezildiği, iyilerin gittikçe nasıl azaldığını sorgular. Bunun yanında Cemal’in karısı Fatma tecavüze uğradığında, onun öcünü almak için beslediği intikam duygusu da hâkim bakış açısı ve anlatıcı tarafından anlatılır. Cemal’in Kate ile aşk yaşama duygusuna karşı koyması, hapisten çıktıktan sonraki hayata tutunma çabası, hırsları hâkim bakış açısı ve anlatıcı tarafından anlatılır. Fatma’nın her şeye rağmen kendini çocuklarına adaması, Humarhan’ın zina yaparken yakalanmasından duyduğu utanç üzerine intihar etmesi de hâkim bakış açısı ve anlatıcın tarafından anlatılır. Gözlemci anlatıcı ise hikâyenin akışında Cemal’in yükselişi, düşüşü, çiftçilerin durumunu anlatırken ortaya çıkar. Özellikle Cemal’in öğrencilik hayatını, dil öğrenimini, Vasili İvanov’un evine gidip gelişini nesnel bir tavırla anlatır. On sekiz bölümden oluşan uzun hikâyede insanların iç dünyaları hâkim bakış açısı ve anlatıcı tarafından anlatılırken, gerçek dünyada yaşanan olaylar gözlemci anlatıcı tarafından ifade edilir.

2.6. Aktarma Yöntemleri

2.6.1. Anlatma

“Anlatma yönteminde romanın bütün yükünü anlatıcı taşır. Olaylar çoğunlukla onun ifadesiyle aktarılır. Bu bakımdan okuyucunun kulağı, anlatıcının sesine çevrilmiş durumdadır: Bir anlatıda eğer dikkatler mutlak anlamda anlatıcı üzerinde yoğunlaşıyorsa o anlatıda ‘anlatma’ (telling) ağırlıklı bir anlatım biçimi uygulanıyor demektir” (Yivli 30).

Ehtem Ömer'in buradaki hikâyelerinde aktarma yöntemine sıkça rastlanır. “Kara Orman”, “Benim Yaşadığım Dünya”, “Kız Gidiyor”, “Fırtına”, “Borçlu”, “Eski Pamuk”, “Urumçi'nin Arka Sokağı”, “Gecenin Gözü”, “Eski Kalpağın Sayesinde”, “Dünya İnsanlarına Bak”, “Değersiz Emek” anlatma yönteminin sıklıkla kullanıldığı hikâyelerdir.

Anlatma yöntemi doğa tasvirinde kullanılmaktadır. “Kara Orman” da bu şekilde okuyucu sürekli olarak kendi gösterdiği yöne doğru çeker. Böylece okuyucu doğa içerisinde anlatıcı ile yürüyüşe çıkmış gibidir. Bu anlatım, hikâyenin doğasına daha uygundur. Çünkü bir doğa tasvirini yapmak gösterme yöntemiyle daha sanal durabilir. Anlatma yöntemi bu açıdan hikâyenin yapısına uygun düşer: “ Temmuzun sıcaklığı küçücük taşları yaktı. Çamurlar üstünde ateş yakıldı. Kapkara duman yayıldıkça fırından çıkan is gibi insanlara rahatsızlık veriyordu. Küçük yapraklar siyah inci gibi güneşin altında parılıyordu” (Ömer, DS. 130).

Anlatma yöntemi ağırlığını olayların nasıl başladığını anlatırken de göstermektedir. “Benim Yaşadığım Dünya” da eylemlerin sebebini diyaloglar arasında açıklamalar yaparak belirtir: “Ben başımı salladım ama niye salladığımı kendimde anlamadım” (Ömer, DS. 140). Böylece okuyucuya varlığını hiç unutturmaz. Adeta olayları karşısındakine anlatıyormuş gibi bir tavır takınır.

Yazar anlatma yöntemini karakterlerin kökenlerini, yaşam şekillerini, adetlerini belirtirken de tercih eder. “Dünya İnsanlarına Bak” da bu anlatımı görmek mümkündür: “O kendi memleketinin yakın yerde olduğunu, o yurdunu Uygurlar “dolan” diye söyleyeceğini, yerlerinin güzel, insanların çok temiz kalpli, mert, misafirperver, sanatseverliğini, her gün meşref oynamasa uykusu gelmeyeceğini, medeniyetin Uygurlar arasında kendine has olan yerinin varlığını iftiharla söyledi(Ömer, Ah Rehimsiz Derya 125).

2.6.2.Gösterme

Gösterme yönteminde olaylar, roman kişilerinin birbirleriyle yaptıkları konuşmalarla ortaya konur. Karşılıklı konuşmaların yanı sıra kişilerin yaptıkları eylemleri sergilemek, göstermeyi oluşturmanın bir başka yoludur. “Anlatma cümlelerinde anlam olarak bir empoze etme söz konusudur. Oysa canlandırma cümlelerinde daha çok objektif olma, gözlem, detay ve farklılaşma göze çarpar” (Yivli 30). Ehem Ömer “Gök Çember”, “Diriliş”, “Arada Kalan Sevgi”, hikâyelerinde gösterme yöntemini kullanmaktadır.

“Gök Çember” de Ehem Ömer bir anne ve çocuğun konuşmaları ile başlar. Hikâye baştan sona diyalog içerir. Ömer bu hikâyede özellikle kişiliklerini göstermek için kullanmaktadır. Anneliğin sorumluluklarını taşıyan ve ahlâklı bir çocuk yetiştirmeye çalışan bir kadın, iyi insan olmak isteyen bir çocuk hikâyede gösterme yöntemiyle ortaya koymuştur. Yazar bu özellikleri anlatma yöntemiyle de aktarabilirdi ancak gösterme yöntemi kullanarak diyalogun inandırıcılığını korumuştur:

‘Cehennem ve Cennet var mı?’

‘Var’

‘Orası nasıl bir yer?’

‘İyi insan ile kötü insanın ayrıldığı, biri tatlı diğeri acı yer’ (Ömer, DS.124).

Gösterme yöntemiyle aktarılan bu bölüme baktığımızda çocuk kafasındaki birçok soruya cevap aramaktadır. Anne ise bu soruyu çocuğu iyi insan olmasına yönelecek şekilde cevaplar. Yazar burada sorgulayan bir çocuğa ve ebeveyn sorumluluğu taşıyan bir insan modeli çizer. Aktarıcı bu diyalogu anlatma yöntemini de seçebilirdi, ancak gösterme yöntemi ile bunun inandırıcılığını arttırmaktadır.

“Diriliş” direkt olarak kahramanların kendi aralarında konuşmaları ile başlar. Hikâye Tohtikari’nin kendisiyle ablasıyla ve arkadaşlarıyla konuşmalarını içerir. Gösterme yöntemi sayesinde Tohtikari’nin kişilik özellikleri, etrafiyla diyalogu, yaşadığı olaylar anlatılır:

‘Abi’

‘Baba desene’

‘Baba’

‘Ha... ha... ha... ha...’

‘Ha... ha...’

‘Al iç... yaşa... Ölmeden böyle yaşa, ömür boyu dinlen iç, yavrum boyun eğip iç, sen de vicdan, gurur olmasın, üzerine basılıp ezilmiş böcek gibi yumuşak, kurbağa gibi pislikte yaşa’(Ömer, DS. 203).

Onun iç dünyasındaki halledemediği sorunları yazar gösterme yoluyla verir. Kahraman sık sık kendisiyle konuşma içerisine girer. Yazar bu konuşmaları aktarma yöntemiyle iletebilirdi ancak gösterme yöntemi canlandırmanın gerçekliğini arttırmaktadır.

“Arada Kalan Sevgi”de gösterme yöntemiyle bir kıssadan hisse anlatılır. Kahramanın bu kıssayı anlatmasıyla başlar ve sona erer. Gösterme yoluyla anlatım hikâyenin tamamına egemendir. Ehem’in okulda hocasıyla arasında geçenleri diyalog şeklinde verir. Karakter gösterme yoluyla olanları anlatırken, gereken açıklamaları da kendisi yapar.

‘Ehem sen yazıcı değil misin?’ diye sordu

‘Ben şimdi yazıcı değilim’

O yine baktı.

‘Sen şimdi şakacı olmuşsun’

‘Hayır ben şimdi sarhoşum’ (Ömer, DS. 128).

Gösterme yoluyla anlatım kullanarak yazar diyalogların canlı kalmasını sağlamıştır. Hocanın tahtaya çizdiği şekilden Ehtem’in ne anladığı açıklanmaz. Bu kısım tamamen okuyucunun çözmesi için bırakılmış gibidir. Böylece gösterme yöntemi ile kıssadan çıkarılan ders etkili ve daha gerçekçi olarak verilmiştir.

2.7. Tema (İzlek)

2.7.1. Doğa

İnsanoğlunun baskın bir benmerkezci yaklaşımla doğayı tahrip etmesi noktasında tek ve sürekli çözüm, doğaya karşı daha bilinçli insan yetiştirmek ve en azından mevcut insan topluluğuna çevre bilincini kazandırmak olarak görülmektedir(Uzunkaya İnternet). İnsanların doğaya gönderdiği her şeyi, doğa da bize tekrar geri gönderir. Böylece doğa ona davranış şeklimize göre bize cevap verir. Dolayısıyla doğaya saygılı davranmak, aslında kendimize saygılı davranmaktır. Çevreye duyarlı insan yetiştirilmesinde en başarılı ve ses getiren yol edebiyat ve çevre araştırmalarıdır. Edebiyat ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmalar, edebiyatın gerek kuramsal gerek uygulamalı alanlarında insanlara çevre bilincini kazandırmayı amaçlamaktadır (Uzunkaya İnternet). Doğa Çağdaş Uygur Edebiyatı yazarlarından Ehtem Ömer’in hikâyelerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Onun da eserlerinde insanlara çevre bilinci aşılama çalışmaktadır. Böylece o da edebiyat ve çevre arasındaki ilişkiye dikkat çeken eserler meydana getirmiştir.

“Kara Orman” hikâyesinde yazar Temmuz ayının özelliklerini yansıtan bir doğa tasviri yapar. “Küçük yapraklar siyah inci gibi güneşin altında parılıyordu” (Ömer, Diligüllüktiki Söyğü 130). Hikâyede doğanın güzel görüntüsünün altında insanları zorlayan tarafları üzerinde durulmaktadır. Genç ve güzel bir öğretmenin ormanın derinliklerindeki okula giderken çektiği sıkıntılar üzerinde durulmaktadır.

“Gök Çember” hikâyesinde doğa unsuru olan yıldızlara gönderme yapılarak başlamaktadır. Yıldızların nasıl bir şey olduğunu öğrenmek isteyen çocuğun annesi ile diyalogunu içerir. Gökyüzünün sonsuz büyüklüğünün etkisinde kalan çocuk, o kadar yüksekte yaşanan bir cennet ya da cehennem hayatının varlığını sorgular. Böylece yazar doğa unsuru olan gökyüzüne somut bir anlam yükler.

“Kız Gidiyor” isimli hikâyede BüviMeryemgül’ün babasına yemek götürürken geçtiği çevrenin tasviri yapılır. Doğa bu kez bize BüviMeryemgül’ün fakir bir ailenin kızı olduğunu hissettirir. Çetin kış şartlarında yürüyerek babasına yemek ulaştıran bir karakterdir. Yazar okuyucuya direkt olarak olayların kış mevsiminde geçtiğini söylemez de, okuyucunun bunu kendisinin anlamasını bekler. O, bu özelliği hikâyelerinde sıklıkla kullanır.

“Eski Pamuk” isimli hikâyede doğa belki de en geniş anlamı ile yer almaktadır. Bu hikâyede doğa tasvir edilirken mevsimin sıcaklığı, pamuk toplama zamanının sıcak bir mevsimde olacağı ve kişilerin burada çalışan işçiler olduğu anlaşılır. Doğa burada iç içe olduğu birçok unsur ile verilmiştir.

“Diriliş” isimli hikâyede doğa unsuru olan deniz kötülüklerden ve hastalıklardan arınma aracı olarak yer alır. İçki içen, çalışmayan bir serseri olan Tohtikari kuduz hastalığına yakalanır. Yaptığı kötülüklerden ve kuduz hastalığından kurtulmak istediğinde Tümen, Ana ve Temizlik denizlerine seslenir. Sonunda da kendisi temizlenmek için suya atlar. Bu seslenişi eserde şöyle yer alır: “Tüm kötü insanları yok eden derya, Kaşkar’da çıkan kötü insanları kaybeden derya, akmayınca yok olup giden derya” (Ömer, Diligülliktiki Söyğü 206-7).

2.7.2. İşçi / Esnaf Hayatı

Ehtem Ömer’in hikâyelerinde işçiler / esnaf ve onların hayatları önemli yer tutmaktadır. Günümüzde Doğu Türkistan’da Çin’e bağlı olarak yaşayan Uygur

Türkleri siyasi baskı, ekonomik sömürü, kültürel eritme, ekolojik tahribat ve aşağılanmaya maruz kalmaktadır (Ay 32). Ehem Ömer özellikle hikâyelerinde tarım, maden, orman işçilerinin mahalle esnafının zor hayatlarına, kolhozluğa yer vermektedir. Çoğu zaman da işsiz gençliğin durumunu anlatır.

“Eski Kalpağın Sayesinde”de kolhozluk yapan Musa Beğrez’in kolhozluğunun sona ermesiyle ailesinin rahat bir hayatın hayallerini kurmasından bahsedilir. Böylece doyasıya, kâbuslar görmeden uyuyabilecekler, huzurlu bir hayat sürdürebileceklerdir (Ömer, DS.223).

“Borçlu” Hayrek Bey’in lokantasının serseriler tarafından işgal edilmesini anlatır. Ancak burada dikkat çeken onurlarını karın tokluğuna satarak hilekâr Kasım Eşek’in işlerine alet olan gençlerdir. Esnafın kimi zaman başı boş serseriler tarafından maruz bırakıldıkları durumlar anlatılır. Hikâyede esnaflık yaparak kıt kanaat geçinen insanlar ile bunun için en ufak çaba göstermeyen gençlik arasındaki uçurum vurgulanır (Ömer, DS. 240).

“Eski Pamuk” da işçi/ esnaf hayatının aile özellikle de çocuklar üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğu görülür. Eserde her yıl istekleri ertelenen çocukların pamuk işçisi babalarına isyan etmelerini anlatır. Ekonomik düzeyin düşüklüğü çocukların yaşantılarını özellikle psikolojilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik düzeyin düşük oluşu bireyler arasında saygıyı, sevgiyi ve güveni yok etmektedir. Çocuklar anne ya da babalarını sürekli güçlü görmek isterler. Bu hikâyede çocukları tarlada çalışmadı diye öfkeli dayakçı bir baba, istekleri ertelenen saygısız, asi çocuklar işçi bir ailenin hayatını etkili şekilde anlatır (Ömer, DS.177).

“Fırtına”da esnaflık yapan insanların aynı zamanda cahil olmalarının üzerinde durulur. Yazara göre asıl cahiliyet, asıl yetersizlik ve açlık okumamaktır. Hakkını

gerektiğinde savunamamak hangi meslekte olursa olsun yoksulluğun en acısı olanıdır. Bu hikâyeye okumayan, haksızlığa başkaldırmayan bir toplumun çıkarıcı hükümet çalışanları tarafından kandırılmasını anlatır (Ömer, DS. 191).

2.7.3. Aydın Sorunu

Uzun dönem Çin istilalarına maruz kalan Doğu Türkistan halkı, ancak XX. yüzyılda mücadelelerini anlatan eserler vermeye başlarlar. “Zaman içinde aydın, kendisini halkın gerçek kimliğini ve ihtiyaçlarını halktan daha iyi bilen biri olarak konumlandırılmıştır” (Yivli 54). Buna dayanarak toplumun zümresi sağlık, sosyal, eğitim, özgürlük gibi birçok alanda kısıtlama ve baskılara maruz kalan halka öncülük etmektedir. Doğu Türkistan’da aydınlar ayırım olmaksızın her alanda aydın görevini üstlenirler.

“Acı Darde”de gerçek aydın kimdir sorusu tartışılır. XX. yüzyılda Doğu Türkistan’da insanların sosyal hayatına nizam veren, onlara yol gösteren gerçek aydınların yok edildiği ortaya çıkar. Kalemimi hükümet adına kullanmayan aydınların ortadan nasıl yok oldular? Aydın diye adlandırılan kesim, hükümetin önemli mevkilere getirmiş olduğu kişilerdir. “Maalesef bu gönüllü faaliyetimiz ilmi hadimlerin faaliyeti değilmiş, hükümet hadimlerinin faaliyeti imiş” (Ömer, DS. 144). Çin- Sovyet ilişkilerinin sürdüğü dönemlerde aydınlar bu iki hükümetin adamlarından türüyordu. Çin’deki birçok Uygur aydını Sovyetlere sürgüne gönderiliyordu. Gerçek aydın onlara hizmet etmeliydi, onlar hep haklı ve doğru sayılıyordu. “Rus aydını[nı] [...] doğru ve haklı olduklarından öylesine emindirler ki, isteklerinin kabul görmemesinin nedeni, yetkililerin kötü niyetli olmalarıdır. Her zaman halklar adına konuşurlar. Ancak, adına konuştukları halklar kendi hayal güçlerinin ürünüdür. Sahici insanlar onların düşündükleri gibi çıkmaz. Bu kez sahici insanların, kusurlu bir ürün olduğunu ilan ederler” (Yivli 54). Oysa gerçek aydın

halkın içinden çıkan, halk gibi yaşayıp düşünebilen, halkın kendisi olarak adlandıran kişiydi.

“Işık” hikâyesi, aydınların gerçekleri görmemekte ısrar edenbelirli bir kesim halka sitemini anlatır. Kadercilik, boyun eğme, haksızlığa tahammül aydının göz yumacağı unsurlar değildir. En önemlisi de uyutulmayı gönüllü olarak kabullenen bir halk, aydının en büyük derdi olmaktadır. Hikâyede yazar, oğlan ile şair babanın uyuyan halka sitemlerine dikkat çeker. “ benim şairlik yapıp aydınlatamayacağımı, sen hikâyecilik yaparak aydınlat hadi bakalım” (Ömer, DS. 219).

“Gecenin Gözü”nde toplumun aydın kesiminin gençler olduğu vurgulanır. Bilinçli yetişen bir gençlik kendinden öncesinden ders almalı ve sonrası için çalışmalıdır. Gençler büyük kuvvete sahiptir. Onlar sahip oldukları bu güç ile kitlelere yön verebilirler. Özellikle aydın kadınlar XIX. yüzyıl Uygur toplumunda sessizliğe mahkûm edilen tüm kadınların sesi olmalıdırlar. Aydın kadınlar için hayatın amacı halkı uyandırmaktır. Onlar için evlilik, bir eş ve çocuk sahibi olmak çok geri planlardadır. İdealist aydın tipi ve özellikle aydın kadın bu hikâyede dikkat çekmektedir.

2.7.4.Ahlâk ve Din

Din olgusu ve dindar tipler Ehtem Ömer’in hikâyelerinde sıkça yer alır. Dindar kişiler dini inançlarına bağlı ve dinin kurallarına göre hayatını sürdüren kişilerdir. İslam dininin gereklerini yerine getiren kişiler, aynı zamanda hikâyelerde ahlâk timsalidir. Yazar Çin idaresi altında olan Doğu Türkistan topraklarında yaşayan Uygur halkına kendi benliğini, dilini, dinini unutturmamayı amaçlar. Kendinden sonraki nesiller de kendi kimliklerini bu sayede tanıyabileceklerdir.

“Gök Çember” de yalan söylemek, karı-kocanın birbirini bir başkasıyla aldatması günah olarak dile getirilir. Hikâyenin kahramanı çocuk, cennet ve

cehennemden var olup olmadığını sorar. Cennet ve cehennem dini unsur olarak yer alır. Cenneti hak etmenin bedeli ahlâklı insan olmaktan geçer. Cehennemden kurtulmak için de ahlâklı insan olmak gerekir. Ancak burada anlatılan yalnızca günahı işleyen değil, işlemeye teşvik eden de cezalandırılacaktır.

“Eski Kalpağın Sayesinde”de Musa Beğrez eski bir müezzin ve pamuk işçisidir. Başına gelen bazı olaylar sebebiyle içki içer. Dine bağlı bir vatandaş olarak yaşamının dışında, dini temsil eden insanların bu şekildeki davranışlarının ahlaki olmadığı belirtilir. Hatta bu toplum arasında utanç duyulacak bir davranıştır. Öyle ise bir müezzine dindar insan demek doğru olmayacaktır. Çünkü dindar kişi Allah’a içtenlikle bağlıdır.

“Diriliş”de dinin insanlara en doğru yol olduğu anlatılır. İnsan ancak içine döndüğü zaman kendisini bulabilir, kendini tanır ve içinde dolduramadığı sonsuz boşluğu doldurur. Dine yönelen insan ruhunu kötülüklerden arındıran, temiz insan timsalidir. Din insanın aynı ruhunun temizliğini sağlar. Bu hikâyede serseri ve ayyaş olan Tohtikari ahlâki tüm unsurlardan uzaktır. Ancak pişman olup düzelmek isteyince tövbe etmiştir. Tövbe ederek tüm kötülüklerinden arındığına inanır.

“Dünya İnsanlarına Bak”da ahlâki bozukluğun insanları sürüklediği olumsuz durumlar üzerinde durulur. Kendi kimliğini kaybetme, dünyaya ve canlılara zarar verme, insanlığın yok oluşu, kadınların tecavüze uğraması gibi ahlâki unsurlardan yoksun durumlar anlatılır. İnsanlar gittikçe ahlâksızlaşmakta, kötülük insanların ruhunu teslim almakta, doğaya canlılara saygı kalmamaktadır. Dünya artık değişmiştir, kötüler her zaman ayakta kalmaktadır, iyiler yok oluyor ya da ruhları pisleşiyor.

3. HİKÂYELERİNİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

3.1.Qara Cañgal

Tomuzniñ pizgirim issiqi uşşaq taşlarnı qoqastek yélcitivetkenidin. Şégillar üstidin yalqun kötürölüp turatti. Qapqara tumandek çeksiz yéyilğan ciğanliq dala kişige tonurdin çıqqan qoyuqtütündek köñülsiz tuyğu béretti. Uşşaq yopurmaqlar téhimu qorulup, qara marcandek ciğan munçıqi künniñ teptide kéleniñ közidek parqirap ketkenidi. Cañqal içidiki çatqallar üstide yayrap uçidiğan canvarlarmu ğayip bolğan, qirğavul horiziniñ erkekçiliki tutup, mékiyanlirini çillaşlirimu bésiqip qalğandi. Qara tumandek upuqqiçe sozulüp yatqan ciğanliq dalidiki kökirip körinidiğan şégilliq yolda ézitqudek birqiz yalguz kétivatatti. Uniñ altundek parqıraq, bulut türgünidek yéyilip turğan yarişimliq çaçliridinla uniñ déhqan qizi emesliki çıqip turatti. Déñizdek zeñger şayi köñliki uniñ zilva qamitini qoynumdin çiqirip qoymay dégendek çin çaplişip, bélini qismaqqa alğanidi. Köñlekniñ keñ étekliri béliqtek yotisini siylap– söyüp qanmaytti.

Maşınam yéqinlaşqançe u, şégil üstide azade méñişğa qamlişip bermeyvatqan aq égiz paşniliq topliyini sélip ikki qolida kötürüvaldi– de, yilandek tolğınip yolini teste davam etküzüşke başlidi.

– Hey, cañgaldimu perizat bolamdiğandu?

Maşınamni toxtitip yerge çüştüm.

– Siliçe, perizatniñ hemmisi şherde bolattimu?

Qiz güldek külüp qaridi. Köydürgüç aptap uniñ güldek çéhridiki nazuk nur perdilirini soldurğan, süzük öñini sehra şamili yalap ketkili turğan bolsimu, tégi–tégidin culalinip turğan tebiyy güzel ruhsari bularğa boy bermeyvatqandek idi. Bedinige çaplişip turğan zeñger şayi köñlek köksini qoziniñtumşuqidek omaq körsitip, köñülni vesvesige salatti.

– Çaqçaqmu qildim. Lékin hernalariniñ öz yoli, orni bolidu, rast gep, sili bu térimniñ cañgilida néme iş qilila?

– Mana muşundaq yalañayağ şégilğa dessep yürüymen. Cahanda ornini, yolini tapalmayvatqanlar azmu?

– Putliri köymidimu?

– Köygenge amal barmidi?

Çölde bulaqqa uçrap qalğandek yayrap kettim.

– Bar mana, merhemet.

Qiz xuşalliq bilen kabinkığa çiqti.

– Gepliri bek yégimlik iken. Héç térimniñ cañgilida çoñ bolğandek turmayla.

– Muşu cañgaldá ucriğan erlerniñ hemmisi şundaq déyişidu.

– Hemmisi bilen sözlişila?

– Heyran qalğuçiliki barmu. Âdem bolğandikin gep qilişqa köñli tartsa, elvette buttek, turğili bolmaydu de! Buniñ némisi yaman. Men buniñdin bek xuşal, çünki âdem dégen âdemge gep qilidu. Birqarap gep qilişqa köñli tartişiñ özi âdemniñ diliğa yaqqanliq emesmu!

– Siliniñ öy qeyerde?

– Şherde.

– Bu cañgaldá...?

–Oqutquçiliq qilimen.

– Menmu şundaq pem qilğan. Qandaq bolup şeherdin çiqip yiraq cañgalda oqtquçi bolup qaldila?

– Teqsimat bilen bolmaydu, senet şöyünini püttürgenidim, mana muşu yerge teqsim qilişti.

– Silidek aliy melumatliq, çirayliq qiz muşu cañgalğa layiqmu. Bu cañgalğa dégen bizdek oqumiğan ketmenge nan çilap yep, kala tézikige dessep yol mañidigan, éçiq béşida uxlaydigan ademge layiq. Ebceq maşina heydeydigan men cénimda özemni bu yerge artuq hésablaymen. Silerdek aq– qarini perq étidigan, mervayttek qizlar dégen eynektek pakiz şherde işliseñlar bolidu.

– Mengü on ikki kilométir cañgalda, atmiş– yetmiş kilométir cañgalğa ketkenlermu köp téxi, hökümet cañgalnimu çirayliq qilmaqçi.

– Çirayliq qizlar şherde köp bolsa şher téximu çirayliq, huzurluq bolmamdu, buni kim bilmeydu.

Qiz qaqaqlap külüp ketti. Uniñ nazuk külkisi dalida yéyilip yatqan çatqallar arisiğa siñip ketti. Memnu külüvettim.

– Öyge heptide qançe qétim bérip kélila?

– Etigini kélip keçte qaytqinimni hésabliganda on ikki qétim. Mektipimizde yatqudek yataqmu yoq, qonup qélişimğa érimmu unimaydu.

– Toy qilmigan qizmikin deptimen téxi, muşundaq méñişqa qandaq çidaydu? Erliri şherge yötkep eketse bolmamdu?

– Beş yil yol méñip yötkiyelmeş taşlap qoydi. Amal bolmayvatidu. Érim boy– besti, xuş– peyli xéli cayida âdem, xuddi silige oxşaş.

– Her küni mana muşundaq, xuddi hazirqidek şégil yolda yalañayağ méñip, bérip kélemla

– Şherdin on kilométirgiçe aptobus bar, bir koy tölep kéli men. Qalğan ikki kilométir yerge hazırqidek mañimen.

– Her küni yigirme kilométir yolğa ikki koy töleyle, töt kilométir yolni muşundaqla mañıla. Her küni ikki koydin ketse, töt yekşenbini çiqirivetkende yigirme alte künde ellik ikki koy kira töleyle.

– Her küni çüşte ikki koyğa qorsaqlar baqimen.

– Téxi umu bar, ikini qoşqanda bir ay içide bir yüz töt köy ketti dégen gep.

Qançe pul maaş alıla?

– Bir yüz on sekiz koy.

– Néme?

– Maşinini qattıq tormuzlap varqirivettim,

– Şunçe capa tartıp on sekkiz yıl oqup, axi bérip bir ayda on töt koyğa işlemla, bu qandaqlar bolup ketti? Céni tumşuqığa kélip qalğan qéri mezlum birer aşxaniniñ qaçısını yuyup berse bir künde yigirme koyğa işleydu, bir ayda alteyüz koy iş heqqi alidu. Téxi qorsıqını aşxanida béqip désile!

Çokan külüp qoydı.

– Buniñğa erliri unidimu?

– Boldi bundaqlar xizmetni qılma dep tola hepilişip hérip qaldı. Méniñmu oyliğim bar– de!

– Silidek güzel cuvanlarniñ ğamsız oynap– külidiğan çağlırı bu. Erliri bolmiğan bolsa xotunumni qoyuvétip silini élip, capa, tartmay méniñ xizmitimni qıl, hökümet bergenni men bérey xotun, deydikenmen. Hélimem şundaqlar qılamduqlar- ya?

– Öpkilirini bésvalsıla ulağ sodisi emes bu.

– Bundaq capada qalsila téz qézip tügeyla, erliri şherde rahat körüp yaş turuvéridu. Künlerniñ biride silidek cañgal yep ketken xotunni çoqum taşlaydu, uniñdin köre, birkün bolsimu tamaşa bilen köñüllirini xuşal qilip yaşıǵanliri yaxşı.

– Xuşal oynap yaşaşni sili démisile men bilmeydiǵandek turamdım?

– He... Vay, bolidikenliǵu xénim. Emise oynamduq?

– Nede, qandaq oynaymız?

– Östek boyıǵa kéley dep qalduq, sögetniñ sayısında oynaymız.

– Pul bar mu?

Perez qilǵinimdek çıqti.

– Pul dep qaptıla, qançilik bolsa erzidu?

– Sinitisi kem emes miñ koy. Maşinini yene tormuzlidim. Sarañǵa yoluqtummu néme dep sinçilap qaridim.

– Hökümet bérelmigenni muşu cañgilistan yolidin tépipla–de, ukam! Siliniñ pütün dunyadiki ayallardin qandaq alahide perqliri bar?

– Nahayiti addiy, ippet– nomusumniñ qimmetliki bilen! Epsuski, hazirǵıçe men bilen oyniyalaydıǵan oǵul balidin birsi çıqmidi. Künde aldımǵa yügürüp kélidu, kéyin yili çıqip kétidu, xuddi silige oxşaş. Rehmet ustam, béketke kélip qaldım.

Qız birdemdila yénimdin ğayip boldi. Kabinkamda uniñdin nişane süpitide sus bir xuş puraq qaldi. Naçar keypiyatta hanvéqip qaptimen, ismini soraşnımu untuptimen.

Sekrep peske çüştüm. U lepildep mañginiçe, téreklik mehelle yolida bir parçe ottek yiraqlap ketti.

1991– yıl- 7 ay, İyul, Qeşqer.

3.2.Samavi Çembirek

–Apa, sen méni qaçandin béri béqip kélivatisen?

–Sen tuğulğandin béri.

–Avu néme?

–Yultuz.

–Uniñda âdem barmu?

–Boluşi mumkin.

–Ular néme iş qilidu?

–Apisi balisini baqıdu. Balisi apisidin toxtimay gep soraydu.

–Uniñmu dadisi yalğançimu?

–Şundaq boluşi mumkin.

–Dozax bilen cennet barmu?

–Bar.

– U qandaq cay?

–Yaxşı âdem bilen yaman âdem ayrim turidiğan, birsi tatliq, birisi aççiq cay.

–U qeyerde?

–Xudaniñ dergahida

–Xudaniñ dergahi qeyerde?

–Xuda özi bilidu.

–Cennetke qandaq âdem kiridu?

–Yaxşı âdem.

–Qandaq âdem yaxşı?

–Yalğan gep qilmaydiğan, ata– anasiniñ gépini añlaydiğan, tamaq yeydiğan, qoqmadığan, yiglimaydiğan, héçnersige ziyan salmaydiğan, qurt– qoñguzni öltürmeydiğan, quşqaç tutup oynimaydiğan...

–Boldi apa, démigine

– Némişqa?

–Yiğligumkétivatidu

– Yiğlimiğin balam, yiğlisañ yaman âdem bolup dozaxqa kirip kêtisen.

– Hazir, yiğlimisammu dozaxqa kirip kêtidikenmen.

–Sen yaxşı bala emesmu?

–Men quşqaç balisini nan yégüzimen dep öltürüp qoydum. Çümüliniñ uvisiğa qaynaqsu quydum. Yene dadam yalğançiniñ gépigé kirip saña yalğan gep qildim.

–Qandaq yalğan gep qildiñ?

–Héliqi küni dadam bilen bir açaşniñ öyide uxliğan. Men saña çoñ anamniñ öyide uxliduq dédim.

–U açaş qandaqken?

–Égizken, maña sendin amraqken. U méni sen méniñ oğlum, maña oxşaysen deydu. Dadam ikimiz dozaxqa kirip ketsek, sen yalğuz cennetke kiremsen?

– Yaq, memnu siler bilen bile dozaxqa bille kirimen

–Senmu eskimu?

–He e.

–Qandaq eski?

–Dadañ yalğan gep qilişni mendin ögengen.

–Dozaxta eski âdemni qandaq qilidu?

–Yılan- çayan çaqidu, it talaydu, tömür toqmaqta uridu, ussap ketse qan–yiriñni içküzidu, otqa sélip köydüridu.

–Men bek qorqivatimen. Méniñ némişqa eski dadam, eski apam bardu? Biz némişqa cennetke kirelmeymiz?

–Qorqma balam, men dadañni dadañ méni, biz séni, sen bizni aldaşmisaq, başqa canıqlarğa ziyan salmisaq, biz yene cennetke kireleymiz.

–Dadam yügünmü yalğan gep qilğanmidu?

–Özi bilidu.

–Apa, dadam dozaxta qalmisun, biz uni qutquzuvalayli. Cennetke kirgende dadam bolmisa bolmaydu. Cür, dadamni qutquzuvalayli.

–Némişqa undaq deysen?

–Men bilimen, dadam bugünümü bizni aldidi. Sen barmisañ men barimen. U dozaxta qalmisun. U bizni aldiganiğa çoqum puşaymen qilidu.

1991–yil- 1.ay-Yanvar, Qeşqer

3.3.Men Yaşığan Dünya

–Xénim, şunçe pakiz, çirayliqkenla, silige buniñdin başqa yol yoqmu? -
Dédim topiğa bulğuşup, çaçliri çuvulup ketken çokanni yölep, uniñ yaş sirgip çiqivatqan qapqara közlidirgen qarap içim siyirilğan halda. Men uçratqan güzel bextlik qizlar, çokanlar içide buniñdek tepiiy güzel qiz– çokanlarni körmigenidim. Uniñ zilva qamiti méniñ quçiqimda bolğaçqa, bedenlirim yapraqtek titrep ketti. Hetta avazimmu özigerip, titrep çiqti. U saye taşlap turğan kirpiklerini cüplep közini yumuvaldi. Kirpiki üstidiki sürme yaş yuqidin parqirap ketti. Térıp inçikileştürgen qapqara egme qéşi azabtin tiklişip ketti. Cavab bérişniñ ornığa cavgiyidin qan arilaş şali sirgivatqan népiz lévini çin yumuvaldi. Men uniñ Camalini kişilerdin yoşuridiğan qara romilini qéqışturuvétip ağızidiki qanni sürttüm. Andin asta yöleştürüp, topini qéqip, çirayliq kiyimleriniñ qalaymiqanlışip ketken yerini tüzeştürüp qoydum. Hem qorquş, hem baya yégen tayaq azabi uniñ özini oñşap turğuçilikini qoymıganidi. Men yenila uni yölep turdum. Rastini éytqanda bundaq çirayliq çokanni tunçi qétim yölep turuşum idi. Bu yöleş maña tasadipiy bolup qaldi.

Üç lükçek uni urup topida yumilitivétip qéçip ketti. Men u çağda vélisipitlik kélivatattim. Men munu çokanniñ nale– peryadidin néme iş bolğanlıqini pemplidim. Lükçekler çala mest bolsa kérek, çokanmu ular bilen varqirişip sözleşti:

–Aran muşuma? Bunçilik bir némeñge müşük aptapqa çıqmaydu. Halini kör bu némilerniñ. Her qaysiñ oğul balimu néme? Gepni nede qilğan, déyişken boyıçe bérişmensen!– bu gázep bilen tovlığan nazuk avaz idi.

– Ve... Şunçe bulini bersek yine némidep bilip, vatildaysen? Bizdek yaşlar bilen bille bolginiñni şerep bilip şükür qılsañ bolidu. Mañe tola kasildimay yoluñğa, – dédi üç köleñge uniñğa déveylep.

– Him, qovurgamni égişmen, pulni bérişmensen– yoq, héli, tovlaymen.

– Mana tovlıgın emise.

Şu gepler bilen qattiq tépiş, muştaş bolup ketti. Çokan bar avazi bilen varqiridi. “vaycan, âdem barmu... Adem öldi...”

Men béliimdiki métal tasmamni suğurup élip yügürüp keldim. Emma ularğa çéqilişqa pétinalmidim. Çünki ularniñ qolidimu bir nersiler barqirap ketti. Herhalda ularmu maña çéqilmastin motsiklitliriğa minip kétip qélişti.

– Şunçe çirayliq ikenla ...

– Şunçe çirayliq bolganniñ kasapiti. Deslepte çirayimğa işinip noçiliq qiptimen. Çiray méni muşu halğa keltürdi. Bu dunya setlerniñ, meynetlerniñ, parixorlarniñ iplasliqliriğa yaritilğaniken... dédi çokan tene bilen. U özini tüzüvaldi. Men ketmekçi boldum.

–Emdi öylirige kétivalsila.

–Men qandaq kétimen. Mañgudek halim yoq. Béqinimğa bek tépivetti, maz eşekler. Men sili bilen kétey. Siliniñ öyliri qonsam qandaq deyla.

– Yaq, silini apiralmaymen, öyde ayalim bar.

Çokan cimip ketti. Men ete öyge un, may élišqa atap qoyğan on beş koy pulniñ on koyini uniñğa berdim.

–Sili méniñ derdimni bildile, qarapla bildile, xudayim topa alsila altun, kül alsila kümüş bolğay, birsi miñ bolup kéter.

Men uni vélisipitniñ keynige olturguzup öyige apirip qoydum. Uniñ öyi oñgul- doñgul, egri– bürger ömüçük toridek bir koçiniñ içide iken öyige barguçe peget ismimiznila soraştuq, başqa gep qilişmiduq. Uniñ ismi Mehbube iken. Néme dégen çirayliq isim. Ata– anisi ni–ni arzularbilen bu ismimni qançilik talaşlarda qoyğan bolğıydi. Men uniñ bilen xoşlaşqanda, u iza arilaşqan yığısi bilen qedimiy uyğurçe işikniñ aldida lévini çişlep qaldi.

Men uni yene uçritip qélişni oylimiganidim. Un, bugün çüştin burun doxturxaniniñ qan ambiri aldididiki bir top cul– cul kiyimlik zeip âdemler arisida ucritip qaldim. Anamniñ qorsiqıda ösme peyda bolup qalğaçqa opératsiye qilip qan salmaqçı bolğan, qandaq resmiyetlirini öteş üçün qan ambiriğa kelgenidim.

–Bu némançe ciq âdem, néme iş qilidu ular? -Dep soridim bille mañğan doxtur aġinemdin.

–Hemmisi musapir– yétimçiler. Yétişi xumdanniñ gülexliri, çekişi neşe. Qan satidiğanlar qan sétip çiqipla utturuvétidu,– dédi aġinem. Ularniñ içide közi pildirlap qalğanlarmu, yüzlirini qizil mayalap qoyğandek xéli söletlik yaşlarmu bar iken. Beziliri xuşamet bilen yénimdiki doxturğa qaraştı.

– Bunçivila âdemni yigivalğuçe ġaç- ġuç bir terep qilip bolğa salsañlar bolmamdu? Héytgardiki medikar baziriniñ özi boluptu,– dédim men. Aġinem közümge taza bir qarivilip:

– Sen muşu yerde barmu– yoq? Héli başqa bir dunyadin kélip qalğandek sözleysengu? Bizde asan iş ağzimizdiki gep. Muşularniñ épi barlırı qénini satalaydu, bolmisa yoq.

Ayalla, öziniñ qénini sétiş üçünmu ağzini maylaş kétémdü?

–Ketmey emise, bu biçariler qénini sétiş üçün qan satqan bulniñ köpinçisini uniñ– buniñğa xeclise andin satalaydığan gep. Bu yerde avularniñ satmiqi asan, qara. Yéqindin béri qan satıdığanlar içide avu üç ayal peyda bolup qaldı. Birsı oturta yaş, ikkisi yaş çokan, çiraylıq çokanlar. Bu yerde qan alıdığan guylar, yaşlar... U şundaq dep közini qısip külüp qoyup, gepini davamlaştırdı,- ular qanni asan satıdu, muşu yerdikiler bilen çiqışıvaptu. Mavu erkekler aşular arqılıq qénini satalaydıken. Şundaq bolğandin kéyin ular arılıqtin payda almisa undaq qılmaydu. Men qarañgu karidorda yüzini yépip bir sémont orunduqta olturğan üç ayalğa hañvéqip qarap qaldım.

–Heyran qalma, yür, undaq işlarga heyran qalgili tursañ iş tola. Baliniñ özide–sen, ağınem péşimdin tarttı. Şuan yüzi yépiqliqtin biri:

–Vay sili bu yerde néme iş qilila, –déginçe ornidin turup ketdi. Men avazidinla tonup endikip kettim. U aldımğa kélip yüzini éçivetti. “mehbube...” ağzımdin qandaq çiqip ketkinini bilmidim. Bulut arisidin ay çiqıvatqandek uniñ qaş–közi oynap turıdığan güzel camali ötkenkidinmu çiraylıq bolup ketkendek köründi.

–Sili bu yerde néme iş qilila? -sorıdim men. Mavu doxturdep bergendu, -dédi u apaq çışlırını körsitip külüp,- her halda ötkenki işımdin bu yaxşıdu.

Men béşimni liñşittim, emma némişqa liñşitqinimni özüm hazirğiče bilmeymen.

–Yaalla eceb çiraylıq kasapetkına bu.

–Qandaq, közüñ qızırivatamdu?

–Emise, özünçü. Özün qandaq tonuşuvalvalğan bu hör bilen.

Biz Mehbube bilen xoşlişip işxaniğa kirkendin kéyin aşularni déyiştüq.
Men tonuşuş ceryanimni uniñağa sözlep berdim.

–Aşundaq güzeller muşundaq xar– zar, néme dégen adaletsizlik bu.

–Hoy, senmu könüp qalisen, memnu könüp qaldim. Hazir tam kömtürülsimu pisentimge kelmeydu. Dünyada xar zar, deysende boluvatqan nerse azmu? Bezide qaysi güzel bolsa şu xar, şu deysende bolidu. Buni sözlep kelse âdem iç– içidin qaynap kétidu, çögünmu qaynap öziniñ boyniğa taşidu emesmu? Boldila sözlimeyla qoyay, men saña qaysi bir şairniñ buheqtiki şeirini oqup bérey...

Men uniñ vatildaq ağziğa öçmenlik bilen qarap kettim.

1992– yil 1– ay.

3.4.Qirtaq Soqqa

Çet eldin tağamniñ ogli keldi. U penler akadémiyiside tetqiqatçı iken. Méniñ edebiyat heveskari ikenlikimni bilip, u bekla söyünüp:

–Balam, méniñ vetendiki alimlar, yazğuçi şairler bilen uçrişiş imkaniyitim bolar mu? dédi.

–Mumkin bular, - dédim hayacan bilen.

Dadamniñ körsetmisi bilen aval şehirimizdiki eñ nopuzluq edib hem camaet erbabini tépip uniñağa tuğqinimniñ meqsetini éytivédim, bu kişimu xuşal bolup:

–Bek obdan gepken, ukam. Men barmaq bilen sanilidiğan alim, ediblerimizni xeverlendürey, bu çoqum obdan öçrişiş bolidu, - dédi.

Şenbe küni ketçe bizniñ öyde öçrişiş boldi. Tuğqinimniñ közidin yaş ketti. birdem uyaq– buyaqniñ bariñini qilğandin kéyin, u qoliğa romkini élip sözlidi:

–Men vetenge tunci qétim kélip şunçe hayacanlangan körüp, añlap toymığan, méniñmu muşundaq vetinim bar ikenğu, men vetensiz emes ikenmen, dep iptixarlangan. Mana hazir her qaysiñizlarni– nadanlarniñ diliğa çirağ yaqquçi,

vetenniñ çolpan yultuzlirini körüp, közümdin yaşçı, toxtimayvatidu. Hazir muşu romkidiki haraqni herqaysiñizlar bilen soquşturup içişke bekmu teqezzamen.

– Men yoldaş Élivelini tonuğanliqim üçün uni aval tonuşturup qoysam, qalğan yoldaşlarni yoldaş Éli Veli tonuşturup qoysa, - dédi dadam.

–Obdan, rexmet, –dédi tuğqinim.

– Yoldaş Éli veli vilayetlik yerlik mehsulatlار şirkitiniñ muavin diréktori, memliketlik istémalçılar cemiyitiniñ pexriy heyiti.

Éli veli xuşal hem xicil bolğan qiyapette oridin turup, tuğqinimizğa qarap külüp baş liñşitti. Andin sorunda olturğanlarni tördikilerdin başlap tonuşturgili turdi:

–Yoldaş İsmail İslam, vilayetlik qent, tamaka, haraq şirkiti işxanisiniñ muavin mudir.

Qoyuqçupur yüzlük âdem bëshini liñşitip küldi.

–Yoldaş musa toxti, aptonum rayonluq yipek yolini éçiş cemiyitiniñ mudiriyet azasi, vilayetlik yipekçilik zavutiniñ muavin diréktori.

İskilit çiray taqir baş âdemmu küldi. Tağamniñ oğliniñ bégir közliri çoñ éçilip heyranliq bilen bir maña, bir dadamğa tikildi. Biz pexirlinip külüp bëshimizni liñşittuq.

– Yoldaş Qasim basit, şehirlik taraza- ölçem başquruş idarisiniñ muavin baş diréktori; yoldaş héyt Séyit, vilayetlik partiye mektipi siyasiy başqarmisiniñ muavin mudiriy.

Tuğqinimniñ qoşumisi türülgen halda, hemme çirayğa hañvéqiş bilen yandurmilap qaridi. Men sel hoduquşqa başlidim. Çünki uniñ bégir közliridin naraziliq yégip ketti.

–Yoldaş İsmet yalqun, sheherlik sot mehkimisniñ sotçisi. He, men barliq yoldaşlarni tonşturdum. Emdi hürmetlik méhman özini tonuştursa, tonuşqanlikmizniñ xuşalliqi üçün içişsek.

Hemmisi şundaq déyişip baş liñşitip külüşti. Tuğqinimniñ çirayi bulutlinip ketkenidi. Hemmeylen külüştin toxtap bir– birimizge gañgirap qaraştuq. Tuğqinim ornidin turdi:

–Eziz vetendaşlar, men eslide özümni tonuşturmaqçi idim. Epsuski bu köñüllük olturuş ilmiy xadimlarniñ olturuşi bolmastin, hökümet xadimlirniñ olturuşi bolğanliqi, özümniñ mesul xadimlar bilen alaqsı bolmığanliqi sebeplik bu niyitimdin yénişni qarar qildim. Tağam alim, edib, senietkarlar bilen körüşüş soruni oyuşturuldi, dévidi, tağam xata dep qoydimu yaki men xata añlap qaldimmu, bilelmidim. Şuña vetendaşlarğa bolğan hürmet tüpeyli butunçi romkini kötürgendin kéyin yene hemsöhbət bolalmaydığanliqimdin epsuslinimen...

–Yaq... Yaq... Men ... Uquşmasliq bolup qalmisun, esta, –Éli veli hoduqup qizirip ketti, –bu... bularniñ hemmisi ataqliq alim, yazguçi, ressam, senietkar. Aldiniñ ondin artuq kitabi neşir qilingan, hetta çet tillargimu tercime qilingan.

Tuğqinimniñ qapiqi téximu türüldi. Birdem cimcit turup qaldi. Közide yaş ligirlidi.

–Epsus, epsus, men çüşenmeptimen,keçürüñlar, ilmiy emgikiñlarniñ vezipeñlardin kéyinmu tilğa élinmaydığanliqini peqet oylimaptimen. Méni keçürüñlar. Bu peqet çüşinişmeslik. Qéni kötüreyli, hoşe, salamatlikimiz üçün!

Men tuğqinimğa qaraştin uyulup derhal talağa çıqip kettim.

1991– yil 11– ay.

3.5.Qiz Kétidu

Axşamdin béri toxtimay yağqan qar birkéçidila yurtni kömüp taşlıdi. Buçuq topa aqidiğan mehelle yoli, ğolidin tartip şaxliriğiçe bir ilik topa qonup, sel– bela şamal çıqsa tozan uçup turidiğan del– dereş, étiz qirliri bilen ériq qaşlıri, qélin ösken qomuşta basturma qilingan keñ dala ve pakar döñlergiçe apa qardin libas kiygenidi. Paxpiyip ösken cigde notiliri yalğan çaç sélip ussulğa çüşken cuvanniñ bélidek égilgen, cigdiçük bilen aq quşqaçlar yégüdek bir nerse tapalmay viçirlişip dereş notiliridiki qaralarni tozutup uçuşatti.

Büvi Meryem bayagomuş isi bir alğan öydin apqurda aş kötürüp çiqqanda, vucudiğa is siñip ketkendek tuyulğanidi. Qar havasi bir demlik uniñ iç– içige siñip ketken islarni tartti bolğay, birdinla köñli éçilip, béşi üstide uçup yürgen paxteklerdeç uçqusi kélip ketti. Lékin birdem maña– mañmay kona ötükiniñ paytima paypaqliri körünüp qalğan yirtiqliridin soğuş ötüp, puti uyuşqa başlıdi. Apqurni anisi hélimu yaxşı kona baş yağlıqqa çégip bériptiken, bolmisa qandaq qilattikin, her beş qedemde u qoldin bu qolğa yötkep tursimu qoliniñ barmaqliri toñlap qolaşmay qaldı. U çoñ bolğandin béri bu turta bundaq qélin qar yağqinini esliyelmeydu, qar yağmiğandin kéyin soğuşmu ançe qattiq bolmaydude. “xudaniñ bu rehmiti çoqum yaxşılıktin béşaret, – dep oylidi u müdürüp– çoqurup kétivétip, –héçbolmisa méviler kéler yili obdan oxşap bağlar tökme–talqanmolçiliq, sésimçiliq, toqçiliq bolidu. Qar qélin yağsa deryağa su tolup kélidu. Kévez étizliri qandurup osa qilinip, paxtidin mol hosul élinsa, uniñ puli derdisedin éşip öyniñ yilliq keldi– kettisini qamdisa, andin mozayniñ puli télévizorğa aşıdu. Xudayim ağriqsılaq, kélişmesliktin saqla. Bolmisa hemmisi yene tütündek tügeydu. Xudayim yerge gilğan ecrimizge yarişa beriket berse, kéler yili qışta atamni haşarğa pul töleşke köndirimen. Tuxum yémisekmu,

kino körmisekmü meyli, kéler yili qışta çoqum tuxumniñ pulini yigip töt tağarğa kömür sétivélip, bizmu qışni baqi mirabtek issiq öyde tezlep oturup çiqirimiz...”

Buvi Meryem atisi işlevatqan zeykeş béşığa kelgende apqurniñ issiqi peqetla qalmıǵanlıqini körüp, aççıqıda yigligusi kélip ketti. Uşunçe aldirapmu atisiğa aşni issiq péti ekilelmiginige ökünetti. “Biçare atam muzdek aşni içse içige bir parçe muzkirgendek titrep kétidu. Bundaq ehvalda ketmenni qandaq çapar... İttikrek mañmay aşni sovutıp qoyupsen dep tillarmu yaki içmey qayturuvétermu...” Büvi Meryem endişilik xiyallarni qilip téximu toñup ketti. Haşarçılar qélin qar qaplap ketken binemlikte zeykeş çapmaqta idi. Erler çoñqur zeykeş içidin qaralayni ketmen bilen qaşqa taşlısa, ayalar uzun köñlikini bélige türüvélip, dövileşken layni keynige süretti. Ular çiliq- çiliq terge çömülüp qizgin işleytti. “Vay xudayim on beş koyniñ közige yağaç tiqip büqünlük haşardin qutulmıǵan bolsa, anammu aşu xotunlardek lay tartamidi?” Xiyalidin muşular keçken qiz zeykeş qirini boylap atisini izdep mañdı.

Atisi tovlımıǵan bolsa, u tonumastin ötüp kétivéremtikin, atisiniñ yüz- közliri qara lay çaçrap tonuğusiz bolup ketkenidi. U ketminini cayidila qoyup, putlirini teste yötkep qaşqa çiqti.

– Yüziñiz qapqara bolup kėtiptiken, tonumay ötüp ketkili tas qaptimen, dédi Büvi Meryem atisiğa sinçilap qarap.

Atisi kirlişip ketken kök kaçi belbéğiniñ uçi bilen yüzini çala- bula sürtüp inkas qayturdi:

– Közüñ perq qilalmıǵan bilen yürikiñ tonuğan gep de, balam. Anañ néme evetti?

– Yobdan evetken, şunçe aldirisammu sovup qaldi. İçiñiz muzlap kétermü, dada?

– Meyli balam, içivérimen, qaysibir toñganni deysen balam, biz su kéçip zeykeş çapsaq, kadirlirimiz qaşta turup toñduq deydu. Adem deslepte toñgandek bolidiken, birdemdin kéyin soğuş bizdin qorqtimu yaki... héç toñganni sezmeydiken adem.

– Nedikini, beden toñup çekke yetkendirin kéyin sezmes bolup qalğan gep. İsit ata, tayinliq ikkila çamni satsaqmu boptiken, cani qiyniğuşe. Pul dégen tépilar idi.

Ata ündimestin, soqup qalğan aşni qoşuş işletmeyle sümürüp içiverdi.

Qorsiqi aram tapqandirin kéyin, çirayığa külke yügürtüp dédi:

– Hey... Balam, Xuda saña bundaq haşarni körsetmes. Méni şundaq oyylimidi demsen. Şundaq qilsaqqu bundaq capani tartmay, issiq öyde rahatlinip olturattuq. Lékin, ehlimehelle haşarğa çıqsa, biz er xotun ikilimiz çıqmisaq, pulğa ziyan boluştin sirt, yene eñ ednasi, mehelle- koydin öre boluvéliş kélip çıqıdu, bu yaxşı emes. At tepkenge at çidaydu, xaq çapsa, biz çapmisaq béşimizni kötürüp yürelmeymiz, buniñdin köre yurttin çıqip ketkinimiz tüzük. Hazir anañniñ haşarğa çıqmıganlıqıgımu, camni pulğa satqan turuqluq, özümçe xuduksinip bir qisma bolup kétivatimen...

– Hey... Hey... Avu çam kimniñ? Qaş boylap yétip kélişken bir top kadirniñ aldidikisi soridi.

– Méniñ! Dédi Buvi Meryemniñ atisi.

– Némişqa çapmay olturisen?

– Çépiversem u çıqip, téyilğaq bolup ketti. Birdem turup quruğanda çapay dédim.

Kadirlarmu, zeykeş içide çam çépivatqanlarmu paraqqide külüşüp ketti. Bu “çaqçaq” niñ çıqşığa sebeb bolğan kadir bilen Büvi Meryemniñ atisi néme bolğinini

bilmey hañvéqip qélişti. Buvi Meryemmu héçnimni uqalmaq hoduqqan halda kadirlarğa yer tégidin qarap qoydı. Héliqi kadir birdinla qizirip:

– Hu nes oğri, qandaq qilsañ qile! Déginçe kétip qaldı.

Zeykeştiki hasarçılar bilen qalğan kadirlarnıñ külkisi téximu evciğe kötürüldi.

– Yaalla, Sopibay, tazimu keltürdüñ cumu!

Haşarçılar kadirlarnıñ bu sözini quvvetlep “Sopibay”, harduqimizni çiqardıñ” dep varqirişip ketti. Sopaxunmu birdem téñirqap turgandin kéyin, pissiññide külp qoydı. Arqidinla qiziğa qarap uyalğandek boldı- de,, biliner- bilinme qizardı. Buvi Meryem bundaq çaqçaqlarnı peget çüşenmisimu, birer uyatlıq gep bolğanlıqini pemlep yerge qaivaldı.

– Ana, bu sizniñ qiziñizmu?

Bu yerliklerdin alahide perqilniğan külgünçek bir adem Sopaxunğa yéqin kélip, adem bilen sorıdı.

– Xudayim buyrusa, şundaq.

– Aldiñizğa méñip béqiña qizçaq.

Buvi Meryem uyalğınidin béşini téximu töven sélip, putiniñ uçıda qarnı cicaşqa başlıdı.

– Öre turgandin kéyin mañalaydu, elvette! Sopaxunniñ guzzide aççıqi keldi.

– Sopaxun bu kişi Ürumçidin kelgen, dédi bu gepniñ üstidin çüşken sékritar, mandaq denşige⁹ resim alidiken, çégimda qiziñlini denşige çiqiray dep qaldı, şundaqmu ustam, eger qiziñla yaraq qalsa denşige çiqıdu.

Sopaxun külgünçe ademge qarivédi, u külp béşini liñşitti. Buvi Meryem béşini leppide kötürüp, yatbaş ademge qarıdıyu, yene qizip béşini téximu tövenge

⁹ “Télévizor”niñ xanzuçe buzup teleppuz qilinişi.

saldi. Lékin xuşallıqıdın içige bir parçe ot kirgendet bolup, vucudi yélincaşqa başlıdı.

– Balam, kadir anañniñ telipi boyıçe maña, zeykeştin qutulisen, çam çapmaydğan adem bolisen! Dédi Sopaxun canlinip, bu işni xudayim yetküzdi. Kadir ukam, qızım denşige çıqsa bu yerdin kétidu, şundaqmu?

– Şundaq déyişkimu bolıdu.

–Néme hañvéqip turusen balam. Maña- mañ! Uç désimu yaltayma.

Atisi zorlavergendin kéyin, Buvi Meryem béşini yerdin kötürmey, temtirep, deldügünüp bekmu teste beş, alte qedem méñip, izida olturupla yiglivetti. Qarap turuşqanlar paraqlap külüşüp ketti. Sopaxun yalvurup, tartquşlap, popuza qilip yürüp, ornidin turğuzup yétilep keldi.

– İsmiñiz néme siñlim? Sorıdı külgünçek adem. Qız tirniqini tatılap, béşini yerdin kötürmey turuverdi.

– Öyde denşiniñ galvisini qilip béşimni oçaq étisen. Mana emdi denşiçi ustam kelse tamdek turğiniñ némisi, gep qile. Denşige çıqisen. Xaqlar séni denşide köridu. Sen- bizdek addiy ademler tügül, bu yerdiki kadirlarmu, hetta nahiyiniñ hakimimu denşige çıqip baqmıdı. Sen bizniñ nahiyidin tunçı qétim aptonom rayonniñ denşisige çıqqan adem bolisen. Çapsan ismiñni dep béredeymen. Héli bikar mendin toñ kaçat yeysen.

– Bu... Buvi Meryemgül, qız béşini kötürmestın cavab berdi.

– Qançe yaşqa kirdiñiz?

– On tötké.

– Oqumsız?

– Toluqsızda oquymen.

– Oqusa çoñ yerde oqusa bolidiken. Şuña, emdi bu yerdiki ependiçaqlarda oqutmaymikin devatimen. Sili ekétip oqutsila bolsima kadir ukam, dédi Sopaxun yélinip.

– Naxşa oquyalamsiz?

– Him...

– Oquydu, oquydu. Oquyalaymen de, silidin tartinivatidu. Öyde tumuçquqtek sayraydıgan bala désile bu. Oqugina, kadir akañ añlisun.

– Tartinmay oquvériñ?

– Qaysi naxşini oquymen?

– Bilginiñizni oquñ.

– Haşar béşi bolğandin kéyin haşarçı naxşisini oqusun.

– He, yaxşı, haşarçı naxşisi bolsa pek yaxşı.

– İz ... İz tartidikenmen. Avu terepke qarap oqay.

– Bolidu, bolidu. Avaziñizni qoyup bérip oquñ. Qiz bir haza tirnaq tatilap turğandin kéyin, avazini asta qoyup bérip oquşqa başlidi:

...

Zeykeşni tola çépip,

Lay çaçrap qara boldum.

Amet- teliyim qéçip,

Bextsiz bala boldum.

Buvi Meryem naxşisini oqup tügetmestinla, döñniñ keynige qéçip ketti.

– Uluğ xalq, barliq muhebbet yenila sende, dédi külgünçek adem piçirlap.

Sopaxun gañqiriğan halda turup qaldi. Başqıarmu héçnémini añqiralmay héliqi ademge qaraştı.

BuviMeryemge naxşa oqutqan külgünçek kişi burutqi zaman eks ettürüldiğan téléviziye filimi işligili kelgen réjissor basit idi. Uniñ qéri şahniñ déhqan qizini toqal qilidiğan körünüške layiq kélidiğan artis tapalmay içi puşup, déhqanlar zeykeş çépivatqan bu cayğa kelgende, tasadipiy halda muradi hasil bolup qalğanidi.

BuviMeryemgülniñ xaniş rolini élip télévizorga çiqidiğanliqi mehellisigila emes, pütün nahiyige pur ketti. Bu “Amet” tin Sopibayniñ béşi asmanğa yetti. Buvi Meryemgül padiçi yigitniñ aşiqi bolup naxşa éytidiğan ve yigiti çalğan neyge keltürüp usul oynaydiğan körünüşlerde nahayiti qamlaşturup rol aldi. Emma şah mecburilap xotunluqqa alidiğan axşamdiki kélín hucrisi ve çimildiq içidiki körünüşlerge kelgende, qorqimen, izatarimen dep turuvaldi. Basit uniñğa inçikilep çüşenüdürişke oñaysizlinip, bir ayal artisni muşu körünüşniñ yademçi réjissorluqığa teklip qildi.

Rabiye isimlik bu ayal Büvi Meryemge şah bilen çimildiq içide bolidiğan işlarniñ ceryanini resmiy yosunda körsetti. Qizniñ köz aldığa derhal kinolardiki aşundaq körünüşlerni körgen çağda yurtidikiler bilen ata- anisiniñ qandaq gülgülilarni qilişidiğanliqi keldi.

İlgiri kinolarda şundaq körünüşler çiqip qanğanda, ular yaqisini tutuşup dégen gepler uniñ qulığığa kirgenidi: “Qandaq ademniñ bala- çaqisidu, aşundaq qilsa maqul deydiğan yaki ular resmiy er- xotunlarmidu? Eceb nomusni bilmeydiğan xaqken, herqançe bolsimu perdişepni qayrip qoyup, şunimu kinoğa dep alğan barmu?...”

– Bu resmiy undaq bolidiğan iş emes, süretkimu peqet mana muşu köksiñizniñ yuqirisila élinidu. Siz qorqqandek iş yüz bermeydu. Bular emeliyette yalğan, lékin siz rasttek héssiyatta bolisiz, mana mundaq...

Rabiye qéri şah bilen çimildiq içige kirip tolğınip, levlirini çişlep varqırığan heriketni yene bir qétim körsetti.

– Qorquvatimen.

– Qandaq qorquş bu, héç iş yoq! Qarañ, emeliyette biz yalguz emes, opérateur bilen çirağçılar körüp turidu. Şahniñ rolini alğan artis yigitniñ taqiti tügep zerde qildi. Büvi Meryemgül yüzini étivélip yığlap ketti.

– Bizde ni- ni qizlar birer filmde rol alalmay xun bolup kétivatidu. Siz bolsiñiz néziqap turuvélivatisiz.

Réjissor hedep yıglavatqan buvi Meryemgülniñ yéniğa keldi:

– Siñlim, köñliñizde bir tügüç bardek qilidu. Bu yerdikiler neççe vaqittin béri aka- uka, aça- siñillardek bolup kettuq. Siz bizniñ qizimiz yaki öz siñlimizğa oxşaş, tartinmay devériñ.

Büvi Meryemgül rejissorğa qarap lévini çişlep qoyğandin kéyin, yerge qariginiçe:

– Anam... Anam. “Kinoga çiqqanda yatyalañ¹⁰ işni qilsañ yurtta yaman ataqq qalisen, er almaydu. Undaq işlarni qil dese unimigin...” dégen.

– Biz sizni senet institutıǵa tonuştırımız. Muşu filmde rolni muveppeqiyetlik alalisiñizla sizni herqandaq senet orunliri qobul qilişqa qiziqidu. İşqilip, emdi bu yerde turmaydıǵan liqiñizğa işiniñ.

– Men sizni rasttininla “xaniş” liqqa tallisam, yurtta kim allaytti? Dédi. Şah rolini aldıǵan yigit.

Hemmmeylen paraqqıde külüşüp ketti. Büvi Meryemgülmü külüp taşlıdi. Arqıdinla qizirip yer tégidin yégitke tikildi. Yigitniñ külmigenlikige qizdin başqilar diqqet qilmidi. Uniñ otluq közliri qizni temtiritip qoydi.

¹⁰ “gayriy” meniside.

Filimğa éliš resmiy başlandi.

Qéri şah qiz hucrisiğa kirdi. Uniñ çirayidin açközlük çiqip turatti. Hemme ağıçiliri “toqal” ni çimildiq içide qaldurup, şahqa tezim qilğan halda arqıçilap méñip çiqip kėtişti. Şah toyluq libaslrini sélip yérim yaliñaç çimildağ içige kirdi- de, qizniñ meñzidin boyunliriğiçe qolliri titirigen halda silap uniñğa éñişti. Qiz çirqirap tatilap şahni ittirivetti. Şah qizniñ toxtimay tépiçeklevatqan qol- putlirini bésiqsturalmay avare idi.

– Bolmidi, qayta! Réjissor varqiridi, héssiyatmu, heriketmu süniy bolup qaldi. Xuddi rasttek, şundaq qilivatqandek bolsun. Filimğa élinivatqanliqiñlarni untup kėtişiñiñlar kérek.

Filimğa éliš yene yéñivaştin başlandi.

Bolmidi, qayta! Heriket bekla sus.

Alte yérim saet içide uda yigirme üç qétim qaytilanğan bolsimu, bu körünüşlerniñ héçqaysisi réjissorni razi qilalmidi. Xadimlar mu çarçap halidin kétey dep qalğanidi.

– Hemmiñlar ğayret qiliñlar, axirqi qétim yene bir alimiz, bumu qamlaşmisa, bugün toxtitip ete davamlaşturimiz.

Hemme ylen canlinip yéñivaştin işqa kirişti. Şah qizğa yélindi. Qiz köndürülmigen taydek çapçip yulqundi. Bir çağda, şah hasirap- hömüdep qizniñ ikki qolini quşniñ qanitidek yéyip aliqandap yerge tirivaldi. Qiz başta çirqirap béşini yastuqqa urup piltiñlidi. Kéyin birdinla boşap “uh” tartipla hoşidin ketti.

– Muveppeqiyetlik boldi. Bu körünüş kütkinimdin yaxşı çiqti. Silerni qutuqlaymen

Réjissor çavak çélip, şah rolini alğan yigitni quçaqlidi. Qalğanlarmu xuşal bolup serkeşti. Lékin, qiz çimildiqta téxiçe laydek sozulüp yatatti. Sarasimige çüşken

xadimlar alman- tamlan uni yöleştürdi. Qiz rasttinla hoşidin ketkenidi. U xélidin kéyin hoşığa keldi. Uniñ put- qoli çéqip taşlangandek heriketliri sus bolsimu, lékin çirayi şérin çüştin oyğangan sebiyniñkidek omaq idi.

– Bak yaxşı boldi. Çarçap kettiñizmu?

– Bilmeymen.

–Qandaq héssiyatta boluvatisiz?

– Pütün dunya yéñilinip, azadilişip ketkendek, işqilip, til bilen ipadilep bérelmeydiğan bir xuşluq bar. Réjissor qizniñ qolini méhribanliq bilen siqti:

–Mana bu heqiqiy senet dunyasığa şuñguş hésablinidu.

–Emdi bu yerde turuşumniñ orni qalmidi. Nan yémikimmu tes.

–Biz barliq tirişçanliqimizni işqa salimiz... –dédi réjissor qizniñ köñlini

yasap.

– Qiz çoqum kétidu, réjissor. Bu men üçün film élištinmu muhim! –”şah”

yégit réjissorniñ sözini bölüpla éytti.

Qiz uniñ telve nur çaqniğan közidin özi hazir bayqığqan yéñi dunyani qayta kördi.

1992- Yil 2- Ay, Qeşqer

3.6.Boran

Keçidin çıqqan boran qoşna dukanniñ aldidiki qéri qariyağaçni tuvidinla oştup dukanniñ aldini dereşaxliri bilen bésip, bizniñ dukanniñ aldiniu, yandiki yene bir qoşna dukanniñ aldiniu tosuvalğanidi. Xuşal bolğan yérimiz dereş yiqilğanda yolğa qiypaş yiqilğan bolup, dukanniñ tam yaki viviskiliri héçqandaq ziyā– zexmetke uçrimiğanidi etigende dukan aldida dereş yiqilğanniñ tamaşisini köridiğan bir top bikarçi âdemler yigilivélip, keçidin çıqqan boranniñ kimlerniñ

témini örügenlikini, qaysibir bazarda demdu, koçida demdu bir lapasni üçürüp kétép bazar éçilip qalğanliqini, birmunçe dukanlarniñ kona yaki boş ornitilip qalğan viviskilirinin kéçidiki boranda uçup ketkenlikini, yene qaysibirniñ ögzide katek yasap baqqan neççe miñ koyluq keptiriniñ katikini keptiri bilen qoşup boran uçurup ketkenlikini hékaye qilip sözleşmekte idi.

Hemme âdem xuşal sözlevatqan bilen dukanniñ işkini, yolni toşuvalğan derex şaxlirini biri élivéti démey, yolda maşınlar tosulup qalğan, dukanga kirip– çiqidiğan xéridarlar kirelmey qalğanidi. Şundaq bolsimu qoşna dukanniñ xocayini pek xuşal bolup külkidin ağzi yumulmay qaptu.

–Adette bir xéridar bosuğidin ötküçe putlişip yénip ketse, bir kün qapiqiñla éçilmay, neççe tal tamakini oşuq çekidiğan âdem bugün dukanga xéridar kirelmissimu séritimisi büzülüp qalğan somkiniñ ağzidek ağziñlar yumulmay qaptıǵu?

– Bügen... Bügen tuyam bolǵandek xuş men Cuma adaş. Qiz alǵandinmu xuş men adaş. Keçidiki xasiyetlik boran şeherdiki birmunçe âdemge ziyan salǵan bilen maña payda ekeldi deñla, payda.

–He, bir kimniñ birer şamka pulini üçürüp ekélip dukiniñlarǵa tiqip taşlap ketken oxşımamda?

–Uniñdinmu katta iş boldi deymen. Muşu qéri qariyaǵaç dukanniñ aldini tusuvélip, ötse xéridarni, qarisa közini tosuvélip yaman putlaşqan, nurgun işqa putlaşqan, birmunçe pulǵa ziyan salǵan. Bir qutuluptimen deñla. Maña putlaşqan hemme yaman nersilerni muşundaq süpürüp ekétidiğan hasiyetlik boranni söyüp qoysam deñla, söyüp qoysam...

Qoşnam kökirip qalğan qara dorday kalpüklerini suzüp turup boranniñ suslap qalğan şamallirini söyüp ketti.

–Muşu putlaşqan dereşni yiqitqan boran künlük sodamğa yene kem dégende birer yüz koy qoştı deñla, qoştı, qoştı.

–Andaq bolsa hıcarap bıkar turğıçe dukanniñ aldinimu, yolinimu tosuvalğan dereşniñ ölikini qaşqa tartıvetmeylima? Putlışıp tursa şunçe âdem türüp élivéti démey, tamaşa körüp turğini némisi. Muşumu körgüdek tamaşimu emdi!?

–Hay... Hay... Aldirimañ... Ğocamniñ goçisi, çamğurniñ orisi, dep şeniñ igisi ba, yötkeş tüğül bir tal yopurmiqini uyan– büyan qılıp salıdığan bolsıñız héli şeher orman muhapzet etritiniñ âdemleri kelip hóldep salıdu. Mana mundaq, qoşnam qol herikiti bilen işaret qılıp, caylaydu dégen meqsitini bildurdi.

–Emise xaver qılmamduq?

–Téléfon qılduq. Hazırla kélip ölükini özliri qaşqa tartıdu deñla.

Şu gepkila qarap turğandek, çoqqısığa yol bıkarla dep çırqıraydığan kanay bilen qızıl çırağ békitken karanlıq yoğan maşına kélip, orman muhapizetçiliri dereşniñ ölükini keranğa élip maşınığa basqılı turdi. Depter, suret apparati, télekaméra métir tutqan töt– beş âdem yerlerini, dereşni ölçep, suretke tartıp, xatirge yézıp kélip qoşnamdin sorıdi.

–Bu dereş qandaq sundi?

– Vaytañ, etigende kelsek yerde yatıdu.

– Boranda yiqildi démemiz, – suretke tartıvatqan biri qoşnamniñ ağızığa gep sélip berdi.

–Hee... He rast kéçidiki boranda sundi.

–Mayerge şundaq dep yézıp qol qoyuñ.

–Étimni yazalmısam qandaq yazımen? Qoşnam şundaq dep qızırıp hicaydı.

– Emise qoliñizni bésiñ, –depter kötürgen âdem qoşnamniñ gol basıdığan yerini körsitip turup oqudı.

–Turdaxunniñ 183– nomurluq dukininiñ aldididiki bir yüz otuz yilliq qéri qariyağaç 4– ayniñ 13– küni kéçide çiqqan boranda yiltizığa yéqin yerdin sunup qomurulup ketti.

–Rast mu?

– He... E rast.

–Emise, qol qoyuñe.

Qoşnam bigiz barmiqini qizil boyaq qutisiğa paturup,körsetken yerge qol basti.

–Mavu bizniñ dukanniñ aldidikisimu şundaq yiqılğan bolsıçu, dédi méniñ dukinimda işleydiğan nimkar bala öziçila. Bizniñ dukanniñ aldidiki qéri köktérekni körsitip.

–Bu dukanniñ igisi kim? – sordi süret tartivatqan kişi.

–Men, – dédim men.

U kişi méni xaliy yerge işaret qilip:

–Muşege kelgen herbirimizge ellik koydin bersiñiz kéler qétimlik boranda bu derexmu öriledi, – dédi hiciyip turup.

–Bu... Bu... Yiqilidiğanliqini qandaq bilisiz?

–Biz dégen uzaq yilliq orman muhapizetçisi. Hemme kesipniñ igisi öz işiniñ épi– cépini bilmise qandaq bolidu.

Men derhal qoşnamğa qaridim. Qoşnam maña qarap közini qisip hicaydi. Hem pul ber dégen işaretni qildi. Bugep mañimu xuşyéqip dégini boyıçe berdim. U bulni xatircem halda hemrahlirığa tarqitip, bir botulka aq suyuqluqni maña berdi.

–Buni derexniñ tüvini sal kolapla quyuvetsiñiz büdaqétim boranda bu derex öriledi. Örüngen haman bizge téléfon qiliñ. Mana bu téléfon nomuri.

Orman muhapizetçileri maşinini çirqiritip géri qariyağçini sörep élip ketti. Men qolumdiki isim kartisi bilen butulkığa qarap cahanniñ mundaq oyunliriniñ barlıqini emdi bildim. Ularniñ déginidek qildim. Üç qétim boran çıqti. Şeherniñ u yer, bu yerliride her yoğan derexlerniñ boranda yiqilginini kördüm, emma qérişqandek dukinimniñ aldidiki köktérek méni, mesxire qilğandek yopurmaqliri şamalda yénik çavak çélip tik turiverdi.

–Qoşnam, bu guylar sélige bergen dora ca oxşımamadu? Biz téléfon berduq. Hayal ötey héliqi qorqunçluq yoğan maşına çirqirigançe kélip köktérekke qattıq üsüp toxtidi. Térek qaraslap sunup, yandiki qéri qariyağaçqa artilip, yiltizidinla yérım qomuruldi. Emma yerge çüşmidi. Géri térekte birmunçe aq quşqaç, tumuçuqlar uva salğaniken, çañgılar çuvulup guşgaçlarniñ tuxumi, tuxumdin çıqqan baliliri yerge tökülüp, quşqaçlar viçirlişip baş üstimizde çirqirişip uçti.

–Yoq yeptimen, – dédim men. Quşniñ yéñi tuğulğan bovaqtek yaliñaç piltiñlap yerde yatqinini körüp. Quşqaç balisi birqañçe qétim piltiñlap ağızini yoğan écip can berdi.

–Qol qoyuñ

Ölüm xétimge qol qoyğandek boldum. Kranliq maşına köktérekniñ ölükini sörep dehşetlik çirqirap kétip qaldı. Dukan aldi éçilip qaças bir azqal peyda boldı. Şu çağdila kran işikim aldididiki kökterekni emes, yurikimni yulup eketkinini hés qildim.

3.7.Torğay

Qepestiki torğay tañ étişi haman şundaq yéqimliq sayraytti. Bu sayraş evcige çıqqanda sarğuç, parqıraq tumşuqi yérilip, qipqizil, ağızi ziyade içilatti, nazuk kiçik tili xuddi bélicandek piltiñlaytti. Uniñ yéqimliq avazi seher havasığa qoşulup pütün

xalta koçini boylap tarqilip, bamdat namiziga aldirap k tivatqan m minlerni n k çiçe tunçuqqan k ksini boşitatti.

U k zini qiya  cip,  iviqqa  i n  aplaşqini e tinmay vicirlap sayravatqan ki ikkine canivardin s y n p huzurlandi. Uni n sayda  sken s ks ktek bomba saqal qaplıgan y zi aq yotqan i ide tebessum bilen cilvilinip, s z k cilga s yi yalıgan qarataştek parqirap ketkenidi. Barmaqliri bolsa t kl k meydisi bilen qorsiqini toxtimay silaytti. U turğayni n etigendin ke ki e tinmay sayraşliriğa, xeli yillardin, b ri k n p qalğandi. Bundaq sayraşlar, vi irlaşlar yaşliqida oynıgan qizlarni n tolğinip pi irlaşliriğa yamişip k l şlirige tolimu oxşap k tetti. Qizlar yaratmaydıgan bolğandin k yin, u bir qepeste torğay baqti; nevc vanlardin bizar bolğandin başlap beş qepeste torğay baqti; ayallardin resmiy k nli qalğandin keyin. Torğay baqidıgan qepesni ottuzga yetk zdi. şuni ndin b ri uni n mehellisidin ke e– k nd z torğaylarni n avazi  ksimeydiğan boldi. Bu axir ko ida c del kelt r p  iqardi. Qoşniliri uxliyalmay uni n bilen uruşti, l kin u hemmide utti.   nki u p t n koçini pulni n k çiğe tayinip b siqturup, galibliqini namayan qildi. şuni n bilen, avval uni n rehman haci d gen ismi rehman torğayga  zgerdi. Arqidin mehmellisimu torğay mehelligi dep ataldi. Deslepte u huzurlansa, p t n mehelle azablandi. Qoy micezlik camaet bara– bara buni nġimu k ndi. Mescitke xeli k p pul yardım qilğandin k yin bolsa, kişiler uni yaxşi k r p q lişti. Axir b rip torğaylarni n neġmisi bu ko idikilerni n hayatida kem bolsa bolmaydıgan nersige aylinip, birdem a limisa birn misi yit p ketkendenk hes qilidiğan, hetta k çisi uxliyalmaydıgan halga yetti.

Rehman torğay  z  mrinde ikki nersige  tiqad qilip, şuni n koyida yaşap, hayatini n axirqi bosuġisiğa y qinlıgan. Uni n biri, pul, yene biri, ayal bolup, u her ikkisiğe qanaetleng dek  rişti. Buni n i ide pulni n orni yenila  zgermidi, emma ayalni n ornini torğay igilidi. Uni n e, torğayni n can– cehli bilen cirildişi yaşliqidiki

qizlarniñ avaziga adettikidek yeqimliq sayraşliri nevcüvanlarniñ naz– xulğiga oxşaytti. U her bir torğayni öz köñlide bir yaki birqañçe qiz– cuvanlarğa oxşitatti. Şuña, barliq torğayliriniñ erkes yaki çişu boluşidin qetiyezer ayalçe ismi bar idi. Ularni büvi xénim, aq qiz, rena qiz, külbahar... dep çaqirişqa adetlengenidi. Herqaysisiniñ avazini roşen perqlendüreleymigandek, sayriğan avaz añlangan haman ixtiyarsiz: “he, ag xénim, ségindiñmu?” deytti. Togaylar sayrap halidin ketkende, aq béliqtek sozulup yatqan aşu xénimler köz aldiga kélip, amraqliq bilen su beretti, dan çaçatti. Torğayniñ xudini yoqatqan halda esebiylik bilen sayrap, ağızidin qan tamçip, çirayliq közlriniñ yumulup kėtişi qizlarğa oxşaydu. Mana uniñdiki yütkül lezzet, dunyağa tégişip bolmaydigan keyp.

Hemme torğaylar birla torğay sayravatqandek hem yene birmunçe torğaylar sayravatqandek bir xil ritimda sayraşqa başlidi. Ular tekşi halda ağızini yoğan kérip, tilini lipilditişatti. Yoğan qepeske solangan bu canivarlar qondaqqa emes, qepesniñ altun hal bérilgen çirayliq çiviqliriga pokanlirini çin çaplişivélişqan bolup, sirtqa qarap qattiq çinçiliş içinde çirildimaqta idi. Yilan bagri sozulğan xalta koça– torğay mehelligidin çiqivatqan bu avaz şux toyneğmisigimu, muñluq muqam pedisigimu, gäzeplik nere tartişqimu oxşimay, tamdin tamğa soqulup eks sada peyda qilğandin keyin asmanğa kötürildi– de, havazerriçiliriniñ uzitişi bilen tağ çoqqiliriga uruldi. Torğaylarniñ ağızidin çiqqan qanlar qepesniñ altun helik çiviqliridin saqip deryalarğa quyuldi. Andin deryalarniñ lay süyige arilişip payansiz qumluqlarğa siñip ketti. Rehman torğay heyran qaldi. U özimu torğaylar bilen bir qepeste turatti. Umu ağızini écip birneme dévidi, avazi âdemniñkigimu, hayvanniñkigimu yaki uçar qanatlarniñkigimu oxşimastin, gayriy bir mexluqniñkidek çiqti. Ağızidin torğaylarniñkige oxşaş cirtildap étilğan qan birdemdila qepesni toşquzup peske saqişqa başlidi. Andin birdinla pütün torğay pokanlirini yéqip turğan qepes

çivıqliridin acrap kélip, rehman torğayniñ baş– köz, kaniyiğa étildi, ularniñ qanlıq qızıl tırnaqliri kaniyiğa çin baturuldi. Ular bir xil avazda çirildaytti, zuvani âdemniñkige oxşaytti.

–Bizniñ uvidiki tuhumlirimiz qurudi, çücilirimiz açlıqtin öldi. Sen köñlüñni éçiş için hayatimizğa ziyankeşlik qıldıñ.

–Sen kavla callat bizniñ nale– zarlirimizni xuşal sayravatidu, dep bildiñ emdi senmu qepeske çüştüñmu? Qepesniñ temini sen mu tétip baq, sen mu nale– zar qilip baq....

–Neççe vaqittin beri rohiniñ, étiqadiñ qepes içide biz bilen bile idi, emdi özüñmü kirdiñ, qeni senmu sayra!

–Torğaylar birdin qız– cuvanlarğa ayalinip, hemmisi teñla yaqisidin aldı.

– Sen bizniñ hayatimizğa ziyankeşlik qıldıñ, bizni nabut qıldıñ...

–Rehman torğay tinalmay tuncuqup ketti. U qan içige tizlinip günahini tilimekçi boluvidi, bayiqi mehluqniñkidek avazimu öçüp, zuvani tutulup qaldi. Axirda bolalmay tuncuqup öldi, ömri qepes içide axirlaştı.

–U varqirap– carqirap bolat çivıqqa üstüvaldi. Gördek qarañgu solaqxana yorup ketti. İkki gündipay yügürüp keldi. Rehman torğayniñ péşanisidin qan éqivatatti.

– Néme bolduñ?

– Qara bésip qaptu.

–Péşaneñ néme boldı?

–Mügdep qélip üsüvaldim.

–Yavaş bol.

Çırağ uçuruldi. Türme içi yene gördek tös aldı. Rehman torğay birdem olturup höñrep yığlap ketti. Uniñ yigisi sirtqa yéqimliq müzikidek añlinatti. Tamaka çékip olturğan gündipay xirildap külüp ketti:

–Eceb xotun kişidek yığlaydığan némiken, ha ha ha...

U turğiyini oğrilıǵan bir balini tutuvélip péyini késivetkenliki üçün, türmige çüşüp qalǵandı. Uni ayali yoqlap kaldı.

–Derhal öyge qaytip balılarga éyt, torğaylarnıñ hemmisini qoyuvetsun.

Qepestin çiqirip uçuruvetiñlar!

Ayali heyran qalğan halda dédi:

Şunçe bulǵa alǵan torğayni bikardinla quvémduq, bizni baqalmaydu dep şundaq devatamla? Balılar torğaylarǵa silidinmu öte amraq, şundaq yaxşı béqivatidu.

–Aǵziñni yum! Men qoyuvet dégendikin qoyuvétiş!

–Emise sétivéteyli, neççe miñ koyluq torğayni bikardin bikar qoyuvetsek qandaqbolidu, maqul désile séyiveteyli, pulni şamalǵa uçurmaylı.

–Hu ğarez uqmaydıǵan kavla, men qoyüvet dégendikin qoyuvet.

Torğaylarnıñ qepestin çiqişi méniñ mavu qepestin qutuluşumni belgileydu. Añla, méni qısas tutuptu aşutorğaylarnin qısas tutuptu:

Ayali heyran bolǵinidin dañqétip qaldı

– Hañvéqip turmay çapsan bol, alvasti.

– Buni qandaq bildile?

–İplas, çüşümde ayan boldı, çüşümde!

Ayali höñrep yigliniǵıçe kétip qaldı. Emdi oǵlı keldi. U béşini töven salǵanıdi.

– Qandaq boldı? – teqezza bolǵan rehman torğay pokinini Polat çiviqqqa çıñ yéqip zarlangan halda sordı.

–Qepesniñ işikini üç kün oçuq qoysam çıqqılı unimidi. Ular qepeske könüp qaptü.

–Bedbext, sen ularni tutup epçiqip, asmanğa étip uçuruvetseñ bolmamdu?

– Çéçilmisila dada, unimu qildim. Asmanğa atsam çalmidek pokkide yerge çüşüvatidu. Ular uzaq vaqit uçmığaçqa uçuşnımu untup qaptu, bolmisa hemmisi bécirim, qanıti saq, emma uçalmaydu, qepeske yügüreydu...

Bala boğulup közige yaş aldı. Dadasi lasside olturup qaldi.

– He, mundaq– de... Mundaq– de. Eslide hayat mundaq dégin. Sen...Sen öget, ularni sayaliqqa epçiqip uçuşni ögen, her küni qilidiğan işiniñ şu bolsun, başqa işni qoy. Ular ni öltürüp qoyma, sevrçanlıq bilen öget. Kütüp tür. Ular ziyanga uçrisa, senmu dadañdin ayrılıp qalisen balam. Ular asta– eslidiki yaşığan hayatini, makanini eske alidu, andin uçıdu, ene şu çağda dadañmu siler bilen bille bollaydu.

3.8.Çırağ

Hebibixan momay caynamazni yiğışturup ornidin turganda, öy içini xélil qarañguluq qaplap birnersini ilğa qilgili bolmay qaldi. U keçilik tamaqqa aldirap qalğanidi. Aşxana öyge kirip qazan başlırını ilğa qilgili bolmay qaldi. Çırağniñ yipini tartividi, çırağdin baraslap ot çiqip yalt- yult qilip bir ot çaçrığan bilen ten çırağ birla yorup öçüp qaldi. Köyükniñ hidi puridi. Hebibixanniñ yüriki ağziğa qaplışıp qaldi. Öyni bargançe gördek qarañgu cimliq qaplidi.

–Vay xudayim, öy dégende çırağ bolmisa körkenğu? Ehtimalim çırağ köydi. Şam barmidu?

U timisqilap yürüp tartmini tépip axturup şamnımu tapalmidi. Hemme öyniñ çirigi köygendin.

–Ya alla, balilarniñ dadisi bir çiqivalsa xuptenni tügitipmu camaet bilen kotuldişip mescitniñ aldida! Keçiğiçe bazar qilip andin kiridu. Emdi qandaq qilarmnen?!

Momay özi bilen özi kotuldap qarañguda timisqilap yürgende, dukandar oğli Rüstem kirdi.

–Apa... Apa... Barmu sen?

–Bar balam, bolmamdiğan.

–Çirağ yaqmapsengü?

–Eceb obdan vaqtida keldiñ balam.

–Némanqa cingä oxşaş çirağ yaqmay olturduñ?

–Rustem çirağniñ yipini tartip çirağ yéğilmiğandin kéyin, tok yoqmikin désem, hemme xaqnıñ öyide çirağ yéqiqliq turidu, – dédi.

–Baya çirağ köyüp ketti.

–Tamaq téxi pişmide– de.

–Şu, qarañguda qazanğa temşelmey olturdum balam.

–Ahay, etigendin béri dukanda xéridar bilen bolup qorsiqim aç qaldi.

Koçidila tamaq yeydésem öyniñ tamiqini yémidiñ dep kotuldaysen. Apam etken tamaqni yey dep kirsem tamaq etmeysen, ecebmu toydumğu?!

–Tamaqniñ hemme raskaliqini qip qoyğan...

Momayniñ gépiniñ ayiği çüşüp bolğuçe oğli işikni calaqqide yépip çiqip ketti.

Öyni yene qarañgu cimliq basti.

–Hoy... Hoy... Öyde... Xotun barmu, sile... Çirağ yaqmapsileğu?

Öyge bovay hasisini tokulditip kirip keldi.

–Némişqa çirağ yaqmidiñla?

–Çirağ köyüp ketse némini yaqimen?

–Qarañguda olturğuçe némeñla bolsa şuni yaqmamsile!

–Şammu yoqken, tügeptu.

–İkimiz çirağ yaqalmas boptuq– te... Ha... Ha... Ha...

–Béşiñni yeydiğan qéri. Emdi sen bilen birnémini yaqsaq mu yorutalmaymiz...

Bovayniñ şairliq tutti:

–Yaşliq ketti tok qalmidi bizlerde

Tok bolsimu yoruq bermes öyge tügül közlerge. Momay terikti:

–Ohoy şairliq qilğanğa öy yorup qalamdu? Quruq gepni az qilip çirağ ekiriñla çiqp.

Bovayniñ obzorçi oğli kirip geldi.

–Eceb dédiñiz apa, dadamdek biçare şairlarniñ bextisizliki siz dégendek ömür boyi şairliq qilip haqlarniñ dilini yorutmen dep, hetta öziniñ öyini yorutuşqimu madari yetmigenlikide.

Bovaymu térikti:

–He, tapqan dadañnimu yoqqa çiqirip inkâr qilidiğan asmandin çuvuş qalğan közmonçaq obzorçi, men şairliq qilip yorutalmiğan bolsam sen obzorçiliq qilip yorutup baqe qeni?

–Vay- vuy şairğa xotun bolup, obzorçi oğul tuğqanğa kaniyimğiçe kékiridimğü? Dada– bala soquşqanniñ ornida qaysiñlar yandursañla mavu öyniñ çiriğini yandurmamsile.

Şu gepniñ üstige ularniñ saqçi oğli kirip keldi.

–Apa, dadam bilen anam daim muşundaq kotüldap soguşuşni bilidu. Daim öyni parakende qilgini qilğan. Ularñ bu qiliqini körse âdem bularñiñ dada– bala

ikenlikige işengüsi kelmeydu. Hemme âdemniñ çirigi héçnéme bolmaydu, bizniñla köyemdu? Buniñda birer gümanliq iş, birer sir bardek qilamdu néme?

Apisi saqçı oğlığa yalvurdi:

– Obdan balam, senla canğa esqatisen. Bu soquşqaq çuce– horazlar soquşversun, sen gaççide çiqip çirağ ekirip, çirağni yaqidığan işni qilip balam.

– Toxtañ apa, çirağnimu birdemde yeñgüşleyimiz, emma birer gümanliq iş barmu, yoq, men bir tekşürey Cuma.

– Ohoy, hemmisiniñ kespiy kélisi qozğaldıǵu, bu bir top sarañlarniñ.

Men bir top laççılar arisida çirağsiz qaldımǵu emdi.

Öyge qizi bilen bir yigit kirip keldi.

– Apa... néme iş boldi.

– Öyniñ çirigi köyüp ketkenti, mavu bir top er kişi kotuldişip cédel qilidu.

Birsimu çirağni yeñgüşley démeydu, – qiz bilen yiqit bir – birige qarşıpla, yigit çiqip ketti.

– Boldi öziñizni upratmaña, apa, men keldimǵu?! Çirigiñizhazirla yoruydu, – qizniñ gépi tüqişi bilenla öyniñ çirigi pallide yorudi. Hemmisiniñ közi çirağ salğan natonuş yigitke çüşüp heyran qélip bir-birge qaraşti.

– Bu kim, neme dep bizniñ öyniñ işliriğa arilişidu?– dedi saqçı.

– Aka, sen bizniñ öyde enze éñqlaymen dep avare bolmisañmu idareñde ciqqu. Silerge tonuştursam bu méniñ savaqdişim.

– Kéliñe balam, kallisi normal savaqdişniñ barken balam, rehmet sizge.

3.9.Kona Kalpaknin Sayısı

Musa Beğerezniñ ayali Hecerxan çöçürge çamǵur aqlavétip dañ qétip olturup qaldi. Hoyliniñ işiki darañlap éçilip, çala keyp bolğan Musa beğrez qolida yérin botulka erzan aççiq haraq kötürgen, yalañ qalğan béşidiki çaçliri çuvulup, topa lay,

patqaq çaplişip toplıǵa milengen kuruk toxuniñ peyliridek savarap ketken, buzlıri xuşallıqtın kona çiperqut tambalniñ téqimidek pürleşken, aǵzi suñidin ketken kalaçtek hıcarab, şalini éqitip kirip keldi. Hoylıniñ işiki uniñ bir tépiki bilen keynige qañqip éçilip, ülgüçek tamǵa usup yene keynige yénip, musa begrezniñ qañşırıǵa tégip, oniñ burnidin qan élip, andin éçilip cayıda toxtıdı.

–Hoy... Beǵrez, bu néme qılıq emdi?

– Beş vax namaz oquydıǵan âdem qoziçaq bilmestin çoşqini émip qalǵandek işqu bu?

–Tola kotuldıma beǵerez xotun. Bütün ériñ xuşal. Xuşallıqta néme qılarımni bilelmey boluşıǵa haraq içip puxadin çıqtım.

–Néme xuşallıq dada, maña dep bériñe. Maña edrek kempüt ekelgen oxşımamsız? – dep ğalve qıldı oǵlı Tahir.

– Sizni kalliñızdin ayrip mehelle– koyda şermi– saz, resva qılǵudek néme xuşallıqken u? Tova, mavu âdem küpkündüzde ehlimehellidin iza tartmay içip mest- eles boluvaǵınını. Mehelle– koydin nomus qılmidiñiz mu? Tayinliq qarañǵu çüşküçe nes qavaqxaniñızda qusiqinızni purap yétip, qarañǵu çüşüp xalqi alem öylirige bésiqqanda kelsiñiz bolmasmıdı? Nomustin öley dédimǵu. İşik aldıǵa qandaq çıqarmen, xaqnıñ yüzige qandaq qararmen, qaysı yüzüm bilen camaet bilen busuǵa atlap mescitke kirermen démidiniñizma?

–Vayvuy mavatıldaq Beǵrez xotunni. Méniñ xuşallıqımni añlısañ, qolumdiki mavu éşip qalǵan haraqni senmu içivalisen deymen xotun.

– Hu ölgür, aǵziñızǵa taş... Ménişielǵa epçiqidıǵan iş bolsımu içmesmen. Sizni hemme nomustin ayriǵan néme xuşallıqken u?

– Añlap qoy xotun, bugün musa beǵrezniñ yete yilliq qalpiqi élip taşlandı.

– Néme? – Hecerxan uh tartıp aǵzını tutup qaldı.

– Yéne bir deñe. Qulqimğa işenmeyvatimen.

– Beğerez xotun. Bүgүн etigendila idare qalpaqtin azad qıptu. Qalpiqimni çörüp taşlığan xuşallıqta néme qılarimni bilelmey taza içtim, boldimu?

– Vay, xudayimey, xudayimğa yüz miñ şükür. Mubarek bolsun, içkiniñizni xudayim epü qılar.

Hecerxan xuşallıqta érinini qucaqlap söyüp ketti.

– Apa, men tursam sizmu nomusni untup dadamni qucaqlavatisizgu? Dep yüzini tutuvaldi Tahir.

– Vay öley, rast balam xuşallıqta menmu nomusni untuptimen.

Hecerxan derhal mest éridin acrap, oğli Tahirni qucaqlap kütürüp, yüzlirige söyüp yığlap ketti. Uniñ ağızi külüp, közliridin yaş éqip, xuşallıqidin öksüp hem öpkidep ketkenidi.

– Qara oğlum Tahir, dadañ qalpiqini çörüp taşlaptu. Emdi dadañniñ qalpiqi bolmiğandikin, xatircem yaşıyalaydığan bolduq. Qénip uxliyalaydığan, qara basmay tañ aquzidığan bolduq. Tahir apisiniñ quçıqıda turup dadisiniñ lay yüzige söydi.

– Qulıqimdin, ikki qulıqimdin tütüp söye.

– Ağıziñiz aççıqken, sésiq purap qapsiz.

– Emise péşanemge söy.

– Dada qalpiqiñizni çörüvetküçe maña bersiñiz men kiysem bolmamdu?

– Pah, ma gepni he... Senmu méniñ oğlum bolğandikin, mençe bolğuçe özüñ birni tépip kiyivalarsen oğlum.

– Ağıziñizğa taş- tupraq.

Hecerxan aççıqıda özimu tuymastin érininiñ kaçitiğa birni urup sélip, yene érinini qucaqlap yığlap ketti.

Aridin on beş yil ötüp ketti.

Bu kona hoyiliniň işiki daraňlap éçilip, çaçsaqalliri aqirip baldur qérip mükçiyip ketken musa begrez yene mest bolup gildiňşip kirip keldi. Hacerhan yene heyran qaldi:

– Hu qéri cohut, emdi bu qiliq? Qérip nevreň öylengüdek bolganda yene mest bopsengu. Mescitniň qéri mezini mest bolup qaptu dése, ni at, ni nomus emdi.

Qaysi yüzüň, qaysi ağıň bilen namazga ezan tovlaysen emdi?

–Tova qilguçini alla keçürdü, allaniň cazasidin rehmiti keňri. Tova qilimen. Çidimay içip saldim.

– Méni exmeq qilgan bilen allani exmeq qilimen dep oylima, qéri toñquz. Camaatni exmeq qilimen déme emdi. Camaetke yüz kélip qariyaliginiňni bir körey, némige çidimay içtiň?

– Bala xapiliqi baliniň oti yamanken xotun, çidimay içivettim. Derdimni, puhayimni qandaq çiqirişni bilelmey içivettim.

–Néme boldi? Qaysi balığa néme boldi? Çaqqa bol, yürikimizni siqma.

– Oğlimiz Tahirni toqquz yilliq qamaq cazasiğa késiptu.

– Vay oğlum Tahir... Emdni séni bu dunyada körelmeydiğan boldum... Sen, sen kasapet qéri... Tunci haraq içken çégiňda ağızindin saet çiqip ketken. Ölgüçe séniň kasapitiňdin qutulalmay ölidigan boldum.

Hacerxan şundaq dep hoşidin ketti.

3.10.Şérik

Bir top ağıniler etigendin keç kirgüçe derex sayisida yer cicab, parçe çalmida qatar paň oynidi. Ular bikar telep işsizlar idi. Ular zoň olturup paňga birilip ketse kün keç bolgininimu, qorsiqi açqininimu tuymay keç qilip közliri torlaşqandila, peyliri siqiriğa halda ornidin turuşup, arisida hemmisini qorqitidigan puli bar bay qasim éşekke telmüretti. Qasim éşek ularni yetküçe tillap, haqaretlep turup erzan bahaliq

paskina aşxaniğa ekirip, yérimdin leñmen, on beş zix üçey kavipi élip béríp qorsiqini toyğuzup, erzan haraq bilen méhman qilip çala mest bolğandin kéyin, xuş tutsa bir yögem neşe çektiretti bolmisa, boldi qilatti. Qizip ketse aşu parçe haraq satidigan, neşe yögep béridigan dukanda alte qelender bilen nésiğe qimar oynap, bu işsiz namratlarni qerzge boğatti. Qelenderler utsa boğulğan qerzi xalas tapatti. Qasim eşek utsa qerziniñ ustige qerzge boğatti. Künler mana şundaq davam qilip yilğa örüldi. Bütün qasim eşekniñ xuş tutup bikar telep ağınilirini bir tavaq toxu qorumni bilen ikki botulka haraqta méhman qilivetti. Emma ağızidin çıqqan sésiq gepniñ yamanliqıǵa birnerse toǵra kelmey qaldi. Uniñ til- ahanetlirige könüp, néme dése he dep olturup bir vax qorsaqnıñ ğemini ğamlep köngen qelender ağıniliri çidimay-çidimay aran olturdi. U bugün bek tilliğan bilen, qilivatqan séxiy méhmandarçiliqimu başqa kündikidin obdan. Til herqançe aççiq bolsimu mavu qizil muçqa bésip teyyarlıǵan toxu qorumisidin kekçili bolmaydu. Qorsaq béqiş, töt ser haraqniñ peyzi üçün barliq xorluqlarğa çidaş kérek. Bezi ata-anasi xorluq içide tapqan, xorluq içide çoñ bolğan âdemler her- xorluqlarğa könüp yaşaşqa adetlinip kétidiken.

Qasim eşekniñ til– ahanitige çidap qimar oynap içip vaqıt yérim kéçige ulaşqanda, aşxana igisi xayrekbay ularğa yalvurdi:

–Aşxanini taqaydıǵan çağ bolğili nekem. Etgenlikke yene seher qoyup aşxanini açidigan gep. Aşxanidiki balılar vaqtida uxlimisa etigenlikke turalmaydu. Etime xudaniñ küni bolğandikini qalğiniğa ete olturmamsiler!- dédi yalvurğan halda.

–Hey, -dédi çala keyp bolup teñşelgen raxman şaraq déğini ornidin turup, sen mavu aşxanini qerz qilip açqanda aran ceniñ bar ruvuk köl tös qelender idiñ. Biz kirip tamaq yep aşxanañni avat qilip, seni bay qilip qoysaq, töt teñge pul tépip emdi bizni qoǵlıgudek bolduñma?

–Aşxanaña biz kirip yürüp aşxanañ aşxana bolganeve, bolmisa çivin qorup olturup aqmay taqmay taqivétettiñ. Sen tapqan pul bizniñ pulimiz Cuma bilip qoy, – dédi raxman şaraqqa ulapla obul toñguz

–Boldi, boldi, xapa bolmañlar, xapa bolmañlar, men keçürüp soray, – xayrekbay gep qilginiğa toyup, qol bağlap turdi.

–Hey muttehem kök töşler, xayrekbayniñ dégini heq gep. Hélimu yérim kéçidin aştı. Başqa aşxanida olturğan bolsaq allıqaçan kötimizge tépip qoğlaytti. Bikarlıq haraq bolsa yétiplavélişisen– de, boldi, –dep ornidin turup xayrekbayni bezlep qoydi Qasim eşek.

–Sen mavu ebqarlarniñ gepige xapa bolma. Mavu pulni élip yandurumen dep yürmeş aşqiniğa mekit tamakisidin bir yögem ekirip bére. Bir peyzi qilivélip çiqip kéteyli. Senmu aşxanañni taqap xotunuñni pokiniña téñip uxla, –çala mestler bu gepni añlap xuşallıqtin qasim eşekke mehdiye oqup kėtişti.

– Yérim kéçide hemme cahan uxlap, qétip ketkende nedin taparmen?

– Tola gep qilma, séniñ amaliñ tola.

–Aşxanañni taqaydiğan xiyaliñ barmuya? Bolmisa biz bilen öre olturup tañ atquzisen Cuma, -mestler çürqirişip kėtişti. Xayrekbay bulardin qutulidiğan iş bolsa dep çiqip ketti.

3.11.Kona Paxta

Del- derexlerniñ köke yéqin boy sözğan şaxliridiki yapraqlar keç küzniñ üşşüki bilen tökülüp ketkenidi. Töven tereptiki yapraqlar xazan boluş aldida sarğıyip solişip ketkenidi. Téxi tökülmigen sériq yapraqlarda kéçiçe qatqan qiro yéqimliq kün nurida parqirap érişke başlıdi. Çeksiz ketken kévezlikte qizguç reñge kirip qorulğan kévez ğazañliridiki şebnemge aylangan qiro aq baldaq bolup éçilğan kévezler bilen teñ künge qarap külmekte idi. Qol uçı yéñigiče, ayıgidin tizigiče kévez aziñidiki

şebnemlik tozan topidin lay bolğan kişiler ömiligendek yürüp paxta termekte idi. Paxta térvatqanlarniñ köpçiligi balılar bilen ayallar bolup, tola éñişip belliri ağıriqliqtin çirayliri kévez azañlıridek qorulup, topa çiray bolup ketkenidi. Paxta térvatqanlar pat– pat başlırini kötürüp yiraqtiki yérım yalıñaçlangan derekler arisidin yérım– yarta körünüp turğan öyliri terepke qarap qoyuşatti. Çünki, meşriq süzülüş bilen teñ issiq yotqanliridin sügurulup çiqpla kévezlikke kélivalğan bu déhqanlar çaşka bolğanğa qeder naşta qilmiganidi.

Del- derek arisida közge guva çéliqidigan öylerniñ morisidin kötürülgen islar asta sozulup kélip çeksiz ketken kévezlerniñ üstide sus tuman hasil qilğanidi. Kévezlikniñ ériqiniñ içi bilen eşikini aldiritip kélivatqan sayit poqaq pat- pat eşikige eğişip kélivatqan sériq çupurluq qançuqni tillap tehdim sélip mañmaқта idi. Torğay çüçülüğanda Sayit Poqaq axşam tügmence apirip qoyğan ügüttin ensirep, eşikini toqumayla aldirap yavdaqminip mañğanda qançuq héç körünmigenidi. Keyin tügmendin unni élip çiqsa eşikiniñ keynide quyruqni çatriqığa tiqivalğan qançuqniñ etrapığa ulaşqan birmunçe kusuk itlar bir–birige xirs qilişip turuştu. Sayit poqaqniñ qattiq aççıqı tutup qançuqni tillap qoğlıvidi, qançuqniñ meylini tartış koyida helek boluşuvatqan küsük itlar uni talivetkili tas– tamam qaldi. Bir top kusuk itniñ otturisida qalğan sayit poqaqni kaltek kötürüp çiqqan tügmençi qoğdap qaldi.

Térikmeñ, sayitka, qançuqniñ baziri çiqip kétiptu. Sizge birmunçe küyoğullarni yigip bérişiptu. Emma bu kasapetler öziniñ qéynatisini tonumay tas qaptu... Bularni apirip pem bilen hoyliñizğa qamap bağlivalsiñiz, hepte on kündin kéyin it alidiganlarga satsiñiz, tügmenniñ qallisini tölivéteysiz.

Sayit Poqaq xaltidiki unni zerde bilen eşekniñ üstige urdi. Xiraman salpiyip turğan eşek qismaqtek bir éqildi -de, yan terepke mudurup kéyip yene tirecep turuvaldi. Sayit Poqaqniñ almidek poqıqı qéri xorazniñ saqilidek bir qizirip, uyqusiz

közi çekçeydi. Un tozanliri qonup aqirip ketken şap burut, kötmek saqili dirildaytti. Tügmençi derhal yalvurup hicaydi.

–Hay, sayitka tervaz bolup kétipsiz cumu, çaqçaq qilip qoydum. Bilisiz, méniñmu qancuqum bar. Mehellemge barsiñiz körisiz, her yil muşundaq birmuçe kúsük itlar, buniñdinmu ciq kusuk itlar mehellemge yigilidu. Balilirim öyge bexaraman kirip çiqalmay qiyamet qayim bolidu deña. Bultur çoñ balam üç itni hoyliğa qamap qoyup, it alidiğan âdemdin bizni başlap kélip sétiptu. U âdem hoylamdiki itni tağarğa solap ekétiptu. U guy şundaq qilip birmunçe pul tépiptu. Démekçimenki, emdi...

–Baliliriñğa bay boluşni obdan ögitipsen. İtniñ göşini yégendek bolupsiler...

“saman arilaşmisa lay bolmas, haram arilaşmisa bay” déyişidiğan başqilar.

Sayit Poqaq şundaq depla eşikige minip, eşikini taza urup mañdi.

– Ebga Poqaq... Bir tiyini yoq, gépiniñ yoğanliqini kör... Halal yaşığanlarniñ hemmisi saña oxşaş köktöş qezdarlar...

–Sayit Poqaq tügmençiniñ geyige cavab yanduray dédiyu, tiliniñ qisinçiliqi bolğaçqa, un çiqarmay añlimasliqqa sélip kétip qaldi. Özidin biraqta qorqqinidin héli kévezlik, héli téreklik, ciqdilik arisida sökünüp kélivatqan qancuqni pat– pat arqisiğa burulup tilliğaç öyige aldirap mañdi. “balilar” seherde qopqan bolsa bu kemgiçe heçbolmisa üç tağar paxta térip boldi... çüşkiçe yene üç tağar tersek, çüştin kéyin paxta ponkitiğa apirip satsaq... Çüştin kéyin öçiret tegmey satalmay qalarmizmu?” degen oylar pat– pat uniñ köñlidin kέçip turdi.

Éşek kévezliktiki xélidin béri su didari körmey tégi boz topiğa aylangan, qiridiki küzniñ aciz aptibida qağcirab boşap ketken dañgal- çalmilardin kiçikkine şamalda topa tozup turidiğan ériqta kétivétip üşşükke berdaşliq bérıp kélivatqan

yumran, yéşil xoxini pem bilen bir çişlivalatti. Her qétim bir kapam naştiliqqa érişkende, igisidin bir tayaq yeytti. Tayaq yésimu bir kapam ozuqluq üçün közini yumupla tevekkül qilip qorsiqığa işligeç mañdi. Kévezlikte âdemler ömilişip yürüşetti. Emma, öziniñ kévezliki... Axir u ensirigen iş bolğanidi. Balilar kévezlikte körünmeytti. Ular paxta tergili çiqmıǵanıdi. Balilarniñ apisi bultur etretniñ hésabatxanisida üstelge yatquzulup tuǵut opératsiyisi qilinganıdin kéyin xun toxtimay, bélini alalmas bolupkérektin çiqip, ornida séyip yétivatatti. İtniñ xapiliqida kélivatqan sayit yoqaqniñ ğezipi tüvidin tutup, tayaq ötmes bolup ketken qélin éşekniñ yuñluq béşığa taza saldı.

–Hay... Hay... Sayitbay, umu xudaniñ céni, umu xuda deydu. Néme dep urivérisen? Éşikiñni urǵuçe avu kéviziñ éçilip yétim oǵlaqniñ mañqisidek çuvulup kétiptu, térip satsañ bolmamdu... Dédipaxta térvatqan bir mezlum.

–Paxtañni tére ceddal... Maña taktakçiliq qilimay, téremdim, termemdim özemge hésab. Beriketsiz éçilğan kévezniñ tüvide tola doñǵiyip kötümму éçilip ketti.

–Yügün cin çapalişip sarañ bolup qoyupsen Sayitbay. Sana gep qilğan zuvanımǵa obdanla tiqip berdi. Saña gep qilğan aǵzimni bundin kéyin lay bilen suvab étivétermen igekim.

–Mezlum bir béşini kötürüp, bir éñişib ciq kotuldap qaldı. Sayitbay it bilen éşekniñ begerezlik qilip özige salğan xapiliqığa mehelle-n koydiki çoñ- kiçik hemme xaq paxta térivatsa balilirinin çiqmıǵanlıqığa kelgen ğezipi qoşulup, yérilalmay aran kétévétip, obdan ötidiğan qoşnisi mezlumniñ diliǵa azar bérıp salğanlıqıdin azablinip téximu titildap ketti. Kupurluq bolsimu xudaniñ özini némişqa muşundaq şum péşane yaritip qoyǵınıǵa éçidi. Bundaq cebri– capada qalǵuçe tuǵulmıǵanla bolsam, bu künlerni körmestim dep oylidiyu, yene şu zaman tova– istiǵbar oqup asmanǵa qarap

qoydi. Bir qaniti çuvulup şalliri sañgilap qalğan dervazisiğa birer yüz mañdam qalğanda tagetsizlinip éşektin sekrep çüşti -de, éşekni taşlap yügürdi. Hoyla téminiñ siña yérimi qıştiki yer tevreşte örülüp çüşkenidi, u küzde kévez éçilğanda qolıǵa pul kirse hoyliniñ hemme témini örüp yéniidin tam qopuruvalarmen, dep qağilek cigdiniñ şoxisida çitlap qoyğanidi. Kévezmu éçildi. Neççe metrem térip apirip satti, emma etretniñ soqa baş diqmaq boğaltiri kamarda özidin yoğan çotniñ uruqini taraslitip olturup, paxta pulini u qerz, bu qerz dep tolmaydıǵan daxor kalvasiğa tiqiverdi. Mana emdi qolǵa pul kirsimu tam qopurǵılı bolmaydıǵan keç küz keldi. Etiyazliqqa tam qopurimen dep bolǵuçe küzde paxta satqan pulni qolda tutup qalǵılı bolamdu? Qolǵa pul kirip bolǵuçe nege ketkinini bilgili bolmayla tozup tügeydiǵan gep unçilik puldégen. Hoyla témini xudaǵa amanet, yene kéler yilǵa qaldi-de. Sayit Poqaq aldirap öyge étilip kirip ketti. Tola tayaq yep, mudurup yürüp qara terge çömgen, qulaq tüvidiki paxpiyip ketken yuñliri terdin ixıǵa çaplışıp ketken éşek öşnisige minvélip bolişıǵa zulum salǵan igisidin ayrılıp, ustidin tau örülgendek bolup izida puşqurup birdem tirecep, hasirap salpiyip turdi. Yoğan éçilğan qara burunliridin bir– biriǵe ulışıp aran ülgürüp çiqivatqan hordin qiro baǵıǵan şalañ, uzun burutliri qopal igirilgen aq yiptek tükse kirip qalğanidi. Éşek qulaqlirini salpaytip, toxtimay yaşañgirap turǵan yoğan közlrini yumup, tumşuqini şebnemdin nemlinip qalğan boz topıǵa tegküzüp, tumşiqıda yer tirep birdem turuvalǵandin kéyin., asta hoyla témi ornida çitlap qoyulǵan qağilek cigde çitliqiniñ yéniǵa kélip, çitniñ tuvidiki qoyuq şoxa arisida téxiçe üşşük tegmey, hem başqa hayvanlar şoxidin qorqup béşini tiqalmay bécirim turǵan köpkük qomuş, xoxa, yögimeç otlarni birdin -birdin qapsap yulup yéyişke başlıdi. U uzun hem ötkür şoxilar arisiǵa her qétim béşini tiqip qara tumşuqini kök otqa uzatqanda, miñbir tikenler uniñ baş– közige sancilatti, emma u

bir çişlem ozuq üçün, şoxilarniñ sancılışliriğa çidap turup, közini yumup, tikenler arisiğa béşini tiqışqa razi idi.

–Sayit Poqaq boğulğan halda öyige denbes qedem basturup kirdi, emma qarañgu öyde héç nesrini körelmidi. Tüñlüktin çüşken yoruqluq peget tüñlük udulidiki tüki çüşüp qurup qaridap ketken öçke térisiniñ yérimini yorutup turatti. Öyniñ başqa yerliri muzxanidek qarañgu hem soğuş idi. Öydin siñişip ketken kona terdin biqsiğan hid issiq şamal bolup urulup turatti. Şor bilen öçke çupurdila lay étip yasağan meş uçaqqa ot yéqilmigaçça, késip ketin qopurulup kakilda suvalğan dutxanimu yazliq qotanniñ katle témidek yéqimsiz köründi. Külüñğa dövilep qoyulğan quruq tézekler uçi köyüp ketken yulgun kösiy bilen muñdişivatqandek körünetti.

–Paxta tergili téxi çıqmañ, meşke ot qalimañ, qéni bu cénimğa capa ezrail çéketkiler...

– Sayit Poqaq qattiq yoğulğanlikidin xirildap, kaniyidin gep çıqmay, qéqilip yötilip ketti.

–Tola gep qilip démim késilip ketti, gépimni añlamdığan bu cuva égizlar. Bala tuğmay béşimğa bala tuğuptikenmen...

–Dutxanniñ témiğa yölep sélingan kona yotqan arisidin ayaliniñ inciqlap aran gep qilğan avazi añlandi.

–Téxi hélila ögzide “atam kélivatidu” déyişip çuruqlaşqan avazi añlangan, şuniñdin kéyin güldürlişip cimişti. Şu tapta samanliqqa möküvaldimikin deymen...

– Gepniñ ayiği çıqmayla Sayit Poqaq öydin étilip çıqti.

–Mana... mana... atañ sarañniñ tayaq– testikini menla yep kétey. Öler démestin uridu qan tellizi. Bizmalliqqa atañlar kelgüçe midirliğaç turuñlar désem... gépimni bir puñğa teñ qilişimidi...

–Yotqanniñ içide inçiqlap aran tinip, kotuldap, gépiniñ axirigaküçi yetmigen Sayit Poqaqniñ ayaliniñ yiğa bilen üni içige çüşüp ketti.

Sayit Poqaq borandek étilip samanliqqa kirdi. yüzige ömüçük tori çaplışıp, dimiğiğa samanniñ quruq, aççiq topisi uruldi. Yüz közige çaplaşqan ömüçük torini yéni bilen sürtkeç qéqilip varqiridi:

Çiqişe, oğri muşuktek mökünüvalmay, hali baka dessep qovurğañni sunduruvétimen. Sayit Poqaq döve samanlar heqiçan qimirlaydu, dégen teme bilen çekçiyip qarividi, samanlardin héç şepe çiqmidi. Égizrek bir dövini gázep bilen bir tépividi, puti samanga kirip kétip saman sorulup baş- közige çéçildi. Aççiq saman topisidin kañşıp, yötilip, birmunçe qéqilip ketti. şundaqtimu samanlar arisiğa qolini tiqip, birersiniñ kokülisi qolümğa ilinişip qalar dégen oyda şunçe maltilap tapalmidi. Bu guylar samanga mökünüvalmaptu, dep höküm qilgandin kéyin ögzige yamaşti. Sayit Poqaq aldıraşçiliqta şotiniñ baldiqini taqlap kétip, siyrilip yiqilgili tas qaldi. Ögzige çiqipla qonaq şéxi arisiğa dövilep qoyulğan pataqlarniñ qimirliginiñni körüp qaldi. Sayit Poqaq ögzide bélini ruslap öpkisini bésililip, quruq ot– xas arisidin çaşqanni körüp qalğan aq sardek, pataqniñ arisiğa qolini tiqipla birsini kökülisidin qamallap çiqti. Bu balilarniñ çöñi qizi Turela idi. Uniñ taralmay paxpiyip, çigişlişip ketken çaqliriğa qonaq şéxiniñ kükündiliri, pataq uvaqliri, qonaqniñ qurup qalğan saqalliri çaplışıp qalğanidi. Uniñ qopal yasalğan qedimiy yağaç quşuqniñ kasisidek qara qétip qalğan yüzliri soğuqtin tartişıp, maysiz, quvvetsizliktin bargançe yağaqlışıp, qéley çömüçtek parqirap turğan közliri poltiyip çiqqan, köziniñ éqi quvvetsizliqtin kökirip ketkenidi. Sayit Poqaq Turela bir kaçat sélividi, deldügünüp kétip yene tik turup, burunqiğa oxşımaydığan bir alpazda dadisiğa nepret bilen çekçiyip turdi. Sayit Poqaqniñ cüdünü téximu tutup qattiq tepti. Turela eski tumaqtek uçup bérıp yéñidin dövilingen nemxuş térek gaziñi üstige çüşti. Emma, u yene

sekrep qoyup çişlirini kiriştürüp, müşükke xirs qilğan çaşqan balisidek hürpiyip turdi. Sayit Poqaq birdinla segeklişip heyran qaldi. Neççe vaqtin béri qol kötürüp bolğuçe dirildep titrep, varqirap- çirqirap, “vay obdan ata, pondilek ata, néme déseñ şuni qilay, urmigin” dep yalvurudigan turela bugün eñ qattiq kaçat bilen yaman tépik yepmu burungidek yumulunup yétip alla– tova salmay, yene sekrep turup özige gezep bilen çekçiyip turdi. Sayit poqaq eski tamniñ töşükige qolini tiqip quşqaç balilirini bir -birdin tartip çiqirip boğup taşlavatqan oğri muşuktek, avval kenci oğli toxti qariyni, andin öziniñ atisiniñ ismini qoyuvalğan çoñ oğli Paltabegni qamallap pataq arisidin sörep çiqti. Andin söñektin qizginip öziniñ balisini talavatqan ittek ikki oğlini dumbalap ketti. balilar tayaqtin yumilinip, varqirap taşlidiyu, yene des ornidin turup ketti.

Taza ure oğri! Ure! Bizni urup öltürüp, qaynitip yene, muradiñğa yet!

Qizi Turela bar avazini qoyuvétip, yiglap turup varqiridi. Toxti qari bilen Paltabegni boluşğan urup tépivalqan sayit Poqaq qiziniñ hazirgiçe özi añlap baqmigan nepretlik avazda çirqirişidin toxtap qaldi. Qizi qoliğa sunuq arini élivalğanidi. Turelaniñ közlidiridin bir xil esebni öçmenlik çiqip turatti. Uniñ arini kötürüp turğan “püv” dése uçup kétidiğandek yigilek gevdisi, ikini bir qilsimu ariniñ sépidek kelmeydiğan inçike béğişliri dirildep titrimekte idi. Heyranliqtin barliq aççiqi birdinla iç ağzişqa, ömridek körülüp baqmigan içi köyüşke özgergen Sayit Poqaq puşayman bilen lasside boşışip ketti. uniñ on ikki yaşliq qiziğa ömridek bundaq içi köyüp baqmigan. Bundaq qarap turuşqa çolisimu tegmigenidi. Uniñ hemmini untup qizini bağriğa basqusi keldi. Uniñ boşışip sañgiliğan qolliriniñ barmiqi berdin yiñne sanciligandek ağridi. U çöçüp ésige keldi. Paltabeg bilen toxti qaryi uniñ birdin barmiqini çişligenidi.

–Biz... Bizni urğan... Çemdek qélin qoluñmu ağrimdiken... – Paltabeg ésedep yığlap turup atisiniñ çupurqaş astidiki çamğur orisidek çoñqurlap ketken közlidirige, tul xotunniñ konrap ketken çuçiliq suyurisidek qoruq hem saqal bésip ketken yüzlidirige öçmenlik hem yéliniş bilen qaridi.

– Sayit Poqaq lasside iziğa oturup, on yaşliq paltabeg bilen yete yaşliq toxti qariyniñ aq topiğa milengen yüzidin ériq yasap éqip çiqivatğan yaşlirini çemdek qétip qurup, cigde qovziqidek yiriklişip, yérilip ketken aliqanlirida sürtti. Balilarniñ tartişip ketken yüzliride topa bilen yaş arilişip lay suvaq hasil boldi. U ikki oğlını bağriğa bésip höñrep yıglivetti. Arini kötürelmey titrep turğan Turelamu arini taşlivétip kélip, atisiniñ bağriğa özini étip, büqüldap yığlap ketti.

–Tova qildim, xudayim tova... Balilirim... Men silerni urmayttim... Xudayim tova, néme künlerni körüvatqandimiz xudayim? Birdem bikar oturup qalidigan, iş qilmaydigan künüm bolmisa, sen uxlaşqa yaratqan kéçilerdimu bexiraman qénip uxlimaymen. Şu péşanemge pütülgen dehqañçiliq koyida kévezlikte doñgiyip yürginim yürgen. Şundaq işlisemmu ya işiniñ aldiga çiqip bolalmaymen ya bir qéqim ikki bolmaydu... Tova qildim, xudayim tova, néme günahim bardu bilmidim. Şu xaqqa bergen asayiş künliriniñ bizgimu barmidu? Cahandiki hemme xaqtin ayimiğan németliriniñni peqet bizdinla ayamsen alla? Biz séni seginimiz, emma sen bizge siña közüñde qaravatsen...

–Sayit Poqaq baliliri bilen pataqqa taşlinip, ölüm bolğandek haza éçip birdem yığlaştı.

–Némişqa paxta nergili çiqmidiñlar?

–Balilar cimmide boluşup bir– birge qaraştı.

–Qorsiqiñlardikini deñlar. Men atañlar çirayliq sorigandikin, silermu çirayliq déseñler, memnu silerni urmaymen, silermu tayaq yémeyiler. Némişqa kévezlikke

çiqmayiler? Kévezlikke çiqqan bolsañlar men tügmendin kelgüçe héçbolmisa bir tağar bolsimu öre qilip, bu kemge yene birsinimu qara körüne qilip bolğan bolsañlar, bizmalliqqa paxta zavutığa mañqattim. Silermu mektipiñlarğa barattiñlar, qorsiqiñlarda birer ğum bolsa deñler.

–Men... Men... Başta dey. Sen xudayim buyrusa küzde paxta satqanda hemebayniñ tonur kavipidin, tudi quşniñ encan poluridin élip béríp, kavap bilen poluda séni taza bir toyğuzuvétey dégentiñ, hazirğıçe her küni şundaq dep qollap paxta tergüzisen. Alta mertem paxta sattıñ, élip bermidiñ, paxtiniñ axırqı térimi qaldı. Emdi bu qétim bir tersek tügeydu. Kavap bilen polu élip bermeyla boldı qilidikensen, emdi termeymen. Özeñ ter... He... Méni gollıgandikin, termeymen.

– Sençu paltabeg?

– Her qétim paxta satsam ötük élip bérimen deysen. Putum toñup peqet bolalmidim. Qışliq ötük élip bérimen dep ikki qışni ötküzdüñ. Élip bermidiñ yene paxta tügey dédi. Emdi bu qétim ötük élip bermiseñ, bu qışta yene yazliq ayağ bilen qış çiqiralmaymen.

–Vezipe pütmidi dep yotqinimniñ paxtisini tergen paxtığa arılaştırup sattıñ. Bultur bir qış yotqanniñ issiqini körmey çiqtim. Bu yil her qetim paxta tergende, yene bir qetim tergende yotqiniñğa sélivalarsen deysen, muşu axırqı térimde bolsimu yotqinimğa salgılı qoyşañ térimen, bolmisa xaqniñ paxtisini térip béríp, yotqinimğa layiq paxtığa işleymen. Sayıt Poqaq şüklep, béşi sañqilap ketti. uniñ bugdiyiki üstidiki nasval qapqıdek yarişiqi saqallıq éñiki arisiğa çöküp körünmey qaldı. U qancuqniñ kañildığan avazidin çöçüp béşini kötürdi. Toxtı qariylikkide ormidin turup:

–Qançuq kusukqa çüşken oxşaydu, birmunçe itlar mehellige kélivaptu, – dédi.

–Balam, bugün gépimiz gep. Yügün siler mektepke barmañlar. Hemmimiz paxta térimiz, tergen paxtidin sen yotqiniñqa layiq alğın. Qalğınini sétip pulıǵa kavap, polu... néme yégümüz kelgen bolsa, bazarda néme bolsa şuni yeymiz. Paltabeg, men saña qaysi ötüknı tutsañ şuni élip bérey.

– Gépimiz gepmu ata?

–Balılar xuşallıqıdın sekrişip ketti.

– Anañlarnımu paxta öpisiǵe yatquzup apıraylı. Bazarnı körsün. Néme yése şuni élip béreyli.

Balılar xuşlıqıda çurqirişip, sekrişip, telpeklirini asmanǵa étişti.

–Sekrimeñler... Sekrimeñler... Ögziǵe çıqqanda pem bilen yutuñlarnıñ öçida dessep méñiñlar. Ögze yéliñdap, topisi bora arisidin öyge çüşüp boldı. Yazda yamǵur ötidu, qışta soǵuq. Burnuñlarnıñ uçını körüp etini oylımaydıǵan begrezdek çoñ bolduñlar. Bizdin kéyin qalsañlar qandaqmu can baqarsiler?

– Men çoñ bolsam herǵız sendek bikarǵa işlep balilirimiz aç, yalıñaç qoymaymen, dédi Paltabeg kotuldavatqan atisiǵa mensitmeslik bilen qarap.

– Rast ata, sen bek dötkenen. Yil boyı bir gün bikar turmay işlep alǵan hosülüñni pulǵa satmay, héliqi soqabaş boǵaltır yézıp bergen quruq qegezge öykürüp mançilik qerzim qaldı, dep salpiyip olturudikensen. İt yilidin eşek yiliǵıçe tügimeydiǵan qandaq qerz u.

– Ata, men eqilimge kelsem qerzimiz bar deyttik. Her yili ziraetlirimiz bek oxşaydu. Qara döñdek çoqçayǵan buǵday xamini, kévez xaminidin söyünüp tatlıq oylarǵa çömümüz. Lékin yene şu qerz...

–Nola kapıldaşma, bundaq hésabatni añlısam béşim aǵrıydu. İldam bérıp paxta tériş. Şunçe quruq gep qilǵuçe mañǵan bolsaq kévezlikke bérıp bolattıq.

–Bu quruuq gep emes ata. Sen işleşni bilip hésabini élišni bilmigeçke, emgek qilişni bilip heqqiñni élišni bilmigeçke, qerziñ mançılık bar dése xoş dep turğaçqa, séni aşundaq caylaydu u soqabaş boğaltir, dédi Turela şotidin çüşüvétip.

– Balam, kiçik bolğandikin, undaq cuva égizliq qilip saqal gériçlimañlar, qerz éşip qalidiğan iş men tuğulsam bar iken. Atam bilen anam ölüp ketkende, ularniñ bir yüz on üç koy umaç qerzi maña miras qalğan. Ehlimehelle déhqan xaqniñ hemmisi körgen kün bu. Yalguz bizla şundaq bolsaqqu qaçsisak. Hemme xaqniñ hal- küni şundaq tursa, yalguz biz qaçsisaq, çögün qaynisa öziniñ boyniğa taşidiğan gepken.

–Çoñ atam- çoñanamlar işlimeydiğan hurun xaqmiti?

–Yaq, maña oxşaş kéçe– kündüz étizdin kelmey işleytti, hetta etiyazliq térilgu, küzlük yigim vaqtida étizda tonep işleytti.

–Undaqta sapla bikarğa işleydiğan kalvallarniñ balilirikenmiz.

–Heddiñdin éşip yoq yéyişip!

–Ular kévezlikke aşundaq detalaş qilişip méñiştı.

–Doqa baş boğaltirniñ yérini hemmiñlar térip yigip bérisiler. Uniñ buğdiy, samini, kévizi, kéviziniñ şadisigiçe pul bolidiken. U özi işlimeydu.

–Yézidiki hemme başliqlarmu şundaq qilidu.

–Ularniñ yéqin, padişahniñ ordisidek öyi, maşinisi bar.

–Ular bizdek işlimeydu, aç- yaliñaç qalmaydu, yéni kiyimlerni kiyidu. Yıl boyi kavap, polu yeydu. Biz bek işleyimiz, yene yoqsulluqta yaşaymiz.

–Ular hésabtin oğrilaydiken ata. Sen hésab qilişni bilmiseñ, bizni héliqi doqa baş boğaltir bilen hésabat qilişqa apar. Biz hesablişimiz, magul mu?

–Rast, açam hesabqa usta, hésab qilsaq çöqum qerzdin qutulimiz dada, şundaq qilili dada.

Balilarniñ gépidin bargançe şuklep cavab bérelmey qalğan sayit Poqaq balilardin ildamraq mañdi. Balilar yügürüp yene aldığa ötüvaldi.

–Ata, séniñ muştuñdek bar boğaltirdin némişqa qorqisen – dedi Paltabeg.

–“Éşekke küçüñ yetmise ur toqumni” dep, soqa baş, kosa boğaltirdin derdini allalmay bizni urğili qoysa bolidu atamni, -dédi toxti qaryi.

–Balam, méni tola qıstimañlar. Siler hazir kiçik, bilmeydiler. Çoñ bolğanda bilip qalisiler. İş boğaltir bilenla tügisiğü yaxşı.

– Şunçe ciq paxta satsaq, yene qerz tügimise, hésablaşsañ çoqum çiqidu, – dédi toxti qaryi.

–Men silerge dep bérey, bultur mañsur sériq soqa baş bağaltir bilen hésabat qilişimen dep uruşup qélip, soqabaş boğaltirni boğup qoyğanğa saqçılar tütüp ekétip alte ay solap qoyup, cerimane qoyduq dep, öy- vaqini süpürüp élip çiqip ketti. mañsur sériqniñ bala- çaqisi aç qélip, öy- vaqi veyerlirini kévez tergili kelgenlerge sétip yep tügetti. Mañsur sériq türmidin çiqip balilirini élip Ürümçi terepke çiqip ketken. Añlisaq, Ürümçide galtekte baqqalliq qilip yürüptikenmiş. Yéqında tuyuqsiz ölüp kétéptu. Yürtin Ürümçiğe barganlar mañsur sériqniñ baliliri bilen körüşüp qaptigen. Ular köz yéşi qilip şularni deptudek. Añlisaq, baliliriniñmu küni tesmiş. Ürümçi koçilirida galtekke her xil mévilerni bésivélip tovlap yürüp satarmış. Bazar başqur guçılarga tütülüp qalsa, hepte tapqan puli bir qétimlik cerimanige yetmeydiken. Çoñ oğli Haşim sériq içkiride pul tapimen dep, u yerde üç çaqliq harviğa quruq üzümni qaçilap koçilarda sétip béqip, nurgun capa tartip, némila bolsun yenila Ürümçi obdanken dep yénip çiqqanmış. Muşundaq xapiliq bilen yurttin yamanlap çiqip kektenler tola, emma hemme yerde qazanniñqulığı töt. Başqilarmu bir âdem yurttin çiqip kétip bolğuçe, ançilik qerzi bar, mançilik qerzi bar dep, xaqnıñ öy- yerlirini musadire qilgili aran turidu. Yurttin çiqip kétip yaqa yurtniñ

dışvarçılıqığa çidimay qayıtip kelgenler sapla öy- cay, yerdin ayrılıp qélip, öz yurtida yer- makansız qélip, öziniñ esliy öyide olturğanlarğa medikar bolup işlevatidu. Yurttin yamanlap kétép puşayman qilip nomus küçidin qaysi yüzüm bilen yurtqa barimen dégenler mañsur sériq rehmetlikniñ baliliridek talada qalimu, urulup-soqulsimu çişni çişlep yaşavatidu. Aç qalsaqmu, yalıñaç qalsaqmu balilirim, öy zéminni taşlap ketmeyli. Çişimizni çişlep yer- cayimizğa çin dessep turmisaq, qoñimizni kötürduqla, künimiz tes...

–Balılar cimip kétéşti. Ularniñ yulğun çiviqidek oruq barmaq, béğışlirini kévez gozegliriniñ mixtek uçliri tilgap, qandaq qızıl ciciqlarnı qaldurup ketkenidi. Ular gep bilen bolup birmunçe paxta térip bolğlinini sergende, allıqaçan çüş péşin bolğanidi. Emma, balılar cimcit, qol- qolçe paxta termekte idi. Sayit Poqaq baliliriğa çeksiz öç ağritiş içide zoqlinip qaridi.

–Balilirim, çüş péşindin éşıptu. Bir burdidin naşta qilivelip téremduq?

–Yaq ata, yene birdem tersek, ikki tağar tolsa, tayinliq beş tağar qilip apirayli, naştini yolda qilayli. Bügün keç bolsimu paxta sétip sodiliq qilivalmisaq, ete yene mekteptin qalimiz, dédi Turela.

–Rast, tayinliq naşta qilili, -dédi toxti qariymu.

–Bundaq can telpiz qilip yaşıguçe âdem yaşımaydığan yer bolsa kétép cénimizni can etsek, azraq bolsimu rahette yaşarmıduqkin, -dédi Palta Beg kotüldap.

–Cahanda undaq yer bolsa xaqler cahanniñ çétide bir muzluqni, asmandiki ayni pasil ayrip igilep yürmeytti. Yer qalmaq şundaq qilivatqandu, -dedi Turela.

–Hebbelli balam, obdan gep qıldıñ, şuña bizge muşu yerdinmu obdan yer yoq. Çidayli, çidimisaq amal yoq. Xuda bir küni bizgimu künniñ sériqini körsiter.

Zorlığan bilen yolmidi. Balılarniñ anisi azana bazarğa bérip, paxta sétip, sodiliq qilip, méhman bolup kélişke unimidi. Sayit Poqaqniñmu, balılarniñmu köñli

yérım boldı. Éşek harvisğa besliğan beş aǵar paxtınıñ üstide anda sanda bulup egip yürgen köke tikilip oñda yatqan sayıt Poqaq cahatnıñ tar hem keñ yarıtılğanlıqını xiyal qılmaqta. Turela bilen toxtı qariy atisiniñ ikki yéqıda dümyétivélip azna bazargá bérışniñ xuşallıqıda her xil tatlıq xiyalğa bérilgenidi. Balılarnıñ azna bazarnı oynımıǵınıǵa az kem bir yıl bolup qalay dégenidi. Atisi bugün tergen paxtını azana bazardiki paxta zavutıǵa sétip, ete tergen paxtidin bir taǵarnı Turelaniñ yotqınıǵa sélivélişıǵa maqul bolǵandı. Telve çirmaqçı Paltabeg harva heydeşke amraq bolǵaçqa, aile boyıçe harvini epçil heydeytti. Boz eşekmu Paltabegniñ avazını obdan tonuytti. Paltabeg polu bilen tonur kavıpi her qétim ésige kelgende, qolidiki sériq sögetniñ kök kemsisi bilen eşekniñ boyıǵa taza kélişturup sélip turdı. Kök kesme her qétim patañ arılaş yöǵışip nekgende, boz eşek çıçañşıp aldıǵa bir dévinip bir tiniqta sokuldap mañdı. Éşekniñ yuñluq katle paçıqı qumsañǵu nemsiz topıǵa uçlanmıǵan, qovzaqliri soyulup ketken cigde qozuqidek pétip kótürülgende hasil bolǵan topa–tozan ğıçirlap kétivatqan rézinge çaqliq yaǵaç harviniñ keynige sus tuman hasil qıldı. Anisiniñ kavap bilen yoluni taza yep toyǵandin kéyin maylaşqan qollirini yüzige obdansuvap, çava– çavañ bolup yérilip ketken maysız yüzlirini maylivélişini hemmisige qayta -tapılıǵını oylap qalǵan Paltabeg arqısıǵa qarap sorıdı:

–Anam néme dep tapıladı?

–Kavap bilen poluniñ yégıda yüzüñlarnı yaǵlañlar dédi şu, -dédi toxtı qariy.

– Anamǵımu nanniñ arisiǵa élip siña tavaq polu bilen beş zig kavab yöǵigeç kélili dada, muzlap qalsımu égiz tegsun, -dédi Paltabeg.

–Şunmu déyiş kétémdü dürün, -dédi toxtı qariy. Paltabeg anısizni tolaraq oylap qaldı. “harvida silküştirmey siliq heydeyli qandek ana, navat ana... Bazargá bare. Öyde yétiverseñmu bir késel ikki bolup téxımu tüǵışip kétisen ana, dédi Paltabeg paxta satqılı méñiş alda. Ana bir dem şüklep kétip cavap berdi:

–Bolsiğu barsam xop idi balam, muşu tapta ténimdin ülükniñ süri kélidu. Muşu halida qandaqmu bazargá baralarmen. Siler béríp körüp, toyup kelseñler men körgenge, men toyğanga oxşaş balilirim. Köñlüñler maña tégil boldi. Rehmet balilirim, xudayim hemmiñlarniñ bextini bergey.

Aniniñ sözlirini qaytidin yadıga alğan Paltabegniñ yürüki içişip, qara qoy közliridin yaş quyuldi.

Ular eşekni qara terge çömdürüp qoğlap yürüp, namazdiger mehelde paxta zavuti iştin çüşerge yéqin aran ülgürüp bardı. Sayit poqaq paxta zavutiniñ muz qapaq périyomçilirniñ düşkelleşkirige xicilliq hem tövençilik bilen zoriğa külümsirep paxtini dercisini peslitip élišqa yalvurup turup unitip, qoñidin yölep déğüdek aran ötküzdi.

Balilar keñri ketken meydanda bir -biridin éqiz dövilinip turğan paxta döñlirige qarap heyran qaldi.

Paxta pulini alidiğan töşükke yiqinlaşqanséri Sayit Poqaqniñ yürüki sélip, put qolida can qalmidi. Qoli, levliri, putliri dirildep titrepketti. Bir xil ensizlik uniñ pütün vucudini çirmaşqa başlidi. Keç kirgeçke paxta satidiğanlarnin ayiği bésiqip pul éliš töşükide âdem yoq idi. Sayit Poqaq öşüktin qarapla şürkünüp ketti. soqa baş hesabçı şirege béşini qoyup xoruldap uxlavatti. Béşidiki qeşqerniñ şepkiçi ustiliri arisini küñür bilen kigizde qaturup hava ötmes qilip yérım kilo éğırlıqta tikken sarca kepke çüşup qalğan. Dümçek hesabçiniñ béşi aval yer yep, kéyin aptap çéqip ketken küzlük qotur kökçi qoğunniñ aq geşek qorsiqidek aq hem taqir idi. Dümçek geçgisi bordaqqá çüşken qéri qotazniñ boynidek türülgen gedinidiki turum -turum haram göşi bilen yandışip botilaqniñ lokisidek bolup qalğanidi. Cavgiyidin quyulğan şali hésab deptirini hól qilip, qéri çar paqiniñ yel xaltisidek köpüp -pesiyip turuvatqan sirtqi qovziğa saqip çüşkenidi. Sayit poqaq soqa baş hesabçiniñbu halini körüp iç -

içidin qıstıǵan külkisini aran bésivaldı. Andin zorlap birqañını quruq yötelgen bolsimu, soqa baş hesabçı qimirlapmu qoymidi, titildavatqan sayit Poqaq tovlap oyǵıtışqa pétinalmay, estaǵpurulla dep toxtimay éñikini siligili turdı. Boz éşek ensiz hañrividi, soqa baş hesabçı endikip oyǵınıp ketti. paltabeg éşekniñ burnıǵa maz keplep hañratqanıdı. Qorqup ketken Sayit Poqaqniñ öñsüli öçüp ketti.

–Éşikiñni néri apirişe hay kispuruşlar... Eceb set hañrida... Qotur éşek...

Dédi soqa baş hesabçı kérilip esnep turup, şu esnada, uniñ betrek taz çirayıǵa mas gazirdek közi yumulup katle siziq bolup qalǵanıdı.

–Keç... Keç bolǵanda paxta satqılı kelgen qandaq lamzelle dehqansen? dédi hesabçı Sayit Poqaqniñ qolidin qéǵzni xuşyaqmastin élivétip.

–Bü... Bügün keç qalduq, tüzitivalimiz, tüziteyli emdi, –dédi Sayit Poqaq xuşamen bilen hiciyip turup. Hésabçı taza esnep hurunluq bilen qizil taşlıq qélin depterni élip aldirimay varaqlap bir yerge kelgende toxtap, qolidiki qeǵezge qarap birnersilerni yazdı. Andin tamǵını élip qeǵezge vaqqide bésip, Sayit Poqaqniñ aldıǵa taşlıdı. Sayit Poqaqniñ yüriki aǵziǵa qaplışıp qaldı.

–Pu... Pul... Pul kelmemdiken?

–Vezipeñ toşmisa, qerziñ üzölmigen tursa pul deysenǵu aka... Pul lazim bolǵan âdem paxtını ciq ötküzseñ bolmamdu...

–Vay xéli helem ötküzdüm ukam, qerz yene tügimeptuma?

–Tügigende men saña mana pul deymen. Xatireñni cem qil.

–Obdan ukam...

–Töşükniñ bala işiki calaq qilip étildi. Sayit Poqaqniñ gépi üzölüp dimi içige çüşüp, béşi meydisiǵıçe sañgilap ketti. u baliliriǵa yer tégidin gunahkardek qarıdı.

Balilar atisiǵa gezep, iç aǵzıtış, nepret arılaş cimride qarap turuştı.

–Ata ayna avu oǵrı, bérıp dep baqe yene, – dédi Turela.

–Sayit Poqaq burulup qaridi. Soqa baş hesabçı ördektek irğaňlap doqmuştiki mezzilik tamaq puriqi tarilip turğan aşxanığa maňganidi.

–Qançilik ötküzdük, qançilik qaldı, qerziñ qançilikti, bérıp hésablaşmaysen? Sénimu ata dégili bolamdu? Qerziñ bar dep bolğuçe qorqup titrep turidikensen. Tik turup gep qılsañ hap étip yep kétidiğan Azrail emes u, – dédi toxti qaryi.

Sayit Poqaq pelipetiş dessep yüqürüp aşxana aldığa bargançe hesabçığa yétişti.

–Obdan... Obdan ukam, men... Men sizdin xuş bolay. Bu... Bu döremlik paxta pulini bérivétsiñiz. Balilirim bugün keçkiçe tamaq yémidi. Uniñ taşaynida qışliq öteki yoqti. Men balilarga söz bérıp qoyuptimen. Bütün ularniñ gelvisini bésivalsam. Etidin başlap satqinimni qerzge hésab qiliq.

–Ahaş... Akavay, tolakapildap béşimni ağırtmıgına... Maña hésab üqitimen dep avare bolma. Men undaq nex- nési mektepte oqumıgan.

–Tüqimeydiğan qandaq qerz u? Hésabni bizge oçuq dep bériñ, dédi atisiğa egişip kelgen Turela, atisi derhal uniñ ağızığa kaçat bilen birni saldi.

–Keç bolğanda nedin keldi bu kök pitlar âdemge çapişip.

–Biz kök pit eses, ağıziñizğa béqip sözleñ, –dédi Toxti qaryi.

–Zuvaniñni öçürüş deymen cuva égizlar! Xapa bolmisila, xapa bolmisila, men namaqul, bu yoqlarniñ qépiqe qulaq salmisila ukam, héçbolmisa bir vaq qosaq toyğuzzğudek pul bersile, –dédi Sayit Poqaq éqilip turup yalvurup.

–Men saña urguyçe gep qilivatimen ana. Saña béridiğan pul yoq. Qerziñ tügigende pul alisen. Bolmisa béşiñni tamğa ursañmu pul bermeymen.

Sova baş boğaltir şundaq depla yağılışıp ketken meleñzini zerde bilen qayrip, aşxana içige kirip ketti.

–Ata némandaq tilemçilek yalvurisen, biz uniñdin tilevatmayniz.

Özimizniñ paxta satqan pulini ber devatimiz. Muşundaq yalvurmaydıǵan işqa yalvurupmu muşu halǵa qaptikensen, dédi Turela.

Obdan balam, cénim balam, men xuş bolay. Men qandaq qilsam qilip uniñdin azraq pul bolsimu élišniñ koyida bolay. Siler talada birdem qoşuq salmay turuñlar, -dédi sayit Poqaq ve aşxana içige kirip, hésabçı nolturǵan şire aldıǵa keldi.

Obdan ukam, uşşaq sériq tüklerniñ toñ gépini köñüllirige almisila, silidin u dunya -bu bunya razi bolay, azraq bolsimu pul bersile. Balilirim бүqün keçkiçe tamaq yémidi. Bizge bir vax aş -nanniñ pulini qerzge...

–Qandaq gep uqmaydıǵan némisen? Saña pul bérelmeymen dégendikin gep tügide. Tamaq yemsen– yémemsen ménin néme karim, yaki paxtini maña sattiñmu? Satsañ hökümetke sattiñ, men hökümetniñ déginini qilidiǵan âdem. Méni tamaq yégili qoyamsen -yoq?! Qorsiqim éçip aranla qaldim.

Heş -peş déğüçe hésabatçiniñ aldıǵa bir texse aşmanta keltürüldi.

–Bir harǵanǵa, bir açqanǵa gep qılma, deptiken, aval atam, andin kalam, gep bolsa sel turup démemsen aka, -dédi xam sémez aşpez salaçiliq qilip.

–Hey... Oǵri bizniñmu qorsiqimiz aç. Etigendin béri qarniñni ikki metrem keplep toyǵuzǵansen. Biz tünügün qorsa qoqlıǵançe... Biz yil boyi aç -toq ötimiz, kévez térimiz, satimiz, yene qerzimiz tügimeydu. Sen yil boyi kevezlikke dessep baqmaysen, hésabxanida olturup göş, poluni yeysen, qerziñ yoq, puluñ tügimeydu. Biznin rizqimizni sen oǵrilap yémiseñ, kévez térimay turup qandaq bay bolattiñ!

Çiçañşip sekrep qopup ketken hésabçı hor çiqip turǵan aşmanta sélinǵa texsini varqirap turup sözligen paltabegke qaritip atti. Texse tamǵa tégip pare -pare bolup yerge çüşti. Polu, manta yerge çıçildi.

–Hey itniñ burnidin çüşken yétim oğlaq, züvaniña siyip, dargâ tartimen baka!...

Hésabçi Paltabegke éyiqtek étildi.

– Hay... Hay, – Sayit Poqaq hesabçini tosup arisiğa kirişige, muşt bilen bir qoyup Sayit Poqaqni oñdisiğa çüşürüvetken hésabçi patla begniñ sapaqtek boynidin tutup bir çörüvidi, paltabeg eski çapandek uçup béríp aşxana ottursidiki éqiz xiş supıçaq ütidedi kürüldep ot köyüvatqan meşke uruldi. Meş üstide yoğan alyumin qazanda puruqlap qaynavatqan qaynaqsu örülüp Paltabegniñ üstvéşiğa töküldi. Paltabeg bir üni asmanda, bir üni yerde çirqirap ketti. Şu esnada, göş çanaydığan yoğan qıñraq hesabçiniñ türülüp ketken boyniğa uruldi.

Hésabçi keynige örülüşiğe Sayit Poqaqniñ qolidiki qıñraq uniñ göşlük yüzige çipildi. Üçinçi qétim çépilğan qıñraq boşqa kettiyu, hésabçimu hörgirep, vaysap güp qilip yiqildi. Bu iş közni yumup– açquçe şunçilik téz boldiki, aşpezler ve xéridarlar hañ qétip turup qaldı, bu işlarğa héçkim ülgürmidi. Sayit Poqaq qıñraqni taşlap, çirqirap yiglap yumulavatqan paltabegni quçıqiğa élip, hor çiqip turğan kiyimlerni yéşişke başlıdi. Boynidin, yüzliridin cirgip qan éqivatqan hésabçi yerde yumila, bir qançini hörkirep cim boldi. Sayit poqaq Paltabegniñ béşidiki hor çiqip turğan qiziq bökini élividi, başniñ térisi bök bilen birge soyulup çiqip, baliniñ béşi posti soyulğan piyazğa oxşap qaldı. Baliniñmu çirqirap– çirqirap üni içige çüşüp ketti.

1997– 1 yıl– ayniñ 7– küni, Ürümçi

3.12. Tiriliş

Men teñşilep qaldim. Yaq, senmu teñşeldiñ, umu teñşeldi, işqilip, hemmimiz teñşelduq. Ha... Ha... Ha... Hemmimiz teñşelduq, teñşikimiz şundaq qamlaştiki... Hu züvaniña, biz sarañ bolğan oxşaymız. Esliy bizniñ teñşikimiz yoqmidi? Qaysi

melun tapti bu gepni. Mana, mana muşu bir top mestler, qavaqqa patmay yolğa kézikniñ pitliridek tarqap ketken mestler tapqan gepler, başqa gep tapalmıduq. Biz içmigen vaqtimızda pañquş, kalduruñ, kavla, içken vaqtimızda teñşikimiz bolamdu? Qandaq tepürlük, saq dessep mañğanda teñşikimiz yoq, içkende bar. Alla esliy hemme insani haraqsız tañşiki bilen yaratsa, biz içvélip teñşikimizni tapamduq? Ha... Ha... Ha... Sarañ boptimiz. Sen caduger mana muşu puçquq piyaleñde bizni teñşeysen. Biz teñşelgendin kéyin xoraz bolimiz, it bolimiz, eşek bolimiz, toñguz bolimiz, yolvas bolimiz, tülke bolimiz. Axir bir zembil poq bolimiz. Mana bizniñ teñşikimiz, bizni muşundaq teñşeysen... Ha... Ha... Ha... Rast dédimmu, Ha... dégine, men hazi néme boldum, it... Qançuq boldummu, qavavatimenmu... Maqul, sen néme déseñ men şu bolay. Yene yüz gram bergin gerz deptiriniñ toşup ketken bolsa keynige yéziver. Men berimen. Men peqet muşundaq qavab yürsemle... Bergin xuş bolay, sen yaş bolğan bolsañ mendek bir oğul balini qerzdar qilimayttiñ, sen momay– de... Ha... Ha... obdan xan açu xuş bolay maqul de. Muşu aylıq maaşimda hemme qerzini yanduruvétimen. Néme yérım yilliq maaşimuyetmemdu? Meyli, pütün şeher köyüp ketsimu, bir tal tüküm tevrep ketmeydu, axir dukiniñğa ot qoyuvétimen. Dadamdın qalğan öy, on parçe gilem, yene maaşım, abruyum hemmisini sen muşu puçquq piyaleñ bilen tartivaldiñ... Obdan açu, u dünyada eger hemme âdemge haraq içürgen günahiñ için dozaxta buyrulsañ, men cennetke bérişqa layiq bolsam, men xudadın séni méniñ ornumda cennetke kirküzüşni tiley. Yene yüz gram berqın, maña işen, muşu aylıq maaşida xuda buyrusa bérivétimen. Konisinimu, yéñisinimu hemmisini bérivétimen, işen. Qéynanam bu héytta xotunum bilen ikkimizge birdin sarca pelto qilip berdi. Xotunum sanduqqa sélivélip çiqarmavatıdu. Bir kün emes, bir küni sanduqniñ qulupini çiqip ikki peltoni ekelsem kona qerzim tüqer... He, meyli qéri, yérimiğa hésab qilisañmu, rast, işenmemsen? Bir öy bilen on parçe gilemni

bergenge işengen yerde, aşu peltoni bérişimge işenmensen? Men haraqqa kelgende qilimen dégen işimni qilimen. Maqul de, men esliy bay, sen yalañ tōş dıvane idiñ. Emdi ikimiz almaştuq. Burun sen boyun qısip yalvurattiñ. Emdi men yalvurmen. Xuda bizni muşundaq qoş kindik yaratqan. Kim bilidu, ete -öqün yene men sénin ornuñda bolup qalimenmu téxi. Ha... Ha... Vay... Vay, u çağda men aşu haraq tuñida çilişip olturup, içe mestler, içe dep taza bermeydiğan bolsam. Sen béyiğançe çiiñip kettiñ, men bay çégimda sendek pixsiq emes idim. Xuş bolay, obdan xan aça, cénim aça, tatliq aça. Yüz geramğa hésab ellik gram ber... He, xoşe mana içtim. Görüñdin toñguz qopqur. İçimdikini tap déğüçe baldurraq oçuqini deseñ bolmaydu, ceniñ çiqip ketsimu... Yene béremsen, yaq, emdi içmeymen, emdi içsem qerzge içken hariqimniñ hemmisi yene dukiniñda qaldu. Maqul, xayr söyümlük aça, xan aça xuda saña yéqin. Sen ömür boyi bizni mest qilip yilikimizde su içisen, biz mest bolup aqlimizni yoqitimiz. Ölükimiz dukiniñdin çiqidu... Ha... Ha... Ha... İçiñlar mestler. İçiñlar, erzan haraq. Zeherdin qimmet haraq xuşe... Hurra, içiñlar... Ölgüdek içiñlar... Xoşe hurra... Men kettim. Ölsem Ömer Heyyamniñ rubailirini oquñlar...

– Kettiñmu toxti mest?

Buludin şali quyulup, közi yumulup qalğan biri şundaq dédi.

– He... Hem... Sen kim, anañni, obdan burader, méni bilidikensen. Sen hazir obdan teñşilipsen. Mendinmu obdan teñşilipsen. Men sendek teñşelmeymen. Sendek teñşilip qalsam xutunum maña başqa haraqqı içüridu. Men talada uxlaymen yaki bosuğida...

Toxti mestniñ qizirip xunuklişip uyqusirigan közliri tartişıp, işik aldida şire çöridep olturuşup içişıvatqan mestanilerge tikilip qaridi. Sémiz biri yéniçe boluvélip tilep içidiğan bir haraqkeşke gep qilivatqanidi. Qolda puçulup ketken piyalide yérin haraq bar idi.

– Xuş bolay gocam dégini...

– Xuş bolay gocam, -egişipla dédi ervahqa oxşaydigan tilemçi haraqken titrep hem hiciyip turup.

–Ana dégine.

–Ana.

–Dada dégine.

–Dada.

–Ha... Ha... Ha...

– Ha... Ha... Ha... Tune içe... Yaşa... Ölmey muşundaq yaşa, ömür boyi tilep iç, yalvurup boyun qisip iç, sende vicdan, gurur bolmisun, yançil, miçil, qurttek yumşaq, evrez paqisidek şermende yaşa.

Hemme mestler qaqaqlap külüşüp ketti. toxti mestmu külüp saldi.

– Hey dolqun yine içemsen-şepkini gedinige kiyivalğan yine biri sordi.

Dolqun erwahtek yine dikildep hiciyip keldi. Saqal basqan sériq çiray xuşuqtin çiberquttek qorulup ketti ve yérim piyale haraqni qoliğa aldi.

–Hey!?!...

– Xoş teqsir.

–Teqsiriñni qoy kazzap...

– Ha... Ha... Ha...

– Ma haraqni içemsen?

–Bersile içimen

– Mavu tulum xotundin pulğa alsañ neççe pulğa alisen?

Ervah boynin süzüp piyalige qaridi.

– Bek qara, sinçilap qara.

– He... heqiçan allik puñğa alimen.

– Puluñ barmu?

U hicayda, boyni qisilip ketti.

–Puli yoq âdem puli bargâ tezim qilamdu, qilmamdu?

Dolqun gedinini tatilap hicaydi.

–Gep qile! –gundipaydek set varqiridi qaragir âdem.

–He, tezim qilidu! – u diññide çöçüp közliri çimildap ketti.

–Nan tileydigan tilemçi nan berse dua qilidu, sen haraq tileydigan tilemçi bolgandikin tezim qil, bolamdu?

–Qançini tezim qilimen?

–Bir tiyingâ birni.

– E... El... Linki?

–Haraq içküñ barmu? Nepsin bésilip qaldimu?

Ervah yene hicaydi.

–Ğaç gep qil, bolmisa kötür qasqiniñni, özüm içimen, ésil mey, puraqliq mey, işqi bar mey.

–Qilay, qilay azraq tezim qilay.

–Yoqal, özüm içimen. İçidigan işin bolsa birini kem emes ellikni, bolmisa yoqal.

Dolqun ervahniñ ağızğa yigilgan sériq su cavgiyidin saqidi.

–Maqul, mana biz, ikki...

–Hésab emes, toxta. Bundaq qilsañ hésab emes. Kinoda gedayniñ padişahqa tezim qilginini körgenmu? Méniñ pulum bar, men hazir padişah, sen gaday, tizlan, tizlinip tezim qil.

–Maqul, men tizlinay.

Dolgunniñ dirdiyip çiqqan kékirdikidin gurtuldap avaz çiqti. Telmürüştin bildirlap qalğan közliri qéri eşekniñ közidek miskin hem hessiatsız idi. U taqildavatqan nepsini qanduruş üçün taqqide tizlinip tezim qilişqa başlıdı. Qaragir tompay âdem saniğili türdi.

–Üç... Alte... Pésaneñ yerge tegmise hêsab emes... Sekkiz... Toqquz...

Ha, habbeli, on, on bir, on ikki... Ha... Ha... Ha...

Mestler tiziğa şapilaqlap külgili turdi.

–Apla, baldurraq méniñ eqlimge kelsiçu? Ha... Ha... Emma, toxti mest şüklep qaldı. Külmeççi boluvidi, içidin külke çiqmay asmandin çüşüp kétivatqandek, puti asmanga, béşi yerge bolup qélivatqandek béşi çinçilip ketti.

–Yoqal... Yoqiliş, dozaxniñ mitiliri..

U bõridek suvilip étılıp kelginiçe tezim qilivatqanniñ kötige birni tepti. Dolqun ervah “vay... Can” dep tõt qedem yerge domilap ketti. qaragir tompay âdem hañvéqip qaldı. Bir muşt kötektek gedinige tégip oñdisiğa uçup ketti.

–Yoqal, hu xudaniñ asiyliri, âdem emes toñguzlar... Sen kimniñ padişahî... Sen kimniñ gadiyi... He... Toñguzniñ burnidin çüşken.

Toxti mestniñ aldiğa yene biri yûqürüp kélividi, bir kala qoyup kallisini aylanduruvetti. U galcir itqa oxşap qalğanidi. Şire üstidiki botulkılar bilen birniñ béşiğa saldı, şireni bir tépik bilen örüp, yûgürginiçe tamni boylap quyundek ketti. u dadisi ölüp ketkendek varqirap, hõñrep yiglap yûgürdi. Tinqi yéti şmey qattiq hasirap ketti. Yolda kétivatqan kişiler toxti mestke heyran bolup qarışıp qaldı.

–Toxti mestniñ mestliki çekidin eşip galcir bolup qaldimu néme?

–Sarañ bolğan oxşaydu.

U yûgürdi, toxtimay yûgürdi, varqirap, yol, koça, âdem köp yer, az, yoq yer, hemme yerde astilimastin yûgürdi. Uniñ varqirap yiglişi sarañğa uxşandek

qilidu, emma yūqūrişliri mestke oxşaydu. Uniñ doppisi yolda çüşüp qaldi. Bir pay ayiğiniñ paşinisi acrap aldı. Yūgürelmey qélividi, ayiğini sélip taşlivétip paypaq bilen yūgürdi...

Derya... Pakliq deryasi, ana derya, tümen deryasi... Hemme merezni éqitip kétidigan derya, Qeşqerdin çiqqan merezlerni éqitip bolalmigan derya, éqitip bolalmay qérip kétivatqan derya.

Tapinidin qan çiqip may bolda qizil izlar qaldi. U özini deryağa atti, yene leylep çiqti. Yene zoruqup çömdi, yene leylidi, çömdi... ğalcirliqi bésiqip tiniqi qiniğa çüşti. Uñdisiğa leylidi... Kün patqili qizarganidi. Su yüzi qizil reñde lömşüp aqmaqta idi. Zeñger asmanda kepterler égiz -pes uçuşup yürüşidu. Kökte qaragir tompay âdem xirildap külüp, girviki uçup ketken piyalini uniñğa teñlidi. Bargançe yéqinlap keldi.

–İçe toxti mest... Tizlan... Tezim qil... Men padişah... Pulum bar.

Qol bargançe sozulup here çişidek piyale uniñ tumşuqiğa keldi.

–Yoqal... Yoqal... Boguzlaymen. Ah, xuda uni közümge körsetme. Uni körsetme... Sendin tiley uni közüm körmisun!

–Toxti mest suda sekrep ornidin turdi. Yene ğalcirliq bilen varqiridi:

–Tova qildim xuda... Tova... Méni gonahimni keçür!...Uluğ xuda uni közümge körsetme. Men ölimen... Cénimni al!

–U bar avazi bilen varqirap yene béşini çañgallap suğa çömüşke başlidi. Uniñ su buqisidek bom avazi tümen deryasi boyiniñ tinç uyqusini buzuvetti.

3.13.Ürümçiniñ Arqa Koçisi

Xénimniñ qéşi çirayliq bolidu, çünki u körümsiz besey siyaq bolsimu, qaş-közige zoruqup işlep, eski qoruniñ yerde güllüki bolğandek bir qaraşqa bolidigan çirayliq bir yerini yasivalidu. Aşu güzel közige qarap villide bolğan köñül, taviqiniñ

téşığa qarap lasside bolidu. Ürümçiniñ aldi koçisi xénimlarniñ qaş- közidek yasilip, arqa koçisi xénimniñ dezketken taviqidek şelverep éqip yamrap turidu. Aliy maşına, aliy réstoranlarda kéyikte süzülüp yürgen xénim- qizlarniñ birmunçisiniñ aşu puçuq tavaqtek ğiltañ koçılarda çiraylıq toşqanniñ paskina orida uvisi bolğandek öyliri barlıqini bilidiğanlarmu, bilmeydiğanlarmu bar, bu âdemler bu tar, uzunlıqı bir ün yétim kelmeydiğan paskina koçığa xuddi soqur üçeyge tiqilip qalğan ğeldi- ğeşke oxşaş qisitilip, qimirlişip yürişidu. Menmu aşu séyiq soqur üçeydiki ğeldi- ğeşte tiqilip qélip, çiqış yoli tapalmay can qayğusida qurttek qimirlap yürgen ğeldi- ğeşnin biri süpitide ene şu sésiq, paskina koçıda her küni miñ qétim uyqtin- buyaqaq urulup– soqulup, sörülüp yürğendin kéyin, aşu soqur üçeyniñ eñ içkirisidiki- sésip ketken ğeldi ğeş tiqilip qalğan yerdiki kamirimğa kirip kétip cimqimen. Yene etisi seherde çiqış yoli izdep tiqmutiqmaq koçığa yamrap çiqimen. Yol tapalmığançe patpat uluğ- kiçik tinip kökke qarap qoyumen. Kökke her qétim qariginimda telmürgen közlimge is– tütekniñ destidin qara dañgaldek uçup kétivatqan Ürümçiniñ aq quşqaçlıri körinidu. Ular eslide aq bolsimu morida öy tutqan şepereñlerdeki yüzlimu közlimu, pey-qanat tüklerigice qariyip kétidu. Men soqur üçey içide urulup- soqulup kétivatqinimda çiraylıri ciddiyliktin tartişip, néme qilişini bilmey aldirişip yürgen tümen xil körüş bilen tümen xil parañlarni añlaymen. Geplerniñ eñ köpi éğizğa algili bolmaydiğan setgepler, andin yürekni ézip zerde qilidiğan qayğuluq gepler. Âdemni xuş qilidiğan, köñlini kötüridiğan gepler tolimu az añlinidu. Her küni alte– yette yerde cédel, tillaşmaqlar muştlaşmaqlar. Bularniñ üstidin çüşüp qalsammu, xuddi bular adettiki iştek, qilçe tesir qilmıgandek aldimğa qarap kétiveridiğan bolup qaldim. Bala çağlırimda bundaq cédeller qandaq yerde bolsa qistilip aldiğa ötüp qaqaqlap külüp körettim, kéyin u cédellerni başqılarga dorap sözlep bérıp yéne bir munçe külüp yayrivalattim. Bu cédellerni heqsiz kino- tiyatir

dep bilettim. Mana emdi undaq qiziq tuyulmaydiĝan, külmeydiĝan, azablinidiĝan bolup qaptimen, âdem şundaq yarilidiĝan oxşaydu dep qalimen. Bu cédel her küni şundaq uçrap turuverĝendikin, bu koçidiki hayat şundaq bolidiĝan oxşaydu, dep könüp qaldim. Hetta bezi künliri koçida cédel, tillaşmaqlarni añlimay, körmey ötüp qalsam bir nerse yitip ketkendek, kem bolup qalĝandek heyran qélip, etrapqa izdeştürüp qarap közümge çéliqqandin, quliqim añliĝandin kéyin, köñlüm emin tapqandek yolumĝa qarap kétimen. Büĝün soqur üçeyde aĝriq peseytiş dorisi yep tincip qalĝandek héç cédel körmey ötüp, yene bir némem kem bolup qalĝandek hés qilip, köñlümniñ bir yeri yérimdek, içim siqilĝandek kétivatsam, soqur üçeyniñ yene bir tar balixanisida varqıraşmaqni añlap, he büĝün kem emeksen, dep köñlüm tindi. Şuan endişilik bir xiyal kallamĝa kélip çöçüp kettim. Hazir men muşundaq cédel-macira, varqıraş- tillaş, ünälĝu léntimi dukanliriniñ kar kirişliriĝa könüp qaldim. Bu koçida bu işlar yoqalsa yaki bu koçidin başqa yerge, cédel yoq ténç yerge bérip qalsam qandaq qilarmen dep ensirep qaldim. Çünki bu nerseler körmisem turalmaydiĝan, ayrilsam çidiyalmaydiĝan dericide köñlümge ornişip ketkendi. Bugünmü çédel yüz berdi. Bugünki cedel bala çağlirimdikidek birdinla qiziq tuyulup, cedelniñ qiziqi mendin yiraqlap ketküçe atayin kördüm.

Yan koçiniñ yan koçisidin bir cüp yaş er- xotun sörişip çıqtı. Bir qaraştıla Ürümçiniñ moda bayveççe yaşliri idi. Çünki, yigitniñ barmaqliridin sereñge qépi bilen besleştürgendek yasalĝan altun üzüki, béĝişliridiki altun zencir bilen bilezüki, uçisidiki xurum çapan- şimliri uniñ pulni xacleydiĝan yer tapalmay qalĝan pul buzuqi ikenlikini körsitip turidu. Yigit bilezuk salĝan yerde qizniñ kiyimliri hem altun cabduqilmirini sözlep olturuş, peley kiyip qol yuyĝandek iş, emma er- xotun ikkisiniñ oxşaş reñdiki aliydericilik qimmet moda iştan kiyişivalĝinini démey bolmaydu. Özümçe ikkisiniñ iştininiñ almişip qelişidin ensirep qaldim. Çünki, ciq

bulğa ciq zorlap obdan yégenliktin ikkilisiniñ beden qurulmisi büzülüp, beslişip semrigen mozay- topaqtek, aliy iştangá qoñliri patmay, sarmay tiqqan tulumdek lopuldap ketkenidi. Yaş cuvanniñ yuyuqsız, kirdin sarğıyip ketken çişlirini hesabğa almıǵanda, özimu çiraylıq hem eplep qirim qillaydıǵan Ürumçi xotunliridin idi. Tarkoçidin teñ varqirişip, qizişip çiqqan er–xotun çoñ koçıǵa çiqqanda, er bolǵuçi söletlik bayveççe yéli çiqip mazlaştı. Xotun bolsa elpazidin yanmidi.

Hey, Sen...Sen... Méniñ xotunummu emesmu?

– Xotunum déseñ xotunuñ, demiseñ emes, – xotun erdinmu bekrek xatircem varqiridi.

– Xotunum turup öyde men bolmisam némişqa er kişini qondurisen?

– U séniñ aǵineñ, méniñ savaqdişim tursa, némişqa qondurmıǵidekmen?

– Togra, méniñ aǵinep, séniñ savaqdişiñ, lékin beribir yat er kişini, men bolmisam némişqa öyde qondursen deymen?

– Qondursam qondurimen qandaq? Sen hazir aǵinidarçiliqtin keçken bilen men savaqdaşlıqımdin keçmeymen, öy yalǵuz séniñla emes!

–Er kişi yoq öyde yat er kişi qonsa bolmaydu, men çidimaymen, men keçürmeymen.

– Her ikkilimiz qattiq içişip mest bolup ketken tursaq, qondurup qalmaq qoǵlap çiqiramdim sarañ, u dégen savaqdişim tursa.

– U savaqdişiñ bolsa, men séniñ ériñ, qonduruşqa zadi bolmaydu!

– Poq yepsen sarañ delduş, érim bolsañ néme boptu. Eceb sen bilen üçyüz atmiş kün qonsam, bile yatsam bolidiken, savaqdişim bilen bir axşam qonsam némişqa bolmaydiken?

– Acrişip kétémduq emise?

– Acraşsaq acraştuq.

– Hey sarañ, arimizda bir bala tursa, balini qandaq qilimiz?

– Bu öyge men bala kötirip kelmigen, bala séniñ, séniñ balañni men béqip béridiğan maliyiñ emes, bala bolsa néme bolatti.

Ergep tapalmay paxpiyip ketken çaçlırini mucuqlap tolğınip ketti.

– Xotun qara, acraşmayli, balimizniñ yüzini qilip boldi qilay. Emma buniñdin kéyin men yoq çağda erkişini qondurma, er kişini méhman qilma.

– Boldi qile mazlaşmay, sen méniñ başlıqim emes uni qil, buni qilma deydiğan.

– Hey sarañ, men séniñ ériñ deymen.

– Men séniñ quluñ emes, qil dégenni qilip, qilma dégenni qilmaydiğan.

Xalıganni qilimen, xalimiğanni qilimaymen.

– Cüre boldi koçıda setleşmey öyge kéteyli.

– Tola çöçürini xam sanima, qilidiğanni qilip bolup...Neme...

– He emdi néme démekçisen, men boldi qilivettimğu mana?

– Sen boldi qilğan bilen men boldi qilimidim téxi. Sen bilen er– xotun bolğili beş yil bolğan bilen uniñ bilen on yilliq savaqdaşmen, şundaq yéqin savaqdişimni rencitip öydin qoglap çiqardiñ, uniñdin, mendin epu soraysen, bolmisa biz séni keçürmeymiz.

– Buniñğa çidap turalmaymen.

–Çidimisañ boldi qilayli, acrişayli, – çoka şiminiñ yançuqiğa qolini sélip, sağrisini tolğap, çaçalirini şaptul qéqip mañdi. Er yene aldini tosti:

– Boldi, boldi, men epu soray,

– Undaq bolsa yulğun yaki tebessumğa coza bolaysen, hemme dostlar, savaqdaşlarni yigip méhman qilip qilmişingä tova qilisen!

– Bolidu xotun, bolidu, cüre öyge.

– Yaq, hazirla téléfonda çağırısın, bugünla orunlaşturısın, bolmısa, hazir öyüñdin çiqtimma keçte réstoranda mest bolmıgıçe öyüñge dessimeymen.

– Boldi cüre.

Ular şundaq kélişip téléfon izdep yene bir koçığa kirip ketti. Baliliqimdin kéyin, yéqinqi yillardin buyan özümge munasivetsiz cédelni axirgıçe körüşüm muşu idi. Men künde körüpla ötüp kétidiğan cédeller qandaq axirlişidiğan bolgiyitti, dep oylap qaldım.

1996– yil – 2 aynın 10- küni, Ürümçi.

3.14.Kéçiniñ Közi

Keçiniñ salqın şamili baraqsan mecnuntal yapraqlirini yelpüp turatti. Ğuva çirağlarğa uşşaq haşaratlar yépişivalğanidi. Qiblidin urulğan rahatlık şamal şavkatniñ çaçlirini tozitip ötüp ketti. U ilaci bar sevr qiliş üçün şamal kelgen tereptiki roşen yultuzlarnı sanaşqa başlıdi. Mektepniñ almiliq bégidin qız– yigitlerniñ şerin tavuşliri qulıqığa toxtimay kirip turatti. Süt alminiñ xuş hidi uniñ dimini tutquzuvetti. Şundaqtımu u özini bésivélip, çişini çişlep yultuz sanaşni davam qildi. Qızlarğa xas yeñgil ayağ tavuşı uni yultuz sanaştin toxtitip qoydı. Bir qız nazuk bellirini tolğap pelempeydin meğrur çüşüp, bu yerde yultuz sanaştin toxtap qalğan kélişken bir yigitniñ mevcutluqini peqetla hés qilip baqmıgandek, şamal oynitip aram bermigen çaçlirini yene şundaq meğrur silkip yénidinla ötüp ketti. U, qız yénidin ötküçe qizniñ népiz şayi köñliki içidiki müñgüzdek köksige açközlerçe tikildi, ötüp kektendin kéyin bolsa tolğan sağarisığa qarap qaldı.

Ma kasapetni. Qaysi melunniñ qolida tolgunidiğansın, lékin bizniñ béliqqa yetmeysen.

U uluğ– kiçik tinip tamaka çekkeç yene aşu sağrığa qaridi.

– Oquğuçı dégen şu.

U ümidsizlik içide yene yultuz sanımaq bolup asmanga qarivédi, baya sanap qayerge kelgenlikini tapalmidi. Zerde bilen arqısığa qarap, kétivatqan qizniñ keynidin tamakisini tükürdi:

– Cadu calap!

– Némidigén çiraylıq gepler bu? !

Şevket ittik arqığa burulup, pelempeyde perizattek süzülüp turğan béliqizni kördi. Aq şayi köñliki uni hazırla erştin çüşkendek körsetmekte idi. Aydek yüzini orivalğan qara, dolqunsiman çaqliri bulutğa oxşaytti. Şevket saitige qaridi.

– Saq ikki saet qiriq üç minut ötüptü.

Bu vaqıtta dünyadiki nurgun uluğ işlar orundilip bolidu. Âlem ayropilani birinçi qevet asmandin çıqip kétidu.

– Nahayiti toğra dédiñiz çiraylıq yigit. Lékin siz bilen men alem ayropilanini körüp baqmiduq, körüvatqinimiz eşek harvisi bilen ikkinçi dünya uruşidin keyiniki maşınlar, mañgaç sözlişeyli.

– Özimizni qutquzmisAQ tarix bizni yunda orikige taşlivétidu, yeryüzidin tamamen yoqilip, kişiler terpidin untulup kétimiz, hetta nesli quruşqa başlap insanlar terpidin qoğdilivatqan hayvanlarçilik qedrimiz bolmay tügeymiz.

Şevket xaprüklerini béliqizniñ yüz– közlige çaçritip sözleverdi. Qiz izida toxtap somkisidin apaq qolyağlıqini çiqirip yüzini sürtti. Qollirini silkip, xudini yoqatqan halda sözlevatqan Şevketniñ qolliri boşluqta toxtap qaldi. U hayacanlanğınidin ésilip ketkenidi. U oñaysız ehvaldin qutuluş üçün bes avazda éytti:

– İşqilip men bikarğa qaynımaymen

Béliqiz héçbir ipadisiz qadili turatti. Emdi cavaben égiz açti:

– Tekrar éyttim, yene tekitlep qoyay: Aliy mektepniñ biologiye kespidiki oquğuçimen, siyasiy bilen xuşum yoq, uni çüşenmeymen, çüşinişnimu xalimaymen.

Bundaq gepliriñizni añligum yoq. Muşundaq kotuldap yürüp béşiniñizni yeydiğan âdemkensiz.

– Gépimni çüşiniñ. Men siyaset toğrisida emes, exlaq témisida gep qilivatmen.

– Boldi, birdem gep qilmay méñiñ. Savaqdaşlirim bizge öçmenlik bilen qarişivatidu. Ular oquğuçılar toplişivalğan dervazinin aldidin cimcit méñip ötüşti.

– Qayaqqa mañimiz?

– Sögetlik köl terepke.

– Uyerde paşa ciq.

– Men sizni paşilar bilen yaxşı muñdişalaydiken, dep oylap qélivatimen.

–Méni mesxire qilmañ. Démeqçimenki, men sizni ikki yérim saet saqlisam, méni birsi töt saet saqlisa, bizdiki işençlik vagit köz qarişi qéni? Bir– birimizge bolğan işenç nege kétidu? Bizdiki doramçiliq qilip öziniñ milliy alahidilikini yoqitiş, bir– birige yalğan éytiş, aldaş, xuşametçilik, parixorluq, xuddi bir kim üçün yaşap bérvatqandek kün- tünlep ülpetçilik qilip sorun tartip içiş– çékişler, yalğan külüş, saxta tekelluplar... Mana yene nurgun, men sözlep bolalmaymen, bularniñ hemmisi zavalliqqa yüzlinivatqan, xarap bolğan bir milletniñ اساسliq alahidiligi. Bu illetlerni özimiz tüzimisek, her bir adem özi tüzimise bir kim tüzep béremdu? Hemmini xuda tüzep béremdu? Añlisam: “Sen peyliñni qançilik özgertseñ, men qismitiñni şunçilik özgertimen” deydi ken alla. Bizniñ âdemlerdiki halıga baqmay qilip kétidiğan heşem– beşem, sorun– baravet, keyp– sapa, tügimes qaide dégenler put– qolimizni çüşevatqan xurapiy nersilerdur. Mana bularni bir kim ekilip bizge tañgnini yoq, özimiz tépip adetke aylanduruş helekçilikide bolduq. Bu nersilerni özimiz yoqitip, özimizni azad qilmisaq meñgü ronaq tapalmaymiz. Biz özimizni söyeyli, öz-özimizni xorlimayli.

- Bek obdan gep qildiñiz. Hazir xotuniñizğa qandaq yalğan gep qilip aldap çiqtiñiz?
- Béliqiz külümsirep Şevketniñ közige tikildi.
- Buni çüşendürüş hacetsiz.
- Méniñ añlıgum kélivatidu. Bu bayatin béri siz devatqan saxtipezlik, bumu özimizni aldavatqanğa kiridiğu deymen?
- Yaq, men undaq dep qarimaymen. Bu bir muqeddes söygü üçün, muhebbet üçün.
- Undaqta xotuniñizni söymemsiz?
- Kim söymeymen deptu? !
- Emise némişqa maña rodipaydek eğişivalisiz. Xotun– baliliriñizğa muhebbitiñiz bolğandikin şuni söysiñiz bolmidimu, mende néme heqqiñiz bar!
- Emise maña xotun boluñ.
- Yaq.
- Némişqa?
- Ucağda çoqum méni yene bir çirayliq qizküñdişim bilen quşup söyisiz.
- Siznila söyimen.
- Bu herküni xotuniñizni aldaydığan meñgülük gépiñiz.
- Sizge undaq qilmaymen. Bolmisa beş yıldin biri otiñizda köyüp, süyiñizde éqip yüremtim.
- Bu nahayiti éniq. Érişmekçi bolğiniñiz téxi mende turuptu. Amanetni alğan bolsiñiz bunçivala qilip ketmeyttiñiz, rayiñiz yénip hetta untup qalattiniz.
- Undaqta ikimiz toy qilayli, şucağda körermiz.
- Siz bilen toy qilgum yoq.

– Maña nisbeten sizde söygü deydiğan nerse yoqkende, emise némidep men bilen yürüysiz?

– Men sizni söyimen, emma toy qılmaymen. Hayatta eñ söyülgen muhebbet toy qılalmığanlar arisida bolidu. Meñgü estin çıqmıgudek söyüş üçün siz bilen toy qılmaymen.

– Bu yalğan. Közdin yıraq bolğandin kéyin, haman birküni köñüldin kötürülüp kétidu.

– Söygü her âdemniñ rohida her xil bolidu.

– Lékin sizniñ men bilen toy qılalmalıqıñızda başqa sebev bar, yeni yaşta çoñ, ikki balisi bar âdem deysiz.

– Del uniñ eksiçe, méniñçe, qızlar çoñ yaşlıqlarğa tegse turmuşı köñüllük bolidu. Bu nuqtini ata– bovilirimiz bek yaxşı bilidu. Dadam qérip pénisiyige çıqti, anam emdi qıranlıq devrige qedem qoydı. İkisi bir– birini bek yaxşı körişidu. Apam dadamniñ qırıq yéşida alğan xotuni. Apam dadamdin on sekiz yaş kiçik. Apamniñ herqandaq telipim dadamniñ qızgın muhebbiti arqılıq ipadilinidu. He rast, méniñ toy qılışında dadam bilen apamniñ birla şerti bar, nahayiti addı, toy qıldığan adimiñ kelpinlik bilen qeşqerlik bolmisun deydu. Lékin bumu put tirep turalmaydu.

– Qeşqerlik arpisini xam oruptimu?

– Ata– anam déhqançılıqni bilmeydu. Lékin tektige yetkili bolmaydığan sirliq tekellup, yosunlar bilen çıqışalmaydu.

Siz bilen men milletniñ eqil idraki, ziyalisiyi biz. Hazırqi zaman éñi boyıçe yaşışimiz, özimizni özgertip quruşimiz kérek. Yurt ara bir– birimizge bolğan öçmenlikni yoqıtıp, bir– birimizni söyeyli. Bizniñ inaq boluşalmay qumdek çéçilip yaşışimiz bextsizliklirimizniñ tüp yiltizi, bu illetlirimizni özgertişimiz kérek.

– Miñ sözliginiñiz bilen ata– animiz yaşığan aşu tupraq, su, hava, tomurimizdiki qan bizni yene şundaq östüridu. Peqet qismen özqiriş mumkin. İnaq boluş birlişiş hemmidin ala.

–Boldi, ağzim qurup ketti, qehve içeyli.

–Meniñ u yerge kirgüm yoq.

– Nepretlinemsiz?

– Bilmeymen

– Xaq néme qilsa öziniñ işi. Bizmu özhalimiz bilen bolimiz. Cemiyetniñ hemme tereplirini bilip qoyğanga yetmeydu. Bumu öz aldığa acayip bir dunya deña.

“Lévenay qehvexanisi” dégen xat usul oynıgandek tolğınip yénip turidığan işiktin Şevket aldida kirdi. Ay çéhrilik üç qiz külümsiriginiçe ittik kélip uniña qol uzatti, birsiniñ aq biliki boynıga bilandek ögişipmu ülgürdi.

– Boldi rehmet silerge.

Béliqizni körüp hemmisi perilerdek guvaliq içide gayip boldi. Ğuva qizil çirağ nurida perdilik tosaqlarsirliq külümsirevatqan, sipta yaşağan çirayliq ayaldek köründi. Etir arılaşqan herxil içimlik puriqi qehvexana havasini séhirlep turatti. Tosaqlar içide qizgin piçirlaşlar, qizlarniñ nazliq külüp erkileşliri añalinatti. Kütküçi qiz ularni berdisi qayrilip turğan bir boş orunğa başlap keldi.

– Néme lazim, – dédi kütküçi ular cayalışivalğandin kéyin.

– Siz deñ, – külüp qaridi Şevket.

– Qehvidin başqa néme bar bu yerde?

– Xaliginiñizniñ hemmisi bar.

Béliqiz atam buyruttı:

– İkki istakan qehve bilen bir texse tuxum qorumisi, bir texse terxamek, on zig kavap keltürüñ.

–Bu yerde qiziq tuyulivatamdu?

– Némisi qiziq. Méniñçe, öz yolida tepiiy– normal iş. Cahanda kişiler azadilik hés qilidiğan qançilik iş bar? Eger ular bu yerde özige azab tépivalsa hergiz bolimaydu. Âdem xuşalliq iz digüçi mexluq. Uniñ köñli nede xuş bolsa, şu yerge hesel herisi olaşqandek mana muşundaq toplinidu. Siz küçep özgertimen dégen âdemlerniñ rohi, cemiyetniñ éñi vaqti– saitige kelgende öz yolu bilen özqirivéridu.

– Pütünley pervasizliq. Vicdansiz âdemler pervasiz bolidu. Pervasiz âdemde étiqad bolmaydu, şamalğa qarap yelken çiqirişqa, xamilyondek maslişişçanliqqa– reñ öz gertişke mahirkélidu. Men özüm söyidiğan sizdek bir yaxşı qizniñ téxi cemiyetke qedem qoymay turup, bundaq bolup kėtişige çidap turalmaymen. Men barliq hayatim, cénim bilen sizni şundaqla kişilerniñ rohini özgertişke özümni béğişlaymen. Mana bu méniñ ömürlük gayem. Siz undaq bolmasliqiñiz kérek, béliqiz.

– Mana bu bizniñ milyonliğan aliy meqsetlik nadan, yaxşı âdemlirimizniñ bextsiz xarakteri. Del muşu iş ularni qanlıq tragédiye içide, aldangan arman, puşaymanlar içide yer yüzidin yoq qildi. Kişilerniñ éñini, rohini, yaşaş usulini özgerteleydiğan birla qudretlik küç bar, u bolsimu tebiet ve uniñ qanuniyiti. Uni hazirgiçe héçqandaq insaniyet özgerteligini yoq belki özgertimiz dégenler tebiet terpidin özgertivétildi. Tebietkeñri,unuñğa qarap béqiñ: bahar, yaz, küz, qış, bularniñ herbiride her bir ösümlüktin tartip canliqlargiçe şu pesilniñ qanmiyiti boyiçe yaşaydu, cümlidin âdemmu şundaq. Mana qarañ: qışta siz mana muşundaq kiyim bilen yaşap hayat turalamsiz, qışni özgertelemsiz? Peget uniñğa boysunuş şerti astida taqabil turup yaşaysiz. Âdemlirimizniñ éñi, rohi her qaysi devrde haman uni tapidu.

– Sizniñ bu sélišturmiñiz yenila pervasizliq, bizniñ milyonliğan kişilerdiki çüşkünlüktin başqa nerse emes. Héç nersige intilmey, zeip halda néme bolsa şu dep ötüp kétivatqan âdemlirimizniñ özini aqlaş, özige teselli bérip özini aldaş üçün

tapqan gépi. Siz devatqan pütkül kâinat keñ dairilik uqum. Méniñ, devatqinim dunyaniñ bir kiçik zéminidiki ademlerniñ rohi mesilisi. Qéni éytiñ, bir zéminda, bir kilimatta yaşavatqan, oxşaş tamaq, kiyim, hava, sudin paydilinivatqan âdemlerniñ rohi oxşaş emes, teqdiri oxşımaydu. Biz çüşkünlişip– çiriklişip, tüğişip kettuq. Kona ésil exlaqni koniridi dep taşlap méñip, yéñisini tapalmay dorap axir ya konisi ya yéñisi yoq qelenderniñ özi bolduq. Bizde milliy exlaq, milliy medeniyet yoqalsa biz toluq yoqilimiz, zeiplişip, ölüp, tügeymiz.

Şevket hayacandin boğulup qolidiki bir istakan qehvini gèzepbilen yergeurdi. Kütkiçi sayidekpeyda boldi.

– Küçürüñ, bir az çéçlip qaldi, héç iş yoq, – dedi. Béliqiz xatircamlık bilen.

–İstakan yulini ayrim hésablaymiz.

– Qandaq hésablisañ şundaq hésabla çošqiniñ küçiki. Kaşila qılmay közümdin yoqal.

– Öziñizni bésivéliñ, bu acizliq. Bundaq bolğanda bir milletni emes, aliqiniñizdiki mendek birqiznimu özgertelmestin, eksiçe uniñdin ayrılıp qalisiz. Özgertiş üçün mana mundaq çoñqur muhebbet bilen söyüş kérek.

Béliqiz Şevketniñ qizirip ésilip ketken saqallıq éñikini yumsaq aliqini arisiğa élip, kökürüp titrep ketken qélin kalpukiğa nazuk, reñdar lévini yéniñ yaqti. Titrep turğan Şevket béliqizni quçaqlap, minçiqlap, esebiylik bilen udul kelgen yérige söyüp ketti. Béliqiz Şevketniñ béğişini qattıq çişlep yulqunup çiqivaldi. Şevket qattıq hasirap oturup qaldi. Uniñ béğişidin sus qan çiqti.

– Démek, siz quruq geptin başqiğa yarımaydıgan aciz, şakal, çakina âdemkensiz. Söyüşni bilmigen âdem qutquzişni bilemdu. Siz terpiyiliniñ avval xalqni söyüş kérek. Menmuşu xalqiniñ birsi. Söyüñ dése, xudiñizni yoqitip galcir ittek talap öltürüp qoyğili tasla qaldıñiz. Söyüş âdemge lezzet élip kélidigan nerse. Men

boğulup ölgili tasla qaldim. Siz lezzet alalidiñiz mu? Kéliñ, béğiñiz ğa söyüp qoyay, azabiñiz yéniklisun.

Şevket hañvéqip oturup qaldi. Béliqiz uniñ béğişidiki qanni aldirimastin yumşaq şumidi. Bu yéqimliq qiliq Şevketniñ sézimini qaturup, mestxuşluqniñ keypini sürgüzi. Béliqiz lévini tartivélip külüvetti.

– Siz bek usta casugerkensiz dédi Şevket.

– Bir témidin biraqlap kettuq. Başqa gepni qoyup öz gépimizni qilişip köñlimizni açayli.

– Emise, ömrümde untulmıgudek yardım qiliñ.

–Qandaq yardım?

– Muhebbitiñiz– söyüñizni deymen.

– Dédimğu hayatimda eñ söyümlük kişi siz. Men sizni ömür boyi söyimen.

– Emise toy qilayli.

– Bu qandaq muhebbet?

– Bu meñgülük muhebbet.

–Peqet sizniñ yardimiñizdila men millitimni qutquzuş ğayisiğe yételeymen.

Maqul, siz bilen toy qilip, siz telep qilğan yardımni qilay. Doxturxana késeller hésabatxanisida boğaltirliq qiliş bilen, muşundaq quruq gep qiliş bilen öziñizni aldaştin başqa qandaq iş qilmaqçisiz?

– Parlaq milliy medeniyetimiz heqqide maqale yazimen, teşviq qilimen.

Acizlaşqan milli rohni, buzulğan milliy axlaqni qutquzuş, özimizni qudrét tapquzuş heqqide maqale élan qilip, kitab yézip kişilerniñ rohini oyğitimen, éñini östürmen.

Mana muşu muraciet qiliş yoli hazirqi devrde eñ ésil emeliy iş, men muşuni qilimen.

– Réallıq del buniñ ekişçe. Sizni réallıqqa qayturay. Sizqılmaqçı bolğan işniñ héçqaysisi kişilerni emeliy nepke ige qılalmaydu, hazir pul bilen hoquq heqiqiy tar dairide vaqitliq özgertiş qudritiñe ige küç. Mana bu kişilerni özgerteleydu.

– Ağziñizdin bundaq tétiqsiz gepniñ çiqışini kütmiğen ikenmen.

– Bu méniñ ağzimdeki emes rohimdeki gep, buni maña hazirqi réallıq ögetti.

– Buni özgertiş kérek. Bu bek iplas roh.

– Mumkin emes. Bu eñ emeliy roh, men sizge şuniéytip qoyayki, aşu teşviqatiñiz méniñ nezerimde héçqandaq özgertiş küçige ige emes, lékin bir som pulğa kélidiğan beş nan kişilerge hayatiniñ qedirini bildüreleydu. Méniñ özgiriş, özgertiş heqqidiki geplerni bundin kéyin añlığum yoq. Pul bilen hoquq mende çoñqur yiltiz tartivatidu. Siz bilen bu heqte uniñdin artuq sözleşküm yoq, men peqet şunila qedirleymen.

– Bir oquğuçiniñ, özini hazirgiçe pak saqlavatqan bir oquğuçiniñ yürükiniñ bunçilik çiriklişip kėtişini héç eqlimge sigduralmayvatimen. Bu, siz, béliq şumu yaki başqa bir dañqi purketken seteñmu?

– Néme désiñiz deviriñ, men bir âdem.

Şevket ornidin turdi. Béliqiz xatircem külümsirep izida olturuverdi.

– Olturuñ, men téxi sizni qanğudek söymidim.

– Siz méni söymeysiz, pulni, hoquqni söyisiz.

Lékin hemmidin söyümliki yenila siz. Béliqiz ornidin turup Şevketniñ boynığa qire saldi, çin yépişip turup aldirimastin lévini lévige yaqti. Şevketniñ qoli beldin tövenge siyrilip köñlekni kötürdi.

– Heddiñiz din aşmañ, –Béliqiz Şevketniñ qoliğa uruvetti.

Şevketniñ gezipi biraqla taştı.

– Siz qandaq şayatun xotun. Méni sarañ qilay demisiz, sirtmaqqa ésip qoyup, ya öltürmey, ya boşatmay. Eğer yene ret qılsıñız, boldi siz bilen ada– cuda bolimen.

– Qorqitimen démeñ. Lezzet del şuniñda, lékin her işniñ yoli, vaqti bolidu.

– Beş yil boldi, emdi oquşıñız tügeydu. Ya toy qılmısıñız, ya telipimge unimısıñız, qaçan kélidu u vaqit. Boldi, méni emdi aldiyalmaysiz. Emdi bildim, bizde héçqandaq ortaqlıq, muhebbet dégen nerse yoq.

– Men burunla bilgen.

– Siz evliya xénim.

– Haqaretleşke heqqiñiz yoq.

– Bizniñ barlıq saxta munasivitimiz muşu yergiçe bolsun. Bügündin başlap Şevket sizni izdimeydu, közümdin yoqılıñ. Sizni tonumaymen. Siz âdem emes, alvasti.

– Bolidu. Xayr– xoş, birdinbir âdem. Béliqiz közidin yaş quyulğan péti qehvexanidin çıqip ketti. Şevket izida oturup buquldap yığlaşqa başlıdı.

2

Doxtur xaniniñ késeller hésabatxanisiniñ kiçikkine töşüki aldida kün– tün öcret ökisimeydu. Hésabçı xadimlar baş kötürmestin yazıdu, çotni taraqlitidu, yene yazıdu. Késellerniñ késelxanida yétiş– yatmaslıq teqdiri mana muşu yerde belgilinidu. Keseller yataqta yétip davaliniştin emes, muşu yerdiki çot uruqliriniñ taraqlışidin qorqıdu. Qorqqan bilen davalanmay mumkin emes– te. Doxturlar bimarğa insaniy héssiyatta rehimdil bolgini bilen, bu yerdiki hésabçılar çot uruqiniñ hökümını kemkütisiz icra qılışıdu. Ulardiki héssiyat– reqem, rehim– şepqet bolsa çotniñ urugi.

Şevket baş kötürmestin töşiktin teñlengen késelniñ hésabat cedvilini alattıyu, âdemniñ özini körmeyti. Bezide udul kélip qalsa, kir– mañgir töşüktin bir çüp közni

körüş nésip bolatti. Tüklük qollar, nazuk qollar, otundin qélişmaydıǵan qollar...
taraqlap soqulıdıǵan çot uruqi, şirtildap yézilıdıǵan reqemler...

Birnazuk qol teñlendi. Şevket hésabat cedvilige oxşımaydıǵan qegezni zerde bilen élip açtı: “birdinbir ‘âdem alvastin’ siz bilen axirqi qétim körüşüp xoşlaşqılı keldi. Bu alvastiniñ axirqi arzusi.”

Şevket töşüktin qarividi, köz körünmey, teñlengen qolniñ bilikila köründi. U qeğzini aldığa taşlap, üstelge yölinip bélini ruslap tamak çekti. Arqidin yene şuqegezniñ özigila: “yérım saet saqla” dep yazdı– de, pürlapla nazuk qolğa tutquzup qoydı. Qol töşüktin tartılıp, ornıǵa yene bir qol sozuldı.

Quyaşniñ axirqi ot reñ nurliri tütürgi téğiniñ çoqqilirini nurgá pürkep, pestiki bostanlıqlardin asta asta öçüşke başlıdı. Tağ barzidiki taqırsay tereptin qurğak salqın şamal keldi. Béliqiz éğiz töpilikteki qaraxaniylar zamanidin qalǵan yoǵan, siliq kök taş üstide oturup, quyaş bilen axirqi qétim söyüşüvatqan çoqqılarga heveslinip qarayttı.

– Essalamu aleykum, studénit xanim, epu qilimiz, yérım saette çıqımen dep, ikki saet saqlitip qoydum.

– Béliqiz nazuk qolini teñlep külüp keldi. Şevket soǵuqla qol sundı.

– Tañ atqıçe kelmisiñiz muşu taşta oturup saqlayttım. Kelmigen bolsiñizmu haman körüşmey qoymayttım. Biz xuşlışışımız kérekqu?

– Biraq ixtiyar mende emes. Méniñçe, biz xoşlışıp bolǵan. Qançilik zörüriyiti barlıqini çüşenmidim.

– Âdem hemmini özi oylap çüşinivalmaydu. Sel turup çüşinip qalisiz.

– Her qandaq nersini sizniñ çüşendürüşiniñ bilen çüşengim yoq. Men bir ğayiliq âdem. Muşu zéminiñ tuzini yep turup uniñ bextini oylimisam men qandaqmu âdem bolimen. Bu tupraq öziniñ çeksiz aq köñülliki, çıdamlıqlıqı, sevrçanlıqı axir

yene amalsiz liqidin âdemdin köprek hayvani béqivatidu. Hayvan peqet öz nepsini. – Qorsağ toyğuzuşnıla bilidu. Men özümni âdem hésablısam, qorsiqimdin başqa aşu yırağta sozulup yatqan tütürği téğini, çaqmaq deryasını, uniñ bağridiki çeksiz dalini oylişip kérek.

– Siz devatqan bu zémindiki özinila semiritiğan çarvılar içide memnu bolsam kérek, dep oylaymen.

– Buni sözleşniñ haciti yoq.

– Lékin bu zémindiki siz hayvan sanavatqanlar bikarğa yevatqini yoq, ular öz ecri bilen halal yevatidu. Ular özgöşini bériş bedilige qorsiqini béqiş pursitige iğe. Lékin şunimu éytip qoyay: Debdebilik quruq, yaltırağ soar gepler bilen özini aldap yaşığandin aşunçilik bolsimu ecir qilip can saqlaşniñ özimu bir möcize. Quruq gepçiniñ qolidin meñqü héç nerse kelmeydu, bu ölmes heqiqet.

– Siz devatqan yırqiniçlik can béqiş heqiqiti içige puldin ibaret sizniñ muqeddes étiqadiñiz çoñqur yiltiz tarqan.

– Elvette. Yenimu çoñqurraq çüşinivéliñ, yene hoquqmu bar.

Şevket birdemgine cim turuvaldi, u toxtimay lağildap titreşke başlıdi.

– Oquğuçi, bir oquğuçiniñ mektep dervazisidin atlimay turup cemiyetniñ iplasliqlirini bunçival yuqturuvélişi tesevvurğa siğmaydu.

– Şuni bilip qéliñki, emeliyette sizni şunçivalayirgendürüvatqan, öçmenlikniñizni qozğap sözlitivatqan, qaqsitivatqan del muşu nerse. Eger unersiler hazir sizde bolğınida idi, mana muşu yerde siz del ekişçe gep qilğan bolattiñiz, hetta sözlep olturmayttiñiz. Tarix del sizge oxşaş millet heqqide toxtimay quruq poatidiğanlarniñ pul bilen hoquqqa érişkendin kéyinla şu nersilerniñ sadıq quliğa aylinip kétidiğanlıqini tekrar ispatlıdi. Ular eslide şu nersige muttehemlik bilen

érişni añlıq– ańsız halda ümid qıladı. Pul bilen hoquqsızlıq rezil apet, cinayet. U bolmısa âdemâdemdek yaşıyalmaydu.

– Ağzıñızni yumuñ. Bundaq haqaretlırıñız öziñızge téğışlik. Siz bilen bundaq sözlişip olturuşqa héç çidiğıçilikim qalmıdı. Başqa gépiñız bolsa deñ, bolmısa yolımızğa mañaylı.

– Bolıdu. Hazır démekçi bolup turattım, yaxşı dédiñız, men xızmet teqşimatımniñ köñüldikidek boluşı üçün pulğa ige bolmaqçı. Beş yilliq pak muhebbetimiz, sizniñ beş yildin buyatqı esebi arminiñız, siz bilen axırqı körüşimizniñ xatirisı üçün, bugün kéçini qehvexanıda siz bilen ötküzimen.

Şevket aşu ölüq tağdek cimip ketti. Xélidin kéyin, yerniñ tégide yılan köşigendek pes avazda dédi: – Siz alcipsiz. Şu tapta sizniñ kalliñızniñ normal ikenlikige işengüm kelmeydu. Men birkorqunçluk çüş körüvatmayğandimen?

– Némidep çüşensiñız ixtiyariñız. Men qarar qılıp boldum. Beş yüzköy élip héliqi qehvexana aldığa bardısız, yene bir saettin kéyin şu yerde sizni saqlaymen.

– Toxtañ, men sizniñqelbimde meñgü pak yaşıñızni ümid qılattım. Ata–anıñız nahayiti puldar âdemlergu?

– Musteqılliq eñ aval her bir âdemniñ özide boluşı kérek. Men buni nahayiti kéçikip çüşenginimdin epsuslinimen. Şu hésiyatqa kelgendin başlap, ata–anam meyli yambuda işik taqısın, men öz turmuşumni özüm başqurimen, musteqıl yaşaymen dégen iradige kelgenmen. İt yilidin eşek yiligiçe, nevre körgiçe ata–anığa yölinip yaşaş insaniyet içide peqet bizdila qalğan rezil tragédiye. Emdi bu tragédiye rol almaymen.

– Başqa yol tutqılı bolmasmu?

– Köp pul tépişniñ herqandaq yoli pak emes, bulğiniştin saqlangili bolmaydu. Yirginişlik bolğaçqa, u bek qudretlik. Méniñ hazirçe oylap tapalığan yolum muşu. Yene oylaversedim kéçikimen. Xoş emise, sizni saqlaymen.

Qizgépini tügitip kétip qaldi. U töpiliktin yéniñ méñip bargançe peslep yiraqlidi. Şevket uniñ arqisidin béşini sélip qarap tamakisini küçep şoridi.

– Hey... barmisam bolamdu?

Qizqayrilip bostan çaqlirini silkidi.

– Öziñizdin sorañ. Bir saet saqlaymen. Barmisiñiz öziñizniñ şori.

Qiz kétip qaldi, âlem kétip qaldi, sozulup yatqan aşu tağlar kétip qaldi. Qiran deryasi, çaqmaq deryasi, tümen deryasi... ularniñ bağrida öksen güzel bostanlar enenivi uluğ éqindin yéki dünyavi arilaşma éqimğa qarap ene şundaq ketti. Bu ketiš heqqide hazir héçkim éniq, toğra höküm qılalmaydu. Axirqi hesabta uniñğa eñ uluğ, toğra höküm qilidiğan igisi bar. – Keldiñiz mu?

– Béliq, cénim béliq, men nomustin öley devatimen. Siz néme bolup kétivatisiz, cahan néme bolup ketti?

– Ekiliñ, pulni, he emdi yaxşı boldi. Bu pul ciqken. Déginim hésab, sizdin artuq almaymen. Sizniñ bunçilik puliñiz yoq, çoqum merd aginiñizdin qerz aldiñiz. Hazir pul örne béridiğan agine tapmaq tes, uni qedirleñ. Çürüñ, bugün kéçe pütün dünya bizniñ.

Qiz Şevketniñ qolidin söriğençe böriniñ közidek paldirlap turğan çirağlar arisidiki qehvexana işikidin kirip ketti.

3

Bir yil ötüp ketti. Üç yüz atmiş beş künde siz qandaq yaşığansiz? Bu künler içide yaşaşni axirlaşturğanlar bu dünya bilen xoşlaşti. Bu dunyaniñ barliq

yuqundilirini yuğuçilar yuyup tazilap yolğa saldi, emma rohidikini tazilaş bendiniñ qolidin kelmeydu.

Doxtur xana yéñidin sélindi. Hésabatxana tamliri eynek bilen yasilip içidikiler sırttikiler bilen bimalal sinçilip körüşeydiğan qilindi. Şevket çot uruqi bilen reqem, cedvellerniñ içide yaşadi. Uniñdin başqa uniñ aşu eqidiliri , étiqadi, parañliri yene uniñ bilen yaşap kelmekte, oltursa- qopsa sözleydu, qaqsaydu, nepret oquydu.

Béliqiz uni séginip keldi. U téximu hösnige tolup, güzellişip putün vucudidin nur yéğip ketkenidi. U hasabatxaniğa qarap kelmekte idi. Hesabatxana aldida bir topadem toplişıvalğan, bir dad- peryad etrapni zilzilige salmaqta, kişiler varañ- çürüñqilişmaqta idi. Béliqiz top arisini kördi. Sémont polğa qan yamriğanidi. Bir âdem tatarğan halda sozulup yatidu. Uniñ ikki putiniñ yotisiniñ töven terpi ikki tal kalta taxtaydek yapılaq bolup qalğanidi. Héliqi âdem toxtimay dadalaytti:

– Vaycan... Vaycan musulmanlar, men ölüp ketmey... Men ölüp ketmey. Çöçüridek beş balam yétim qalmisun. Maña rehim qiliñlar... Balilirimğa içiñlar ağrisun. Méniñ pulum bar. Men güliçi. Otuz miñ koy pulum bar. Maña işiniñlar... vaycan, men tirikla qalsam on hesse qayturay..

Qan toxtavsiz çiqmaqta idi.

– Uni ciddi qutquzsa bolmamdu?

– Beş yüz köy bolmisa, qobul qilimaydiken. Bu biçariniñ yançuqida yetmiş koy bar iken. Pul çiqiridiğan âdem yoq. Maşiniğa basturuvetken munapiq qéçip kétiptu. Sayda bolğandikin qutulay dégen oxşaydu bedbex. Başqa bir şopur alğaç keptu.

Bilqiz yene körüp turuşqa çidimidi. Hesabatxaniniñ eynek témi aldığa keldi. Saqalliq şopur varqirimaqta idi:

– Ey siler âdemmu néme? Yénimda ikki yüz kol bar iken. U hazirla ölidu.

Barni élip vaqtida qutquzsañlar on hesse déseñlarmu bérey, men bérey. Uni qutquzsañlar... Estağpurulla... U téxi yaşken, baliliri bar iken pulimu bar iken.

Âdemniñ yançuqida daim çiq pul bolamdu?

Şevket cogda béşini silkip teñ varqiridi:

– Seli undaq dep hazir élip qoyğan bilen, kéyin ige bolidiğan âdem çiqmaydu, men tölemdim andin. Bundaq iştin kürmiñni körüp, neççe qétim égirken dep élip qoyup, axir ige çiqmay pul méniñ gedinimge çüşken. İşqilip, bu işni becirelmeymen. Başliqtin testiq ekelsile, hazir alay.

– Obdan ukam, başliqni tépip testiq élip bolğuçe késel saqlamdu? Rehim–şepqet dégenni bilemla özliri.

– He, bilmeymen, qandaq? !

Şevket nahayiti qopal varqiridi. Şopur toplanğan xalayiqqa varqiridi:

– Musulmanlar, silerniñmu bala– çaqañlar bardu? Ma bir musulmanniñ cénini qutquzayli. Baş– közüñlarniñ sediqisi bolar, atiginiñlarni taşlañlar...

Hemmeylem aldirap yançuq kolaşti.

– Boldi, men bérey.

Bélqız çirayliq somkisidin bir bağlam pulni élip Şevketniñ aldığa taşlidi.

– Bir top er turup bir ayalçilik bolalmiduq, – dédi şopur vaysap.

Şevket deslepte diqqet qilmayla pulni aldi, kéyin ornidin turup ketti.

– Béliqız...

– Çapsan boluñ, késelniñ ehvalni çataq.

– U âdem sizniñ...

– Hee, meniñ dadam şu.

Resmiyet öteldi, késel qutquzuş karivitiğa caylaşturulğanda nepestin qaldi.

Uniñ qéni karidor boylap aqqanidi. Béligız âdemdin şunçivala köp qan çiqidiğanlıqıǵa heyran bolup qarap qaldi.

Şevket doxturxana aldigiçe Béliqizniñ keynidin egişip çiqti.

– Biz muñdaşsaq bolatti, nurgun geplirim bar idi.

– Millet heqqidimu?

– Del şundaq, köñlümdikini taptiñiz, – éçilip– yayrap ketti Şevket.

– Eslide muñdaşmaqçidim, boldi, muñdaşmayla qoyayli.

– Xizmet teqsimatiñiz qandaqraq boldi?

– Elvette yaxşı bolidu– de.

– Toy qilidiñiz mu?

– Yaq téxi. Yigitler ciq, lékin erkikini tapmaq tes bolup ketti, şuña téxi tallavatimen.

– Yene pul...

– Şundaq, pul âdemge daim éhtiyacliq nerse.

– Bu yaqqa néme iş bilen kelgentiñiz?

– Sizni séginip. Siz bilen muñdaşqili.

– Emise némişqa hazirla kétisiz?

– Bu sizge bekmu aydiñ. Mana hazirniñ özidila qangudek muñdaştuq. Men hazirla qaytip kétimen.

Beliqiz taksi tosüp çiqivaldi.

– Xayr, késip éytimenki, bu bizniñ tiriklikimizdiki axirqi körişişimiz bolup qalidu.

– Undaq dep ketmeñ. Men yéni pikir, qaraşlirimni sizge yézip evetimen.

Qaysi kesipte işlidiñiz?

– Ösümlük tetqiqat merkizide. Xat yazsıñız tegmeydu, şuña hacetsiz.

Maşına ğuyuldap kėtip qaldi. Birdemdila sanaqsız maşınilar ını iige sıñıp perq etkili bolmay qaldi. Şevket tamakisini levige yqin ekilip kusurlidi:

– Hu, ssıq alvasti calap, halıñni kr, – ddi dimiğini qqıp.

1991–yıl 7- İyul 20- kni, Qeşqer.

3.15.Dliğulluqtiki Syđ

Esselamu aleykum symlk toşqinim! Toşqan qançe qorqunçaq bolup, zini daldığa alsimu haman qarçığa, brktniñ cañgilidin qutulalmaydu. Yni bciniñizge mubarek! Alla uni batur hem salameťqılđay!

Sizni krdm, krmey. Qalarmikin dep, iki hesret iide klp yaşavatqinimda, Yolni aptaptek yorutup ttiñiz. Bekmu irayliq bolup ktipsiz. Alla yni canga ata qılđan nurdin sizgimu iltipat qıptu. Xudayim sizni pak nur stide meñđ culalatđay, dersxanida tırnaqlap ginip oltursam “xat!” ddi. Olturuşup kekten harđin kzlirimini heyran bolup, konvrt stidiki isimđa tikildi. rp– rp deñsep krdm.

–Tonumaydığan ademdin keptimu?Ynimdila biri piirlidi.

– Yaq, kona tonuştin kelgen yni xat.

– Xat yzişmamtiñlar?

– Her ikki...

Murekkep birxil tuyđuda xatni oqup, saqallirim sp ketken ñikimni siylap olturup qaldim.

–Bek xap bolup ktiptu... Ete– ğn xat yzip qoymisam...

Klp taşlıdim. Balilar heyran bolup, arqısiğa qaridi. Muellimmu tavuz uruqidек kzini tşktek tikip ders szleştin toxtap qaldi:

– Extem, nme bolduñ?

Ornumdin turup, qapiqimni turup soǵuqla cavab berdim:

– Kldm.

Balilar paraqlap klşp ketti. muellimmu klp saldi. Kyin men téximu qattıq klp kettim. Hemmimiz biraqla klşp kettuq. Muellimmu közidin yaş çiqqiçe klp ketti. dersitin kyin, u asta ynimǵa klip, semimiylik bilen béşimni siylap turup:

– Extem, sen yazǵuçi emesmu? – dep soridi.

– Men hazir yazǵuçi emes!

U yene qarap qaldi.

– Sen hazir çaqçaqçi

– Yaq, men hazir mest.

U téximu heyran boldi.

– İçmeyttiñǵu? !

– Profssor ependi, âdemni haraqla mest qılamdu?

– Nmide mest bolduñ?

– Syde!

– Yñi syǵu tapqan oxşimamsen?

– Kona, lkin syelmigen syǵu.

– Rast mest bolupsen. Lkin mestlikte syǵuǵe meñǵu ytelmeysen. Syşke rişiş çn, mesliktin yşil. Eqil– hoşuñ cayida bolsun!

U ketti.

– Yeniçu?

– Bar, – muellim toxtap, arqisiǵa toluq buruldi,

– Sen uniñǵa rasttinla aşıqmu?

– Siz mestmu?

– Yaq, sarañ boluptimen, peget bir deqıqe. U xicil bolğandek külüp béşini liñsitti.

– Emdi oñşaldiñizmu?

– Éhtimalğa yeqin.

– Emise cavab bériñ!

Muellim sarañ bolğan deqıqe içide doskiğa bir toşqan bilen bürküt sizdi.

– Yene barmu?

Muellim bir siziq bilenla bürkütniñ quyuqını tülkiniñ qoyruqığa özgertivetti.

– Cavabim tügidi.

Uniñ yumşaq desseşlirige tikilip qaldim. İşik tüvige barganda toxtap yene buruldi. Közlerimiz duquruşti.

– İmtihan alimen.

– Qomuşluqqa qaçimen.

Her kilimiz qaqaqalap külüşüp kettuq. Andin xatni éçip oqudum. Xiyalim sansiz toşqanlar arisida yétimsirep qaldi. Söygünümniñ leqimimu toşqan idi.

1991– yıl 5– ay.

3.16.Zémin Qara Âdemliriñge

Ey zémin, burnuñ sezmes bolup qaldimu? Sésiqçiliqtin köñlüñ aynidimu? Âdemliriñniñ gepliri şunçilik siliq çirayliq bolğan bilen ularniñ her bir nepisidin sésiq bus çiqıdu. Âdemliriñdin séniñ üstiniñge çüşüvatqan paskiniçiliqlar pütün çismiñni bolgıvetti. Âdemliriñ séniñ sab havayiñni sümürüvélip, qelbide bulginip ketken buslarni qoyivétivatıdu. Zémin, buni bildiñmu? Belki buniñğa eşenmeyvatqansen. Mana, âdemliriñ séniñ üstiniñge dessep, bedinidin quyulğan sésiq terlirini saña töküvatıdu. Mana, bu paskiniçiliqlar séniñ közüñni kör, burniñni

sezmes, quliqiñni gas, ağıziñni tilsiz, putiñni paleç âdemige oxşitip qoydi. Meyli, añla yaki añlima, men bar avazim bilen tovlap baqay: “Zémin Qara Âdemliriñge !”

Ey zémin, qarigin: Séniñ bunçilik halğa kélip qelişiñni âdemliriñniñ bi vapalıqıdın. Emes, ilacısızlıqıdın bolivatıdu, dep cavab bérimen. Bıquvul, ardangá çuşluq dermani yoq, derd astıda miciqi çiqqan âdemler ilacısız bulğaydu, hey zémin, derd ézivetkenler yıglaverip köziniñ yeşi qurudı. Béşiğa kün çüşse yiginiñ ornıga sazañdek midirlap, pile qurutidek söñeksiz bolup, bir– birini yalap, birbirini şorap, yaşaşni ögendı. Meynetçilik seniñ üstüñge mana şundilap temişqa başlıdı.

1

Zémin, men séni bulğavatqan âdemliriñniñ kiçikkine süritini sizip körmekçi. Sen âdemliriñniñ süritini körgin!

On gez uzunluqtiki aq yipek rextke acayıp bir süret keştilendi. Şu süretke zéminimizniñ eñ güzel cayliriniñ reñliri mayirliq bilen bérilgen. Yeşil yerliri xuddi postıdın yénidin yeşilip çiqqan yumran yapraqqa, yeñgil tevrinip turğan bulaq suliri xuddi güzel qızlarnıñ omaq külkisige oxşaş cilvilik idi. Ene şu bulaq béşidiki éçinişliq menzire goya hazırqi zaman ovçiliriniñ vehşiy yirtquçlarğa çeqiliştin qorqup, bıçare mehkum mömünlerni girgin qilğiniğa oxşaş pacie idi. Körüñlar ademler, vehşiylik aldıda közbildirlitip qarap turidiğan yaki sağıp çüşuvatqan qanğimu qaraşqa pétinalmaydığan qabil téniñlara bildirlap turğan aciz qelb körüñlar bilen körüñlar, hergiz qorqmañlar! Bu réallig emes bir süret, süret bolğandimu bir xiyali süret. Bir niçare çisi kiyik bulaq béşiğa ovçi teripidin qoyulğan çoñ bir tömür qapqangá çüşken bolup, putiridin sirğip çiqqen qanq bolaq süyini. Qızil rekge kirküzken. Tiniq bulaq süyi bıçare kiyikniñ bigünah géni bileni boyalğan kiyik ziminige törölüp heçnersiqe yaki héçbir âdemge dexli teruz qilmıganıdı. Biraq unik aşundaq yirtquç bolmay dünyaga törelgini üçünla yirtquçlar uni zéminge çüşken

artuq nerse qatanida bir terep qilivatdu. .Çişi kényik qapqanda tolğınip, yumran çöplerni çeylivetken, erkek kényik çoñqur derd bilen öz çüpiniñ köz yéşini yalimaqta. Uniñ qara siyahtek közliri alitağil túske kirgen asmanğa tikilgenidi. Uniñ bu qarışı goya beşiğa çüşken bu bextsizliktin allaga nale qilivatqandek körinidu. Yene bir qaraşta, öz béşiğa muşu künni salğan rehimsiz teqdirde ğazep bilen qaravatqandek, ünsiz şikayet qilivatqandek örilidu. Bu heqiqeten zor bextsizlik, çidiğusiz bextsizlik! Bu tupraqniñ âdemleri öz cüpti halak bolsa ekkinçi biri bilen çüp bolup xatircem yaşaviridu. Emma mavü kiyikçu, kiyik undaq qilalmaydu. Undaq qiliş uniñ tebiitige yat u emdi yaşaşni ayaqlaş turidu. Mana erkek kiyikniñ piğanliq nalisi añlangan dek bolidi. Qoyuq ormanlardin, yiraqta körünüp turğan aq çoraqqilardın, yeşilçilğidin, bulaq süyidin...

Kiyikniñ hesretlik nidasiniñ dolqunsiman eks sadasi yandı. Kiyik tipirlidi, özini bundaq paciede sizğan ressamğimu lenet oquğandek boldi. Cüptidin ayrilip tirik yaşaşni haram dep nale qilivatqandek boldi. Ressamniñ yüriki kiyikniñ yürikidiki ünsiz nalini çüşengendek, birdinla qapqanğa çüşüp tolğınip yatqan.Çişi kényikniñ yénidiki erkek kényikni yutuvetti. Çişi kényikniñ yénida birdinla bir qara köleñge peyda boldi. Ressamniñ qolliri bezqekte titriqinçe üzüksiz heriketlenmekte. Qara köleñge asta– asta aq reñge kirişke başlıdi. Emdi çiş kiyik goya bu yerge ovçı yétip kelgende hemrahi özini taşlap géçip ketkinige nepret bilen qarap yatqandek idi. Uniñ burun töşikliri ğayet çoñayğanidi, u rastinla nepretlengendek idi. Yaq, yaq birdinla aquş reñ üstide yene erkek kényik peyda boldi. Deslepte uniñ béşi peyda boldi, közi peyda boldi. Ene közi peyda boldi. Uniñ közi bayiği körünüşniñ ekişçe pütünley heyran qalariq dericide özgergen. Mana emdi uniñ közliri şadliq, xuşalliq buliqığa aylanganidi. U némige şunçe xuşallangandu, cüptiniqutquzişniñbirer amalini tapqanmidu? Yaq, bu mumkin emes, hiyliger

âdemlerniň qoygan qapqinidin kiyikniň amal qilip özlirini qutquzuşi mumkin emes, emise erkek kiyik baya gayip bolganda ovçiniň aldiga béríp közlidiridin taram taram yaş töküp turup, ünsiz halda uniňga yalvurganmidu? Yaq esla mumkin emes! Yavuz ovçi kiyikni körgen haman oqyaniň kiriçini boluşıçe tartip, keyikni atmay qaymaydu, kiyikmu ovçığa yélinmaydu. U, ovçiniň rehimsiz yırtguç ikenlikini bilidu.

Âdemlerniň özini körgende haman yevitidiganliqini bilidu, emes u hazir némançe xuşal, ah emdi körünlar, emdi uniň hemme yeri köründi eslide, kökrikige, biginiğa ovçiniň ikki tal ogi sanciligan, qizil qan çüptiniň qéni bilen qoşulup bulaq süyige quyulganidi. Orman arisidin rehimsiz ovçiniň yérim gevdisi körünüp turatti. Démek erkek kiyik öz hemrahi bilen mekgü birge bolidiganliqidin, âdemlerniň ötkür piçaqlirida tartquşlap soyulup, varaşip turgan qazanlirida tenliri birge qaynaydiganliqidin, çişlirida birge çaynilidiganliqidin, qarañgu qursaqliriğa titilip kirgendimu birge kiridiganliqidin, şu qaranguluq içide, şu âdemlerniň yürükiniň qandaqligini birge körüdigänliqidin xuşal bolganiken – ha! Ana keyik esliyyeñidin dünyaga köz açqan oğlaqliriğa ozuqni köprek bériş, bulaq süyüidin köp içip, köksidiki sütni köyeytiş üçün bulaq boyığa kelgenidi. Biçare oğlaglar mesüm közlerini ata–anasiniň yoliğa intizarliq bilen tikip, ana sütiğe teşna bolup turğanda, yavuz ovçi ularnımu tutar. Âdemler yaman, hiyliger. Ularnı keyik izidep bérıp tutidu - de ularnıq yumran tenlirini mu lezzet bilen çaynap yutidu. Démek, keyik oğlaqlirımu ata - anisi bilen çoñ bextsizlik içide bextlik uçrışidu...

Ressamniň qoli taldi. Közi taldi.

U qiçişip ketken taqir béşini bir silividi, aşu éçinişliq körünüşni şeküllendürgen biyaqlar taqir béşiğa yuqti, uniň tüksiz béşiğa yuqqan boyaq aşunıña oxşaş bir pacielik süretni ipadilep bérelmisimu lékin kicikkine bolisimu bir köñülsizlikniň béşiğa saye taşlıganliqiniň aldın béşaritidek körünetti.

Bu süret ecep menilik siziliptigu? Ressamniñ tayaqtek oruq, éqiz ayali uniñ işxanisiğa kirip hem xuşal hem heyranbolup, işhaniñ bir témini liq alğan rexttiki sürekte qarap qaldi. Ressam bir uluğ - kiçik tinip ayaliğa qarap qoydiyu, ünçiqmidi.

–Qaçandin biri bundaq süret sizişqa teyyarlıq körqentile?

– Tünügün keçtin béri, – ressam Camal harğın, boş avazda cavab berdi.

Camalniñ ayali téximu heyran bolup, tumşuqini uşlap, çoñqur közlerini yépivalğan qapqini süzdi.

– Viyey, poçiliqini, resmi icadiyetke kirişip birer eser icad qılmaqçı bolisimu birqañçe ay tayyarlıq qilattile, emeliyette sizğanliri uniçival emes idi. Eceba bir kéçidila bundaq ésil süret çıqandu, hazirğice sizğan herqandaq dañliq resimliri méniñçe bu resimniñ aldida yiyip éşelmeydu.

– Meyli, yip işilisun, éşelisun, yéza başliqğa yarisila bolğini. Bu resimni sizišta uniñmu bir kişilik hessisi bar, bolmisa bundaq çiqışı natayın, – dédi ressam ayali aptuvada quyup bérivatqan issiq suda qolini yuyuvétip.

– Başlanguçni tüzük oqumığan başliqniñ bu resimge hesse qoşalıgudek qañçilik biñsi bar idi? U kişilerge varqıraşni, buyruq çüşürüşni, dihqanlarni şülüp yéyişni bilidu, – dédi. Camalniñ ayali avazini boluşğa qoyivétip. Camal çöçüp béşini kötürüp etrapığa qarap qoyup:

– Boşraq gep qil, kündüzi gep gilsañ etrapıñğa baq, kéçisi gep gilsañ qulaqni qulaqqa yaq. Çiñraq qep qilsañ etisi yéza başliqinin ağızidim ot bolup çiqip, yüziñge dağ salidu, – dédi ayalğa çeçilip. Ayali ériñniñ çus micezini bilge çike asta gutuldidi:

– Öz öyidimu ünlükret gep gilişqa pétinalmaydu kişi. Yéza başliqi bu resimge néme hesse qoştı?

–U: “Oğlumniñ yéñi tutqan öyiçe asidiğan gep, muşu on gezrextke qamlaşturup bir resim sizip ber” dédi. Néme sizip bérimen, désem, birdam béşini

qaşlap: “kiyikniñ resimini siz” dedi. Oylap olturup uşumtutla héliqi meşhur Uyğur xalq çöçikidiki kiyik paçinisi ésisge kélip qaldi. Şuniñ bilen bu resim sizilip qaldi.

– Bu resimni bermeyli, –dedi Camalniñ ayali Patime. Camal ayaliğa ayilip qilrab qoydi.

– Nemişqa bermeysiz?

– Bu siliniñ icadiyetliri içidiki eñ yaxşisi, uni bergen teqdirdimu bizniñ öyde yep kikirip çiqip ketken neççe qoyniñ göşiçilik etivari bolmaydu, uçığa çigğan yüzisiz çoqur u.

– Boldi Patime, muşu künde ağziñ éçilip ketse toxtatgili bolmaydığan bolup qaldiñ, qandaq qilimiz? Bundaq it xuyluq âdemlerni uzaq müddetkiçe yunda bilen baqmıgiçe işni hel gilgili bolmaydu. Meyli bunimu alsun, yene néme yése yésun, bu qétim yéziğa bérilgen kadir qobul qiliş ştatiniñ birini maña testiqlap bersila bolğini. Aşu nepsi toymas çuqurniñ qorsigi toyup, buruti midirlap ketsila başqisi bu yerlik hağaniniñ aldida ğiñ qilalmaydu, dédi. Camal, çoñqur ulağ– kiçik tinip. Patime içi sérilğan halda resimge tikildi.

2

Camalniñ şaptul qéqidek qorulup qalğan çirayığa xuşallıq yamişip yüzidiki qoruqlar téximu qorulup, ömüçük toriğa oxşap qaldi. Şundaq gilip u bir yil tirişçanlıq körsitip qoy soyup şorpa teyyarlaş, uçriğan emeldarlarga közini biçariliq bilen möldürlitip yéliniş, sansız qétim balivaqisini resimge tartip qoyuş, ularni çoñaytip çirayliq neqişlik ramkılarga élip öylirige apirip aliy ehtiram bilen qaraş, ağziğa kelgenliki çirayliq sözler bilen ağzi quruğiče mehdiye oğuş netiçiside axiri özi közligen meqsetke yéginlap qaldi. Testiq silinisle kadirliq ştatidin birni élip, neççe vaqittin béri metbuat, körgezmilerde déhqan ressam Camal dep atilip kelgen qalpaqtin qutulidu. Emdi gézitiler uni dehğan ressam démeydu. Bu isimdin o şunçilik

bizarbolğanidi. Biraq néme ilac, uniñ özimu namrat bir yalañ tōş ressam emesmu. Bu işini gilip turmisa çönteke kirip türidiğan pul toxtaydu– de. Emdi u döletniñ tömür kiyimlik kadri bolmaqçı. Uniñ hemme yeri – aǵzi, qulıq burnı... Hemme yeri kadir, ölükimu kadir bolidiğan gep. Saq qiriq beş yaşta aranla bir yéza kadiri bolmaqçı. Vay, buniñ üçün u qançılık tirişip – tirmaştı? Yéza başlıqı nahiye hakimi, muavin şuci kadirler işxanisi, iş bécirgüçisi, başlıqı, başlıqniñ katipi hetta. Aşu munasivetlik organlarnıñ dervaziünidin tartip aldıǵa bérıp otuz tazim qılış zoriǵa hiciyiş, biçarilerçe yéniliş, resimge çüşidiğan– çüşmeydiğanlıqini, öyide sirlaydiğan nersisiniñ bar– yoqulıqini soraş... Uh bu aqnançı aǵinilerniñ bundaq bikar neptin qaçidigini nede! Birini resimge tartsa balisi, balisidin aşsa çoñ anisi, uniñdin ötüp qoşnisi, qoşnisiniñ nevrısı, tartmaq, yene biriniñ ebcıqı çiqip ketken ğiç–ğiç işkapidin tartip keşini qoyidiğan orunduqıǵıçe sirlimaq... Vay, bularnı sanısa belkim yüz neççe qetimdın eşiş kéter. Bu ceryanda, yémey– içmey, çöçüridek töt balisi bilen aylıǵa teselli bérıp, çişini çişǵa çişlep işlidi. Yapır! Bu égizlar şunçılık tolmaydiğan, çoñqur hem keñrikenki, xuddi Sulayman Padişahniñ divilerni bend qilidiğan küpriliǵe oxşaş tegsiz idi. Bundaǵ çoñ hañlarnı Camaldek boyı bir métir atmiş santimétir kélidiğan avaq âdemniñ qan– teri qandaqmu toldurup bolalisun biraq, Camal ümidsizlenmidi, ekseçe gézit jurnallar evetken azǵına qalem heqqini toplap, méhmangá yéterlik nersilerni teyyarlap, başqılarnıñ aldıǵa borganda qorunup, ularniñ qar - muz yeǵıp turǵan çirayǵan saqıçidin qorqan oǵridek qarep yürüp, aran teklip qilip, miñbir teklip– tekelluplar bilen yengüzgende aǵzıda çiraylıq mehdiye oquvatǵan bolsimu, qalbide: “ye, yégin, içe, néme yéseñ yep, néme içseñ içip eşiمني bir hal qilivatsiñla meylidi, qenimni içivatsen, balanı yéséñmu yégin, lékin bir hal qilivetséñ bolatti” deytti. Kim başqılarnıñ öyide méhman bolmaydu, kim risimge çüşmidu, kim derizni sirlatmaydu. Bu elvette normalni ehval de. Camal uh déǵuçilik dermani qalmıǵanda

öz meqsitini emege aşuray dédi. Aşu çandila, u öz vaqtida néme üçün yaxşı oqup mektepni salamet bütküzmigenlikige yene qattiq azablandi. Eyni çağda kadirliqiniñ qadrigе yétip, kadir bolmaqniñ muşunçilik qiyin ikenlikni bilginide git qisip oquğan bolatti. Emdi puşayman qilganniñ néme paydisi. Bu eşler mu ötüp kéter. Kadirliqmu közge körünüpla qaldi. U kadir bolivaganidin kéyin bir az démni élvalmaqçı. Bir mezgil tinvalmaqçı qollar taldi, putlar qapardi, tola sözlep égiziniñ bir qat térisi qalmidi. Tola kütüp köziniñ nuri acizlidi. Yürek zarrıqip leş boldi. U xuşal holda coñ bir uh tarttı. Uniñ yenida yatğan ayalimu oyğaçken–de. U éri terepke örüldi.

– Muradlıri hasil boluşqa peqet bir künla qaldi, dédi Patime tene arılaş.

Belkim etigendin béri umuérige oxşaş nurgun xiyallarni sürgendu, ériñiñ kadir boluş yolida keşiniñ soñi, çüşüp qalgudek palaqışip yuqiri– töven qatirığanlıqini oyliǵandu. Uçisida kiyimi qalmıǵuçe méhman kütken musapisini esligendu.

– Mañǵan yollirimi, qilgan ecriمني oylap uh tartivatimen. Muşu kiçikkine bir cayda başliqniñ şunçe toliliqni iylap uh tartivatmen, meniñdek bir adettiki âdemni kadirliqqa qobul giliş şunçivala köp başliqniñ qolinidin ötidıǵanlıqini oylap uh tartivatmen. Néme dégen murekkep. Qançe oylişimu tégiye yetkili bolmaydu. Xuddi alvastiniñ çéçidek çigiş işlar. Méniñ işimǵu asasen hel bolay dep qaldi, emma aşularniñ alidiǵa qatraş ceryanida maña ohşaş nurgun biçariler bilen doquruşup qaldım. Meniñ qolumdin héligidek uşşaq işlardin tartip medhiya xuşame tekçe hemmisi kélidiken. Tola qatraş harmu kelmeydiken. Biraq hemme âdem maña oxşamdu? Aşularniñ içide maña oxşaş yéliniş– hiciyiş, medhiye maxtaşqa tili barmaydıǵanlarmu bar. Aşu biçarilerniñ halıǵa éçinimen. Mesilen: Başgilarniñ tolisi maxtançaǵ kélidiken. Men ularniñ bu acizliqini bayqıvaldim– de, ularning qamlaşmıǵan işlirini karamet dana iş boptu, dep harmay maxtidim, yaraşmıǵan kiyimlirini acayip yarişipitu, dédim. Set döñ pişane balilirini ecebmu umaq

balilarken pişanisi oçuqken, dédim. Ular hakavur, ğadiyip tursimu eceb kemter, keñ qorsağ, dünyada tépilğu sizbelen âdemkenla, dédim bu maxtaş, medhiyilirimge gerçe ular perva qilmayvatqandek, añlimayvatqandek, bundaq maxtaşni yaqturmayvatqan qilsimu, Çin köñlidin taza yaqturudıǵanlıqni bilip turdum. Şuña işim hal bolay dep qaldi. Başqa biçarilerniñ ularğa qilğan soǵatliri méniñkidin neççe hesise köp birağ ular mendek medhiyiçilerdin emes, doryalmaydu, şuña hal bolmidi. Mana bular méniñ aliy mektepte pıxologiyini obdan oqup...

– Vay alla, boldi qilisliçu éǵızliri bir éçilsa toxtatqılı bolmaydu. Patime Camalniñ sözini bölivetti. Camal pixilidap külüp, qolini ün tinsiz Patimege sözdi.

Baya Camalniñ söz axirisida: “ Mana bular méniñ aliy mektepte pıxologiyeni obdan ogup...” Dégen sözini añlap qalduq. Eceblinivatam siler? “eceba” u ali mektepte oquptu- yu, yene nemişqa kadir emes, hazirğıçe aliy mektepte oquǵanlardin kadir bolmiǵını bar mu?” Bu ğaliteliktin elvette eceplenmey qalmaysiler. Bu Camal qandağ ğalite nerse, yürüñler, sévette su tox timiğandek, tola gep qilidiğan âdemniñ içide gep yatmaydu. U bezi emeldarlarniñ maxtançaqlıq acizliqidin paydilinip töz işini hal qilişniñ kavikini tapqan bolsa, bizmu uniñ tola gep qilidiğan acizliqidin paydilinip, uniñ bu ğalite söziniñ sirini bilivalayli.

Camal yérım kéçide çala mest halda yatiqıǵa qaytip kirip özini karivitıǵa taşlapla xoruldap uyquǵa ketti. Közi uyquǵa iliniş bilenla acayip çüşler başlandı...

“Yumşaq, sap sériq çaçlıq bir baş, issiq, yumşaq bir ten uniñ köksige sürkelmekte. Uniñdin şunçilik xuş buraqlar taralmaqtiki, bu purağ Camalniñ uyquluq sezgülrini uygatti. Deslepte u aşu evrişim, yumşaq tendin başqini bilelmidi, kéyin qolini yumşaq bir qol çin siqti. Bu kimniñ qoli bolǵıydi? Tonusla bir qolǵu? Şunçe nazuk, inçike barmaqlar... Vah toruşla bir çüp otluq kök köz, lalidek qizil lev. Axiri kördi. U körüşke ülgürmeyle aşu issiq levler uniñ tikilip qarap qalğan közlırige növet

bilen bésildi. Camal derhal varqirap uni silkivetti. Lékin avazi boğulup züvani çigmidi, uni ittirvétey désmu qulini midirlitalmidi.

– Söyümlük Baqiyov...

Altun çaçliq yaş rus ayal, tonuş avaz, tonuş çiray, tonuş külümsireş, tönüş kök köz. Lékin Camal gep qılay dese avaza çıqmaydu. Tenliri bent qilivétilgendek midirlimaydu.

– Kate... Camal qorqqinidin lağildap titrep vargirivetti. Emma avazi peqet çiqmidi, hetta özimu añliyalmidi.

– Némişqa bunçivala hoduqisiz, söyümlük Baqiyov, men Vasiliva Katinişka emes mu?

Bu yerde yat âdem yoq, siler bu işlarni bekmu xaterlik, yaman iş dep qaraydikensiler, emeliyettimu héçqendaq alaqqade bolgudek iş emesqu? Siz qorqmañ, siz üçün éhtiyat qilip bu işni héçkim bilméydiğan qildim. Yéniñizğa kirginimni héç kim körgini yoq, siz tolimu söyümlük, yaramliq yiqıtsız...

Katinişka Camalniñ boynığa qire saldı. Camal oniñ qolini aciritivetmekçi bolividi, qolini kötürelmedi, Kateniñ kök közliri unınga çoñqur méhri bilen tikilgenidi. Daim muñlinip turidiğan közliri hazir acayip nur déniziğa aylanganidi...”

Camal boğulup, varqirap oyqinip ketti. Uniñ pütün ezayi çiliq– çiliq su bolup ketkenidi. Uniñ savaqdaşlıridin bir neççisi oyginip béşini köterdi. Çıraq yaqti. “qara bastimu?” Camal cavab bermidi. Uniñ yürüki dehşet bilen soqmaqta idi.

U seherde ornidin turup bir binaniñ yéniğa bardı de, dérizidin maridi. Bir rus er çala sizilğan bir sürekte tikilginiçe bir qolida may gelem, bir qolida boyaq qaçisi tutup qétip turatti. Bu baya Camal çüşide körgen katinişkaniñ éri Vasli İvanop idi. U Camal béyciñ güzel seniet inistitutığa kelgen bir yıldın béri uniñ resim oqutquçisi idi. Vasili İvanop nahayiti aqköñül, pütün iştiyaqini resim kespiqe béğişliğan âdem idi.

Uniñ eđir bésiq turqıidin heqiqiy senetkarlarğa xas salapet çıqip turatti. Yéşi allıktin éşip, peqet gedinidila kiçikkine aq çéçi qalğan pészqadem ressam çungeniñ ixtisasliq xadimlerini terbiyileşke yardım bériş uçun özi iltimas qilip moskvadin béyçiñğa kelgenidi. Yene bir tereptin, bu uniñ çuñigodiki kişini meptun qilidiğan güzel tebi iy menzirilerni gedimiy xatire caylarni öz közi bilen körüşke bolğan teşnaliqidinmu bolğanidi. U cuñguğa kélip bu teşnaliqğa qandi. Béyçiñniñ seher vaqtidiki nurgá tolğan menzirisini on üç padişah qebrisini yixuyen, beydeyxi, şyañşen, seddiçin qatarliq caylirini, qüyliniñ rivayetler dikidek güzel menzirilik tağ – deryalirin, teyšsen téğiniñ asman pelek tik çoqqilirini körüp xuşallıqıdin özini bésivallamay qaldı. Özini yaşliğığa yénip qalğandek hés qıldı, cuñguğa kelginidin tolimu iptixarlandı. Şuñlaşqimu u oquğuçılarğa bekmu estayidil ders ötti. Bolupmu Camalğa tolimu amraq idi. ÇünküCamalniñ qisqigina bir yıl içide rus tilini xéli obdan öginip, meqsitini bildüreleydiğa bolğanliqi İvonovi tolimu xoşal qılqanidi. İvanop boş vaqıtilarida Camal bilen muñdişip iç puşiqini çiqiratti. Daim déğüdek teñritéği, boğda köli, tarım vadisi toğrisida hayacanlinip sözleytti. Şanlıq Uyğur medeniyiti toğrisida, Qeşqer, xoten Turpan, ili toğrisida; gedimki zamanlarda ötken Uyğur alimliri, şair-yazğuçiliri ressamıleri toğrisida; sözligende özini zadila toxtitivalalmaytti. Tova, bir rus şınçañiniñ hemmıla yézini, hetta neççe miñ yilliq tarixini bilidikenu, Camal öziniñ ziminini uniñçilik bilmeydu hetta hazır şınçañ qaysi terepte dése şunimu éytip bérelmesliki mumkin. İvanop Camalni daim öyige tamaqqa teklip qilatti. Lékin Camal ret qilatti. Bir küni İvanop Camalni unimiğiniğa qoymaq öyige başlap keldi. Ayali Katinişka ularni qarşı aldı. U Camalni Katinişkiga: “bu teñritéği boyidin kelgen teñri balisi, karamet egiliq, zérek, tutuvéliş qabiliyiti yuqiri, tirişçan oquğuçı” dep tonuşturdi. Katinişka ériñniñ Camalni maxtaşlıriğa ança yerva qilmayvatqan dek qilisimu, lékin uniñ bir xil yoşurun hesret saye taslap turidiğan

çoñqur köküş közliri Camalğa pat- pat tikiletti. Uniñ sözuq apaqçirayi, uzun qoñur kirpikliri bu çokanniñ gözelikli ni namayen qilip turatti.

– Kate, baqiyov rus tilini öginişke nahayiti çoñqur iştiyaq baqlığan yigitken, bu qedirleşke tegişlik iş, u boş vaqitlirida sizniñ yéniñizğa kiridu siz uniñ rus tili öqinişige yardemlişñ. Vuy, Baqiyov, siz tamaq yimeysizgu... He bildim, siz musulman balisi– de, emise, méve soyup yeñ, kempüt yeñ. Kate bir Baqiyovnin musulman balisi ikenlikge hürmet qilayli, qara sen uniñ bilen tamaq yéqende avu quçıqıñdiki maçkañnü néri kil, Katinişka şuan quçıqıdiki çupurluq sériq maçkisini yataq öyiqe ekirivetti. Emdi uniñ çirayida tepesum peyda boldı. U közlirini tosivalğan sériq çaqlirini koli bilen arqığa qayrivetip, istakanlarğa haraq qoydı.

– Baqiyov, siz bilen tonuştqinim üçün intayin vuşalmen, dédi. U istikanni qoliğa élip,–buniñdin kéyin boş vaqtiñizda daim kéliñ, men sizniñ til öginişiniñizge yardem qilalisam özümnü intayin bextlik hés qilimen, –Katinişka urnidin türdi. İvanovmu ornidin turdi. Ularniñ istakanliri bir–birige uruldi. Camal urnidin turmidi.

– He bundaq tartınçaqlıq Uygurlardiki bir xil qedirleşke tégişlik adet, bu qıpayet kişilerde hésdaşlıq qozğaydu. Biraq, Baqiyov xiçil bolmañ, br sizniñ örp-adetliriñiz hürmet qiliş üçüntirişcanlıq körsitimiz. Sizmu elvette çüşinişiniñiz kérek, dedi İvanop semimi bir xil ahañda.

– Hürmetlik muellim, xanım, maña köyünginiñlar üçün köp rehmet, birazq men haraq içip baqmığan.

– Bu, diniñizğa bolğan sadıqalıqıñiz gu deymen. Biraq tarixteki meşhur musulmalardin haraq içkenlirimu köp. Men sizge ustaz süpitim bilen levzi qildim. Uniñ üstige, Kate sizni atayin qedem kötürüşke tekliq qildi. Uygurlarda “dostiñniñ köñlini köksüñge bas” dégen söz bar, qéni, kötüreyli.

Camal hayatida tunçi qétim haraq romkisini qoliğa aldı. Emdi unińğa usta ziniń sözini ret qiliş imkaniyiti qalmıǵandı.

Tamaqtin kéyin ular uzun parańlaştı. Katinişka éçilipla ketti. U Camalğa rus tilini çoqum kamaletke yetküzüp ógitişke ve de berdi. Camal tolimu xuşal boldı. U muelliminiń öyidin çiqivetip: “Vasili İvanop yéşi elliktin aşqan âdemken, ayali kate bolsa emdila ottuzğa uluşıptu. Perq néme dégen çoń, qizdekla turidu” dep uylidi.

Vasili İvanov bilen Kate işiki aldidiki güllükte Camalniń arqisidin qarap qéliştı.

4

U mektepniń keñri seynasiǵa çıqtı. Tar sémant yolniń ikki terpide arça qariǵaylar bük saye taşlap turatti. Seher quyaşniń qizquç nuri yopurmaqlardiki şebnem tamçisi üstide pargiraytti. Etraptin tomuzginiń çirildaşliri añlinatti. Uquǵuçılar ettigenlik tamaq yéyiş üçün aldişişip aşvana terepke yügürüşmekte idi. Camal göya ógriliq qilǵan ademdek hoduqatti. Kéçide körgen çüşi uni sarasimige sélivetti. Yaş âdem qizlar bilen birge bolup çüş köridu. Emma muellimniń ayali bilen bolup çüş körse- he...Bu kéçe körgen şunçe iniq eside turuptu. U tol çağlarda çüş köretti- yu, esliyelmeytti, untup qalatti, körgen çüşimu şunçe quńqa idi. Emma bugün kéçe körgen bu çüşi goya rastekla, uńida bolǵandek tuyulatti. Kateniń her bir herikiti her bir sözi, her bir tiniqi uniń éside nahayiti éniq saqlanǵanıdi. Çüşimu, şundaq bolidiken. Yaki Camal Kateni oylap yétip şundaq çüş kördi mu? Uni némişqa oylaydu? Qandaq pétinidu? Téhi ustaziniń ayali bilen he!..

U bugün keçkiçe derkse qatnaşmıdi. U béyçiń köçilirida laǵaylap yürüp axiri bir botulka haraq, bir az pişurulǵan kala göşi, andin uşşaq yémekliklerdin bir az aldi- de, yéxéyven bogçisiǵa kirip bir süniy taǵ baǵridiki çöylükte olturup, özi yaǵuz içkeç viyalǵa çömdi. Uniń béşi éǵirlişip, loquldap aǵirimaqta idi. U bir qançe kün ilqiriki

işlarni eslidi. Bir küni keçlik tamaqtin kéyin Camal Vasili İvanopniñ öyige külümsirep salam bérip kirip keldi. İvanop bilen Kate tamaq cozisida axirqi tamaqlirni yéyişip, némdü bir nerse üstide sözlişip olturatti. Ular xuşal halda ornidin turuşup Camalni intayin qizğın qarşı aldı. Hemmidin Kateniñ çirayı bölekçila éçilip ketkenidi. U Camalniñ qolidin yétilep ekélip tamaq üstili yénima olturguzdi ve romkilarğa vina toldurdi. O közlerini xurmalaşturup:

– Hazir Vasili bilen sizniñ gépigizni qilişip olturattıq. Uniñğa sizniñ rusçe öginiş ünümiñizniñ yükiri boluvatqanliqini sözlep béridim, u intayin xuşal boldı, dédi.

– Hem, men işinimen, soqum yaxşı bolidiganliqıǵa işinimen. Men sizni çoqum kélidu dep kütüp olturğanıdim. Ahiri keldiñiz. Géni, kötüreyli! Üç romka bir– birige yénik carañlap uruldi. Romkiniñ carañlıǵan avazi şu tapta bu üç yürekte üç xil eks sada peyda qilğanıdi. İkki romkidin vinu içilgendin kéyin Vasili İvanov ornidin turdi.

– Men işxanamǵa çiqimen, siler öz işiñlarni davamlaşturuñlar. Xayr Kate xayr Baqiyov. Vasili İvanov aditi boyıçe Kateniñ meñzige söyüp qoyup, xoşlişip ciqip ketti. Bundaq caǵlarda Kate éridin iç- içidin bizar ikenlikini qançilik yoşuruşqa urunsimu lékin uniñ muñ ciqip turğın güzel kök közi bilindürüp goyatti. Kate xuma közlerini oynitip Camalǵa ders bérişke kirişti. U şunçilik hésisiyatçan, şunçilik qizğın, şax idi. Ögetken sözliri tolimu külkilik idi, bundaq köñüllük öginiş, bir tereptin, Camalniñ egir derslerniñ bésimidin talğın méñisige harduq berse; yene bir tereptin, bu yerde ögengenliri özimu sezmiǵen halda kallisiǵa ornişipla galatti. Bundaq öqinişniñ vaqti uzağanséri Kate bilen Camal otturusidiki sözler köpeydi. Sipaye söz qiziqçılıqqa, qizqınlıq çaqçaqqa aylinip, ular özlirimu sezmiǵen halda bir– birige bolğın semimiy dostluq héssiyati barganséri çoñqurlaştı. Camal Kateniñ her bir

sözünü qattıq bérilip añlaytı. Eqişıp teñ tekrarlaytı. Kate bezi çağlarda til öginiş hésabiğa güzel Moskva koçiliri, u yerde ötküzgen künliri, qız dostliri, mektep hayati, ata– anisi toğrisida acayip séginiş içide sözlep bérerti. Camalmu uniñ sözlirini bérilip añlaytı. Bir küni Kate söz arisida Camaldin öz yürti toğrisida sözlep bérışni telep gildi. Umu Kateniñ sorişini intizar bolup kütken, emma özliridin sözlirigenidi. U öz yortiniñ teklimakan girvikige yégin yerde ikinirkini, u yurtni Uygurlar “dolan” dep ataydığanlıqini, yerliriniñ munbet, âdemliriniñ nahayiti aq köñül, mert méhmandost, seniet xumar ikenlikini, künde meşrap oynimisa uyqusi kelmeydığanlıqini. Qanlıqini, medeniyitiniñ Uygurlar arisidimu özige xas tutğan orniniñ barlıqini iptixarlıq bilen sözlep berdi. U sözdin toxtğanda yérim kéçe bolup qalğanidi. Camaltamğa ésiğliq altun sumurğ markiliq saetke qarap çöçüp ornidin türüp ketti ve kitap- matériyallerini yiqişturup kate bilen xoşlışıp çiqip ketti. Kate hesret bilen bir uh tartıp, boynini qisqan halda Camalniñ arqisidin qarap qaldi. İxtiyarsız közliridin yaş, sizğip çüşti.

5

Camal kitab- xatirilirni qoltuqlap aditi boyıçe Vasili İvanovniñ öyige kirip keldi. İşik tüvide İvanov bilen doquruşup qaldi. İvanovresimsiziş üçün mañğaniđişxaniğa mañanidi, uniñ keypi taza cayida emesidi. Şuña u Camalğa zoriğa külümsirep boş liñşitip qoyup çiqip ketti. Kate bolsa hargin bir xil keypiyatda ézilip olturatti. U Camalni körüş bilenla bölekçe canlinip, uni qizğın qarşı aldı. Camal sal temtirep:

– Kate xanim, bugün keypiñiz ança yaxşı emestek turidu, ete kéleymu ya? – dédi. Yaq, Baqiyov. Âdem dégen canlıq nerse, keypiyatniñ özgirip turuşı insandiki tebiy xususiyet, ketmeñ. Şundaq qilip öqiniş başlandı. Lékin birdemdin kéyinla Kate:

– Baqiyov, baya siz keypimniñ yaxşı emeslikini éytgenidiñiz, bugün men siz bilen bir az içişkeç parañlişni xalep qaldim. Bizniñ parañlişimizmu siz üçün beribir öginiş. Méniñ ümidimni ret qılmasliqıñizni soraymen. Bugün maña öziñiz yaxşı körgen hékayilardin sözlep bérişniñizni ümid qilimen. Camal bu tuyuqsuz soaldin sel temtirep turup qalgandin kéyin:

– Maqul, çin tömür baturni eytip bérey, – dédi. Kate, razimenlik bilen külümsirep béşini liñşitti. Camal pütün zoqi bilen qissini éytip berdi.

Kate Camalğa birdem ünsiz tikilip qaraq turğandin kéyin:

– Buğu heqiqeten tesirlik qehrimanlıq dastaniken, buni erkinlikke teşna bolğan emma uni qoliğa élişni bilmeydiğan qullar arisiğa bérıp ogup bersiñiz melum ünümini körüşiñiz mumkin, biraq men sizdin heqiqiy muhebbet dastanini telep qilivatimen bildiñiz mu? –dédi.

Kate bir uluğ– kiçik tinivétip Camalğa tikildi. Yene bir romka kötürvetti. Uniñ közliri bargançe muñlinip kétivatatti. Camalmu romkini qoliğa aldi. Ular ünsiz halda bir– birige tikilip turup arga– argidin ikki romkidin içivetti.

– Maqul Kate, men sizge padiçi bilen melike heqiqidiki qissini eytip bérey. Camal bir az teñşilip, rohiyi kötürölüp qalğanidi. U, qisiniñ bezi sözlirini rusçe éytalmıganda, Uyğurçini arilaştırurup, hayaçanlinip sözlep ketti. Kate bu yuvaş– yumşaq cimğur tartınçaq yigitiniñ bunçilik héssiyetliq ikenlikini oylapmu baqmıganidi. İxtiyarsız közliridin neççe qetim yaş tökülginini sezmeq qaldi. Bu köz yéşi elvette, aşıqlar aşıqlarniñ qissisini añlıganda çiqidiğan köz yéşi idi. Qisse axirlaştı. Kate ixtiyar:

– Baqiyov, sizniñ muhebbet bağlığan giziñiz barmu? – dep sorap qaldi. Vah körüñ mavu qamlaştırurup soralğan soalni. Haraq séginişni bir hesse küçeytse muhebbet hicraniniñ lezzetlik asabni tartip közgenler, éytiñlar! Camal çéke çéçi tekxi

qırqılğan, qara közlük, çiraylıq Patimeni eslidi, Uniñ mesüm, almidek çirayi, ümçiyip turğan cinestidek lévi, yopurmaqtin girildap, serilip çüşken şebnem tomçisidek yaş töküp turğan simasi Camalniñ köz aldığa keldi. “men sizni saqlaymen, amanetni çin saqlaymen, yaq, yaq obdan Camal, siz ketmeñ oquğan âdemler vicdansız bolidiken, bilimi qançe köp bolsa. Şunça vicdansız bolup kétidiken, siz oquşqa barmisiñizmu bolatti. Muşu oquğiniñiz mu yéter. Hazir oqumiğan vaqtıñızdikige peqet oxşımay qélivatisiz, u çağda bek yaxşidiñiz”, “xatırçem boluñ Patimem, oquğan âdemlerniñ köpliri yaxşı, vicdanlıq bolidu, méniñ yürikimge peqet sizla neqişlengen. U peget özgermeydu. Méni çoqum saqlak” CamalKateniñ soaliğa qandaq cavab berqenlikini özimu añqıralmay, Katege birdem tikilip qarap qaldi. Katemu uniña sunçilik tikilip qaridiki, bir çüp qara köz bilen bir çüp kök közniñ nurliri bir– biriniñ qelbiniñ nazuki yerlirige şunğıuşqandek idi. Kate ağzını ömellidi:

– Méniñmu söygen yigitim, aşigim bar idi,- uniñ közi yaşlandı,- réallıq aşiqimdin ayrip taşlıdı. Yıllardin béri qelbim aşiqimniñ yenida! Bulğa aş, nanga, kiyimge, şöhetke éhtiyaclıq maddiy ténim bu yerde idi, yéqindin béri rohqa aylinip ketken muhebbitim ténimge qaytip kelgendeki boldi. Yürikimni tutup baqsam, muhebbitim qeytip keptu.

– Şundaq mu? -dédi Camal Katege heyranlıq bilen tikilip. U Kateniñ söz heriketliridin heyasızlıqniñ bezi alametlirini sézip qalğanıdı. Uniñ qarşıçe muellimge ustazğa xiyanet qılış- exlaqsızlıqniñ eñ yuqiri pelli bolup, bu ademigerçilikke mutlaq sigmaydığan iş idi.

6

Künler ötmekte. Camalniñ Vasili İvanovniñ öyige rus tili öqinişke barmiginiğa bir heptidin aştı. Buniña Camalniñ héliqi kéçide körgen çüşı sebev oldi. Aşu çüş uniñ müelliminiñ öyiqe barıdığan yolını tosıp yolını tasap qoyğanıdı. Camal

bu bir heptini uyqusizliq, mecnunluq içide ötküzdi. Derskimu çala-bulila qatnişip yürdi. Vasiliİvanovni körgende uniñ bedinini guzzide soġuq ter bésip kététti. İvanov bir küni Katedin Camalniñ dili rencigüdek birer işniñ bolġan- bolmiqanliqini sorividi, Kate qilçe temtimestinla bundaq boluşniñ mumkin emeslikini éynti. Vasiliİvanov Katege bir haza tikilip qarap turgandin kéyin, ün–tinsiz keçlik tamaqqa olturdi. Ular zuvan sürmestin tamaq yéyişti. Vasili İvanov yer tegidin Katege nezer saldi. Kateköñli tartmiġan xuş yaqmıġan halda tamaqqa ançe–munçe éġiz téġip qoyupla olturdi. Vasili İvanov ressamlarġa has sezġürlük bilen bu yaş ayalniñ özidin qonçilik nepretlinidıġanliqini obdan çüşinetti. U elvette öz éridin nepretlinişka heqliq. Kate hazir peqet muhabbetke muhtac, muhebbetin başqa héçqandaq nersige muhtac emes. Ésil yémeklikler, mexsus maşına, azade, öy, kiygili növet tegmigen kiyimler... Lékin érl uniñ telep qilġan muhebbetini bérelmeydu. Uniñ teşna yürükini qanduridıġan muhebbet bu erde yoq. Buniñ üçün her ikki yürek ortaġ hesretke tolġan. Biri teşnaliq azabide, tolġansa, biri vicdan azabida hesret çékidu.

– Kate, men çüşinimen, -dedi. Vasili İvanov bir romka kötürüvétip, -sen nurgun qurbanlarni berdiñ, biraq men séni bextlik qilalmidim... U Kateniñ meñzige söyüp qoyup işxanisıġa çıqip ketti. Kate qolyaġliqini élip meñzini süretivetti. Bedeni cuġulatitıġan bir xil soġuq éqim uniñ meñzi arqiliq pütün tomurliriġa tarqalġanidi. U yüzini barmaqliri arisiġ élip yiglivetti.

7

Camal bir top savaqdaşliri bilen çaqçaqlışip mektep baġçisida kétip barganda tuyuqsız Kate bilen doquruşup qaldi. Uniñ Kateni körmiginige bir aydın aşqanidi. Camalniñ xuşalliqi şuan ġayıp bolup, çirayi tatrip ketti.

– Men siz bilen ayrim sözleşmekçimen, dédi Kate rus tilida. Camalniñ yénida turğan savaşdaşliri bu sözni çüshelmidi. Ular Camalğa qaridi. Camal özimu sezmigen halda:

– Siler kétivériñlar, muellim méni caqirtiptu,- dédi. Savaşdaqliri Katege eyminip qarışip, başlıñşitişip qoyup kétip qélişti. Kate Camalniñ yéniğa keldi. U közlrini xumalaşturup:

– Baqiyov, mendin qattiq rencigen oxşaysiz, men sizni teklip qilgili keldim,– dédi.

– Baralmaymen.

– Némişqa barmaysiz? Men sizniñ çoqum baridiganlıqıñızğa işinip keldim. Camalniñ kündilik öqinişi eslige keldi. U yene her küni keçte Vasili İvanovniñ öyige baridigan boldi. Kate yaşardi. Kündin– künge hösnige tolup, güldek éçilip ketti. Muhabbetniñ teñdaşsiz qudretlik küçi uniñ yaş turup momaylarğa oxşap qalğan köñlini yaşartqanidi. Kateniñ xuşallıqı qeri ressamni Katedin neççe hesse xuşal qilganidi. Kate hazir İvanovni sadagetmen ayallarniñ öz ériğe qilidigan uluğ mehribanlıqı bilen hürmetleytti. İvanov ayalniñ hürmitidin öziğe lezzet tapti, bu lezzet uniñ çirip leş bolğan ténini çin quçaqlap turğan yaş. Güzel ayalniñ sekrep turğan yürükidiki xuşallıqidin kéletti. Bu yaş yürek mana bu géri ten üstide xuşal tipçekleydu. Bu goya bélcanniñ susiz kölçekte suğa teşna bolup her terepte sekriqiniqe oxşaydu. Nimcan béliq ölüm girdabiğa berividi, asmandiñ tuyuqsiz yağqan şipaliq yamğur uniñğa can berdi, u yene tirildi.

8

Camal aditi boyiçe keçlik tamaqtin kéyin kitab depterlrini qoltuqlap, qoyuq arçılar arisidiki kiçik sémont yol bilen Vasili İvanopniñ öyiniñ aldığa keldi. Ayiqi astida bir nerse “pas” qilip qaldı. U yürüki ağqan halda ayiqığa qaridi. U, uzun bir

salmiğa dessivalğan bolup. Salma qanğa milinip yatatti. Camal xorsindi. U yolda tekş ömilşip yüridiğan salmidin tolimu bizar idi. U beyçiñğa kelgen bir yérim yildin béri ayigi astida ömülep yürgen sarmilardin éhtiyat bilen atlap ötüp kelgenidi. Uniñ yurtida! “ Salmini öltürgen kişini nes basidu” dégen eqide bar idi. Uniñ yüriki rastinla bölekçe soqup ketti. Uni bir xil vehime qaplidi. Uğu kona, xurapi qaraş. Emma yenila âdemniñ baliliq devride éñiğa siñip ketken eqidini yuyup çiqirivtkili bolmaydu. Bu, darvinniñ sözi boyıçe éytqanda, insanlardiki tuğma xususiyet. Camalniñ köñli çivin yevalğandek bolup, ışık atdiğa kélip qalğininimu tuymay qaldi. Öy içidin Vasili İvanovniñ avazi éniq añlinivatti:

– Hazir veziyet ciddi özgerdi. Sovét– cuñgo munasiviti yamanlışış terepke qarap buruldi. Hökümitimiz özinin cuñguğa qilğan barliq yardemlirini qayturuvalmaççı. Cuñguğa kirgen barliq mutexessiss, alimlarni qayturup açiqip ketmikçi kişini epsuslanduridiğan bu işni bugün çüştin kéyin elçihanimizdikikattivaşlar bizge uqurdi. Bu yerde qilvatqan ve qilmaççı boluvatqan nurgun işlar izida qaldi. Bu tolimu eçinarliq bir iş. İvanovniñ sözi üzülde. Öy içi körstandek cimcitliqqa çömdi.

Ayağ tivişi ışikke yéqinlap keldi. Camal qoyuq arça yopurmaqliri arisiğa meñdigen halda özini atti.

9

Oğul baliniñ béşiğa her xil qismetler kélidu amitiñ kelse ışık- dérizeñni ativalsañmu morañdin kirivérdu. Amitiñ qaçqanda bolsa tutuvalimen dep ışık derizeñni mixlivetseñmu temiñni örüp çiqip kêtirivéridu. Amet Camalğa bir demlikkila külümsirap baqti- yu, uniñ keynidin bala-qaza iz besip kélip qaldi. Camal bir yirim yil kastyum- burukla kiyip, qalistuk takap, béçiñ koçisida özini püvlep,keşige çüşken şoliğa qarap çičini yasap, tansa oynap studént bolividi, bir

yérim yildin kéyin teqdir uni şəxidin ayrılğan yopurmaqtek uçurup apirip, tégi kürünmes bir hañniñ girvikige apirip taşlidi. Cuñgo- savét munasiviti buzulup uzungá qalmaq Camal şyucéñcuyiçilarniñ işpiyoni déyilip mekteptin solaqxanıǵa yótkeldi. Soraq tayaq. Ah neççe miñ kilométr yiraqlıqtiki ana yurt ah teklimakan, ah dolan méniñ yurtum, qaydisen! Méni qoynuñǵa al, oǵluñǵa quçıqıñni aç, uǵluñniñ béşiǵa tégi körünmes qara bala qaza keldi. Oǵluñni qara basti. Ana yurt, aniliq méhriñ bilen méni baqriñǵa bas, béşimnisila, aq süt bergen qoş emçikiñniñ arisiqa yoşur oǵluñniñ arqisidin qara borandek dehşetlik bala–qaza yügürüp kélivatidu. Méni çeksiz ketken bipayan qumliriñǵa kóm, tilsimliq şehriñǵe solivet, ular oǵluñni körelmisun. Citige köz yetmes toǵraqlıqıñǵa yoşur boran öçürüp ketmisun. Sap havalıq bostanliriñǵa yaşur, balaniñ közi körmisun. Beñbaş dolan deryasini gepke girguz dehşetlik dolqunliri bilen yette başlıq yalmavuzni tosqandek bala qazaniñ yolini tossun. Öziniñ mevç urup turǵan dolqunliri, yürikini titredigan. Şidetlik şavqunliri bilen bala – qazaniñ yürikini titretsün. Uh... Camal beder qaçqañçe öz yurtıǵa kélip halsiriǵan halda ana tupraqqa, kindik qéni tökügen yerge yüzlerini levlirini yéqip yiqildi. U dolan deryasidin ötüp bolǵıçe göya keynidin bir yerse qoǵlap kélidigandek yüriki aǵzıǵa tigildi. Birer yoluçi uniñǵa gep qılsa, qorqqinidin bezgektek titrep ketti. Birer saqçiniñ qarisini körüp qalsa yevatqan nénini qoyup qaçti. Mana axiri, miñ ölüp, bir tirilip âlini mektepte rus tilǵa. Qiziqqiniǵa miñ lenet oqup, anisidin tuǵulǵiniǵa puşayman gilip, yurtıǵa arankilivaldi. Uni qorqitip, vehimige sélip, yürikini qépidin çiqarǵan bala- qaza kelmidi. Dekke- dükkide ötkén künler bara- bara yiraqlap ketti. Lékinu nesçilikniñ üstigila çüşkenkenlikini birdinla sézip qaldi.

Pütkül yurt qehetçilikte qalǵanıdi. Açarçiliqtin kişiler qirilip keyni keynidin ölmekte, xuddi késel tekken toxudek arqa arqidin ölmekte ölmigenliri şamal késilige

yoluqup, çirayliri sarğıyip, nimçan bolup qalğanidi. Camalniñ atisimu berdaşlıq bérelmey yiqildi. Atisi ölgendin kéyin Camalmu nimcan bolup qaldi, u özini kütüp turğan Patimeniñ köñülçek rehimdil ata-anisiniñ panahıǵa erişti. U bu öyde zenbilde kültürgen idi. Bu alinin hal – kunimu kommunaniñ daş qazinidiki képek umiçiǵa qaraşlıq idi. Toza işteylik éǵızdin biri köpeydi. Bu ailiniñ yüki bir hesse éǵırlaştı. Emma Patimeniñ ata- anasi ğiñ qilmidi. Patimeniñ güzelligi tügül uniñ şoxluqdin eser qalmıǵanıdi. Uniñ yüzi qoşuqtek bolup qalğan almidek yüzini daǵ basqan, micezi özgirip, mörimes bolup qalğanidi. U Camalniñ kelginige xuşal bolmidi uniñ geplirige pisent qilmidi, Patime öydiki alte can âdemniñ acılıqtın ölmesliki üçün özini qurban qılǵanıdi. Amanetni dadüyniñ yaş ambarçisi hikimge bir çarek tériqqa mexpiy téǵışkenidi, keyinmu onciñ... Beş çiiñ... Bir çiiñ... Teriqqa téqışiverdi. Ata ana bularnı bildi. Tériq izsiz yoqaldi- yu, uniñ soñ iki galǵa türüp qaldi. Patime éǵır boy bolup qalǵanıdi mana buni Patimeniñ ata- anasi Camalǵa dep berdi. Camal Patime bilen toy qildi. U qız toyliq üçün ayallarnıñ etizda emgek qilidiǵan birdin-bir qorali bolǵan toǵardın birni aldı. U buni lévini lévige çişlep qildi. U Patimeniñ ata-atansiniñ özini panahıǵa élip, ölümدين qutquzǵiniǵa cavab qoyturuş üçün Patime bilen toy qılǵanıdi. Emma yürükide bir daǵ qaldi.

Patime taǵarda etizǵa topa quyup yürdi. Éǵır topa uniñ boyidin acirivetti. Künler ene şundaq ötüverdi. Camal ğazipini ketmendin çiqardi. U bir çarek éǵırlıqtiki bolat ketmenni boz yerge küç bilen capalaydıǵan boldi. Öz vaqtida aliy dericilik sarcida kastyum- burukla kiyip, galistuk taqap, keşiniñ şolisida özini körüp yürgen yigit mana emdi béşini çüşürtüp, şapaq doppakiyip, topa arisida haşar çapidıǵan dolan déhqanıǵa aylanǵanıdi.

Aylar, yıllar ene şundaq muşeqqet içide ötüverdi. Kişiler öldi, balılar tuğuldi. Tirikçilik yene davamlişiverdi. Camal égir emgek destidin munekteq qorulup qaldi. Derd- hesret, puşayman uniñ yürikini égir emgektinmu betler azablaytti. U ayali Patimege bir qarısila aççıqı kéletti- de uni çéçidin tutup rasa savıgusi kélétti, yene bir turup içi ağrıyitti. Méhribanlıqı tutup qalsa tarişidek qatqan qolliri bilen uni quçaqlap qoyatti. Bularniñ hemmisi Patime üçün beribir oxşaş, yenila u tünsiz, yavaş bir bendige aylinip qalğan. Camal néme telep qılsa, némige buyrusa ünsiz icra qilatti. Mana bu hal Camalniñ yürükini sıqatti, içini puşuratti. Axiri u, nésvısişe çañ salğan hikimdin intıqam élip, şu arqılıq xorlangan gelb yarisini şıpa tapquzmaqçı boldi. Uni hazırla bérıp derd çıqqudek ursunmu yaki bir pıçaq bilenla u alemge yollivetsun mu? Bularniñ hemmisi öz putini bir ötükke tiqış, özini halak qılıştın ibaret, xalas. Eñ yaxşısı, vaqıt kütüş, purset kütüş, şu ceryanda muvapiq bir çarige ige boluş gérek.

Pelekniñ tetür çörgilevatqan çaqı birdinla oñ çörgileşke başlıdı. Camal leppide bu nahiyidila emes, vilayet teveside namdar, abroyluq insangá aylinip qaldi. Her çoñ etrette Mavzıduñniñ on kezlik süritidin héç bolmıganda biri boluş, kiçik etretlerniñ meclisxana iskilat tamlirida manaqsız Mavzéduniñ suretliri boluşı, alililerdimu aşu sürettin biri boluşı telep. Qançe köp bolsa, şunçe yaxşı, bu her bir kişiniñ partyige, mevcuşığa bolğan sadıqlıqını ölçıydığan ölçem. Eğer kim meñdep qılıp, bu borangá toğra turup qalıgan bolsa, bu bıçariniñ halığa vay. Mana bu borangá qarap yelken yayğan eñ aktip kişi bizniñ Camal boldi. Uniñğa béyciñda ögengen hünirini işga saldığan purset kelgenidi. Lékin bizniñ Camalni etrettikiler közge ilmay, nece miñ yüen tölem tölep içkiridiki dañlıq resamlarnı teklip qilgili ádem mañdurdi kélidığan dañlıq resamlar üçün méhman xana teyyarlidi etretniñ aşlıq iskilatida tériqtin özge héçnime yoq idi. Tériq tamiqını qandaqmu içikirdin çıqqan

dañliq resamlarniñ aldığa qoyğili bolsun? ! Ular derru yézidiki dañliq qarañgu bazarçı savut şeyixni qarañgu öydin başıtıp, buğday uni tépip kélişke mañdurdi. Çoñ etretniñ çarva mudiriğa herqaysi qotanlardiki erkek paxlanlarni tallap, bir yerge yigip, méhmanlar üçün obdan bordaş buyruğı bérildi. Béliq, ördek, ğaz, qaşqaldaq tutuşqa mexsus âdemler belgilendi bireylenge birqañçe çoşqini bordap semtiriş vezipisi yüklendi. Mana bu işler Camalniñ oğisini qaynitivetti. U öyniñ aldi témini tozğaq bilen kök ségizda çirayliq suvidi. Andin haklap aqaratti. Kéçisi Patimeniñ qoliğacin çiraqni tutquzup qoyub, beyciñdin somkisiğa solap ekelgen boyaqni çiqip süret sizişqa başlıdi. Biçare Patime ériñiñ hayatidin ümidini üzdi tola yiglap avazi pütüti. Ériñi qaramliq qilmasliqqa ündep yalvurdi. Aldiñizdiki ikki bala atisiz yitim bolup qalmisun, dep yélindi biraq cahil erini tosüp qalalmidi. Nailac çiraqni tutup qarap turdi. Ala qançuqni işik aldidiki géri örükke bağlıdi. İt qavap âdem kelgenlikidin şepe bersila, sizilvatqan süretni süvap çaplivétiş üçün zembilde ségizlay ekelip qoydı. Eri bolsa xatircem halda aval qérindaş qelem bilen özi yasivalğan yağıç sizgucni munçe siziq tartıp çiqti. Patimeniñ közliri alaq-calaq bolup bezgek tek lağıldap titrimekte. Uniñ şunçe egirbésiq, ğem yemes micezi nelerge kettikin. Çiraq tola lipildap Camalniñ seprasini örletti. Qarividi, ayaliniñ bir qoli bilen yürükini tutuvélip hedef hasravat qanlıqini kördi. Uniñ ağızidin çiqqan çöñ tiniq çiraqni lipilditip öçürüp qoyay dep qalğanidi. Camalzerdisi qayniğan halda ayalidin çiraqni tartivélip: “közüm” din yoqal!” dédi. Ayali qorqumsirap talğa çiqip ketti. Camal bir qolida cin çiraqni, bir qolida moy gelem tutup, mavcuşiniñ tyenenmin raviqida heyvet bilen tikilip turğan herbiy formiliq süritini sizişqa kirişti. U hoduqmay, xatircem işlimekte idi. Patime işik tüvide turup, çeksiz qarañguluq içidin pil- pil qilip körünüp qalidğan çiraq şolisini körüp qalatti. Yiraq yiraqlardin écirqığan itlarniñ éçinişliq huvleşliri, çekétkilerniñ bes- beste çirildaşliri, qayaqtındur

ettigenlik naşta üçün yağıçaq Çöriwatqan qéri mezlumniñ muñluq naxşa avazi añlinatti.

“qadir xuda qudritiñdin tağni yarattiñ

taqniñ içi qarañgu dep ayni yarattiñ.

.....”

Patime ensizlik içide yultuzsiz qarağuluqqa qarap harğandin kéyin, supıǵa béşni qoyup uyquǵa ketti. Patime dehşetlik qara bésip çiqirap oyǵanganda, éri cin çiraqni tutup, yüz közliri, qolliri her xil boyaqlar bilen boyalǵan halda uniñ béşida zoñziyip olturatti, uniñ qariyip kez baqlıǵan levliri ümçiyip, uyqisizlilqtin qizarǵan közlidiridin taramlap yaş quyulivatatti. Patime urnidin çaçrap turup ériñ qolidin cin çiraqni yuluvaldi- de. Tamniñ aldıǵa bérıp cin çiraq yoriqida tamǵa eleñlep qaridi u heyranlıqtin qorqup arqisiǵa dac idi. Mavzéduñniñ ikki gez çoñluqtiki heyvetlik herbiy forma bilen qarap turǵan süriti yiraqlarǵa, çeksiz qarañguluqqa tikilip turatti. Patime néme üçündür öziçe qorqup, çiraqni qolidin paqqide çüşürüvetti, u pişanisini tutqan halda huşsizlinip yiqildi.

– Patime! Camal Patimeni yölıvaldi.

11

Camalniñ here könikidek quşqaç kaméri témida peyda bolǵan heyvetlik süret qomuşluq sehradiki kiçikkine yézini öre- töpe qilivetti, şamal késili bésip çirayliri samandek sargayǵan, açlıqtin oruqlap, quruq qaxşaldek bolup qalǵan déhqanlar yaşañgurap turǵan közlerini çimçiqilitişip, bu tamdiki heyvetlik sürekte qorqumsirap, türlük- tümen endişiler bilen tikilişti. Beziliri bu sürekte qaraşqimu pétinalmay yaqisini tutuşqan halda: “tova, Camalda at kallisidek yürek bar oxşaydu, qandaq pétingadu? Bu telve sarañ béşıǵa bala tépivalidiǵan boldi dexudaniñ berginige şükür qilip, singen yamisini içse bolmasmidi” déyişip taqap kėtişti beziliri: “ecebmu baladin

qorqmaydigan qaram bir nemiken bu. Öziǵu mişek mantisi yemigendimu gündixanıǵa kirip aq moma yep yatar. Emma ayali biçare bilen ikki bala tes künge qalidigan boldi— de ularǵa emdi seriǵ qonaqniñ umiçini kim tépip béridu?” déyişip. Camaldin renciştı. Ular bu bala- qazaniñ üzliǵe yuqup qélişidin qorqup, Camalni qarǵaştı, lenet- nepret oquştı ve yurtniñ béşiǵa bala - qazani çıllap kelgen bu şum huvquşni sa çüçini qamallıǵandek çañgallap, etretniñ solaqxanisiǵa qamivétip, uniñ işlirini birneççe varaq saman qeǵzge pütün, güñşéǵa bollaştı. Güñşédin kelgen başlıq camalniñ témidiki süretke qarap , aǵzını ömellep, közliǵını çimçiqlattıyu, höküm çiqıǵırmay, nahiyige yollaş üçün derhal qayttı. Nahiyidin kelgenler reñgi öçüp aqirip ketken sériq siyambu şepkilirini qolliriǵa élişip, péşanliridiki terni sürtüştı, közeynikini hordap sürtüşüp, resimge uzaqçiçe tikilip qaraştı. Biraq, ularmu höküm çiqirişqa acizliq qiliştı bolǵay, vilayetke yollaş üçün, camalni qarlıǵaç qaniti qilip boǵuçlap, saqçi maşınisiǵa sélip, nahiyige élip kėtiştı. Bu yézidiki dehqanlar goya üstidin bir éǵir yük élip taşlanǵandek bolup yénik tiniştı. Bu bala – qazaniñ aşu deyüz Camal bilenla ketkinige çeksiz xuşal boluştı. Undaq şum quşniñ makani aşu qarañǵu gündixana boluşi kérek. Etrete çoñ – kiçik, qatlammu qatlam yiǵınlar éçilip, Camalniñ telviliki, dötlüki, yurtqa salǵan ensizçiliki rasa nepret bilen qarǵaldi. Patime éǵir derd – elem, nahayetke çidap turalmay, tanini qéri örükke sélip turuvidi, baliliri çirqirap yiǵlişip, uniñ putıǵa ésilip yalvuruştı, zéminga, asmanǵa qarap, anisini, özliǵını qutquzuvélişni tilep varqıraştı. Anisiniñ yüriki elvette taş emes, u sel siqip qoysila süyi çiqidigan şoxlıǵa oxşaydu. Ana axir balilirini quçaqlap ün sélip yiǵlivetti. Güdek balilarniñ séhriy küçi nemidégen qudretlik – he. Ular köristanǵa oxşaydigan sürlük, qapaq içige çüşken heridek goñuldap turidigan bu dunyadin vaz keçken anini u dünyadiki tinç, xatircem köygili bolidigan dozaxta méniştin tosıp qoydi. Ana yene mesum gödeklerniñ bexti üçün yaşaş qararıǵa keldi.

Nahiye bu çoñ siyasiy mesilini vilayetke yollidi. Bu iş içikiri ölkidin Şinçañniñ süret sizişizğa yardım bergüçi ressamlar ömiki kelgen peytke toğra keldi. Bularniñ arisida cuñgo ve çet ellerde nami çıqqan dañliq taqirbaş ressamarmu, yaş buyruquaz ressamarmu bar idi. Ularniñ içide yaşliri qérilirini başquratti. Qeriliri “gizendiler”, yaşliri imqilabi küçler hésablinatti. Ularniñ arasida yaş turup qeri “gizendiler”niñ qatarğa ötüp qalğanlarmu bar idi. “Camal”, “resim” dégen isim çışip bilen teñ bir yaş ressam bilen géri ressam bir- birige heyratnu–hes bolup qaraştı ve bu enzini tekşürüş hem unahiyiniñ resim siziş işliriğa yétekçilik qiliş, sizilğan resimlerniñ süpitini tekşürüp békitişke yardım bériş üçün Camalniñ yürtiğa bérişni telep qildi. Bu nahiyiniñ qatnişi intayin qulaysız, uniñ üstige dañqi ketken beñvaş deryadin ötkiçiler ölümni aliqiniğa élip ménişqa toğra kéletti. Şuña ularniñ telipi derhal testiqlandi. Şunimu éytip ötüş kérekki, içkiridin döşkellinip heydep kélingen “gezende” ressamlar Şincañ bosuğusiğa qedem qoyuşi bilenla, zor qarşı élišqa, uxlap çüşide körmigen hörmet ve aliy éhtiramğa érişkenidi. Bu ikki dañliq ressam tekşürgüçi xadimlar bilen bile Camalniñ qomuşluq arisidiki öyi aldığa bardı. Bardıyu, éğizlirini kamardek éçişip qarişip qaldı. Mavzéduñniñ heyvetlik süriti bu qomuşluq mehelligide heyvet bilen qarap turatti.

– Oxşaptu, qaltis oxşaptu. Bizmu hazirğiče mavcuşiniñ bunçivala çoñluqtiki resimni sizip baqmiduq. Belkim, herqançe sizsaqmu muşunçilik sizarmiz. Qéti ressam, uni némişqa xorlaysiler? Buni siziş asan geptu? U heqqiy batur azimet iken. Bizni uniñ bilen körüştürüñlar!

Nahiyiniñ oruq, beşinçi sinip seviyisige ige, eserliktin almaşqan buyruqvaz sékritari derhal Camalni boşitip kélişni buyrudi. Terciman arqiliq dañliq ressamniñ sözlirini uqqan sémiz güñşi sékritari hañ – tañ bolup ağızini éçipla qaldı. Camal

keltürüldi. Uniñ saqalliri süpürgidek bolup, çaçliri gedinini yapqanidi. İkki dañliq ressam deslepte Camalğa .éetkidek qarap qélişti, kéyin közliridin taramlap yaş töküldi. Camal bolsa birdem hañvéqip qarap turgandin kéyin xanzu tilida:

– Cañ muellim, şyavlyu, - dep varqiginiçe étilip bérip, ularni çin quçaqlivaldi.

Üçeylen kellek bolup quçaqlışip, yiglišip ketti.

– Bu oñummu, çüşümму? Men hazir nede? Siler bu yerge némişqa keldiñlar?

Méni etekili keldiñlarmu yaki cazaligili keldiñlarmu? Ular méni cazalaş üçün tutup turgan. Boldi, men bularniñ qolida ölgüçe, silerniñ qoluñlarda ölüşni xalaymen, dédi Camal öpkidep biğlap turup.

Néme devatisiz Camal sarañ boldiñizmu? Biz siz bilen körüşüp intayin xuşal bolduq. Şıncañğa kélidiğanliqimizni añlap, siz bilen körüşüşni teme qilğaniduq.

Qeşqerge kélişimiz bilenla, bir ressamniñ resim sizğanliqini añliduq. Resimni çoqum sizniñ sizğanliqniñizni perez qilduq. Siz hem qorqumsiz idiñiz, hem yaxşı sizattiñiz.

Vasili İvanov sizge en qattiq telep qoyup ögitettti.

Cañ muellim Vasili İvanovniñ ismini tilğa alginiğa şu zaman puşaymen qilip, gépini toxtitivaldi, çünki şu künlerde, Ruslarniñ içide Lénin bilen Stalindin başqisiniñ ismini tilğa algili bolmaytti. U sözini biraqla üzüp qoysa yaxşı emeslikini oylap, vilayet ve nahiyidin kelgenlerge qarap sözini davamlaşturdi:

– Camal bilen şyavlyu méniñ béyciñ milletler institutidiki oquğuçilirim.

Şyavyu bilen Camal savaqdaş bolidu, dep sözini axirlaşturdi.

13

Camal birdinla nahiyeye, vilayet teveside namdar şexsike aylinip qaldi. U resim sizip bérişni telep qilip kelgen orunlarğa yétişelmey qaldi. Maşinilar uniñ işiki aldida öçiret saglap turidğan boldi. Uniñ resim sizip keltürgen kirimi bu namrat etretni béyitip qoydi. Qeyerge resim sizip berse, resim siziş heqqige aşliq telep qildi. Şuniñ

bilen terep - tereplerdin harvamaşinilarda aşlıq kélip, etretniñ çaşqan yamanlap çiqip ketküdek halğa kélip qalğan ambarliniğa töküldi. Açarçiliqtin terep– terepke pitirap çiqip ketken déhqanlar qaytip kélişke başlıdi. Hetta başqa etretlerniñ déhqanlarimu qorsağ toyudıǵan bu cennetke nopusqa ötüşke urunup terep– tereptin kélişke başlıdi. Camal bolsa, kéçe–kündüz aram tapmay tamlarğa, yol boyıǵa qaturulğan sémont munarlarğa harmay resim sizatti. U hazir “padişahmu mendek qedirlik bolup ketmes?” dep oylaytti. U emdi âdemge oxşıdi, semridi, bedinige et qondi, qétip tarşidek bolup ketken qolliri yumşıdi, aliqanliriǵa, putliriǵa çüşken qadaqlar yoqaldi. Emdi u ötken keçkenlerniñ aliyi ehtiramliq salimini qobul qilidiǵan boldi. Burun uni yürtiǵa balayi-apet élip kelgüçi şum quş dep qaǵıǵan yurt dehqanliri emdilikte ceynamazda olturup, uniñǵa alladin medet tilidi: çiqqan dövisini téximu éviz qilǵaysan, mertivisini téximu yuqiri qilaysem” dep dua qılışidıǵan boldi.

Cañ muellim, şyavliu ve vilayettin kelgen tekşürgüçiler ehvalni vilayetke doklad qilividi, vilayet rehberliri buniñdin kéyin barliq resimlerni Camalniñ sizişini, hazir, resimçiler yétişmigenliki üçün içkiridin kélgen resamlarniñ derhal qaytip kélişini uqturdi. Şuniñ bilen Camal cañ muellim ve savaqdişi şyvalyu bilen xoşlaştı cañ muellim xoştışidıǵan çağda şyavlyuniñ mektepte oqutquçılıqqa élip qélinip, mana emdilikte özi bilen teñ tartip çiqirilip bu yerge kelgenlikini sözlep berdi. Cañ muellim yene Vasili İvanov bilen bolğan dostluq Vasili İvanovniñ talanti togrisida nahayiti pes avazda köp sözlidi. Camalniñ balilirini erkiletti, küldi, xuşal yayridi, méhman şeripige ötküzülgen dolan meşripide ali taǵil tovlep, aǵul– doǵul dessep usul uynidi, dolanniñ güzel menzirisini zoq bilen maxitap olturup sizdi. Camal oquvatqan vaqtida Vasili İvanov teqdim qilğan foto aparatni eski sanduqtin epçiçip, ular bilen güzel menzire tallap suretke çüşti. Muellimini ailisidikiler bilen suretke tartti etreptniñ qaşañ attiriǵe minip takas cañqılıǵa bérıp ceren, toşqen ovalidi. Cañ

muellim bilen şavliu Uyğur ovçiliriniñ qarçuğa, bürkütte ov ovlaşirini körüp hayacan bilen, ağzi köpük bolğıçe mextidu, suretke tarttı, sizdi, özliriniñ tuğulup, çoñ bolup bunçilik köñüllük seyle qilmığanlıqını, bunçilik güzel, münbet yaylaqlarnı, bostanlıqlarnı çeksiz munbet yaylaqlarnı, bostanlıqlarnı, çeksiz toğraqlıq ormanlarnı kürmıgenlikni, buniñ estin çıqmaydığan xatire bolup qalidığanlıqını sözleşti. Cañ muellim, kétidıgén çağda, Camalni çin quçaqlap turup:

–İnim,bizniñ hayatimiz bek egri- toqay müşkül, bolupmu bizniñ elimizniñ alahidiliki şundaq. Çıdamlıq boluñ!– dep xoşlaştı. U, buniñdin kéyin yenekörüşeydığan yaki körüşelmeydığanlıqını tilğa alğınida közliridin yeşi peqet toxtimidi, qollirini çüşürmay pulañlattı.

14

Teqdirniñ qan saqip aylinidığan çaqi bir pırqırapla Camalğa ametniñ işikini éçip qoydı. Capalıq yıllar davamlışıvatqan bolsimu, lékin Camal emdi amut yağıçidin destilengen yérip çarek éğirliqtiki Polat ketmendin çutulğanıdı. Uniñ ağzi yöş- mayğa tolıvidi, yüzlıridiki çavırap turğan dağlar yaqılıp, yağaç qoşuqniñ kassidek qızardı, vicik gevdisi qapaqtérakniñ gölidek çoñaydı, yiptek inçike qorsaqliri aldığa sélinip, kaliniñ qorsuqidek poltaydı, cigde yiltizidek körünidığan qapqara gedini künden- künge ésilip buqiniñ gedinidek zoraydı. Közliri bildirlap turudığan yiltiz boyun Camal hazır yoq. U emdi başqa bir Camalğa aylanğan hazır qorsıqını aldığa çikirip, qolini keynige tutup, boğum- boğum torluşüp ketken gedinini qopurup mañidığan boldı qoltuqığa xalta qısturğan déhqanlar yiraqtın uniñ aldığa igilginiçe kélip salam qilidu, mehdiye oquydu. Camal bolsa, xoş yaqmığan halda déhqanniñ salimini ilik alidu, qoltuqığa xalta qısturup, boynini qisip turğan déhqanğa: Palanığa un ciñ qonaq bérilsun” yoki “pustaniniñ” késili ağırlışıp gilidin giza ötmigini üçün, üç çin buğday bérilsun” dep bağaqçe yézip béridu. Déhqen bu

insanperver başlıqqa tümen rehmet oqup dua qilidu. Deslepte keyniçe, kéyin yéniçe méñip, égilgen halda kétép qalidu. Camal bezide: “hey... Palanivay, biz seniñ haliñge yetkendir kéyin, senmu işita horun bolmiğın. Ötkende etiz arilap kétévatsam bir yer nahayiti eryavimni uçurdi. Yerge quyğan topa séniñ muşu telpikiñge bir kélidu sürüştürsem, seniñ qilğan işiñken. Buniñdin kéyin undaq qilmığan, mana işiñğa bargın. Hemme âdem baş- kóz yoq işlevatsa, sen lağaylep yürseñ bolmaydu” deydu. Dehğan bolsa boyunlirini qısip, xiçilliqidin xiçayğan halda:

“Obdan, sékritar obdan, obdan qilili. Biz herqizmu silini teşkil aldida yerge qaratmaymız” dep kétép qalidu. Baya biz uniñ resim sizip yürğinni körüviduq, emdi uniñ ismi cismiğa layiq emeldariğa xas salapitni körüvatimiz. Emdi uniñ qandaq qilip etret sékritari bolivanğanliqini körüp baqayli:

...Şundaq qilip Camal resim sizip yürüp dañ çiqardi. U, bu işi bilen öziniñ yézisidiki déhqanlarnıñ qorsiqini toyğuzup, duasini alganniñ üstige uniñ yézisi guñşesi, nahiyisi vilayet boyçe mavcuşi resimlirini umumlaşturuşta ilgar bolup, yuqiri dericilik orunlarnıñ teqdirlişige érişti. Démek, upütün nahiyisini şerepniñ çoqqisiğa epçiqquci xasiyetlik âdemge aylinip qaldi. Axbarat orunliri uniñ şanlıq töhpisini medhiyilep cavıldışip ketti. Radiolar uniñ ismini tinmay tekrarlıdi. Gézitler uniñ her xil körünüştiki süretlirini basti. Şundaq qilip u bir namdar, oluğ şexske aylandı. Nahiyé sékritarı bir qétimliq söhbette uniñ resimdila qabiliyiti bolup qalmastin, siyasiy cehettimu köp nersilerni bilidiganlıqıqa heyran bolup hañvıqip qaldi. Şu sorunda Camal uniñ alte gez çoñluqtiki süritini sizip özge teqdim qildi. Sékritar derhal ésini yigip, Camalni öz dadüyiniñ sékritarlıqıqa teyilmidi. Nahiyé sékritarı bu Camalni östürüşniñ deslepki qedimi ikenliki, kéyin dericimu- derice östürüp nahiyége ekélidiganlıqı heqqide bişaret berdi. Güñşe başlıqliri neççe yüz kişilik yigın éçip, Camalniñ şortöpe dadüyiniñ sékritarı bolğanlıqını tentenilik cakalidi. Şortöpe dadüy

valqi bolsa telpeklirini asmanğa étişip, özlrini açarçılıqtin qutquzğan bu xasiyetlik âdemniñ özlrige başliq bolğininini tentene qilişti. Biraq bir az vaqıt öte- ötmeyla bu yéñri beşliqtin deslep toyuşti, kéyin sésiq kikirişti, axirida qaqqaşti. Ular bu başliqin xizmet körsitip nahiye sékritarniñ ornini éliš niyitiniñ barliqini nedin bilsun? Etiqini yultuz tarimastinla kiçik etretniñ uzun mis kaniyidin kiçik etret başliqiniñ can–cehli bilen işqa heydep tovliğan boğuq avazi mehelligidiki içirqığan itlarniñ ogisini qaynitip havşitivétidu. Etret başliqi itlarğa perva gılmay uzun tayqi élip öymu- öy hayt huytlap işqa süylep mañidu. Bundaq çağda mehelle itliri igisiniñ özlrige naştılıq bérişige bursat bermeydiğan bu eşeddi yeqbiniñ arqisidin uzaqqıçe qavaydu, gıñşiydu, hovlaydu. Ular gerçe topluşup hucum qilsimu, héçqaysi bösüp bérıp etret başliqıǵa çañ salalmaydu, çünki ular aç qorsa qem meğdur bolğanniñ üstige etret başliqiniñ qolidiki yoğangoldidin qorqıdu etret başliqi şunçivala itlarniñ qorşap tinmay qavaşliriǵa pisent qilmastin xatircem kétiveridu. Dehqanlar Camal sékritarniñ yerlik siyasetiniñ heyvisi ve égir emgek destidin yurtini taşlaq terep–terepke qaçmaqta idi. Kimiki késel bolup qalsa, uniñ ulturguçilik mağdiri bolsila zambil bilen eçiqip étiz béşida yatquzulatti. Késel kişi étizdiki qaynaq emgek menzirisini– qolaqlirini salpaytip kétivatqan yéğir eşeklerni, uniñ arqisidin misildap kétivatqan zeip, harğın gevdilerni, yağaç harvilarni muñluq giçirlitip, deldügünüp kétivatqan xatun– qizlarniñ égir qedemlirini körüp yatatti. Birer déhqan zerdisi qaynap etret başliqıǵa çoñraq tikilse, şuan çoñ etret işxanisıǵa apirip salap qoyulattide, keç kirgende çiraq öçti qilip rasa edeplinetti. Bundaq qattik intizam tüpeylidin déhqanlar camaǵa oç bolup ketti. Ularniñ Camalğan bolğan oçmenliki qan qéniǵa siñip ketkenidi. Burun yüzmu- yüz oqulidiğan mehdiyiler emdi yoşurun nepretke, yurtqa toqqılıq keltürgini üçün ceynamaz üstide qilinidigan dua emdi “boynuñ” sunup ölersen” dégen qağışlarǵa özgergenidi.

Çala boğuzlangan kalidek varildap xarek tartip oxlavatqan Camal birsiniñ yer astığa kömüvetken bextsiz it küçükidek giñşiğan avazini añlap, közini uvkap yanga örüldi. U uyqusini buzzğuçığa aççıqlinay dep aǵzını ömellidi- yu, uygusiniñ emdi axirilişip qalǵinini oylap inciqlap öre olturdi. Uniñ éǵir gevdisidin yaǵaç karivat ğiçirlap ketti. uniñ aldida daduyniñ teléfonçisi qorqumsirap qarap turatti. Camal közlerini uviliǵan halda:

– Hazir çüş bolay dédi, teléfonçi bala.

– Sen bu yerde néme iş qilisen?

– Ti... Telefonga qaraymen, –qorqaqinidin duduqlap aranla cavab berdi bala.

– He? – Camal közlerini çimilditip öyge bir qur xoşyaqmay qorivetkendir kéyin,

– He... men işxanida yétip oxlaptimen. Texi öyde yattimikin deptimen. Bu yerge qaçan kirip uxlidim? –dédi.

– Tañǵa yéqin kirip uxlidila

– Méni kim ekirdi bu yerge?

– Men ekirdim

– Köp içivétiptimen -de, qusuvettimmu?

– Hee.

– Çişlivalǵan oxşaydu, kasapet, içimdiki hemme nerse yanimen depla turiduǵu. Başqiler qéni?

– Etretniñ harvisida öylirige apirip qoydi.

– Hemmisi mes boptima?

– Hee

– Meni némişqa öyge apirvetmidiñlar?

– Özliri muşu yerde yatimen dep turuvaldila. Bala dasta su, lõnge epkeldi. Camal inciqlap turup yüz– közini yudi. Yüzini sürtüp bolup xamuş halda ünsüz puşuldap olturdi.

– Bir nerse yevalamla? –dep soridi bala. Camal pişanisini ovulap, béşini çayqidi.

– Hö tutupla turidu. Köñlüm soğuş bir nerse tartidu. Herast, bir tavaq qétiq tapmamsen. İçivetsem, haraq qoyuvétemdikin, -dédi Camal.

– Maqul, –bala derru işik tüvige bardı, -yu, yene arqısığa qayrıldı, sékriter xumaxan açam keptiken, bir saetek boldı, silini saqlap turidu, deydiğan gép, barken. Camalniñ qısilğan közliri sel- pel éçildi:

– Qaysi xumaxan, he... Héliqi hékim çoruqniñ xotunima? Kirsun.

Bala çiqip ketti. Camalniñ çirayida haxuş bir tebessüm peyda boldı. Xumaxan edep bilen, qorunupqına kirip keldi. Xumaxan 28 yaşlar öpçörisidiki kelişken, çirayliq cuvan idi. Qapqan şehla közliri olturuşqan bolup, sel gamkin, buğday õñ yumilaq yüzi miskin körünetti. İkki tal uzun örüme çéçi téqimidin aşqan béşiğa kiyivalğan mexmel doppa bilen uçısidiki õñüp ketken kona etles köynikimu uniñ boyini zibalaşturup turatti. U, muşu yézidiki ayallarnıñ eñ çarayliqi idi. Açarçiliq yillirida uniñ hazırqi éri hékim çoruq muşu yézidiki bir miñ töt yüz qiriq üç galniñ ozuq açquçini öz qolida tutqan. Déhqanlar uniñ aldida xaltilirini qoltuqlap, boyun qisip, yélinip- yalvurup turğan. U, qolidiki qimmetlik altun açquçtin paydilinip, muşu yéziniñ nurğun güzel qizliriniñ namusuni birqañçe çinidin tériq yakisériq qonaqqa téqişip nepsini qandurğan. U, aşu yıllarda öziniñ xotunini üç balisi bilen bile heydivétip, muşu xuma közlük güzel qizni özige xotun qilivalğanidi. Yene téxi Camalniñ Patimesimu uniñ çañgilida tipirlapi añ qimmetlik nersisdin ayrilip qalğanidi. Şu tapta Camalniñ hékim çoruqni çaynap purkivetküsi, yalaña çlap

tövrükke téñip: “Yézimizniñ qizlirini yevetkan toymas nepsniñ muşumu?!” dep can yérigе doğma yaqqusi kélip ketti. Biraq hékim çoruq hazir yoq. Camal dadüyniñ sékritari bolupla etisi uniñ qolidiki altun açquçni tartivalğan, nede yiraq haşar, éğir emgek bolsa, şu yerge evetkenidi. Şu aqilik u öçini almaqçi, öziniñ qimmetlik nersisini bulivalğan bulañçini cazalimaqçidi. Mana hazir hékim çoruq bu yerdin töt yüz kilométr yiraqliktiki soğuçaq su amirida haşarda idi. U Camalniñ özidin öç alidiganliqini bilmeydu. Çünki uniñ néziride, Patimeni ayaq-asti qilginini Camal bilmeydu. U Camal, béyçiñda oquvatqan mezgilde bolğan iş tursa, qandaq bilelusun? U işni yeqet bir döve çala adalangan tibriq dövisi, hañdek çoñ qarañgu ambarniñ töt témidin başqa insicin körmigen. Emdila an altige qedem basqan Patimeniñ tériq dövisi üstide oñüp titilip ketken zeytun reñlik yiyip yağliqini çin çişlep, ünsiz nale qilip, tipçeklep, astidiki tériqlarni her terepke çéçivetkinini peqet tériqla bilétti. Qiz yirtiq xaltisiga tériqni élip çirayi tatarğan, közlidiridin yamğurdek yaş tökken halda hékimge telmürüp turup: “Obdan aka, bu işni insi- cingä tinmisiñiz” dep, tériqin, yüdigen téti deldügünüp çiqip ketkenidi. Uniñ öşnisidiki tériq emes, öziniñ bexti Patime özniñ bextini tériqqa aylundurup, eski xaltiga qaçilap öşnisige artip ketkenidi. Bir qiz üçün dünyada buniñdin artuq bextsizlik bolmas. Hékim çoruq muşu yézidiki nurgun qizlarniñ, yaş ayallarniñ bextini öz alqinidiki keñri, qarañgu tériq ambirida, tériq dövisi üstide nabut qildi. Bu bextsizliklerni insicin körmigen, peqet töt tam, sansizliğan tériq dançiliri körgen. Aşu bextsiz qizlar, bextsiz yaş ayalar çuvulğan çaçlirini tüzeşturup, içide yilincavatqan qazep nepretni bésip turup:

“obdan hékim aka bu işni insi- çin bilmisun” dep yétinçanidi. Hekim heçkimge tinmidi. Qiz– cuvanlarniñ qelbidiki çeksiz nomusmu bu işni goya asman miñ kéçe kündüzlep köz yeşini tökse bipayan teklimakan héçqandaq şepisiz içige siñirivetkinidek, içige siñirivetti. Bu ayalar teklimakan tupriqiniñ éğizlanganliqi, uniñ

bağridiki örkeşlep turğan derayaliriniñ süyini içkenliki, su tupraq bilen nepesdaş bolgini üçün, qoya teklimakan öziniñ bésığa kelgen nurgun balaqaza vebextsizliklerni keñq qorsiqi içige ün– tivişsiz solivetkendek. Ana tupraqniñ süt bilen siñirgen xuyi boyiçe siñirivetti, sükütke pati. Qizlar qiz atiqi bilen erge tegivérişti. Bezisi şuniñ bilen yüriki zide halda ilacisiz bextlik boluşti. Bezisi toy bolup üç kündin kéyin bir dastixan nan üstidiki sevze. Bilen ailisige qaytip kélip bextsiz teqdi bilen yaşidi yaki yaşımidi. Héliqi çirayliq cuvanlar süküt içide bulğanğan köksige soğuc su şapşitivétip baliliriniñ ağızğa emçek saldi. Qorsaq bir az aramlandi, maddiy ten bu haram némettin ozuq aldı. Biraq uniñ iplas tamğisi vicdan törige iz saldi. Hékim çoruq bu ünsiz, izsiz, busi yoq işidin xuşal boldi, qiz, cuvanlardin razi boldi. Biraq, Patimeniñ bu işni qan– yağmur yiglap turup, Camalğa deydiğanliqini xiyaligimu keltürmidi. Uniñ nezeride her qandaq ayal öziniñ xiyanitini halal cüptige démesliki tebiyy idi. Biraq, u gümanlandi, köñli tuyup turdi. Camal elvette uniñ bundaq qilginini évizdin çiqirişi mumkin emes ve su qilginini üçün uni saqçığa solutivétişimu, ültürüşmu mumkin emes. Peqet égir emgek, üsti– üstilep zulum séliš arqiliq qiynap cénini éliši mumkin soğucaq haşirida her küni kélivatqan ağıriq– silaqniñ şum xeviri Camalniñ köñlige bir xiyalni keltürdi. Aşu égir haşarda ölgen nurgun hayvanlar qatarida hékim çoruqtek birer âdem süpet hayvanniñ ölüşi tebiy. Hékim çoruq ölgen at, töge, kaliniñ ornıǵa yéni at, töge, kala heydep soğucaqqa haşarğa mañduruldi. Özi heydep kétivatqan hayvanlarniñ teqdirimu aldinqilardek bolidiğanliqini hékim çoruqniñ köñli tuyup turdi. Héç bolmasa yerimi şundaq bolidu. Camal hékimniñmu aşu qatarda boluşni neqeder arzu qilidu– he! Bularni hékim xuddi eyni çağda ambardiki teriqniñ hésabini bilgendek éniq bilidu. Bu Camal üstidin erz qilsunmu? Camal nahiyе, vilayet hetta aptonom rayon boyiçe ilğar âdem, uni tonimaydiğan başliq yoq. Bu nahiyide bolsa, hetta endila eqli tolğan

balilarmu mavzéduñniñ süriti bilen teñla Camalnimu yadıǵa alidu. Béyciñǵa erz qılsa, u yerdimu bu bedreknıñ toyuşlırı, dostlırı barıken emesmu. Bundaǵ işlıgen yalǵuz hékimla emes. Muşu yézidiki şümeke salǵan ernıñ hemmisi işlevatmamdu. Camal hékimni yéziniñ xotun qızlırını bulǵıdı dep ambarçılıqtın élip taşlıdı. Bıraǵ hazir öziçü? Camal hékim çoruqtın neççe hesse aşuruvetti. Hékim çoruq peqet qaranǵu tériq ambiri tériq dövisi üstidila şundaǵ işlerni qilǵanıdı. Camal bolsa, qanqlıq, kévezlik, baǵ, ötsek boyı, hetta etret işxanisi xamanlarda bimalal eskilik qilalaydu. Kışler körsimu körmeske, añlısimu añlımasqa salıdu. Heçkim uniñǵa tikilip qariyalmaydu. Qarisa, uniñ oç éliš hélisi şeytanniñ nuxtisidin köp. Çıraylıq ayallarnıñ erlırı yıraǵ haşardın kélelmeydu, çıraylıq ayallarnıñ öyidin uniñ ayıqı üxülmeydu. Neççe qızniñ yatlıq bolmay boyıda qaldı. Bıraǵ, Camal ularnı yavaş–yumşaq, yetim–musapırlarǵa “atıdarçılıq” bilen çetip er xotun qılıp qoydı. Hékim çoruq yuqırqırılerni pütüp yuqırıǵa erz yazsa némişqa bolmaydıken, elvette bolıdu. Bıraǵ, tekşürgüçiler yıraqtınla “pakitin qéni?” dep közlırını çekçeytişip kélidu. He, pakit qéni? Camalni kim bildikin tutuvallıdı? Körgen âdem barmu? Bar. Lékin ularđın sorısañ alaqqadilik bilen: “yaq, men körmüdüm” deydu. Çünki “kördüm” dep qoydımu, boldı, uniñ tégi yoq, put–qolı yoq bala–qazanı qazaǵar ucırıqını şukim öziǵe bala–qazanı yüklevélişni xalaydu. Démek, bu yerlik xaqanǵa bu yerde alla özi teñ kelmise, bende teñ kélişi qiyin, allǵa tapsurdum, örne cahan, örneñ, bir kün emes birkün ötüpmüqalar. Hékim hemmini allǵa tapşurup allanıñ tegdirniñ teñşişiǵe qoydı. Eǵer hékim çoruq Camalni texttin ğulutalaydıǵan bolsa, özıla emes, pütün el–yurt, anılar, ayalar balılar, qızlar, erler xuşal bolǵan hékimni asmangǵa itip, uniñ piştnisidin söygen bular idi. Bu Camalǵa alla teñ kelsun, cacisini alla bersun!

Xumaxanniñ miskin qiyapiti uni teximu güzelleştürüvetken idi. Camal hékimge bolğan çeksiz öçmenliki tüpeyidin uniñ encan témidin qopurulğan pumzek öyige yiraqtin neser sélip qoyğan, biraq uniñ bundaq çirayliq yaş ayali barlıqını ésiğe almığan étiz arilap xizmet tekşürgende, bu ayalni eski segez kiyim içide baliliriniñ teritini ériğdap olturğan yéride körgenu, köñli aynip ançe bek digget qilişqa ülgürelmigenidi. Yéqında u “beşte kapaletlik” bir tul xotun arqiliq xumaxan toğrisida añlıqan. U Camalğa çiraylıqlarniñ uçurini mexpiy yetküzidiğan “köz” idi. Baliliri ağrip qalğan ayallar uniñ aldığa uniñ aldığa baliliriga “ot köçürtüş” üçün kéletti– de qalatti, bu “köz” niñ nezirige çüşüp ilişqan herqandaq ayal uzunğa qalmay Camalniñ nezirige ilişatti biraq uni héçkim bilmeytti. Mana bu xumarxan téxi yéqindila “köz” arqiliq Camalniñ qulıqıǵa yetken. Biraq yéqindin buyan soǵucaq haşiriga âdem çiqişturup bolalmay, Camalniñ bu işqa vaqti yetmigenidi. Mana emdi u öz ayıqı bilen keptu. Bumu bir amet.

– He, xumarxan néme gep?

– Azraq qiyinçiliqim baridi, şuña... – Qorqqinidin tügülgen halda aran sözlidi xumarxan.

–He ... qiyinçilik deñ. İşinki étivétiña, talada némançe galve köp, –emeliyette sirt tinç idi. Xumarxan bérip işinki yépip qoydi.

– Közümni kün çéqip kettiǵu, avu derize perdisini çüşürüvétiña...

Xumarxan Camalniñ dégini boyıçe qildi.

– He, néme qiyinçiliq? – Camalniñ salpañ göşlük çirayıǵa bir az külke yügürdi.

– Öyde orus qüqüti bilen kirsin tügeptiken, kinişkiğa élip bolğankenmiz, tilepmu iş epleşmidi, şuña özlirini beş qap sereñge bilen on ser kirsingä xat yézip béremdikidin, dep kirivirdim.

– He... Beş qap sereñge hazir üç ailige bérilidu. Magul, ikki qap sereñge bilen un ser kirsin élip turuk tügise yene biz bolğandin kéyin, bir iş qıarmiz, he, yene qandaq qiyinçiliq bar?

– Balilarniñ atisi öyde yoq... – Xumarxan sözini davamlaşturalmay öpkidep yigilivetti. Xuddi tesa dipi méhriban şepqetçige yolunqaddek özini bésixalalmay qalğanidi. “öz vaqtida méniñ Patimemu séniñ ériñ aldida muşundaq biçariliq bilen yélinip turğan. Emdi sen...” Camal xumarxanniniñ bilidikin tartip asta yénida olturguzdi. Xumarxan qorqqinidin gal– gal titrep ketti.

– Qorqmañ men sizniñ qiyinçiliqniñ hal qilip bérimen. Öz vaqtida hékim çoruqmu ayalimniñ qiyinçiliqni obdan hal qilip qoyuptiken.

Camal şundaq dep xumarxanniñ yaş toxtap qalğan meñzini yumşaq, göşlük qolliri bilen sürtti. Camal xumarxanga kirsin, sereñge hal qilip berdi, xuddi, hékim çoruq Patimege teriq hal qilip berginige oxşaş. Camal yene hal qilip berdi, yene hal qilip berdi.

Camal bir keçqurunluqi ikki métr qaraçiberqut élip xumarxanniñ öyige keldi. Uşşaq balilar uxlap qalğanidi. Xumarxan deslep Camalniñ iltipatiğa.

Érişkende xorluq hés qilip iç– içidin yigligusi kelgenidi. Kiyinki künlerde könüpmu ketti. Capani burunqidin xéli az tartti, gémimu xéli yéniklidi. Camal uniñğa hékimni pat arzida soğuçaqtin qayturup kélişke vede berdi. Camal xumarxanga xumar bolup qalğanidi. Bügün keçte pat arida başlinidigan buğday orumiğa qesemyat yigini açmaqçı bolup, kiçik etret başligiğa er–ayal, qéri– yaş hemmisini etretniñ kala égili yénidiki çoñ gemige yigışni tapilap qoyup xumarxanniñ öyige kelgenidi. Camal

çiberqutni xumarxanga uzatqanda u xuşallıqtin sekrep kélip Camalniñ boynıǵa ésildi. Çiberqut bu billarda xoquqı abroyı bar kişiler kiyidıǵan aliy dericilik rext hésablinatti. İkki qedinas uzaqqıçe irmişip– çirmişip yétip, axir uxlap qelişti. Bu uyqu ularniñ axirqi şérin uyqusibéşiǵa kélidıǵan bala– qazaniñ muqeddimisi, Camal déqen yerlik xaqanniñ zoravanlıq devriniñ xatimisi bolup qalǵanıdı...

Kiçik etret başlıqiniñ işinki qattıq tépip varqirap– carqirap tillişi ularni çöçünüp oyǵuvetti.

– Qandaq dégen yüzi gélin xotun sen baya yiǵingá qıçqirip qoysam téxiçe barmidiñ, hemme âdem yiǵilip boldi, bu yiǵinni Camal sékritar açmaqçı, menişu âdemniñ sésiq gepige qoyay demsen? Sendek gep añnimaydıǵan gelin xotunni aldımǵa selip heydep barmisam, açe işkiñni!

Xumarxan laǵildap titrep, çıraq yéqiş üçün sérengini qoliǵa evlidi. Camal uniñ qoliǵa uruvétip, çiraqni uaqmayla kiyinip kiçik etret başlıqı bilen kétéverişni buyridi. Xumarxan qarañ ğuda alağ– calağ bolup kiyimlerini kiyip çiqip ketti. Keçik etret başlıqı uni aldıǵa sélip, tilliğançe elip ketti. U çiraqmu yaqmastin aldirap kiyimlerini kiydi öydin çiqip hoyla témidin arqıǵa artitip çüşüp, miñbir capadasirtqa çiqivaldı. Etrap siyadek qarangu, havatinciq, beş barmaqnimu parq qilgili bolmaytti. Camal hasirap, bir hazağıçe izida olturup qaldi, pütün ezayi terlep çiliq– çiliq su bolup ketkenidi. U izida bir aş pişim olturup sel démini algandin kéyin, özini kütüp turǵan yiǵinti éçiş üçün yiraqta bildirlap körünüp turǵan çıraq yoruqıǵa qorap yol aldi.

Camal aditi boyıçe qollirini arqisiǵa tutup, qorsiqini aldıǵa tompaytip, liqqide ezalar ulturǵan gemige kirginide, hemme déğüdek paraslitip çavak çilivetti. Xumarxanni otturida toxtitip qoyup taza tillavatqan kiçik etret başlıqı çavak avazini añlap arqisiǵa buruldi. Geme ici on beş tal şam bilen yorutulǵanıdı. Kiçik etret

başlıqı edep bilen qol bağlap aldığa mañdiyu, üç qedem méñip izida toxtap qaldi. U sékiri tarğa qarap butteq kétip qaldi. Birdinla gеме içide dulan deryasiniñ dolqunidek qattiq qıqas çuqan, külke kótürüldi. Ular şundaq qattiq külüşteki, qoya muşu birqañçe yildin bu yanqı yigilip qalğan külkisini külivatatti. Ular tola külüp madaridin kėtişti, yiqilip qélişti, külgüdek küçimu qalmidi. Hemmeylen otturida heykeldek qétip turğan Camal bilen xumarxanğa qarap külmekte idi. Çünki ikisi birbirsiniñ iştinini almaşturup kiyivalğanidi. Camal xumarxanniñ qizil siyambu iştinini, xumarxan bolsa Camalniñ qara siyambu iştinini kiyivalğanidi. Camal huşını yoqatti. U huşiğa kélip özini gеме sirkığa almaqçı bolividi, külkidin toxtığan déhqanlar qoya bir top ovçı yava toñquzğa étilgandek dürride étilip kélip uni yerge basti. Ğazeplengen, vicdan azabidin qiynalğan erler xorlangan ayallar yaşlar, qérilar hemmisi Camalni pomudaqlap bésiviléşti, uruşti, tépişti, hemmeylen öçini élivélişqa, aççıqını çiqrivélişqa tirişip, qeher– ğazep bilen, küçiniñ bariçe muştleytti. Yéqin baralmığanlar tüküretti, tillaytti.

Xumarxan birdem dañ qétip turdi– de, gemidin quyundek yügürüp çiqip ketti. Uni héçkim körmidi, héçkim uniñğa diqqet qilmidi, u pütün küçi bilen yüqürdi, yiqildi, yene qopti, öyige bordi. Balilar uxlavatatti. U qil argamçını ışık aldidiki qéri ücmige saldi, ikilendi, közliridin yamğurdek yaş töküp, bipayan tün qoynida yatqan teklimakan qaridi, soğuçaq terepke qaridi. Ériniñ çoñqur xandek içide dermansız ketmen çépivotqan simasi köründi. Yüzini qoli bilen itip keynige ürüldi baliliri uxlavatqan öy terepke qaridi. Sebiy balilar uxlımaqta yénik pişildap héçnémidin xaversiz halda tatlıq uxlımaqta.

– Balilirim... siler şermende anañlarnı körmeñlar. U silerniñ anañlar boluşqa yarımaydu. U bir şermende, paşişe xatun siler méni ana démeñlar, mendek anañlarnıñ barlıqını héçkimge démeñlar, yüzige qarımañlar, silerniñ pak yüzüñlerge

dağ çüsmisun. Hemme iplasliq men bilen ketun, tüqisun. Méni tupraqqa kömmeñlar, teklimakan bulğanmisun. Ténimni qyzğunlar yep ketsun!...Razi boluñlar can cigerlirim!... Xumarxan sirtmaqqa ésildi...

17

Teqdirniñ çaqi yene çöqilimekte, péqirimaqta. Teqdirniñ çaqi bu qétim Camalni amet texti üstidin yulup élip, uniñğa ayaçe iştanni kiydürüp, çoñqur hañğa péqiritip taşlivetti. Bu hal buruxtumluq içide tuncuqup, yürek– bağri xun bolğan déhqanlarğa taza köñüllük külke boldi. Kişilerniñ külkisi birdinla gázep dolquniğa özgerdi. Teqdir çaqi ularniñ kül astidiki qoqastek vilildep qalğan qelbiğe ot tutaşturdi. Ular Camalni gázep otliridin pütkan dozaqqa mehkum qilivetti. Camalniñ xumarxanni mexpiy kiçik xotun qilivalğiniñni soğuçaq haşirida turup añağan hékim çoruqniñ qorsaqliri ésilip, derd içide bipayan çöllükte, yantaq basqan qumluq üstide oğa yutuvalğandek tolğandi. Kök yantaq tikenliri bedenlirige sançildi, köz yaşliri qumğa töküldi. U asmanğa, bipayan qumlara qarap bar avazi bilen varqiliridi: “iy yaratqan alay, men qandaq qilay, bu derdimni kimge bérip éytay?” Çöldin, qumdin sada keldi. Öz avazimikin, zéminniñ avazimkin yaki teñriniñ, asmanniñ avazimin heyvetlik avaz keldi: “Çida sen eskilik qilğanda başqilarmu saña oxşaş nale qilğan. Bu özne cahan sen tünügün başqilarni özeñge oxşaş qan yiglatqan, qoluñğa qaratqan, malaydek işlekten, quldek biquvul qilğan, emdi növet saña keldi”. Hékim bu avazdin çöçidi. Közlrini çöñ éçip meğriptin meşriqqa qaridi. Bu avaz nedin keldi? Héçbir âdem yoq. Zémindin keldimu? Yaq, uniñ tili yoq. Bu zemininiñ tilini muşun bipayan qumluq bésip ketken, uni sözliyemes tinalmas qilivetken. U meñqü sözliyelmeydu. Yaq, yaq esli til sözlimeydu, dil sözleydu bu bipayan qumluq esli yeşil bustanliq, tamliri hettaki itliriniñ yaliqğıçe altundin bolğan közel zemin idi. Kéyin qum bésip veyran qildi, tilsim qilivetti, tilini söz liyelmes qilivetti, közige qum tiqivetti, qulığığa

qum tolup qaldi. Biraq dilini” yürikini héçnerse qilalmidi. Yüriki qumni lömülditip kötürivatidu. Égir kumni halsiritivatidu, dili sözlevatidu, her bir tiniqi kuhiqaphasil qilip, boran çiqirip qumlarni şiddet bilen uçurup, öziniñ üstini basqan bu apetni köçürivatidu. Bu avaz ana şu qum astidiki zéminniñ dilidin çiqqan avaz, yürek avazi! Hékim çoruq beşini çañqallap deslep hökürep yigildi, kéyin qaqaqlap köldi, zémindin emdi heçbir sada kelmidi. “Uh... qiziq teqdir boldi. Men saña qol qoydum, saña boysundum, déginiñni qildin, qilivatisen bir xar bolganni eziz qiliman, eziz bolganni xar qilmay qoymaymen. Seniñ tutqan yoluñ şuğu, emdi bildim, şundaq qil, méni yeneqañçilik xar qilisenkin” hékimniñ qumluqqa qarap naxşa tovlıgusi keldi. U soğuçaq haşaçaliri arisida keñ tarqalğa haşarçiler naxşisini tovlidi:

Soğuçaq amba,

Çörisi damba.

Kadir barsa nan bar,

Déhqan barsa çam bar.

Sogucaq qum yer,

Çapsa– çapsa tügimes

Ketmen çapan zağra yer,

Oñida yatqan samsa yer.

Hékim çoruqniñ naxşisi axirilaşmayla qulaq perdisi şum xaverniñ şiddetli zerbisidin teşildi. Xumarxanniñ ésilip ölüvalğanliqi ve Camalniñ qolğa élinganlıqi heqqidiki xaver yétip kelgenidi. Hékim bu xaverni añlidi– yu, bipayan qumluqqa, çetçéki körünmes teklimakan qumlgıga qarap yüqürdi. Égiz qum çoqqisiğa zorucup çiqti, hañdek çoñqur qum azgiliğa mollaqlap çüşti, yene ömilep ornidin turdi, yüqürdi. Sarañlarçe esebiylerçide külüp, varqirapçarqirap, çeksiz qumluq içige içikirilep kirip ketti. uniñ can cehli bilen varqiriğan avazini bipayan qumluq suni

sümürgendek sümürüp ketti. Qumluqta uniñ gevdisi deslep töge mayigidek, kéyin bir tal çékittek körüdi. Bipayan qumluq bu çékitni axiri yutup ketti. haşarçılar uniñ arqisidin hañvéqip qarap qaldi. Âdemlarniñ bezenliri yaqilirini tutup, tova déyişip kétip qélişti. Quliqim añlimisun, közüm körmisun dégendek ünsiz kétip qélişti. Yene beziler Camalni qarğap hékimge iç ağırtışti.

Hékim çoruq çölge çiqip ketti. u ölükmü, tirikmu, buni biliş qiyin. Beklim tiriktu. Bipayan qumluq uni ünsiz qoynıǵa aldi. Özini öltürüvalǵan âdem udul dozaxqa kiridu, déyişidu. Biraq xumarxan rehmetlik bu cahanniñ azab oqubetliridin qutuluş üçün özini öltürgenidi. U rastinla dozaqqa kirip ketikenmidu? Dozaxta köyüvatqanmidu? U yerdin qandaq qutular? U yerdin bu cahangá yene qaytip kelgenler bolmıǵını uçün buniñǵa alladin başqa héçkim cavab bérelmeydu.

Hékimniñ balilirini uniñ tuǵqanliri bölüvélişti. Bu biçare yétimlar ata- anisidin ayrılış azabi yetmigendek özaramu ayrilip qélişti. Ular emdi bir yatqanda yétip tipiçeklep oynışalmaydıǵan boldi, peqet kirpidek tügülüp yatidu. Teñtüşliri bar avazi bilen “ata, ana, aka” dep caqırsa, bular tam tüvide barmiqini çişlep, boynini qisim, közige villide yaş élip öksüp yiglaydu. Anisini séginidu, atisini séginidu, akisini séginidu, ukisini siñlisini, açisini séginidu, burunqi ğamsız künlirini séginidu, ümid qilidu.

18

Teqdirniñ caqi péqirap aylinip bizniñ Camalni yene muşu zémingá, dolan boyidiki qumuşluq menellige epkelip taşlıdi. Kişiler uningá heyranu– hes bolup qaraştı. Uniñǵa hazir burunqidek küçlük nepret bilen qarimisimu, lékin hésdaşlıqmu qilmidi. Ular: âdem peget hayat bolsila hemme iş ötüp kétidiken, hemme iş ögergeboldi” déyişti. Camal on yilliq türme ve ricim hayatni axirlaşturup yene hayat qaytip çiqti. U xélila özgiriptu, çaç– saqılıǵa aq arilaptu, emma burunqidekla sémiz turuptu. Yaş vaqtidiki oynap turidıǵan közliri emdi sel xiyalçan baqidıǵan bolup

qaptu. Uniñ bu qiyapiti emgek bilen özgertiş meydanida işlep kelgen âdemge mutlaq oxşamaydu. Toğra, u “hünerlik er xar bolmas” dégendek, aşu neççe miñ cinayetçiler arisida égir emgek bilen emes, öz kespiy bilen şugullandı. Resim sizdi, suretke tartti, hazırqı zaman âdemleri resimsiz yaşalamtı? Cinayetçilermu, ularniñ gündipaylirimu âdem– de. Ular mu resimge çüşüşni resimsiz duruşni arzu qilidu. Adettiki türme muhepizet xadimliri, bölüm emeldarliri, başliqliri, ularniñ erke-aynaq çirayliq xotun-qizliri, uruq- tuğqanliri hemmisi resimge muhtac. Camalular üçün rayiş resimci. Camal bu égir emgektin qutulğiniğa xuş. U, qandaq siziş, qandaq resim tartiş buyrulsa şundaq qildi. Mana şundaq qilip on yıl ni erksiz, emma capasiz ötküzdi. U başliqiniñ öyidin bu başliqiniñ öyige tötkülüp yürüp ularniñ çoñaytilğan resimlerini sizdi. Ériniñ, ayaliniñ, balisiniñ, anisiniñ resimlerini çoñ ramkılarğa keltürüp sizdi. Deslepte sizdiğan, tartidiğan resim tügep ketse qandaq qilarmen dep gam– endişide bolividi, bu bikar bolup çiqti. Xuddi mudditi toşqan cinayetçiler azad qilinip yene yéniliri kélip turğiniğa oxşaş bu orunniñ kadir, saqçilirimu kélip kétip turidiken. Konisi ketse, yénisi kélidiken, resim sizidizğan, süret tartidiğan işlar tügimeydiken.

Camal türme hayatini axirlaşturup öyige kelqenide veziyet eslidikidin asman zémin özgergenidi. Dehqanlarğa yerler hödde bérilip, açarçiliq, yoqsulluq, muhtacliqniñ ornini memurçiliq, toqçiliq igelligen, âdemlerniñ çirayigimu qan yügürüp, nurlunup qalğanidi. Uniñ baliliri çoñ bolup qalğan, çoñ qizi Aynigar toluq oturta mektepni püttürüp darilmuelliminge oquşqa ketken. İkkinçi balisi sultan toluq oturta mektepte, üçiniçi balisi bolsa, toluqsiz oturta mektepte oqumaqta idi. Patimeniñ béşiğa aq kirgen, yüzige qoruqlar çüşken, oruq yüzini qara dağlar basğanidi.

Camal hazir yer tériş tügül ketmenmu tutalmaydu. U meyli sékritar bolğan mezqilide bolsun, meyli türmide yatqan mezgilide bolsun ketmen tutmidi. Qisqisi,

yigirme yildin béri u égir emgek qilip baqmidi. U yenila xizmet qilişni, hoquq tutuşni ümidi qilatti. Biraq hoquq, emel dégen yerdin süpürüvaliligan nerse emes– te. Nailac u yene bikar turgandin köre, hidirlap turmaççi boldi. U, oquğuçiliq devridiki foto aparatiniñ topisini sürtüvétip, yézilarda aylinip yürüp xaqni resimge tartip pul tépişqa çüşti. Yene téxi muxbirliq qilişnimu pul tépişniñ obdan bay bolğanlarni étizi, aşliqi çarvisi, ormini yénida taza küldürüp resimge tartip, resimniñ astiğa: “3-omumiy yiginidin kéyin...” dégen geptin başlap çüşendürüş yézip, süretlik xaver qilip, şıncañdiki Uyğurçe, xanzuçe gezitlerge evetip turdi. Şundaq qilip gézip–jurnallarda uniñ nami çiqışqa başlidi. İkki- üç parçe süretlik xaverge 60–70 yüen qelem heqqi kélidigan boldi. Camalğa yene amet gazineşi éçildi. Bir tereptin, çöntiki pulğa toluşğa yene bir tereptin, sésip kekte nami yuyulup közge körünüşge başlidi. Uzaq ötmeyla u yéza başliqliriniñ nezerige élini. Aliy mektepte oquğan, yéziqçiliq iqtidari yuqiri, xanzuçini sudek bilidu. Déhqançiliq bilen şugullinidigan bundaq yézida bunçilik âdemniñ çiqışı asanmu! Bundaq âdemniñ iqtidarini israp qilivetmey küçidin paydiliniş kérek. İqtisas iqisi dégen şu de. Hazir yéziliq hökümetke kâtip yoq, méniñçe uni katip qilip yallivalsaq kéyinçe kadir qobul qiliş şati bérilse, resmiyleştürivalsaq bolidu.

Yéñidin saylangan yéziliq xalq hökümitiniñ yaş başliqiniñ bu dadil pikri Camalmi xuşluqtin mes qilivetti. Uniñ arzu qilgini muşunçilik bir xizmet emesmidi. İşqilip hökümet xizmiti bolsila boldi. Uniñ bu arzusini yéziniñ yéni başliqi obdan çüşendi, he hazir yallanma katip boldi. Ete– ögün, yügiridin ştat kelse, döletniñ resmiy kadiri, resmiy kâtip bolidu. Âdemniñ ömriniñ axirida amet şunçilik kelse bolmidimu. Resmiy kadirliq ştatini qolğa keltürüş üçün çoqum barliq amalni qiliş kérek. Némila bolmisun, resmiy kadir dégeniñ haman néni pütün, yégen göşi sökeksiz bolidu. Şuña u, barliq tirişçanliq bilen yéziniñ adettiki katla aqsaqalliridin

tartip sékritargiçe harmay xizmet qildi. Ularniñ resimni sizdi, sirçiliqni qildi, öyige méhmanga çaqirdi, maxtidi, medhiyilidi. Yalguz aǵzidila emes, gezitte, jurnallarda maxtidi. Harsimu, yiqilsimu, Uyǵurdin meñdep qopup xizmitini qilsimu, ularǵa yaxşı tesirat qalduruşqa tirişti. Mana muşu tamada palaqşip ikki yil ötüp ketti. hazir uniñ sirtqi körünişi türmidin boşunup çıqqan vaqtidiki Camalǵa mutlep oxşimaytti. Herqaysi qatlamdiki emeldarlarga tinmisiz xizmet qiliş neticiside oruqlıǵan, mükçeygen, çarçıǵanıdi. Xuddi u sékritar boluştin ilgiriki vaqtidikige qorsiqi içige tartilip, dümbisige çaplışıp qalay dep qalǵan, buyun köşliri sizip, inçikrep, cigde yiltizidek bolup qalǵanıdi. Şundaq bolsimu, lékin u qilçe boşaşqini yoq. Yenila tinimsiz heriket qildi, eşlidi, emeldarlarniñ bosuǵisidin néri ketmidi. U pelekniñ örgülüp– çörgülüp turidiǵanliǵıǵa işinetti. U, amet uniñǵa quçaq éçip döletniñ kadiri bolıvanǵandin kéyinla andin harduqini çiqarmaqçı, dem élip özini kütüp, yoqatqanlirinihemmisini tolduruvalmaqçı. Şuña u aşu ştat üçün can cehli bilen işlidi. Uhe mana emdi ete şu ştatni, aşu tömür kiyimni kimge bériş mesilisi belgilinidiǵan qutluq kün. Camalniñ qilǵan xizmetliri aldida çoqum ularniñ yüzi qiziridu, yégen égiz uyulidu emesmu...

Mana hazir u bir kéçe uxlimay sizǵan resimni keçkiçe aptapta qurutup, xupten vaqti bolǵanda qoltuqıǵa qisip yéza başlıqiniñkige qarap yol aldi. U, bovoydek mükçiyip, béşini tövet sélip hazir la yiqilip kétédiǵandek deldeñşip kétévatatti. Âdemler siler Camalniñ aldıǵa ötüp, uniñ çirayıǵa qarap béqiñlar! Uniñ némilerni oylavatqanliǵini çirayidin bilivélişqa urunup körüñlar! Ey zémin! Men saña yene xitap qilay: qara, âdemliriñge!

4. HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMIŞ METNİ

4.1.Kara Orman

Temmuzun kavurucu sıcağı küçücük taşları yakıyordu. Çakılların üzerinden alevler yükseliyordu. Uçsuz bucaksız yayılan kapkara duman fırından çıkan is gibi insanlara rahatsızlık veriyordu. Küçük yapraklar siyah inci gibi güneşin altında parıldıyordu. Ormanın derinliklerindeki çamurların üstünde hoş duran, canlıları içine çeken bu duman, sülün horozu tuttuğunda tavukların ötmelerini de sessizliğine aldı. Kara duman ufukta süzülüp ormanın derinliklerinde mavi renkte yayıldı, belli belirsiz bir kız tek başına bu yolda yürüyordu. Altın gibi parlak dağılmış saçları onun çiftçi kızı olmadığını gösteriyordu. Deniz mavisi rengindeki elbisesinden onun selvi boyunu açacakmış gibi sıkı tutarak iyice sarmıştı, elbisesi çok dardı, bel tarafı oldukça dardı. Elbisesinin alt kısmı balık gibi bacağına öpüp öpüp bırakıyordu, doymuyordu.

Arabam yaklaşıncı o çamurluk üstünde rahat yürümesine izin vermeyen beyaz topuklu ayakkabısını eline aldı ve yılan gibi kıvrılarak yürümeye devam etti.

– Hey ormanın derinliklerinde de mi melek oluyor?

Arabamı durdurup yere indim.

– Sizce meleklerin hepsi şehirde mi oluyor?

Kız gül gibi gülerek baktı. Yakıcı güneş onun çiçek gibi yüzünün nur perdelerini soldurdu.

Beyaz renkli yüzünü köy rüzgârı okşamış olsa da içindeki doğal güzellik bu solmaya izin vermiyordu. Vücuduna yapışan elbisesinin göğüs kısmı kuzunun simasını tatlı gösterip, onun gönlünü karıştırıyordu.

– Şaka yaptım. Ama her şeyin kendi yolu ve yeri var, doğru, siz bu ormanın derinliklerinde ne iş yapıyorsunuz?

– Gördüğünüz gibi ayakkabısız çamurlara basarak yürüyorum. Dünyada yerini, yolunu bulamayanlar az mı?

– Ayağınız yanmadı mı?

– Yanana bir çaremi var?

Çölde pınar bulmuş kadar mutlu oldum.

– Var, buyurun.

Kız hoşnut şekilde arabaya bindi.

– Sözlerin çok samimiydi.

– Hiç ormanın derinliklerine büyümüş gibi görünmüyorsunuz.

– Bu çölde karşılaştığım erkeklerin hepsi öyle diyor.

– Hepsi ile konuşuyor musunuz?

– Şaşırılacak bir şey mi var? İnsan olunca, canım isterse konuşuyoruz, elbette put gibi durmak olmaz ki. Bunun neresi kötü? Ben bu durumdan çok mutluyum, çünkü insan dediğin insanla konuşur, bir bakıma insanların konuşması, gönül tartışması yapmaları insanlar arasında yakınlık kuran bir bağ değil mi?

– Sizin eviniz nerede?

– Şehirde.

– Bu ormanın derinliklerinde...?

– Öğretmenim.

– Ben de öyle tahmin etmişim. Nasıl oldu da şehirden çıkıp, bu uzak yerde öğretmen oldunuz?

– Atama ile oldu, sanat okulu mezunuyum, atamam buraya oldu.

– Sizin gibi yüksek seviyede olan, güzel kız bu ormana layık mı? Bu ormanın derinliklerine bizim gibi okumayan, kazmaya ekmek koyup yiyen (geçimini çiftçilikle kazanan), ineğin tezeğine basıp yürüyen, açık başıyla uyuyan insanlara layık. Benim gibi eski arabaya sahip, onu kullanan biri olarak, kendimi burada fazla hissediyorum. Sizin gibi doğru yanlışı fark edebilen, inci gibi kızlar, ayna gibi temiz şehirde çalışsanız daha güzel olurdu.

– Ben on iki kilometre orman derinliklerindeyim, altmış, yetmiş kilometre ormanın derinliklerine giden kişi çok var, hükümet ormanın derinliklerini güzelleştirmek istiyor.

– Güzel kızlar şehirde ne kadar çok olursa, şehir o kadar huzurlu olmaz mı, bunu kim bilmez?

Kız kahkahalarla güldü. Onun o tatlı gülmesi ormanın derinliklerinde yankılandı. Ben de güldüm.

– Eve haftada kaç defa gidip geleceksiniz?

– Sabah gelip, akşam dönerek toplam on iki defa. Okulumuzda yatacak yerde yok, okulda kalıp yatmama kocam da izin vermez.

– Sizi bekâr sanmışım. Kocanız böyle yürümenize nasıl dayanabilir? Kocanız sizi şehre götürse olmaz mı?

– Beş yıl boyunca yürüyerek oraya götüremedi, bıraktı. Çaresi yok. Kocam boyu ve huyu çok iyi bir insan, aynı sizin gibi.

– Her gün böyle yani ayakkabısız çamurlarda mı gidip geleceksiniz?

– Şehirden on kilometreye kadar otobüs var. Bir koy vereceğim. Kalan iki kilometre yeri şimdi gördüğünüz gibi yürüyeceğim.

– Her gün yirmi kilometre yola iki koy ödeyeceksiniz, dört kilometre yolu böyle yürüyeceksiniz. Her iki koydan ödeseniz dört, Pazar gününü çıkartsak yirmi altı günde elli iki koy yol parası ödeyeceksiniz.

– Her gün öğlen yemeğine de iki koy ödeyeceğim.

– O da var, ikisini toplasak bir ay içinde yüz dört koy gitti. Kaç para maaş alacaksınız?

– Yüz on sekiz koy.

– Ne? –Arabayı çok sert bir şekilde durdurup bağırdım, – o kadar çaba gösterip, on sekiz yıl okuyup, en sonunda bir ayda on dört koya çalışıyor musunuz, bu nasıl bir iş? Hayatının sonuna gelen masum bir yaşlı kadın bir lokantada bulaşık yıkasa da gününe yirmi koya çalışıyor, bir ayda altı yüz koya para alıyor. Öğle yemeğini de lokanta ücretsiz veriyor! Kadın güldü.

– Kocanız buna izin verdi mi?

– Yeter, böyle hizmet etme diye çok uğraşmış yoruldu. Benim de düşündüğüm durum var!

– Sizin gibi güzel kadınların gamsız, gülüp eğleneceğiniz zamanınız. Kocanız olmasaydı, kadını bırakıp sizi alacaktım, benim hizmetimde çalış, yoksa şimdi öyle mi yapalım?

– Kendinize gelin. Bu bir alışveriş değil.

– Böyle çalışıp çabaladığınızda çabuk yaşlanıp bitersiniz, kocanız şehirde rahatça genç kalıyor. Günlerin birinde sizin gibi orman derinliğinde yitip giden kadını mutlaka bırakıyor, ona göre, bir gün de olsa eğlenmek ve gününü gün edip yaşamanız daha iyi.

– Hoş eğlenmeyi, yaşamayı siz söylemeseniz ben bilmiyor gibi mi görünüyorum?

– He... Vay, o zaman güzelmiş, oynayalım mı?

– Nerde, nasıl oynayacağız? Nasıl yapacağız?

– Irmağın yanına yaklaştık, bir söğüt ağacının altında oynayalım.

– Para var mı?

Tahmin ettiğim gibi çıktı.

– Para dediniz, ne kadar para?

– Az değil bin koy

Arabayı yine durdurdum. Salakla mı karşılaştım diye kıza baktım.

– Hükümetin veremediği o parayı, bu ormanın derinliğinde bulacağınızı mı sandınız kardeşim! Sizin bütün dünyadaki kadınlardan farkınız ne?

– Çok kolay, iffet namusumun kıymeti ile! Maalesef şimdiye kadar benle oynayabilen bir erkek bile çıkmadı. Her gün önüme koşarak geliyor, sonra vazgeçip gidiyorlar aynen sizin gibi. Teşekkür ederim ustam, durağa geldim.

Kız birden yanımdan kayboldu. Arabamda onun hafif hoş kokusu kaldı. Moralim çok bozularak, dalıp kaldım, adını bile sormayı unuttum.

Arabadan indim. O da sallana sallanan kavak ağaçlarının olduğu mahalle yolunda bir parça ateş gibi uzaklaşıp gitti.

1991- yıl, 7 ay, Kaşkar

4.2.Gök Çember

– Anne sen bana ne zamandan beri bakıyorsun?

– Doğduğundan beri.

– Şunlar ne?

– Yıldız.

– Orada insan var mı?

– Olması mümkün.

– Onlar ne iş yapıyor?

Annesi çocuğuna bakıyor. Çocuğu da durmadan annesine soruyor.

– Onun babası da mı yalancı?

–Böyle olması mümkün.

– Cehennem ve cennet var mı?

– Var.

– Orası nasıl bir yer?

– İyi insan ile kötü insanın ayrıldığı, biri tatlı diğeri acı yer.

– Orası nerede?

–Allah’ın yanında.

– Allah’ın yeri neresi?

– Allah kendi bilir.

– Cennete nasıl insanlar giriyor?

– İyi insanlar.

– İyi insanlar nasıl oluyor?

– Yalan konuşmayan, anne- babasının sözünü dinleyen, yemek yiyen, hiçbir şeyden korkmayan, ağlamayan, hiç kimseye kötülük yapmayan, haşereleri öldürmeyen, kuşları yakalamayan...

– Tamam, anne yeter.

– Niye?

– Ağlamak istiyorum.

–Ağlama yavrum, ağlarsan kötü insan olursun, cehenneme gidersin.

– Ama şimdi ağlamasam da cehenneme gideceğim.

– Sen iyi çocuk değil misin?

– Ben kuşların yavrularını ekmek yedireceğim diye öldürdüm. Böceğin yuvasına sıcak su döktüm. Yine yalancı babamın sözünü dinledim ve sana yalan konuştum.

– Nasıl yalan konuştun?

– Geçen gün babamla bir abla ile evde uyumuştuk. Ben sana anneannemin evinde uyuduk diye yalan söyledim.

– O nasıl abla idi?

– Boyu uzun idi, beni senden daha çok seviyor. O bana “sen benim oğlumsun, sen bana benziyorsun” dedi. Babamla ikimiz cehenneme gitsek, sen tek başına cennete mi gideceksin?

– Hayır, ben de sizinle birlikte cehenneme gideceğim.

– Sen de kötü müsün?

– Evet.

– Nasıl kötüsün?

– Aslında baban yalan konuşmayı benden öğrendi.

– Cehenneme giden kötü insanlara ne olacak?

– Yılan ve çıyan ısırıyor. Köpek ısırıyor, demirle dövülüyorsun, su yerine kan ve irin içiliyor. Ateşte yanıyorsun.

– Ben çok korkuyorum. Neden benim kötü annem ve babam var? Biz neden cennete giremiyoruz?

– Korkma yavrum, ben babanı, baban beni, biz seni, sen bizi aldatmazsan başka canlılara zarar vermesek bile, biz yine de cennete giremiyoruz.

– Babam bugünde yalan söyledi mi?

– Kendisi bilir.

– Anne babam da cehennem de kalmasın, biz onu kurtaralım. Cennete girdiğimde babam olmazsa olmaz. Babamı kurtaralım.

– Neden öyle diyorsun?

– Ben biliyorum babam bizi bugün aldattı.

– Sen gitmezsen ben gideceğim. O cehennem de kalmasın. O bizi aldattığı için pişman olacak.

1991 , 1. Ay, Kaşkar.

4.3.Benim Yaşadığım Dünya

Hanım o kadar temiz ve güzelsiniz. Sizde bundan başka yol yok mu? dedim toprağa uzanıp, saçları dağınık kadını yerden kaldırıp onun yaş süzülen siyah gözlerine bakınca içim acıdı. Ben gördüğüm güzel, mutlu kızlar, kadınlar içinde bunun gibi doğal kadını hiç görmemiştim. Onun zayıf vücudu benim kucağında olduğu için, vücudum yaprak gibi titredi. Hatta sesim bile değişti. O güler şekilde oynattığı kirpiklerini birleştirip gözünü kapattı. Kirpiğinin üstündeki sürme yaş ile birlikte parıldayarak aktı. Aldırdığı incecik simsiyah kaş acıdan dikleşti. Cevap vermek yerine ağzından kan ile karışık suyun çıktığı ince dudağını ısırıldı. Ben onun yüzünü erkeklerden saklayan siyah örtüsünü serpiştirip ağzındaki kanı sildim. Sonra yavaşça kaldırıp, toprağını silkeleyip, güzel kıyafetlerinin bozulan yerlerini temizledim. Hem korku, hem biraz önce yediği dayak acısı onun, kendini toparlayıp kaldıracak gücünü yok etti. Ben yine de onu kaldırdım. Doğrusu böyle güzel kadını ilk defa yerden kaldırışımı. Bu kaldırış bana bir tesadüf olarak kaldı.

Üç terbiyesiz onu dövüp toprağa yapıştırıp kaçmış. Ben o zamanda bizim kilitli eve gidiyordum. Ben feryat figan eden bu kadının ne işi olduğunu tahmin ettim. Terbiyesizler sarhoş olduğundan olsa gerek, kadın da onlarla bağırarak konuşuyordu.

– Sadece bu kadar mı? Bu kadar güneşli yere kedi bile çıkmaz haline bak bu şerefsizlerin. Sıradan adamlar mısınız? Sözü nerde verdin, konuştuğumuz gibi, sözleştiğimiz gibi verin!

– Bu acı ile bağırarak ince sesiyle

– Ve.... O kadar parayı versek bitse. Niye saçmalıyorsun, çok konuşuyorsun? Bizim gibi gençler ile beraber olduğunu şeref say. Şükür saysan iyi olur. Hadi yoluna git, çok konuşma üç delikanlı ona yaklaşıp.

– Hım beni fazla sinirlendirmeyin, parayı verecek misiniz, vermeyecek misiniz? Yoksa bağıracam.

– Şimdi bağır.

Şu konuşmalardan sonra sert tepki, kavgalar oldu. Kadın tüm sesiyle bağırdı. “vay canına, insan var mı? İnsanlık öldü.”

Ben belimdeki metal kemeri söküp alıp, koşarak geldim. Ama onlara dokunamadım. Çünkü onların elinde de bir şeyler parıldayıp duruyordu. Herhalde onlarda bana dokunmaz motosikletlerine binip gittiler.

– Siz o kadar güzelken...

– O kadar güzel olmanızın sebebi. Önceden güzelliğime inanmıştım. Güzelliğim beni bu hale düşürdü. Bu dünya çirkinlerin, pislerin, paragözlerin dünyasıymış... dedi bayan soğuk bir şekilde. O kendisini topladı. Ben gitmek istiyorum.

– Şimdi evinize gidin

– Ben nasıl gideceğim? Yürüyecek hiç halim yok.

Böğrüm çok tekmelendi, eşekler. Ben sizle beraber gideyim. Sizin evinizde bir gece kalsam ne diyeceksiniz?

– Hayır, sizi götüremem, evde eşim var.

Kadın susup gitti. Ben yarın eve un, yağ almak için cebime koyduğum on beş koy paranın on koyunu ona verdim.

– Siz benim derdimi bildiniz bir bakışta, Allah toprak tutsanız altın, kül tutsanız gümüş yapsın, biri bin olsun.

Ben onu bisikletin arkasına oturtup evine bıraktım. Onun evi yılan gibi eğri büğrü örümcek ağı gibi bir sokağın içinde imiş. Eve gidince sadece ismimizi sorduk, başka konuşmadık. Onun ismi Mehbube imiş. Ne güzel isim. Anne babası ne arzular ile bu ismi ne kadar tartışmalar içinde koymuştu. Ben onunla vedalaştığım zaman, o utangaç ağlaması ile eski Uygur kapısının önünde dudağını ısırıp kaldı.

Ben onunla yine tekrar karşılaşacağımızı hiç sanmıyordum.

Onu bugün öğleden önce hastanenin kan merkezinin önünde bir grup çulsuz zayıf kişilerin arasında gördüm annemin karnında tümör peyda olduğu için ameliyat olup kan verecektik, kanın işlerini resmiyetlerini yapmak için kan merkezine gelmiştim.

– Bu ne kadar çok kişi, ne iş yapıyorlar onlar? diye sordum beraber yürüdüğüm doktor arkadaşlarıma.

– Hepsi öksüz ve yetimdir. Yaşı çok küçük, içi esrar, kan satıp kumar parası yapıp, orada yeniliyorlar, dedi arkadaşım. Onların arasında gözleri nursuz kalanlarda, yüzlerine kırmızı yağ sürmüş gibi çok yakışıklı gençler de vardı. Bazıları yalancı gülüşlerle yanımdaki doktor arkadaşşıma baktı.

– O kadar insanı toplayınca hızlıca bir şeyler yapıp kendi yoluna bıraksanız olmaz mı? Yetgah'daki işsizlerin pazarının özü olmuş, dedim ben. Arkadaşım gözüme iyice bir bakıp:

– Sen burada var mısın, yok musun? Başka bir dünyadan gelmiş gibi konuşuyorsun? Bizde kolay olan iş ağızımızdaki sözdür. Bunlar iffeti varlığının kanını satabilir, yoksa satamaz.

– Allah’ım ya, kendisinin kanını satmak içinde ağızını yalaması mı lazım?

– Gidecek işte. Bu masumlar sattığı kan parasının fazlasını ona buna harcasa ondan sonra kanını satabilir. Bu yerde onların satması kolay, bak. Yakında kan satanların içinde şu üç bayan peyda oldu. Biri orta yaşlı, ikisi genç bayanlar, güzel bayanlar. Bu yerde kan alanlar, gençler... O böyle deyince göz kırpıp gülerek, sözüne devam etti. Onlar kanı kolayca satıyor. Bu yerdekiler ile iyice tanışmış. Bu erkekler kanını satıyor. Böyle olunca onlar ara sıra faydalı olamasalar işler bu şekilde yürümüyor. Ben karanlık koridorda yüzünü kapatıp bir taş sandalyede oturan üç bayana şaşırarak bakıp kaldım.

– Şaşırma, yürü, öyle işlere şaşırıp kalsan olmaz, iş çok. Çocuğa benziyorsun, arkadaşım peşimden geldi, o zaman yüzü kapalı olduğumdan biri:

– Vay siz bu yerde ne iş yapıyorsunuz? dedikçe yerden kalktı. Ben sesinden tanıyınca, kalbim yerinden çıkacak gibi oldu. Önüme gelip yüzünü açtı.

“Mehbube”nin ağızından nasıl çıktığını bile bilemedim, bulutlar arasından ay çıkmış gibi, onun kaşı gözü oynayıp duruyor güzel yüzü geçen ki günden de güzel şekilde görünüyordu.

– Siz bu yerde ne iş yapıyorsunuz? diye sordum.

– Bu doktor dedi galiba, dedi o beyaz dişlerini gösterip gülerek, herhalde bu geçen ki işimden daha iyidir?

– Ben başımı salladım ama niye salladığımı kendimde anlamadım.

– Allah’ım ya çok güzel şeymiş bu.

– Nasıl, beğendin mi?

– O zaman kendin. Sen nasıl tanıştın bu melekle?

Biz Mehbub'e ile vedalaşıp ofise girdikten sonra onları konuştuk. Ben nasıl tanıştığımızı ona söyledim.

– Öyle güzeller, öyle ezik olmak, ne kadar adaletsizlik bu? !

– Hoy, sen de alışsın, ben de alıştım. Şimdi duvar yıkılsa da aklıma gelmiyor. Dünyada zulüm gören, taciz olanlarda az mı? Bazen de hangisi güzel olsa şu zulme, bu tacize uğruyor. Bunu söylese de insanın içi içini yiyiyor, çaydanlık kaynasa kendi boyunca taşar değil mi? Boş ver konuşmalım, ben sana bir şairin bu konudaki şiirini okuyayım...

Ben onun saçmalayan ağzına nefret ile bakıyordum.

1992. yıl 1. Ay.

4.4.Değersiz Emek

Yurt dışından amcamın oğlu geldi. O fen akademisinde araştırmacı, benim edebiyata istekli olduğumu öğrenince, çok sevindi:

–Oğlum, benim vatanımdaki âlimler, yazarlar, şairlerle görüşme imkânım olur mu? dedi.

–Olabilir, dedim heyecanla.

Babamın tavsiyesi ile önce şehrimizdeki en nüfuslu edip ve cemaat erbabını bulmama yardım edecek kişiye kardeşimin maksadını söyledim. O da buna çok mutlu oldu:

– Çok iyi fikir, kardeşim. Ben parmakla gösterilen âlim ediplerimize haber vereyim, bu mutlaka çok güzel buluşma olur, dedi.

Cumartesi günü akşam bizim evde görüşme oldu. Kardeşimin gözünden yaş aktı. Her konuda konuştuktan sonra O, kadehi alıp:

–Ben vatanım için o kadar heyecanlıyım, bilmeyen, duymayan kalmasın.

Benim de böyle vatanım varmış, ben vatansız değilmişim dedi iftiharla. Şimdi herkesin, ilimsizlerin gönlüne ışık verme gücü, vatanın çolpan yıldızlarını görünce gözümde yaşlar durmuyor. Şimdi bu kadehteki şarabı herkesle tokuşturup içmeyi çok arzu ediyorum.

– Ben Eli Veli’yi tanıdığım için onu önce tanıştırsam, kalan arkadaşları da Eli Veli tanıştırsa, dedi babam.

– İyi fikir teşekkür ederim,–dedi kardeşim.

– Arkadaş Eli Veli, vilayetli yerlik meksulat şirketinin başkanı, Memleketlik İstimalcılar Heyeti.

Eli Veli hoş hem de utanılacak bir kıyafetle yerden kalkıp kardeşimize bakıp gülüp başını salladı. Sonra oturanları yukardan başlayarak tanıştırmaya başladı:

– Arkadaş İsmail İslam vilayetli şeker, sigara, şarap şirketi ofisinin başkanı. Yüzü koyu tüylü kişi başını sallayıp güldü.

– Arkadaş Musa Tuhti, Abdunum şehri ipek yolunu açış cemiyetinin müdüriyet azası, ipek fabrikasının başkanı.

İskelet yüzlü, kel kafalı kişide güldü. Amcamın oğlunun koyu renkli gözü büyük şekilde açılarak şaşırılmış bir şekilde bir bana bir babama baktı. Biz gurur duyarak başımızı salladık.

– Arkadaş Kasım Bast, şehirlilik terazi ölçüm başkanı; arkadaş Heyet Seyit, parti okulu siyasi başkanlığının müdürü.

Kardeşimin kaşları çatılmış halde, o hepimizin yüzüne şaşırarak baktı. Ben biraz huzursuz olmaya başladım. Çünkü onun koyu lacivert gözlerinden memnunsuzluk görünüyordu.

– Arkadaş İsmet Yalkun, şehirlik mahkemesinin avukatı. He, ben arkadaşlarla tanıştırdım. Şimdi sevgili misafir kendini tanıtırsa, tanıştığımızın mutluluğuna içelim.

Hepsi öyle diyerek başını sallayıp gülüştüler. Kardeşimin yüzü bulut gibi duruldu. Hepimizin gülmemizi keserek, şaşırarak birbirimize baktık, kardeşim yerden kalktı:

– Aziz vatandaşlar, ben aslında kendimi tanıştıracaktım. Maalesef bu gönüllü faaliyetimiz ilmi hadimlerin faaliyeti değilmiş, hükümet hadimlerinin faaliyeti imiş, ben mesul hadimler ile alakası olmayan bu niyetimden vazgeçmeye karar verdim. Amcam âlim, edip sanatkarlarla görüşme faaliyeti yapmış, dedi. Amcam yanlış mı söyledi yoksa ben mi yanlış duydum anlamadım. O yüzden, vatandaşlara olan bu ilk sevgi kadehimi bitirdikten sonra maalesef sohbe katılamayacağımı belirteyim...

– Hayır... hayır... ben... anlaşmazlık olmasın, estağfurullah,

Eli Veli'nin dili tutuldu, yüzü kızardı, bunların hepsi meşhur alim, yazıcı, ressam, sanatkarlar. Bundan başka kitabı neşredildi, başka yabancı dillerde tercüme yapıldı.

Kardeşimin kaşları daha da çatıldı. Birazcık sustu. Gözünden yaşlar geldi.

– Maalesef maalesef, ben anlamamışım affedersiniz, ilmi vazifelerden sonra da dile alınmadığımı hiç düşünmemişim. Beni affedin. Hadi kadehlerimizi kaldıralım, şerefe, sağlığımız için!

Ben kardeşime bakmadan utanıp, çabukça dışarı çıkıp gittim.

1991– 11. Ay

4.5.Kız Gidiyor

Akşamdan beri durmadan yağan kar bir gecede yurdu kaplamıştı. Toprağın çok aktığı bu mahalle yolunda, ağaçların gövdelerinden dallarına kadar ilik gibi toprak yapıyor, birazcık rüzgâr çıksa tozlar uçuyor ağaçlar, çiftlik kenarı ile arığa

kadar, kalın şekilde büyüyen kamışlarla bastırılarak yapılan büyük, kurak, küçük tümsekler bembeyaz elbise giymiş gibi oluyordu. Dev gibi büyüyen iğde dalları saçlarını salıp, dans eden bel gibi eğiliyor, çiğcücük ile beyaz kuşlar yiyecek bir şey bulamadan öterek, ağaç dallarındaki karları tozularak uçuyorlardı.

BüviMeryem kamış dumanı çıkan evden kaba aş koyup çıktığında, duman içip gitmiş gibi hissetti. Kar havası onun içine işlemiş dumanları yok etmiş gibi birden gönlü açıldı. Başının üstünde uçan Pahtek kuşları gibi uçmak istedi. Ama birazcık yürür yürümez eski çizmesinden görünen çorabının yırtıklarından soğuk geçince, ayağı uyuşmaya başladı. Kabı annesi başörtüsüne iyice bağlamasa ne yapacaktı? Her beş kademde o elden bu ele değiştirip dursa da parmakları üşüdü. O büyüdüğünden beri bu yurttan bu kadar kalın kar yardığını hatırlamıyordu, kar yağmayınca o kadar da soğuk olmuyordu. “Allahın bu hikmeti mutlaka iyiliğe işaret, diye düşünüp sallanarak giderken, hiç olmazsa meyveler gelecek yıl iyi olur, bağlar meyveden dolup taşar diye düşündü. Kar yağsa deryaya su dolar. Pamuk çiftleri suya doysa pamuktan meyve alınsa onun parası, vergi parasını geçince evin yıllık gelir giderini alacak olsa, sonra buzağının parası televizyonu aşacaktı. Allah’ım hastalık, kötülükten koru, yoksa her şey yine duman gibi olacak. Allah’ım yine kılan ecrimize göre bereket verse gelecek yılı kıştan babamın vergi parasını ödemesini söylerim. Yumurta yemesek de, film izlemesek de olur, gelecek yıl yazın mutlaka yumurtanın parasını toplayıp, dört poşet kömür alıp, bizde kışı Bakimirap gibi sıcacık evimizde terleyerek geçireceğiz...”

BüviMeryem babası çalışırken, iş başa düştüğü zaman kabın hiç sıcaklığının kalmadığını görünce, sinirinden ağlamak istedi. O kadar acele edip de babasına yemeği sıcak getiremediğine üzüldü. “Canım babam buz gibi aşı içse içine bir parça buz girmiş gibi titreyip duracak”. Böyle halde nasıl çalışıyor... Çabukça yürümeyip

aşı soğutup koymuşsun diye kızarmı yoksa, içmeyip geri gönderir mi?...”

BüviMeryem endişelenerek babasının çalıştığı yere geldi. Çiftçiler karla kaplı iş yerinde çalışıyorlardı. Erkekler büyük samanlığın içinden çamuru kürekle açsa bayanlar uzun eteklerini beline sıyrıp, topladıkları çamurları arkalarına sürecekti. Onlar çılık çılık tere gömülüp hevesle çalışıyorlardı. “Vay Allah’ım on beş koyun gözüne sokup bugünlük çalışmadan kurtaran olsa annemde o kadınlar gibi çamur yapar mıydı?” Hayalinden bunlar geçen kız işyerine babasını bulmaya gitti.

Babası onu çağırmasaydı, kız da babasını o çamurlu yüzüyle tanımadan giderdi. Babasının yüzüne, gözlerine çamur sıçramış, babası tanınmaz olmuştu. O küreği yerine koyup, ayakkabılarını sürüyerek kızının yanına geldi.

– Yüzün simsiyah olmuş, az daha tanımadan geçip gidiyordum, dedi

BüviMeryem babasına bakınca.

Babası körleşip giden mavi renkli kuşağının ucuyla yüzünü silip cevap verdi:

– Gözünün fark edemediğini, kalbin tanımış yavrum. Annen ne gönderdi?

– Yubdan çorbası gönderdi. Ne kadar acele etsem de soğudu. İçseniz üşür müsünüz baba?

– Olsun yavrum içeceğim, hangi bir soğuğu geçirmedi ben yavrum, biz su geçip, çamur toptasak da başkanlarımız yukarda durup biz üşüdüğümüz diyorlar. İnsan önceden donacakmış, daha sonra soğuk bizden korkacak mı yoksa? Hiç donduğunu hissetmeyeceğimizi sanıyoruz.

– Niye öyle? Beden donup en yüksek dereceye ulaştıktan sonra hiçbir şey hissetmez olacağım. Canım babacığım, keşke aramızın yarısı olan iki çamı satsaydık, canın acıyacağına. Parayı bulabilirdik.

Baba sessiz şekilde soğuk kalan aşı kaşık kullanmadan içti. Karnı doyduktan sonra yüzüne renk geldi:

– Hey... Kızım, Allah sana böyle işler göstermesin. Ben bunu düşünmüyor muyum sanıyorsun? O kadar cefa çekmesek, sıcacık evde rahat oturabilir miydik? Ama millet çalışmaya çıksa, çalışmaya gitse biz erken gitmesek, para ziyanından başka, yine en kolayı sokaktaki millettten kendimizi yüksek göstermişiz gibi oluyor. Bu iyi değil. Atın çitmesine at dayanır, millet işlese biz işlemesek onların önünde hangi yüzle yaşayabiliriz, yoksa yurttan çıkıp başka yere gitmemiz iyi. Şimdi annemin çalışmaya çıkmadığı yerin yarısını paraya satsaydık, kendimden utanıyordum...

– Hey... Hey... Şu yer kimin? Çift yolu boyunca gelen yakışıklı bir topluluk başkanlarının önündeki biri böyle sordu.

– Benim! dedi BüviMeryem’in babası.

– Niye çalışmayıp oturuyorsun?

– Arık çapalasan su çıkıp yollar kayganlaşacak. Biraz sonra kurduğunda çapalayayım dedim.

Başkanlarda, çalışan millete kahkahayla gülüştüler. Bu “şaka”nın çıkmasına sebep olan başkan ile BüviMeryem’in babası ne olduğunu anlamayarak dalıp kaldı. BüviMeryem de hiçbir şeyi anlamayarak utanmış şekilde başkanlarına göz altından baktı. O başkan biran kızarıp:

– O deli ne yaparsan yap! deyip gitti. İş yerindeki işçiler ile diğer başkanların gülmesi daha da yükseldi.

– Ya Allah Sopibay, çok iyi dedin.

– İşçiler başkanların bu sözünün kuvvetiyle “Sopabay, içimizdekini söyledin” diye bağıırıp gittiler. Sopahun’da biraz daldıktan sonra iyice güldü. Sonra da kızına bakıp utandı. BüviMeryem böyle şakaları hiç anlamasa da, utanacak bir konu olduğunu anlayıp yere baktı.

– Abim, bu sizin kızınız mı? Bu yerlerden çok farklı olan güler yüzlü bir kişi
Sopahun’un yanına gelip edeple sordu.

– Allahın izniyle, evet.

– Önümüze bir yürüyebilir misiniz?

– BüviMeryem utandığında başını aşağı salıp ayağının ucuyla karları
sıyırmaya başladı.

– Durduktan sonra, yürüyebilir, elbette! Sopahun sinirlendi.

– Sopahun bu kişi Urumçi’den gelen, dedi bu konunun üstüne gelen sekreter
televizyona resim alacakmış, geldiğimizde kızınızı televizyona çıkaralım dedi, öyle
mi usta, eğer kızınızı beğenirsen televizyona çıkacak.

– Sopahun güler yüzlü kişiye baktı, gülüp başını salladı. BüviMeryem başını
götürüp o kişiye baktı da yine utanarak başını önüne eğdi. Ama mutluluğundan içine
bir barça ateş girmiş gibi oldu, vücudu yanmaya başladı.

– Kızım, başkan abinin talebi boyunca yürüsene, çamurla uğraşmaktan
kurtulacaksın. Cefa çekmeyen insan olacaksın! dedi Sopahun canlanıp, bu işi Allah
bize gönderdi. Başkan kardeşim, kızım televizyona çıksa bu yerden gidecek değil
mi?

– Öyle de desek olur.

– Niye dalıp duruyorsun kızım. Yürü yürü!

Babası zorladıktan sonra BüviMeryem başını yerden kaldırmayıp, utanarak
sendeleyerek çok zor şekilde beş altı adım atıp hızla oturup ağlamaya başladı.

Bakanlar kahkaha ile gülmeye başladı. Sopahun yalvarıp, kızını oturduğu yerde dürtüp,
oturduğu yerden kaldırdı.

– Adınız ne bayan? diye sordu güler yüzlü insan.

Kız tırnağını oynayarak başını yerden kaldırmayarak durdu.

– Evde televizyonun konusunu açıp başımı patlatıyorsun. Şimdi televizyoncu usta geldiğinde duvar gibi durmanın ne faydası var, konuşsana. Televizyona çıkacaksın. Başkaları seni televizyonda görecek. Bizim gibiler değil, bu yerdeki başkanlar hatta ülkenin başkanı da televizyona çıkmadı. Sen bizim ülkede ilk defa bizim il boyunca ilk televizyona çıkan insan olacaksın. Hemen ismini söyle diyorum. Yoksa benden tokat yiyeceksin.

BüviMeryemgül, başımı kaldırmadan cevap verdi.

– Kaç yaşına girdiniz?

– On dört

– Okuyor musunuz?

– Ortaokulda okuyorum.

–Büyük yerde okusa iyi olur. O yüzden, şimdi bu yerdeki efendilere okutmayacağım diye düşünüyorum. Siz götürüp okutun olmazsa başkan kardeşim, dedi Sopahun yalvararak.

– Şarkı söyleyebilir misiniz?

– Hım...

– Söylüyor, söylüyor. Söyleyebilir de, sizden utanıyor. Evde Kanarya gibi söyleyebilir bu çocuk. Söylesene, başkan abin duysun.

– Utanarak söyleyeyim.

– Hangi şarkıyı söyleyeceksin?

– Bildiğinizi söyleyeyim.

– İş başında olduğundan işçilerin şarkısını söylesin.

– He, iyi, işçi şarkısı olsa çok iyi.

– Utanıyorum, şu tarafa bakıp söyleyeyim

– Tamam tamam. Sesinizi yükseltip söyleyin.

– Kız birazcık tırnaklarıyla oynadıktan sonra, sesini yavaşça çıkarıp söylemeye başladı:

Çamuru çok çapalayıp,

Çamur sıçrayıp siyah oldum.

Uğurum şansım kaçıp,

Mutsuz çocuk oldum.

BüviMeryem şarkısını söyleyip bitirmeden küçük tepelerin arkasına kaçtı.

– Uluk kalık tüm sevgi yine de sende, dedi, güler yüzlü kişi, kendi kendine düşünerek.

Sopahun şaşırılmış halde yerden kalktı. Başkaları hiçbir şey anlamayarak o kişiye baktı.

BüviMeryem’e şarkı söyleten güler yüzlü kişi, tv dizi işlerini yürüten rejisör idi. O yaşlı şahın çiftçi kızıyla evlenmek için güzel görünen artist bulamayınca, canı sıkıldı, çiftçilerin çamur çapalandığı bu yere geldiğinde aklına hiç gelmeyen muradına ermişti.

BüviMeryemgöl’ün sultan ruhunu taşıyıp televizyona çıkması mahallesine ulaşır, tüm ülkeye haber oldu. Bu “uğur” dan Sopubay’ın başı göğe erdi. BüviMeryemgöl, çoban yiğidin aşığı olup şarkı söyleyen ve yiğitlerin çaldığı neye, dans eden görüntüler de çok güzel rol aldı. Ama padişah mecburiyetle eşi olan akşamki gelin odası ve bu odada yaşanacaklara sıra gelince, korkuyorum, utanıyorum deyip durdu. Basit ona ayrıntıyla anlatmaya utanıp, bir bayan artisti bu görevle yardımcı yönetmenliği teklif etti.

Rabiya isimli bu bayan BüviMeryem’e padişah ile gerdek gecesini uygulamalı olarak gösterdi. Kızın gözünün önüne o an filmlerdeki öyle görüntüleri

gördükleri zaman milletden anne babasının nasıl dedikodular duyacağı gözünün önüne geldi.

Eskiden filmlerde böyle görüntüler çıktığında, onların yakalarını tutup dedikleri sözler biran onun kulağına geldi: “nasıl insanların çocukları bunlar, böyle yapmaları kabul ediliyor mu, yoksa onlar gerçekten evliler miydi? Utanmayı bilmeyen acayip bir kişiymiş, hiç olmazsa şerefi bırakıp, böyle bir film diye alan var mı?...”

Bu gerçekten öyle olacak iş değil, görüntüde bu göğsünüzün yukarı tarafı alınacak. Sizin korktuğunuz gibi iş olmayacak. Onlar aslında yalan, ama siz gerçek gibi hissiyatta olacaksınız. Böyle...

Rabiya padişah ile gerdek gecesinde yatağa girip, dudaklarını ısırıp, bağırma hareketini bir kez daha gösterdi.

– Korkuyorum.

– Nasıl korkunç bu, hiçbir şey yok! Bak, aslında siz yalnız değilsiniz, ışıkçılar ve operatörler görüp duruyor.

Padişahın rolünü alan artist erkeğin sabrı tükendi. BüviMeryemgül yüzünü tutup ağlamaya başladı.

– Biz de çok kız bir filmde rol alamayıp, üzülüp gidiyorlar. Siz naz edip duruyorsunuz.

Rejisör ağlayan BüviMeryemgül’ün yanına geldi:

– Kardeşim, gönlünüzde bir sıkıntınız var gibi görünüyor, o yerdekilerle uzun zamandan beri abi kardeş, abla-kardeş gibi olduk. Siz bizim kızımız ya da öz kardeşimiz gibisiniz utanmadan söyleyin.

BüviMeryemgül rejisöre bakıp dudağını ısırıp koyduktan sonra yere bakınca:

– Annem... annem: “filime çıktığımda değişik bir şey yapsam yurttan adın çıkıyor, evlenemeyeceksin. Öyle işleri yap dese yapmam...” dedi.

– Biz sizi sanat üniversitesi ile tanıştıracacağız. Bu filmdeki rolü iyice alsanız, sizi herhangi sanat yerleri de kabul ediyorlar. İnanın ki burada kalacaksınız.

– Ben sizin gerçekten “sultan” lığa seçsem yurttan kim alacak? –dedi padişah rolünü alacak çocuk.

Herkes kahkaha ile güleştü. BüviMeryemgöl’de güldü. Arkasından utanarak göz altından erkek çocuğa baktı. Çocuğun gülmediğine kızıdan başkaları dikkat etmedi. Onun ateşli gözleri kızı allak bullak etti.

Filimde rol almaya başladı.

Padişah kızın odasına girdi. Onun yüzünden aç gözlü olduğu anlaşılıyordu. Tüm hizmetçiler “gelin” i odada yalnız bırakıp, padişaha hürmet gösterdi. Padişah düğün giyimlerini çıkartıp, yarı çıplak halde cibindirikli yatağına uzandı ve kızın yanaklarından boyunlarına kadar elleri titrer şekilde ona yaklaştı. Kız bağırıp çağırıp padişahı dürttü. Padişah kızı durmadan ittirerek, onun ellerine ve ayaklarına bakmaya çalıştı.

– Olmadı, tekrar! rejisör bağırdı, hissiyat da, hareket de doğal değil. Aynen gerçek gibi, yaptığımız gibi olsun. Filmde rol aldığınızı unutmayın.

Film çekmeye yeniden başlandı.

– Olmadı, tekrar! Hareket çok hafif.

Altı buçuk saat içinde yirmi üç defa tekrar yapılsa da o görüntülerin hiç biri rejisörü tatmin etmedi. Hizmetçilerinde yorulmaktan hiç hali kalmamıştı.

– Hepiniz sabırlı olun, en son bir defa daha çekeceğiz, bu da olmasa, bugün bırakıp, yarın devam ederiz.

Tüm hizmetçiler canlanıp, yeniden işe girişti.

Padişah kıza yalvardı. Kız tay gibi zıplayarak her tarafa koşturdu. Bir an padişah yorgun bir şekilde kızın iki elini kuşun kanadını tutar gibi topladı. Kız ilk başta bağırp başını yastığa vurdu. Sonra bir anda kendinden geçerek, “of” deyip bayıldı.

– Güzel oldu, bu görüntüler beklediğimden daha iyi çıktı. Sizi kutluyorum.

Rejisör alkışlayarak padişah rolünü alan çocuğa sarıldı. Diğer hizmetçiler de gülerek mutlu oldular. Ama kız hala yatağında yatıyordu. Endişelenen hizmetçiler, koşarak gelip onu kaldırdı. Kız gerçekten bayılmıştı. O bir zaman sonra kendine geldi. Onun elleri çok bitkin haldeydi, zayıf hareketleri olsa da, yüzü şirin rüyadan uyanan bebek gibi tatlı idi.

– Çok güzel oldu. Yoruldunuz mu?

– Bilmiyorum.

– Nasıl hissiyat da oldunuz?

– Tüm dünyayı yenip, özgürleşmiş gibi, işte, söze dökemeyeceğim bir mutluluk var.

Rejisör kızın elini sevgiyle tutup:

– Bu hissiyatım senin gerçekten sanat dünyasına katılacağını gösteriyor.

– Şimdi bu yerde kalmama gerek yok. Ekmek yemem artık zor.

– Biz tüm gayretimizi gösteriyoruz... dedi rejisör kızın içini ferahlatarak.

– Kız mutlaka gidiyor, rejisör. Bu benim için film almadan daha önemli!

“padişah” çocuk rejisörün sözünü kesti.

Kız onun nur parlayan gözünden kendisinin de şimdi hissettiği yepyeni dünyasını tekrar gördü.

1992, 2. ay, Kaşkar

4.6.Fırtına

Gece çıkan fırtına komşu dükkanın önündeki yaşlı ağacı kırıp, dükkanın önünü ağacın dalları ile doldurup, bizim dükkanın önünden yandaki komşu dükkanın önüne geçti. Mutlu olmamızın sebebi ağacın kırılıp yola düşmesiyle, dükkânın duvarındaki tabelalara hiçbir zarar gelmemesi idi. Sabahleyin dükkânın önünde ağacın yıkık, manzarasını gören bir grup işsiz adam toplandı. Gece çıkan fırtınanın kimin evinin duvarını yıktığını, pazardan, sokak sergisi çadırını uçurarak pazarın açık kalmasına sebep olduğunu, birçok dükkânı eski ya da boş tabelaları gecede fırtınada uçurup gittiğini, evlerin çatısında yuva yapan kaç bin koyluk güvercinin yuvasının fırtınayla birlikte uçup gittiğini hikâyeye gibi birbirleriyle konuşuyorlardı.

Tüm insanlar umursamaz bir şekilde konuşarak dükkânın kapısına, yola düşen ağacın dallarının bir tanesini bile almadılar, dallar yoldan arabaların geçememesine sebep oluyordu. Dükkâna müşteriler giremedi. Bu duruma da, komşu dükkânın patronu gülmekten ağzını toplayamadı.

– Normalde bir müşteri kapının önünde tökezleyip düşse, sinirlenip, birkaç tane sigarayı içen insanlar, bugün dükkâna müşteri gelmediği için mi fermuarı bozuk çanta ağzı gibi ağzınızı toplayamadınız?

– Bugün... Düğünüm olmuş gibi mutluyum arkadaşım. Kız aldığım günden daha mutluyum. Gece çıkan o fırtına şehirdeki birçok insana zarar verdi ama bana fayda getirdi, fayda.

–He, bir kimsenin birer çanta parasını uçurup senin dükkânına mı attı yoksa?

– Ondan çok daha iyi oldu diyorum. Bu yaşlı ağaç dükkanın önüne düşmesiyle, gelip geçen müşterilerin bakışları canımı sıkmişti. Çok işimi rahatsız etmişti. Çok paraya ziyan salmıştı. Kurtulmuşum bak. Beni rahatsız eden her kötü şeyi böyle götüren haysiyetli rüzgârı öpmek istiyorum, sevmek...

Komşum mor dudaklarını sarkıtıp fırtınanın hafifleşen rüzgârını öpüp öpüp duruyordu.

– Bu beni rahatsız eden ağaç yıkılmasıyla günlük ticaretimi en azından birer yüz koy arttırdı desem olur.

– O zaman boşa gülmek yerine dükkânın önüne, yoluna düşen o ağacı niye kaldırmıyorsunuz? O ağaca bir sürü kişi tökezleyip dursa da hiç biri kaldırayım demedi, burada boş boş bakıyorlar. Burada bakılacak bir oyun mu oynuyor?

– Hay... hay... Acele etme... Hocamın hocası, çamurunun bitkisi, diye şehrinin tanınmış var. Yerinden kaldırmak değil bir yaprağını bile kımıldatamazsınız şehrin orman bakanlığından adamlar gelip kendileri götürüyor. Bak böyle, komşum el, kol hareketiyle işaret edip, asıl maksadını bana söyledi.

– O zaman haber verelim mi?

– Haber verdik şimdi gelip ağacın ülüğünü kendisi getirecekmiş.

– Tam o anda bizim konuşmamızı bekliyormuş gibi, yolu boşalt sesleriyle korna çalarak kırmızı ışıklı büyük bir araba geldi, orman güvenliğindeki insanlar yıkılan ağacı arabaya taşımaya başladılar. Defter, fotoğraf makinesi, kamera, metre tutan dört beş insan yerleri, ağacı ölçüp, resim çekip, not alıp komşuma sordu:

– Bu ağaç nasıl yıkıldı?

– Bilmem, sabahtan beri böyle yerde duruyor.

– Fırtınada yıkıldı desenize, fotoğrafı çeken biri komşunun ağzına söz verdi.

– Evet... aynen öyle geceki fırtına yıkmış.

– Buraya evet öyle oldu diye yazıp imza atın.

– Adımı yazmayı bilmiyorum, bunu nasıl yazacağım? komşum öyle deyince utanarak güldü.

– O zaman parmak basın, dedi elinde defter taşıyan kişi. Komşumun parmak basacak yerini göstererek okudu:

– Turdahun’un yüz seksen üçüncü numaralı dükkânın önündeki yüz otuz yıllık yaşlı ağaç dördüncü ayın on üçüncü günü gecesinde çıkan fırtına, ağacın gövdesinden yakın yerden kopartılıp sökülmiş.

– Gerçekten mi?

– Evet... Gerçekten doğru

– O zaman, imza atın.

Komşum işaret parmağını kırmızı renkli boya kutusuna batırıp, gösterilen yere parmak bastı.

– Bizim bu dükkânın önündeki o ağaç da öyle yıkılıyorsa, dedi benim dükkânımda çalışan çocuk kendi kendine. Bizim dükkânın önündeki Kökdirek ağacı noktasını göstererek

– Bu dükkânın sahibi kim? diye sordu resim çeken adam.

– Ben, dedim.

O kişi beni tek başıma çağırıp:

– Bu yere gelen her birinize elli koydan para verseniz bir daha ki fırtınada bu ağaçta yıkılacak, diye güldü.

– Bu... bu... Yıkılacağını nasıl biliyorsunuz?

– Biz yıllardır orman güvenlikçisiyiz. Her insan kendi mesleğini çok iyi bilmezse nasıl olacak?

Ben hızlıca komşuma baktım, komşum bana bakıp göz kırıp güldü. Hem de para ver diye işaret etti. Bu söz bana da çok iyi geldi, ben de parasını verdim. O parayı alıp arkadaşlarına verip, bir şişe aksuyu bana verdi.

– Bunu ağacın altına birazcık dökünce bu da toprağı yumuşatacak bir sonraki fırtınada bu ağaç yıkılacak. Yıkıldığı zaman bize telefon açın. Bu bizim telefon numaramız.

Orman güvenliği arabayı çalıştırıp yaşlı ağacı götürdü. Ben elimdeki isim kartı ile şişeye bakınca, dünyanın böyle oyunlarının olduğunu şimdi öğrendim. Onların dediklerini yaptım. Üç defa fırtına çıktı. Şehrin, o yerlerinde her büyük ağacın fırtınada yıkıldığını gördüm, ama dükkânın önündeki o kavak ağacı bana şaka yapar gibi yaprakları rüzgarda hafifçe sallandı.

– Komşum, bu şeytanlar bana sahte ilaç vermiş galiba?

Biz telefonla aradık. Uzun zaman sürmeden o korkunç büyük araba gelip kavak ağacına çarpıp durdu. Kavak çok kötü şekilde yandaki yaşlı ağacın üstüne yıkıldı, gövdesinden ayrıldı. Ama yere düşmedi. Yaşlı kavakta birçok kuş ve serçe kuşu yuva yapmışlar, yuvalar bozulunca kuşların yumurtasından çıkan yavrular yere düştü, kuşlar ötüşerek başımızın üstünden uçtular.

–Bok yemişim, dedim ben. Kuşun yeni doğmuş bebek gibi çıplak yerde yattığını gördüm. Kuş yavrusu birkaç defa yerde uçmaya çalıştı, ağzını büyük şekilde açıp can verdi.

– İmza atın.

Kendi ölüm mektubuma kendim imza atmış gibi oldum. O büyük araba kavak ağacını dehşetli bir şekilde getirdikten sonra, dükkânımın önünden kayboldu. Dükkân önünde bir boş yer açıldı. O zamanda korkunç arabanın kapının önündeki kavak ağacını, kalbimi, söküp atacağını hissettim.

4.7.Tarla Kuşu

Kafesteki tarla kuşutan ağarırken çok güzel ötüyordu. Bu ötüş zirveye çıkınca sararmış, parlayan gagası açılıyor, kırmızı ağzı kocaman olunca, küçücük dili balık gibi titriyordu. Onun güzel sesi sabahın havasına karışıp tüm sokağı kaplayarak, sabah namazına giden müminlerin gece boyunca sıkılan içlerini rahatlatıyordu.

O gözü yarı açık halde, dallara yapışan, durmadan öten küçücük canlılardan huzur buldu. Onun say yolunda büyüyen söksük ağacı gibi sakal kaplayan yüzü beyaz yorgan içinde tebessüm ile görünüp, cilvelendi. Şelale suyunu yalayan kara taş gibi parladı. Parmakları tarla kuşunun tüylü göğsü ve göbeğini durmadan okşuyordu. O tarla kuşunun sabahtan geceye kadar durmayan ötüşlerine uzun yıllardan beri alışmıştı. Böyle ötmeler, gençliğinde oynayan kızların işve cilvesine, birbirlerine bakıp gülüşlerine çok benziyordu. Kızlar onu istemediği için, kafeste tarla kuşunun bakmaya başladı; etraftaki insanlardan canı sıkılmaya başladığı için beş kafeste tarla kuşuna baktı; Kadınlardan tamamen gönlü soğuduğu için, tarla kuşu baktığı kafesi otuza ulaştırdı. O zamandan beri onun mahallesinde gece gündüz tarla kuşlarının sesi eksik olmuyordu. Sonunda bu sokakta tartışmalar çıktı. Komşuları uyuyamayarak onunla kavga etti, ama o hepsini yendi. Çünkü o tüm sokağı paranın gücüyle bitirip, yendiğini millete gösterdi. Onun ile önce onun Rahman Hacı adını Rahman Torğay'a değiştirdi. Sonrada mahallesinde tarla kuşu mahallesi diye atandı. Kuzu mecazlı cemaat yavaş yavaş buna alıştı. Camiye çok para yardım ettikten sonra millet onu sevdi. Sonunda tarla kuşlarının sesi bu sokaktaki insanların hayatında az da olsa olmazsa olmaz oldu. Birazcık seslerini duymasalar kendilerini bir şeyi kaybetmiş gibi hissediyorlardı, hatta gece uyuyamaz hale geliyorlardı.

RahmanTorğay ömründe iki şeye itikat kılıp, onun yolunda yaşayıp, hayatının sonuna yaklaştı. Onun biri, para, bir diğeri, kadın oldu. O her ikisini de

memnuniyetle kazandı. Bunun içinde paranın yeri yine de değişmedi, ama bayanın yerini Tarla kuşu aldı. O tarla kuşunun canlı ötüşünü gençliğindeki kızların sesine, normaldeki güzel ötüşmelerini, cilveli kızların huyuna benzetiyordu. O her bir tarla kuşunu öz gönlünde bir ya da birkaç kıza benzetiyordu. O yüzden tüm tarla kuşlarınaerkek ya da dişi olmasına rağmen, hepense bayan ismi koymuştu. Onları Büyü Hanım, Akkız, Renakız, Gülbahar... diye çağırmaya alışmıştı. Herkesin sesini iyice ayırt edebilen, ötüşen sesi duyduğu zaman:

“– He, akının, özledin mi?” diyordu. Tarla kuşları ötüp dermanları kalmadığında, Akbalık gibi serilip yatan o kızlar gözünün önüne gelince, sevinerek onlara su veriyordu, yemlerini veriyordu. Tarla kuşları kendini kaybedinceye dek ötmesi, ağzından kan damlaması, güzel gözlerinin kapanması kızlara benziyordu. Bu onun bütün lezzetini dünyalara değişmeyeceği keyfi idi. Tarla kuşları sadece bir tanesi, hem de hepsi ötüyor gibi birlikte ötüşmeye başlıyorlardı. Onlar aynı anda ağzını büyük bir şekilde açıyor, dilini titrettiriyorlardı. Büyük kafese alınan o canlılar daima dilleri ile kafesin altın harfli dallarına karnını yapıştırıp, dışarı bakarak çok zor şekilde ötüyorlardı. Yılan bağrı gibi uzanan sokak araları Toręay mahallesinden çıkan bu ses düğün müziğine, duygusal mugam makamının, gergin bir tartışma sesine benzemiyordu, duvardan duvara vurulup, yankılandıktan sonra göğe çıkarıldı ve havanın yükselmesi ile dağın zirvelerine ulaştı. Tarla kuşlarının ağzından çıkan kanlar kafesin altın renkli dallarından deryalara ulaştı. Sonra deryalarda pis suya karışarak, gözün göremeyeceği kumluklara karışıp gitti. Rahman Toręay şaşırıldı. O kendisi de tarla kuşlarıyla bir kafeste duruyordu. O da ağzını açıp bir şey dedi, sesi insana değil, hayvana değil ve uçar kanatlılara da benzemeyen değişik bir mahluk gibi çıktı. Ağzından tarla kuşları gibi boşalan kan, kafesini doldurup yere akmaya başladı. Sonra tüm tarla kuşları göbeklerini yakan kafesin dallarından ayrılıp,

Rahman Torğayın başına, gözüne, boğazına atıldı. Onların kanlı kırmızı tırnakları onun boğazına battı. Onlar hep beraber birden öttüler, sesleri, gagaları insanın ağzına benziyordu.

– Bizim yuvadaki yumurtalarımız kurudu. Civevlerimiz açlıktan öldü. Sen gönlünü eğlendirmek için hayatımıza zarar verdin.

– Sen aptal bizim acılı halimizde mutlu şekilde öttüğümüzü sanırdın. Şimdi sende kafese düştün mü? Kafesin tadına sende bak. Sende bizim gibi acılar çek...

– Kaç vakitten beri ruhun, itikadın kafes içinde bizimle beraber idi, şimdi kendinde geldin, hadi sende öt!

Tarla kuşları birden kadına benzeyip, hepsi birlikte yakasından çekti.

– Sen bizim hayatımıza zarar verdin, bizi berbat ettin...

Rahman Torğay'ın nefesi kısılmaya başladı o kan içinde diz çöküp günahına af diledi, önceki mahlûk gibi sesi de kısıldı, ağzı tutuldu. Sonunda nefesi kesilip öldü, ömrü kafes içinde bitti.

O bağırp çağırıp demir dallara kafasını vurdu. Kör karanlık hapisanede ışıklar açıldı. İki gardiyan koşarak geldi. Rahman Torğay'ın alnından kan akıyordu.

– Ne oldu?

– Karabasan gelmiş.

– Alnına ne oldu?

– Uyuya kalıp, vurdum.

– Dikkatli olun.

Işık söndü. Hapishane içi yine karanlık oldu. Rahman Torğay oturup sesli şekilde ağlamaya başladı. Onun ağlaması dışarı güzel bir müzikal gibi duyuldu.

Sigara içip oturan gardiyan gülerek:

– Kadın gibi ağlayan erkekmiş bu. Ha ha ha...

O tarla kuşu çalan bir çocuğu tutup sinirinden kestiği için hapse düşmüştü.

Onu hatunu ziyarete geldi.

– Çabuk eve dönüp çocuklara söyle, tarla kuşlarının hepsini bırakсын.

Kafesten çıkartıp uçurtun!

Hatunu şaşırarak:

– O kadar paraya aldığı tarla kuşunu boşuna bırakacak mıyız? Biz bakamayacağız diye mi öyle dediniz? Çocuklar tarla kuşlarını sizden daha çok seviyor, çok iyi bakıyor.

– Kes sesini! Ben bırakın dediğim zaman bırakın!

– O zaman satalım mı? Kaç bin koyluk tarla kuşunu boşu boşuna bıraksan nasıl olur, kabul edin, satalım parayı suya düşürmeyelim.

– Hu, sözümü iyi dinlemeyen aptal, ben bırak dedim mi bırak. Tarla kuşlarının kafesten çıkması benim bu kafesten kurtulmamı gösteriyor. İyice dinle, beni kısas tutmuş, bu tarla kuşlarının kısası tutmuş.

Hatunu şaşırılmış gözlerle olduğu yerde kaldı.

– Ne bekliyorsun buradan çabuk ol, cin.

– Bunu nasıl bildiniz?

–Geri zekalı, rüyama girdi, rüyamda!

Hatunu ağlayarak gitti. Şimdi oğlu geldi. O başını yere düşürmüştü.

– Nasıl oldu? – acılı olan Rahman Torğay göbeğini demir dallara yakın tutup acılı halde sordu.

– Kafesin kapısını üç gün boyunca açık koysam da onlar gitmedi. Onlar kafese alışmış.

–Salak sen onarlı tutup, asmanı atıp uçursan olmaz mı?

– Sinirlenmeyin baba, onu da yaptım. Göğe atsam taş gibi yere düşüyorlar. Onlar uzun zaman uçmayınca, uçmayı unutmuş, hepsi sağlıklı, kanatları da sağlıklı ama uçmayı bilmiyorlar. Kafese koşuyorlar...

Çocuk hapşurdu gözleri yaşlandı. Babası olduğu yere oturdu.

– He böyle imiş... Böyle de. Aslında hayat böyle imiş. Sen... Sen öğret, onları sayılı yola götürüp uçmayı öğret, her gün yapacak işin o olsun, başka işi bırak. Onları sakın öldürme, sabırla öğret. Bekle. Onlara zarar gelirse, sen de babanı kaybedeceksin yavrum. Onlar yavaş yavaş kendi yaşadıkları hayatları, dünyasını hatırlıyor, sonra uçmayı biliyor, o zamanda baban da sizinle beraber oluyor.

4.8. Işık

Yaşlı teyze Habibihan seccadeyi toplayıp yerden kalktığında, evin içi karanlık olmuştu ve hiçbir şey gözüküyordu. Onun için akşam yemeği yapmak imkânsızdı. Mutfağa girdi, ocak başlarını göremiyordu. Işığın ipini biraz çekti, kıvılcım yanıp yanıp bir ateş saçtı sonra söndü. Yanık kokusu yayıldı. Habibihan'ın yüreği ağzına geldi. Evin içini yavaş yavaş karanlık kapladı.

– Allah'ım ya, evde ışık olmayınca mezar görmüş gibiyim. Galiba ışık yandı. Mum var mı acaba? !...

Tutunarak çekmeceyi açtı, aradı mumu bulamadı. Evin her yerinde ışıklar kesikti.

– Ya Allah'ım, çocuklarının babası camiye gittiğinde akşam namazı bittiğinde cemaatle lafa dalıp caminin önünde geceye kadar oyalanıp sonra eve geliyor. Şimdi ne yaparım? !

Yaşlı teyze kendi kendine konuşup karanlıkta yavaşça yürüdüğünde, dükkan sahibi oğlu Rüstem geldi.

– Anne... anne... burada mısın?

- Buradayım yavrum, nerede olacağım?
- Işığı niye açmadın?
- Tam zamanında geldin yavrum.
- Niye cin gibi ışığı açmadan oturdun?
- Rüstem ışığın ipini çekti. Işığın yanmamasından sonra, elektrik yok desem, başka evdeki ışıklar açık duruyor, dedi.
- Biraz önce ışık yandı.
- Yemek daha pişmedi.
- Öyle, karanlıkta ocak başına gelenlerden oturdum.
- Aha, sabahtan beri dükkânda müşteri ile uğraştım, karnım aç kaldı. Sokakta yemek ye desem evin yemeğini yemedim diye söyleniyorsun. Annemin yaptığı yemeği yiyeyim diye gelsem, yemek yapmıyorsun, çok sıkıldım?!
- Yemekten önce bir şeyler hazırlamıştım...
- Yaşlı teyzenin sözü bitmeden kapıyı sert bir şekilde çarparak evden çıktı.

Yine karanlık ve sakinlik bastı.

- Hoy... hoy... evde... hatun var mı... niye ışığı yakmadınız?
- Yaşlı amca bastonuna dayanarak eve geldi.
- Neden ışığı yakmadınız?
- Işıklar yoksa ben neyi yakacağım?
- Karanlıkta oturacağına bir şeyleri yaksan olmaz mı?
- Mumda yok, bitmiş.
- İkimizde ışık yakamıyoruz... ha... ha... ha...
- Başını ye emi. Şimdi senle bir şey yaksak mı? Aydınlatamıyoruz...
- Yaşlı amcanın şairliği tuttu:
- Gençlik gitti elektrik kalmadı bizlerde,

Elektrik olsa da aydınlatamayız eve değil gözlere.

Yaşlı teyze sinirlendi:

– Ohoy şairlik yapınca evin içi aydınlanıyor mu? Boş konuşma, gidip ışık getir.

Yaşlı amcanın hikâyeci oğlu geldi.

– Acep dediniz anne, babam gibi masum şairlerin mutsuzluğu sizin dediğiniz gibi ömür boyu şairlik yapıp milletin dilini aydınlatacağım diye mi, hatta kendi evini aydınlatmaya gücünde kalmadığı halde.

Yaşlı amcada sinirlendi:

– He seni de babanı da yukarı çıkarıp inkâr eden gökten düşen nazar boncuğu hikâyeci, ben şairlik yapıp aydınlatamayacağımı, sen hikâyecilik yapıp aydınlat hadi bakalım?

– Vay vay, şaire kadın olup, hikâyeci oğul doğurduğuma pişman oldum. Baba ile oğul tartışmak yerine hanginiz ışığı yakacaksanız, bu evin ışığını yakın.

Şu konuşmanın üstüne onların polis oğlu geldi.

– Anne, babam ile abim her zaman böyle boşu boşuna kavga ediyor, her zaman eve böyle rahatsızlık veriyorlar. Bunların bu yaptıklarını millet görse bunların baba ve oğul olduğuna kimse inanmaz. Başka milletin ışığına hiçbir şey olmuyor, sadece bizimkine mi olmuş? Bunda şüpheli şeyler var gibi geliyor bana?

Annesi polis oğluna yalvardı:

– Akıllı kuzum, sadece sen beni düşünüyorsun. Bu iki horoz didişmesine devam etsin, sen çabukça dışarı çıkıp, ışığı yakmak için bir şeyler yapsana kuzum.

– Durun anne, ışığı bir dakikada değiştirebiliriz, ama bir şüpheli iş var mı yok mu ben bir araştırayım.

– Ohoy hepsinin meslek hareketliliği tuttu. Ben bu delilerin, lafçuların arasında ışksız kaldım.

Kızı eve bir erkek ile geldi.

– Anne... Ne oldu?

– Evin ışığı söndü, bu erkekler boşu boşuna konuşup tartışıyor. Birisi de ışığı değiştirelim demiyor. Kız ile erkek çocuk birbirine bakıştı erkek dışarı çıktı.

– Kendinizi yormayın, anne, ben geldim ya şimdi? ! Işığınız şimdi yanacak, kızın sözü bittiğinde ışıklar yandı. Hepsinin gözü ışığı yapan tanımadıkları adama çevrilip, hayran şekilde birbirlerine bakıştılar.

– Bu kim, niye bizim evin işlerine karışıyor? – dedi polis.

– Ağabey, sen bizim evde işyapacağına, çalıştığın yerdeki polislere neden yardım etmiyorsun? Sizlere tanıtırırım bu benim sınıf arkadaşım.

– Gel oğlum, akıllı arkadaşın varmış kızım, teşekkür ederim size.

4.9.Eski Kalpağın Sayesinde

Musa Beğrez'in eşi Hacerhan pişireceği yemek için ot söktükten sonra, dalgın şekilde oturdu. Evin kapısı yüksek sesle açıldı, sarhoş olan Musa Bağrez elinde yarım şişe ucuz acı şarap, şefkatsiz kalan başındaki saçları dağınık, toprağın, yapışıp üstü başı çamur olan hindinin tüyleri gibi kötü duruma gelmiş, yüzü mutluluktan eski kadife pantolon gibi kıvrılarak, ağzını büyükçe açarak gülüp,salya akıtarak eve geldi. Evin kapısını bir ayağı ile ittirdi, sonra kapı hızla kapanarak Musa Beğreze çarptı, onun burnundan kan geldi, bir anda açılıp yerinde durdu.

– Hoy... bağraz, senin bu yaptığın ne şimdi?

–Beş vakit namaz kılan insanın bilmeden domuzu emmesi gibi bir iş bu?

– Çok konuşma bağraz kadın. Bugün kocan çok mutlu. Mutluluktan ne yapacağımı bilemedim, şarap içip zevke geldim.

– Ne mutluluk baba, bana da söyleyene. Bana erkek gibi şeker getirdiniz galiba? – diye haylazlık yapmaya başladı oğlu Tahir.

Sizi kafanızdan ayırıp mahalledeki şerefli halinizi yere baktırmanın neresi mutluluk? Tövbe, bu insanın güpegündüz de cemaatin önünde utanmadan içip sarhoş olmasına bakın. Mahalleliden utanmadınız mı? Yoksa karanlık oluncaya kadar şaraphanede yatıp, karanlık olunca millet uyuduğu zamanda gelseniz olmaz mıydı? Utancımдан öldüm. Kapının önüne nasıl çıkacağım, milletin yüzüne nasıl bakacağım, hangi yüzümle cemaat ile beraber camiye gideceğim diye düşünmediniz mi?

– Vay vay... Çenesi düşük bağraz kadın. Benim mutluluğumu duysan, elimdeki bu şişe şaraptan sende içeceksin hatunum.

– Hoy ölmeyesice, ağzına taş... Beni gökyüzüne çıkarsan da içmem. Sizi utanmaktan uzaklaştıran şey neyin mutluluğu?

– İyice dinle Hatun, bugün Musa Beğrez'in yedi yıllık kalpağını attı.

– Ne? Hacerhan uflayarak ağzını tuttu.

– Bir kez daha söyleyene, kulaklarıma inanamıyorum.

– Bağraz hatun. Bugün sabahtan idare kalpaktan beni azad etti. Kalpağını attığımı duyunca, mutluluktan ne yapacağımı bilemedim, çok içtim, iyi olmuş mu?

– Vay Allah'im ey, Allah'a yüz bin şükür. Kutlu olsun, içtiğinizi Allah affeder inşallah.

Hacerhan mutluluktan kocasını kucağına alarak öptü.

– Anne ben burada dururken sen de utanmayı unutup babamı kucağına aldın ya? Diyerek yüzünü tuttu oğlu Tahir.

– Vay öleyim. Doğru söylüyorsun oğlum mutluluktan ben de utanmayı unutmuşum.

Hacerhan çabukça sarhoş kocasından ayrıлып, oğlu Tahir'i kucağına alıp götürüp, yüzünü öpüp ağlamaya başladı. Onun ağzı güldü, gözlerinden yaşlar aktı, mutluluktan hıçkırdı, yüzü kızardı.

– Bak kuzum Tahir, baban kalpağını atmış. Şimdi babanın kalpağı olmadığı için sakince yaşayabiliriz, doyasıya uyuyabiliriz, karabasan gelmeden uyuyabiliriz. Tahir annesinin kucağında durup, babasının çamurlu yüzünü öptü.

– Kulağımdan, iki kulağımdan tutup öp.

– Ağzınız acı imiş, çok kötü kokuyorsunuz.

– O zaman alnımı öp.

– Baba kalpağınızdan azad edildiyse onu bana versen de ben giysem olmaz mı?

– Vay, bak bu söze. He... Sen benim oğlumsan benim gibi büyüünce kendin bir tane bulup giyersin oğlum.

– Ağzına taş toprak.

Hacerhan sinirinden kendini tutamayınca kocasının yüzüne bir tokat vurup, sonra ona sarılıp ağlamaya başladı.

Aradan onbeş sene geçti.

Bu eski evin kapısı yine yüksek sesle açıldı, saçı, sakalları ağarmış, erken yaşlanan kambur olan Musa Beğrez yine sarhoş olup, sendeleyerek eve girdi.

Hacerhan şaşırarak baktı:

– Cohut, şimdi bu halin ne? Yaşlanıp, torunun evlenecek yaşa gelmiş, sen yine sarhoş olmuşsun. Caminin eski müezzini sarhoş olmuş diye söz çıksa ne kadar utanırız şimdi. Hangi yüzün hangi ağzınla namaza ezan okuyacaksın şimdi?

– Tövbe eden insanı Allah affeder, Allah'ın cezasından rahmeti büyüktür.

Tövbe edeceğim. Tahammüül edemedim.

- Beni aldatabilirsin ama Allah'ı aldatabileceğini sanma, yaşlı domuz.

Cemaati aldattığını düşünme. Cemaatle yüz yüze baktığını bir göreyim, nasıl tahammül edemedin?

- Çocuk derdi. Çocuğun derdi çok kötü imiş hatun. Çocuğun derdine dayanamayarak içtim. Derdimi, keyfimi nasıl çıkaracağımı bilemeden içtim.

- Ne oldu? Hangi çocuğa ne oldu, çabuk ol, yüreğimi sıkma.

- Oğlumuz Tahir dokuz yıl hapis cezası almış.

- Vay oğlum Tahir... Şimdi seni bu dünyada göremeyeceğim... Sen deli, yaşlı... İlk defa şarap içtiğin zaman ağzından hayırsız bir şey çıktı. Sonsuza kadar senin o kötü işlerinden, kötü sözlerinden kurtulamadan öleceğim.

Hacerhan öyle deyince bayıldı.

4.10.Borçlu

Bir grup arkadaş sabahtan akşama kadar ağacın altında yere bir şeyler çizerek, küçük taşları atarak oynadılar. Onlar işsizler idi. Onlar çömeli kumar oynadıklarında günün geç olduğunun farkında olmadan, karınları acıkmasına, başları dönmesine, gözleri dumanlaşmasına rağmen oynuyorlar, aralarında gerneşen, hepsinin korktuğu zengin Kasım Eşek ise bakıyordu. Kasım Eşek onlara istediği kadar küfür, ediyor onları ucuz ve pis lokantaya götürüp, yarım lağmen (yemek) on beş şiş kokoreç kebab ile onların karnını doyurup, onlara ucuz şarap ısmarlayarak, hafif sarhoş olduktan sonra canı isterse onlara esrar içirirdi, istemezse vazgeçerdi. Kızıp sinir olsa parça şarap satan, esrar sarıp veren dükkanda altı kalender ile parasız kumar oynatarak, bu işsiz fakirleri borca boğuyordu. Kalenderler yense biriken borçları siliniyordu. Kasım Eşek yense onları borç üstüne borca boğuyordu. Günler böyle devam edip yıla döndü. Bugün kasım Eşek'in mutlu günü olunca işsiz arkadaşlarına bir tabak tavuk kızartmasıyla, iki şişe şarap ısmarladı. Ama ağzından

çıkan pis sözlerden dolayı hiçbir şey iyi gitmedi. Onun küfürlerine alışan, ne dese tamam deyip oturan, sadece karnının tokluğunu düşünmeye alışan kalender arkadaşları zar zor dayanıyorlardı. Onun bugün çok küfür etmedeki cömertliği başka günlere göre, daha iyiydi. Küfür ne kadar acı olsa da biberli tavuk kızartmasından daha acı değildi. Karnına bakmak, şarabın keyfini çıkartmak için tüm acı ve pisliklere dayanmak lazım. Babası annesi acı içinde olan, acı içinde büyüyen insanlar her hangi bir acıya alışıp yaşamaya alışmışlardı.

Kasım Eşek'in o küfürlerine, kumar oynayıp şarap içtiği, onun o hallerine dayanan lokanta sahibi Heyrek Bay gece olduğunda, onlara yalvardı:

- Lokantayı kapatmak zamanı çoktan geçti. Yarın sabahta erken kalkıp lokantayı açmamız lazım. Lokantada çalışan o çocuklar zamanında uyumazsa, vaktinde uyanamıyor. Yarın da Allah'ın günü, devamını yarın otursanız olmaz mı! – dedi yalvaran şekilde.

– Hey, dedi hafif sarhoş olan Rahman Şarak diye biri oturduğu yerden kalkıp, –sen bu lokantayı borç olarak açtığın zaman sadece canın vardı, kalender idin. Biz gelip yemeğini yedik, lokantanı kalabalık yaptık, seni zengin ettik, birazcık paran olunca şimdi de bizi kovacak mısın?

– Biz gelince lokantan lokanta oldu, olmasa sinek avlayacaktın ve kapatacaktın. Senin bulduğun para bizim paramız unutma onu, – dedi Rahman Şaraka diyerek devam etti Obul Domuz.

–Tamam tamam, affedersiniz affedersiniz sizden özür diliyorum, –Heyrek Bay konuştuğunu duyup, el bağlayarak durdu.

– Hey cahiller, Heyrek Bay dediklerinde haklıdır. Gecenin yarısı oldu. Başka lokantada otursaydık patron götümüze tekme basıp, kovardı. Şarap bedava olsa

burada mı yatacaksınız, yeter şimdi, diye yerinden kalkıp Heyrek Bay'ı teselli etti Kasım Eşek.

– Sen bu elinden bir şey gelmeyenlerin sözüne kızma. Bu parayı alıp, üstünü vereceğim diye cefa etmeden para üstüne Mektap sigarasından bir paket al. Biz keyif yapıp gidelim. Sen de lokantayı kapatıp hatunun koynuna gidip uyu, sarhoşlar bu sözü dinleyip mutluluktan Kasım Eşek'e şiirler okudu.

– Gecenin yarısında tüm millet uyuyor, ben nerden bulurum?

– Çok konuşma, senin yapacağın bir şey yok.

– Lokantayı kapatmak hayalin yok mu, olmasa da bizle beraber ayakta durup sabaha kadar açık tutacaksın bak, sarhoşlar bağırışıp çağırıyordu. Heyrek Bay bunlardan kurtulmak için, iş olsun diye dışarı çıktı.

4.11.Eski Pamuk

Ağaçların göğe uzanan dallarındaki yapraklar sonbaharın sona gelişiyle dökülmüştü. Alt taraftaki yapraklar hazan olunca sararmıştı. Henüz dökülmeyen geceleğin kırağı tutan sarı yapraklar, yakınlaşan güneş ışığında parıldayarak erimeye başladı. Gözle görülmeyecek kadar geniş pamuk tohumluğunda, kızıl renge bürünen tohumlardaki şebneme dönen kırağı, siyah – beyaz şekilde olup açılan tohumlar ile aynı güneşe bakarak gülüyorlardı. Pamukların kollarına kadar ayaktan dizlerine kadar olan tohumlardaki şebnemli pamuğu insanlar toz toprak içinde emekleyerek topluyorlardı. Pamuk toplayanların çoğu bayan ve çocuklardı bunlar yere fazla eğilince belleri acıyordu, yüzleri pamuk tohumları gibi pul pul olup, kuru toprak gibi çatlıyordu. Pamuk toplayanlar sık sık başlarını kaldırıp uzaktaki yarı çıplak ağaçlar arasında yarı yatmış şekilde görünen evlerin tarafına bakıyorlardı. Çünkü günün doğmasıyla beraber sıcak yorganlarından, soğuğa çıkan, pamuğa giden bu çiftçiler kahvaltı yapmıyorlardı.

Ağaçlar arasında göze nursuz görünen evlerin bacasından çıkan is yavaş yavaş süzülüp pamuk tohumların üstünde duman meydana getiriyordu. Tohumluk arığının içinden eşeğini ıslatıp gelen Sait Pokak eşeğine ve sık sık nefessiz kalarak yanında yürüyen sarı tüylü kancığına küfürler savurarak geliyordu. Tarla kuşunun kuşunun çişinide Sait Pokak akşam değirmene getirip öğütmekte kararsız kalıp eşeği hazırlamadan acil bir şekilde yola çıktığında kancık hiç görünmüyordu. Sonra değirmenden unu alıp çıktığında eşeğinin arkasından kuyruğunu altına koyarak gelen kancığının etrafına toplanan erkek köpekler birbirine hırlıyorlardı. Sait Pokak çok sinirlenip, kancığını küfürle kovdu. Kancığının gönlünü almak için hırlayan erkek köpekler onu az daha ısırıyordu. Toplanmış erkek köpeklerin arasında kalan Sait Pokak'ı dayaktan kurtaran demirci, onu korudu.

- Sinirlenmeyin, Sait ağabey, kancığının pazarı çıkmış. Size birçok damat toplamış. Ama bu felaketler kendisine az daha kaynatasını tanıtacakmış... Bunları eve götürüp bağlasanız, bir hafta on günden sonra köpek toplayıcılarına verseniz demirin parasını ödeyebilirsiniz.

Sait Pokak poşetteki unu sinir ile eşeğinin üstüne vurdu. Rahatça sallanıp duran eşek kendini doğrulttu, yan tarafa yıkılmasına az kala kendisine geldi. Sait Pokak'ın elma gibi gıdığı yaşlı horozun sakalı gibi kızardı, uykusuz gözü açıldı. Un tozları yapışıp akan giden pala bıyıkları, sakalı kımıldadı. Demirci çabukça yalvarıp güldü.

- Hay, Sait ağabey, sende şakadan anlamıyorsun, sadece şaka yaptım. Biliyorsunuz benim de kancığım var. Mahalleme gelseniz görürsünüz. Her yıl böyle birkaç erkek köpek, bunlardan da çoğu mahalleme toplanıyor. Çocuklarım eve rahatça girip çıkmayınca bağırıp çağırıp kıyamet koparacaklar. Geçen sene büyük

çocuğum üç köpeği eve bağlayıp, köpek alacak bir kişi bulup, eve getirip köpeği satmıştı. Oğlan öyle yapıp çok para toplamış. Demek istediğim, şimdi...

–Çocuğuna zengin olmayı iyice öğretmişsin. Köpeğinin etini yiyecek olmuşsunuz... “saman karışmasa çamur olmaz, kötülük karışmasa zengin” demişler atalar...

Sait Pokak böyle dedikten sonra eşeğe binip, vurup gitti.

– Elinden bir şey gelmeyen Pokak... Bir kuruş bile parası olmadan, sözünün büyüklüğüne bak... Helal yaşayanların hepsi senin gibi borçlu insanlardır.

Sait Pokak demircinin sözüne cevap vermek istemişti, borçlu olduğu için dili kısık olunca ses çıkarmayıp, duymazlıktan gelerek çıkıp gitti. Kendisinden uzakta, tohumluk tireklik ağaçları ile, iğdelik arasında kendini gizleyerek gelen kancığını sık sık arkasına dönüp, küfürleyerek eve hızlıca yürüdü. “Çocuklar seherde kalksa idi, bu zamana kadar hiç olmazsa üç küfe pamuk toplayabilirdi... Öğlene kadar yine üç küfe toptasak, öğlenden sonra pamuk merkezine götürüp satsak... Öğleden sonra sıra yetişmezse satamazsak ne yapacağız?” diye soruları sık sık gönlünden geçip durdu.

Eşek, pamukluktaki uzun zamandır su yüzü görmeyen, altı boz toprağa dönen, sonbaharın güneşinin zayıf ışığın kenarında kuruyup giden çamurlar, küçücük hafif rüzgârda toprak tozutan arıkta yürüyerek, üşümeye dayanıklı olan çiçekleri, bitkileri ve yerdeki otları ısıırıyordu. Her bir ısırık kahvaltı kazandığında sahibinden bir dayak yiyordu. Yemek yese de azıklık için gözünü kapatıp da tevekküllükle karnını doyurdu. Pamuklukta insanlar emekleyip yürüyordu. Ama, onun pamukluğu... Sonunda onun korktuğu şey oldu. Çocukları pamuklukta görünmüyordu. Onlar pamuk toplamaya çıkmamıştı. Çocukların annesi geçen sene öbeğin hesaphanesinde masaya yatırılıp, doğum ameliyatı olduktan sonra, içinden gelen beyaz sıvıyla duramayarak, belini dayayamaz olunca, yattığı yerden bir daha

kalkamadı. Köpeğin siniri ile gelen Sait Pokak'ın siniri daha yükselince dayak işlemeyen eşeğinin tüylü başına vurmaya başladı.

–Hey...hey... Sait Bey, oda Allah'ın canı, o da Allah diyor. Niye vuracaksın? Eşiğine vurmak yerine gidip o pamuğun o tohumlarını açarak, yetim çocuğunun burunun akması gibi bozulup giden pamuğunu toplayıp satsan olmaz mı? Dedi. Pamuk toplayan bir mazlum.

– Pamuğu topla ceddal... Bana iş öğretme, toplayıp toplamamak beni ilgilendirir. Bereketsiz çıkan pamuğun yanında fazla uğraştıkça götümde açılıp gitti.

– Bugün cin yapışmış gibi salak olup kalmışsın Sait Bey. Ağzımı iyice batırdın. Seninle konuşan bu ağzımı bundan sonra çamurla kapatacağım, yeminle.

Mazlum başını kaldırıp, bir yere bakıp kendi kendine söylenerek kaldı. Sait Bey köpek ile eşeğinin bağrazlık yapıp kendine dönen sinirini sokaktaki büyük küçük tüm millet pamuk topluyorken, çocuklarından çıkarmaya geldiği sinirinin iyice biriktirdi. Bu sinirini patlatamayınca, iyi geçindiği komşusu mazlumun gönlünü kırmasından çok huzursuz oldu, çok canı sıkıldı. İsyan ettiğinde Allah'ın kendisini niye bu kadar şanssız yarattığına üzüldü. Böyle cefada kalacağıma doğmasaydım, bu günleri görmeyecektim diye düşünüyordu, yine o zaman tövbe istiğfar okuyup göğe bakarak kaldı. Bir kanadı bozulup, yere düşünce dış kapıya yüz kadem kaldığında sabırsızlanarak eşekten atladı, eşeği bırakıp koştu. Evin duvarının çeyreği kıştaki depremde yıkılıp gitti. Güzün pamuklar açıldığında eline para geçse, evin tüm duvarını yıkatıp, yeniden duvar öreceğim, diye düşünceleri vardı. Pamuk da açıldı, birkaç defa toplayıp getirip sattı, ama öbeğin kel kafalı muhasebecisi kendinden büyük hesap makinesini ses çıkartarak, pamuk parasını o borç bu borç diye almaması gereken parayı cebine indirdi. Şimdi de eline para gelse de duvar örülmeyen sonbahar geldi. İlkbaharda duvar öreceğim diye konuştuğunda, güzde pamuk parası

elinde kalabilir mi? Eline para geçince nereye gittiğini bilmek zor, toz olup uçuyor o kadar para. Evin duvarı Allaha emanet, yine gelecek yıla kaldı. Sait Pokak üzgün bir şekilde eve koştu. Çok dayak yiyince, omuz taraflarını siyah ter kaplayan, kulağında bozulup giden tüyleri terden yapışıp giden eşeğin omzuna binerek, yeterince zulüm eden sahibinden ayrılarak, üstünde dağ varmış gibi hissedilen yorgunluktan ayaklarını sürüyen eşeğin başı düşmüştü. Büyük şekilde açılan siyah burun deliklerinden birbirine ulaşarak hızlıca çıkan dumandan kararan az, uzun bıyıkları sert eğerinden beyaz ip gibi bir hale gelmişti. Eşek kulaklarını sallayıp, durmadan yaşlar akan büyük gözlerini kapatıp, dudağını yere eğip biraz durduktan sonra, yavaşça evin duvarındaki çitlerin yanına gelip, çitin aşağısındaki koyu dal arasında soğuk değmeyen başka hayvanların dallarından korkup, başını saklamayan sağlıklı duran gömgök şeker kamışı, hoha gibi bir çok ot, bitkiyi, çimenlikleri birden bire kaparak yemeye başladı. O uzun, keskin dallar arasında her defa başını eğip, siyah ağzını kök ota uzattığında dikenler onun başına gözüne sancı veriyordu. Ama o bir ısırık yemek için dalların sancısına dayanıp, gözünü kapatıp dikenler arasına başını eğmeye razı idi.

Sait Pokak sinirden boğulmuş bir halde eve geldi, ama karanlık evde hiçbir şey görünmüyordu. Evin tavanından düşen yarı aydınlık, tavanın altındaki tüye düşüp kurutmuş, siyahlaşan giden keçi derisinin yarısını parlatıyordu. Evin başka yerleri karanlık hem de soğuktu. Eve sinen eski terden basılan koku sıcak rüzgârla beraber yüze vuruyordu. Tuz ve tezek ile yapılan çamurla, ocağa ateş yakılmadığı için kaldırım taşından yapılan kakılda suvalğan puthane yazılı ahır, kısa duvarlar gibi göze hoş görünmüyordu. Köşede toplanan tezekler ucu yanıp giden yağlunlar (küçük ağaç) ile muhabbet ediyor gibi görünüyordu.

– Pamuk toplamaya çıkmayın bir, ocağa ateş koymayın iki, nerde bu canıma cefa Azrail çekirgeler...

– Sait Pokak boğularak hırıldadı, boğazından söz çıkmayarak, öksürmeye başladı.

– Çok konuşmalarından nefesim tükendi. Benim sözümü dinleyecek mi bu yaramazlar? Çocuk doğmadan başıma felaket almışım...

Put hanenin duvarına bitişik eski yorgan arasında sesini zorlayarak konuşan karısının sesi duyuldu.

– Biraz sonra çatıda “babam geliyormuş” diye bağırma sesi geldi, ondan sonra koşarak gürleyip sessizleşti. Şuanda samanlığa tıklımış diye biliyorum...

– Sözün devamı gelmeyince Sait Pokak evden koşarak çıktı.

– Bak... Bak... Baban salağının dayağını ben yiyeyim. Öldüresiye dövüyor delikanlı. Biz mallara babanız gelene kadar kıpırdamadan durun desem de, sözüm bir kuruş para etmedi...

Yorganın içinde inleyerek zor nefes alan geveze, sözünü sonuna kadar bitiremeyen Sait Pokak’ın karısının ağlaması ile sesi kısıldı. Sait Pokak boran gibi koşarak samanlığa girdi. Yüzüne örümcek ağı yapışıp, burnuna samanın kuru, acı toprağı vuruldu. Yüzüne gözüne yapışan örümcek ağını kolu ile silerek bağırdı:

– Ortaya çık, hırsız kedi gibi gizlenmeseniz sizi dövüp, kaburganızı kıracağım.

Sait Pokak samanlar kıpırdayacakmış gibi bakıyordu ama samanlardan hiçbir ses çıkmadı. Yüksek bir balyeyi sinirle fırlattı, ayağı samana batınca saman dağıldı, başına gözüne saçıldı. Sinir ile öksürünce topraktaki samanların birkaç tanesi midesine gitti. Yine de samanlar arasına elini sokup, yürüdü. Birazını elime alabilirim diye epey düşündü. Hiçbir şey bulamadı. Bu çocuklar samana sokulmamış

diye hüküm verdikten sonra çatıya çıktı. Sait Pokak acısından demir merdivende koşarak çıktı, az daha düşecekti. Çatıya çıkınca mısır dalının kıpırdadığını gördü. Sait Pokak çatıdan belini doğrultup, otlar arasında fare gören beyaz sar kuşu gibi mısır dalları arasına elini sokunca birinin saçını tuttu. Bu çocuklarının büyüğü– kızı Turela idi. Onun taranmamış, birbirine karışan saçlarına mısırın püskülleri, mısırın kuruyup kalan sakalları yapışıp kaldı. Onun sert yapılan kadimi tahta kaşığı kasesinin dibi gibi siyah ve sert olan yüzü gerilen, yağsız, kuvvetsizlikten zayıflayan, kalay kaşık gibi parıldayıp duran gözlerinin dışarı fırlayan akı kuvvetsizlikten morarmıştı. Sait Pokak Turela’ya bir tokat vurmuştu, kız sendelese de yeniden kendisini topladı, önceki haline benzemeyen bir şekilde babasına nefretle baktı. Sait Pokak’ın siniri daha da bozuldu, tekmeledi. Turela eski şapka gibi uçup gitti yeniden toparlanarak Tirek ağacının üstüne düştü. O yine kalkıp dişlerini sıkarak, kediye hırslanmış fare gibi sinirle baktı. Sait Pokak bir anda kendini toparlayarak şaşırıldı. Bir zaman sonra el kaldırınca vücudu titreyerek, bağırıp çağıran, “vay iyi baba, tombiş baba, ne dersen onu yapayım, vurmayın” diye yalvaran Turela bugün en sert tokat ile kötü tekme yese de eskisi gibi yerde yuvarlandığı halde Allaha tövbe etmeden, yine yattığı yerden kalkarak kendine sinirli şekilde bakıyordu. Sait Pokak eski duvarın köşesine elini dayayıp kuş yavrularını birbirinden ayırıp çıkardı. Boğulup taşlanan hırsız kedi gibi, önce küçük oğlu Tohtikari’yi sonra babasının adını koyan büyük oğlu Paltabeyi’i tutup mısır dalları arasından çıkardı. Sonra kemiği kıskanıp kendi çocuğunu ısırın it gibi iki oğlunu dövmeye başladı. Çocuklar dayaktan yuvarlanıp, bağırarak yine yerinden kalktı.

– Vur bize salak! Döv hadi döv! Bizi dövüp öldür, kaynatıp yiyip muradına ulaş!

Kızı Turela tüm gücüyle bağırıp, ağladı. Tohtikari ile Paltabey'i gücü yetene kadar dövüp, tekme vuran Sait Pokak kızının şimdiye kadar kendisine hiç duymadığı nefret dolu sesiyle bağırışını duydu. Kızın elinde kırılan orağını almıştı. Turela'nın gözlerinden asabi nefret duygusu çıkmıştı. Onun orağını çok zorlanarak eline alan “ püf” dese uçup gidecek zayıf boyu, ikisini birleştirse de orağın sapı gibi olmayan ince bilekleri titremekteydi. Şaşkınlıktan tüm siniri bir anda iç ağrımamasını, ömründe hiç görmediği iç gülüşüne değişen Sait Pokak pişmanlıkla olduğu yere oturdu. Onun on iki yaşındaki kızına bu kadar içi acımamıştı. Buna kalbi dayanamadı. Hepsini unutup, kızını bağrına basmak istedi. Onun boşa düşen parmakları birden iğne batmış gibi acımaya başladı. O şaşırarak kendine geldi. Paltabey ile Tohtikari onun birden parmağını çevirmişti.

– Biz... Bize vuran... Topuk gibi kalın elin acıyor mu? Paltabey hıçkırarak ağlayarak babasının çatık kaşları altındaki kereviz gibi gözlerine, dul kadının eskiyip giden süpürgesine benzer çukur, sakal dolan yüzüne nefretle ve yalvarır gibi baktı.

Sait Pokak olduğu yerde oturan on yaşındaki Paltabey ile yedi yaşındaki Tohtikari'nin toprağa bulanmış yüzünden arıktan akar gibi dökülen yaşlarının kirli izi, iğde kuruğu gibi sertleşti. Gözyaşlarını çatlayıp giden al kanlı elleri ile sildi. Çocukların yüzlerine toprak ile yaş karışık çamur fayda etmişti. İki oğlunu bağrına basıp, hıçkırarak ağlamaya başladı. Orağı tutamayan titreyip duran Turela'da babasının bağrına kendisini atıp, ağlamaya başladı.

– Tövbe ettim Allah'ım ya... Yavrularım... Ben sizi dövmeyecektim... Allah'ım ya tövbe ne günler görüyoruz Allah'ım? Boş oturduğum işimin olmadığı günüm olmasa uyumak için verdiğin gecelerde rahat edip uyuyamıyorum. Şu başıma gelen çiftçilik yolunda çalışabildiğim kadar çalışacağım. Böyle çalışsam işi bitiremedim ya da bir şeyi iki yapamadım... Tövbe ettim Allah'ım ya tövbe. Ne

suçum var bilemedim. Şu millete acı veren günleri de görecek miyiz? Dünyadaki tüm milletin ayrılmayan nimetlerini bizden ayıracak mısın Allah? Biz seni özledik, ama sen bize başka gözle bakıyorsun...

Sait Pokak çocukları ile mısır dallarında taşlanıp cenaze olmuş gibi tüm sesiyle ağlamaya başladı.

–Niye pamuk toplamaya çıkmadınız?

Çocuklar sessiz bir şekilde birbirine bakıştı.

– İçindekileri söyleyin, ben sizin babanızım, ben güzel sordukça siz de güzelce cevap verin. Ben de size vurmuyacağım, siz de benden dayak yemeyeceksiniz. Niye pamukluğa çıkmadınız? Pamukluğa çıksaydınız ben demirciden gelince hiç olmazsa bir küfe toplayıp, şimdiye kadar yine bir poşet bile yapsaydınız malları götürmeye pamuk fabrikasına giderdim. Siz de okula giderdiniz, sakladığımız bir sır varsa söyleyin.

Ben...ben.. Önce söyleyeyim sen Allah izin verirse güzde pamuk sattığında Hemebay'ın fırın kebabıydın. Tutukuşu'ndan etli pilav getirip kebab ile pilavla seni bir güzel doyuracağım demiştin, şimdiye kadar her gün öyle deyip kandırıp pamuk toplatıyorsun. Altı defa pamuk satıldı almadın, pamuğun sonu kaldı... Şimdi bunu bir defa toplasak bitiyor. Kebab ile pilav almayı bitireceksin, şimdi toplamayacağım, kendin topla. He... Beni kandırdın. Toplamayacağım.

– Her defasında pamuk satsam, çizme alacağım sana demiştin. Ayağının üşümesine dayanamadım, kışlık ayakkabı alacağım dedin, almadın. Yine pamuk bitiyor. Şimdi bu defa kışlık ayakkabı almazsan bu kışta yine yazlık ayakkabı ile kışı çıkaramam.

– Vazife bitmedi diye yorganı ve pamuğunu toplayıp, pamuklar arasını karıştırıp sattı, geçen sene bir kış kışın yorganın sıcaklığını görmeden çıkardım. Bu yıl

her defa pamuk toplayınca, topladığımda yorganına koyarsın demiştin, bu son toplama olsa bile yorganıma pamuk koysan da toplayacağım, olmazsa başkalarının pamuğunu toplayıp, yorganıma layık pamuğa çalışacağım.

Sait Pokak sessizleşip başını düşürdü, onun boğazının üstüne yapışan sakalı arasında gıdığı görünmedi. O kancığının havlama sesinden şaşırıp başını kaldırdı.

Tohtikarı çabukça oturduğu yerden kalkıp:

– Kancık hırslanmış galiba. Bir çok köpek var, dedi.

– Yavrum, bugün sözüm söz, bugün siz okula gitmeyin, hepimiz pamuk toplayacağız, toplanılan pamukta yorganına layık al, kalanını satıp, parasına kebab al, pilav... Ne yemek istesek pazarda ne olsa onu yiyeceğiz. Paltabek, ben sana hangi ayakkabıyı beğensem onu alırım.

– Söz mü babacığım?

Çocuklar mutluluktan sekerek gittiler.

– Annenizi de pamuk üstüne yatırıp, pazara götürelim. Pazarı görsün. Ne yemek isterse onu alalım.

Çocuklar mutluluktan bağıırıp çağırıp sekerek şapkasını göğe attı.

– Sekmeyin... sekmeyin... Çatıya çıktığımızda akıllı bir şekilde ayağınızın ucuna basarak yürüyün. Çatı inceline çamurlar, çatı altındaki dam arasına düşecek. Yazın eve yağmur akıyor, kışın da soğuk. Burnunun ucunu görüp ertesi gününü düşünmeyen yaramaz çocuklardan oldunuz. Bizden sonra nasıl can bakacaksınız?

– Ben büyüseml mutlaka senin gibi boşa çalışıp çocuklarımı aç koymayacağım dedi Paltabek, durmadan konuşan babasına bakıp.

–Doğru baba, sen çok akılsızsın. Kız yıl boyu bir gün boşa geçirmeden, çalışıp aldığı meyvenin parasını satmayıp, kel kafa muhasebeye boş kâğıt veren bir

çok borcum kalmış diye başı dönüyordu. İt yılından eşek yılına kadar bitmeyen nasıl bir borç bu. Bu kadar uzun süre nasıl bitmeyen borç o?

– Baba, ben hatırladığım kadarıyla borcumuz var demiştin. Her yıl ziraatımız çok iyi olurdu. Çok daha ağır tutan buğday başağı, pamuk başağından daha güzel şekilde oluyordu. Ama yine şu borç...

– Saçmalama, böyle hesabı duyunca başım ağrıyor. Yavaşça gidip pamuk toplayın o kadar saçmalamanın yerine pamukluğa gidebilirdik.

– Bu saçmalama değil baba. Sen çalışmayı bilip, hesap almayı bilmeyince, zahmet verip, hakkını almayı bilmeyince borcun bu kadar dese, kul gibi durup seni böyle mahvediyorlar dedi, Turela merdivenden inerek.

– Yavrum, küçük olduğum zamandan, o kadar soruya sakal sıvazladıktan sonra, borç ben doğmadan varmış. Annem ile babam öldükten sonra, onların yüz on üç koy unmaç çorba borcu bana miras kaldı. Tüm mahalle çiftçinin gördüğü gün bu. Sadece biz böyle olsak sinirlensek. Tüm milletin hali böyle. Yalnız biz tepki göstersek, çaydanlık kaynasa kendi boyunda taşacak gibi.

– Büyükannem büyük babam çalışmayan tembel insanlar mıydı?

– Hayır, benim gibi gece gündüz tarlalardan gelmeden çalışırdı, hatta ilkbaharın hasat zamanı güz zamanı toplama yılı zamanı orda gece gündüz çalışıyorlardı.

– O zaman onlardan bu yana boşa çalışan aptal çocuklarıyız.

– Haddini aşır, bok yeme.

– Onlar pamukluğa öyle tartışarak, gitti.

Kel kafalı muhasebecinin yerine hepiniz toplayıp vereceksiniz, onun buğdayı, samanı, pamuğu, pamuğunun saplarına kadar para olacaktı. O kendi çalışmıyor.

Köydeki tüm başkanlarda öyle yapıyor.

–Onların , padişahın ordusu gibi yeni evi, arabası var.

– Onlar bizim gibi çalışmıyor, aç kalmıyor yeni kıyafetleri giyebilir. Yıl boyu kebab pilav yiyiyor. Biz çok çalışıyoruz, yine de yoksullukta yaşıyoruz.

–Onlar hesaptan çalışıyorlarmış baba. Sen hesap yapmayı bilmiyorsan bizi o kel kafalı muhasebe ile hesap yapmaya götür. Biz hesaplayabiliriz, tamam mı?

– Doğru, ablam hesap da usta. Hesap etsek mutlaka borçtan kurtulabiliriz baba, öyle yapalım baba.

Çocuklarının sözlerine sessizleşen, cevap veremeyen Sait Pokak, çocuklardan yavaşlayarak yürüdü. Çocuklar koşarak gelip yine önüne geçti.

– Baba senin yumruğun yeter muhasebeciden neden korkuyorsun dedi Paltabek.

– Eşeğe gücün yetmese “tohum” gibi kelkafa, köse muhasebeden derdini alamayıp, bizi dövmeye kalksa olur babamı, dedi Tohtukari.

–Yavrum, beni fazla sıkmayın. Siz şimdi küçük bilmiyorsunuz, büyüyünce biliyorsunuz. İş muhasebe ile bitse iyiydi.

– O kadar çok pamuk satsak yine borç bitmese, hesaplatsan, mutlaka çıkıyor, dedi Tohtikari.

– Ben size söyleyeyim, geçen sene Mansur sarı kel kafa muhasebeci ile hesap edeceğim diye tartışıp, kel kafa muhasebeci bunu kovduğu için polisler tutuklayıp, altı ay hapse atıp, ceza verdik diye ev içindeki her şeyi alıp gitti. Mansur Sarının çocukları ve karısı aç kalıp evi barkı ve yerlerini pamuk toplamadan gelenlere satıp bitirdi. Mansur Sarı hapisten çıkıp, çocuklarını alıp Urumçi tarafa gitmiş. Duyduk ki Urumçi sokaklarında el arabası ile bakkallık yapıyormuş, yakın bir zamanda ölmüş. Yurttan Urumçi’ye gidenler, Mansur sarının çocukları ile görüşmüş. Onlar gözyaşı ile şunları söylemiş. Çocukların günleri zor geçiyor. Urumçi sokaklarında el

arabasına her türlü meyveyi basıp, bağırarak satıyorlarmış. Zabıtalara yakalansa bir haftada toplanan parası bir defada ceza ödeyemiyormuş. Büyük oğlu Haşim Sarı başka ülkeye para bulmak için gitmiş, o yerde üçtekerlikli bisiklet ile kuru üzümü sokaklarda satıp, çok cefa çekip, ne olursa olsun yine de Urumçi iyiymiş diye geri gelmiş. Böyle sinirli şekilde yurttan çıkanlarda çok fazla, ama tüm yerde yurttan çıkıp gidenlerin çok borcu varmış, bu kadar borç olmuş diye milletin evlerini hükümetten alamaya çalışıyor. Yurttan çıkıp, başka yurdun muhitine dayanamayıp geri gelenler, evlerinden ayrıлып, kendi yurdunda yersiz yurtsuz kalıp kendisinin eski evinde oturanlara işçi olup çalışıyorlar. Yurttan canı sıkılıp giden, pişman olan namus gücünden hangi yüzüm ile yurda gideceğim diyenler Rahmetlik Mansur Sarının çocukları gibi dışarıda kalsa da vurulup, dışlansa da, dişlerini sıkıp yaşıyorlar. Aç kalsak da kıyafetsiz kalsak aa yavrularım. Evimizi bırakıp gitmeyelim. Dişimizi sıkıp, evlerimizi bırakmazsak iyi olur, götümüzü kaldırmazsak da günümüz zor geçecek...

Çocuklar sessizleşip gitti. Onların yağlun (ağaç) dalları gibi zayıf parmakları, bileklerini dikenlerinin uçları batıp, kanlı kırmızı izleri kaldırıp giderlerdi. Onlar muhabbet içinde olup, çok pamuk toplayan olduğunu gördüğünde gün öğlen olmuştu. Ama çocuklar sessiz halde, kolkola pamuk topluyorlardı. Sait Pokak çocuklarına içi acır bir duyguyla baktı:

–Yavrularım öğlen olmuş. Bir kahvaltı yapalım, toplayalım mı?

– Hayır baba. Biraz toptasak, iki poşet doldurup, toplam beş poşet yapıp götürelim. Kahvaltıyı yolda yapalım. Bugün geç olurda, pamuğu pazara getirip satmazsak, yarın yine okulda kalacağız, dedi Turela.

– Doğru, birazcık kahvaltı yapalım, dedi Tohtikari'da.

– Böyle içimizi acıtınca insan yaşamadığı yere gidip canımızı dışımıza taksak, azcık da olsa rahata ulaşabilir miydik? dedi Paltabey.

– Dünyada öyle yer olsa millet dünyanın kutuplarını, gökteki ayı ayırıp sahip olamayacaktı. Yer kalmayınca öyle yapıyor, dedi Turela.

– Çok haklısın kızım, güzel konuştun, o yüzden bize bu yerden daha iyi yer yok. Dayanalım, dayanmazsak da başka çare yok. Allah bir gün bize de iyi günler gösterir.

Zorlayınca olmadı. Çocukların annesi pazara gidip, pamuk satıp, ticaret yapıp, beraber yemek yemeyi kabul etmedi. Sait Pokak'ın çocukları da üzüldü. Eşek arabasına koyulan beş poşet pamuğun üstünde şöyle böyle görünen bulut eğip, yürüyen göğe bakıp terste yatan Sait Pokak dünyanın hem dar hem de büyük yaratılışını düşünüyordu. Turela ile Tohtikari babasının iki yanına yan yatıp pazara gidişi hoşuna gitmiş, onu her türlü tatlı hayallere salmıştı. Çocuklar pazarı görmeyeli tam bir yıl olmuştu. Babası bugün topladığı pamuğu pazardaki pamuk fabrikasına satıp, yarın toplanan pamuktan bir poşeti Turela'nın yorganına koymasına izin verdi. Delikanlı Paltabek araba kullanmayı sevince, aile içinde arabayı güzel kullanıyordu. Boz eşekte Paltabey'in sesini çok iyi tanıyordu. Paltabek pilav ile kebabı her defa düşündüğünde elindeki sarı söğüt ağacının dalları ile eşeğin boynuna vuruyordu. Söğüt dalı her defa boz eşeğin boynuna değdiği zaman da eşek devinip bir nefeste yürüyordu. Eşeğin tüylü kısa bacağı temiz toprağa değmemiş, soyulup giden iğde kozalağı gibi giderken çamur olan, ses çıkaran tekerlekli eşek arabasının arkasında hafif duman peydah oldu. Annesi kebab ve pilavla iyice doyduktan sonra yaladığı ellerini yüzüne iyice sürdü, çatlayan yağsız yüzlerini yağlamayı hepsine tekrar tekrar söylediğini aklına getiren Paltabek arkasını dönüp sordu:

– Anne ne söylemişti?

– Kebap ile pilavın yağında yüzünüzü yağlayın dedi sadece dedi Tohtikar’i.

– Anneme ekmeğin arasına alıp küçük tabak pilav ile beş şiş kebab götürelim baba, soğusa da ağzı değsin, dedi Paltabek.

– Onu söylemene gerek yok odun, dedi Tohtikar’i.

Paltabey annesini fazla düşündü. “arabada sallamayıp iyice sürelim canım anne, tatlı anne... pazara gelsene... Evde yatsan daha da hasta olursun anne, dedi Paltabek. Pamuk satmaya gitmeyince. Anne birazcık sustuktan sonra cevap verdi:

– Gitsem çok iyi olurdu yavrum. Şimdiki halimde ölüm süregeliyor. Bu halimde nasıl pazara gidebilirim. Siz gidip görüp, duyup gelseniz ben görmemle, duymamla aynısı olur yavrularım. Gönlünüz bana nail oldu. Teşekkür ederim yavrularım, Allah’ım hepinize mutluluk versin.

Annesini sözlerini tekrar aklına getiren Paltabey’in kalbi acıdı. Siyah koyu gözlerinden yaş aktı.

Onlar eşekten kara terler döktürerek, namaz vakti diğer mahalleye gitmek için pamuk fabrikasının dağılmasına az zaman kala fabrikaya ulaştı. Sait Pokak pamuk fabrikasının işçilerinin soğuk davranmasından da utanıp, eziklikle zorla gülüp pamuğun derecesini aşağıya almaya çalıştı, elinden geçirdi.

Çocuklar büyük olan meydanda birbirinden yüksek yerlere toplanıp duran pamukları görünce şaşırıldı.

Pamuk parasını alacakları yere yaklaşınca Sait Pokak’ın kalbi atıp, ayak ve ellerinde can kalmadı. Eli, dudakları, ayakları titremeye başladı. Endişesizlik onun bütün vücudunu kaplamaya başladı. Akşam olunca pamuk satanların ayağına basıp, para alış yerinde insan yoktu. Sait Pokak para alma yerine gelip bakıp vücudu irkilip gitti. Kel kafa hesapçı masaya başını koyup uyuyordu. Başındaki Kaşkar’ın şapka ustaları arasını hava geçirmez yarım kilo ağırlıktaki şapkası masaya düşmüştü.

Kambur muhasebecinin başı güneş çıkan gökçe kavunun karnı gibi beyaz hem de kel idi. Kambur muhasebecinin ensesi yaşlı öküzün ensesi gibi dürülen kat kat haram etine benziyor, deve yavrusunun hörgücü gibi görünüyordu. Ağzından çıkan salyası, hesap defterini ıslatıp, yaşlı kurbağanın gırtlığı gibi çıkıp çıkıp geri girdikçe ağzından dışarı akmaya başladı. Sait Pokak kel kafa muhasebecinin bu halini görüp içinden gelen gülmesini bastırdı. Birkaç defa öksürse de, kel kafa muhasebeci kıpırdamadı, canı sıkılan Sait Pokak bağırıp uyandıramayınca, estağfurullah diyerek durmadan sakalını sıvazlamaya başladı. Boz eşek endişesiz anırdı. Kel kafa muhasebeci şaşırarak uyandı. Paltabek eşeğinin burnuna maske tıkayıp anırttı. Korkup kaçan Sait Pokak'ın yüzünün nuru kaçtı.

– Eşeği başka yere götür, geri zekalı.. Acayip kötü anırdı... Pis eşek... Dedi kel kafa muhasebeci esneyerek. Dur, o zaman onun katran yüzüne iyi gelen çekirdek gibi gözleri kapanıp kısa çizgi oluşmuştu.

– Geç... Geç olduğunda pamuk satmaya gelen uyuşuk çiftçisin, –dedi muhasebeci Sait Pokak'ın istemeyerek alıp.

– Bugün geç kaldık, düzeltereğiz. Düzeltelim şimdi, dedi yalakalığı ile gülüp durdu. Muhasebeci esneyerek tembellikle kırmızı renkli kalın defterini alıp yavaşça bakarken bir yere geldiğinde elindeki kâğıda bakıp bir şeyler yazdı. Sonra mührü alıp kâğıda bastıktan sonra Sait Pokağ'ın önüne attı. Sait Pokağ'ın yüreği ağzına geldi.

– Pa..para... para gelmeyecek mi?

– Vazifen dolmaz, borcun bitmez yine de para diyorsun ağabey... Paraya ihtiyacın varsa pamuğu çok toplasan olmaz mıydı?...

–Vay baya borc ödedim kardeşim, borç yine bitmemiş mi?

– Bittiğinde ben sana parayı al diyeceğim. Rahatça pamuğu toplama.

– İyi kardeşim... Muhasebe odasının kapısı sert şekilde kapandı. Sait Pokak sözü kesilmiş nefesi içine kaçmış şekilde, başını sallayarak çıktı. O çocuklarına yer altından günahkâr gibi baktı. Çocuklar babasına sinir, iç acıması, nefret ile karışık suçsuzca bakiştılar.

– Baba bak o kel kafaya, gidip konuşsana yine, dedi Turela.

Sait Pokak arkasına dönüp baktı. Kel kafalı muhasebeci ördek gibi yürüyüp sokaktaki güzel kokulu lokantaya girdi.

– Ne kadar geçirdin, ne kadar kaldı, borcum ne kadarmış, gidip hesaplayacak mısın? Sana baba diyebilir miyiz? Borcun var deyince korkup titriyorsun. Düzgün durup konuşsaydın, seni hap gibi yiyip gidecek Azrail değil o, dedi Tohtikari.

Sait Pokak sendeleyerek yürüyüp lokantanın önüne geldiğinde muhasebeciye yetişti.

– İyi... İyi kardeşim. Ben... Ben sizin için bir hoş olayım. Bu defa pamuk parasını verseniz. Çocuklarım bugün akşama kadar hiçbir şey yemedi, onun kışlık ayakkabısı yok. Ben çocuklarıma söz vermişim. Bugün onların harcını çıkarsam. Yarından itibaren sattığımın hepsini borca saysak.

– Aha... Ağabeycim fazla çok konuşup başımı ağrıtmazsan, bana hesap öğreteceğim diye yorulma. Ben öyle seviyesi düşük okullarda düşük okullarda okumadım.

– Bitmeyen nasıl borç o. Hesabı bize açık söyleyin, dedi babasının arkasından gelen Turela, babası onun ağzına bir tokat vurdu.

– Akşam olduğunda nerden geldi şimdi bu bitler insana yapışıp?

– Biz bit değiliz. Lafınıza dikkat edin, dedi Tohtikari. Sesini kes diyorum, geveze, özür dilerim. Özür dilerim. Ben sizden özür diliyorum, bu bokların sözünü

üstünüze almayın. Hiç olmazsa bir vakit karnımızı doyuracak para verseniz, dedi Sait Pokak başını eğip yalvarırcasına.

– Ben sana Uygurca konuşuyorum ağabey, sana verecek para yok. Borcun bitince alacaksın. Yoksa başını duvara vursan da para vermeyeceğim.

Tohtikari kel kafa muhasebeci öyle deyince gıcırdayan kapıyı açıp lokantaya girdi.

– Baba neden dilenci gibi yalvaracaksın, biz ondan hiçbir şey dilemiyoruz, dilemedik. Sadece kendimiz kendi sattığımız pamuğun parasını ver diyoruz. Böyle yalvarılmayacak işe yalvarıp da bu halde kalmışsın, dedi Turela.

– İyi yavrum, canım yavrum. Ben hoş olayım. Ben nasıl yapsam da ondan azcık olsa da para alma peşindeyim. Siz dışarıda konuşmamı bölüp durmayın, dedi Sait Pokak lokanta içine girip, muhasebecinin oturduğu masanın önüne geldi.

– İyi kardeşim, ufacık sarı tüylerin soğuk konuşmasına aldırmayın, sizden o dünyada ve de bu dünyada razı olayım, birazcık olsun para verseniz, çocuklarım bugün akşama kadar yemek yemedi, bize bir öğünlük yemeğin parası olsa da verseniz. Yarından itibaren sattığımız pamuğun parasını borca...

– Sözden anlamıyorsun sen, sana para veremem dedim bitti artık. Yemek yiyecekmişsin, yemeyecekmişsin banane. Pamuğu bana mı sattın? Sattıysan hükümete sattın. Ben hükümetin dediğini yaparım. Yemeğimi yememe izin verecek misin, vermeyecek misin? ! Karnım acıktı, öleceğim.

Onlar konuştuğu sırada muhasebecinin önüne bir tabak mantı geldi.

– “ Bir yorulan, bir acıkan insanla konuşma” demiş ecdatlar, önce yemek, sonra iş, işinizi biraz sonra konuşsanız olmaz mı ağabey? dedi şişko aşçı.

– Hey... Geri zekalı bizim de karnımız aç, sabahtan beri karnını iki defa doyurdun. Biz dün karnımızı doyurduğumuzdan bu yana hiçbir şey yemedik... Biz

yıl boyu aç geçirip, pamuk topluyoruz, satıyoruz, yine de borcumuz bitmiyor. Sen yıl boyu pamuğa hiç basmıyorsun. Muhasebede oturup et, pilav yiyorsun, borcun yok, paran bitmiyor. Bizim rızkımızı sen çalıp yemesen, pamuk toplamadan nasıl zengin oluyorsun? Sinirle oturduğu yerden kalkıp giden muhasebeci duman çıkan mantı koyulan tabağını bağıarak söylenen Paltabey'e attı. Tabak duvara çarpıp, parça parça olup yere düştü. Pilav ve mantılar da yere saçıldı.

– Hey itin burnundan düşen yetim, ağzına sığıp öldüreceğim bak...

Muhasebeci Paltabey'e ayı gibi atılıp geldi.

–Hay... Hay... Sait Pokak muhasebeciyle arasına girmesiyle bir yumruk ile Sait Pokak'ı tersine düşüren muhasebeci Paltabey'in ince boynundan tutup attı, Paltabey eski mont gibi uçup, lokantanın ortasındaki yüksek kaldırım taşında gürüldeyerek yanan ateşteki maşaya çarptı. Maşa üstündeki büyük kazanda kaynayan sıcak su Paltabey'in üzerine döküldü. Paltabey'in sesi yeri göğü inletti. Tam o anda et doğranılan büyük bıçak muhasebecinin dürülüp giden boynuna çarpıldı.

Muhasebeci arkasına dönüşünde Sait Pokak'ın elindeki bıçak onun yüzüne çarptı. Üçüncü defa çarpılan bıçak boşa gitti, muhasebeci de bağırip canı acıyınca yere yıkıldı. Bu işler göz açıp kapayıncaya kadar çabuk oldu ki, aşçılar ve müşteriler şaşkınlıktan oturduğu yerde kaldılar, bu işlere hiç kimse yetişemedi. Sait Pokak bıçağını atıp, bağırip ağlayan, yuvarlanan Paltabey'i kucağına alıp, duman çıkan kıyafetlerini açmaya başladı. Boynundan yüzünden kan akan muhasebeci yerde birkaç kez yuvarlanıp, birkaç kez bağırip sesini kesti. Sait Pokak Paltabey'in başındaki duman çıkan kırmızı şapkasını almıştı başının derisi şapka ile berber sıyrılıp geldi. Çocuğunun başı, kabuğu soyulan soğana benzemişti. Çocuğu da bağırdıkça bağırdı sonra sesi kısıldı.

1997. yıl, 7. Şubat, Urumçi

4.12.Diriliş

Ben sarhoş oldum. Hayır, senin de kafan güzel oldu, onun da kafası güzel oldu, işte hepimizin kafası güzelleşti. Ha... ha... Hepimiz sarhoş olmuşuz. Sarhoş olmamız o kadar iyi oldu ki, biz salak olmuşuz galiba. Aslında bizim kafamız güzel değil miydi? Hangi lan buldu bu konuyu? Bak bak toplanmış sarhoşlara, meyhaneye sıkışmış, hastalık bitleri gibi etrafta dolaşan sarhoşların bulunduğu söze, başka konu bulamadık. Biz içmediğimiz zamanda saf, beceriksiz, aptal oluyoruz, içtiğimiz zaman da kafamız güzel mi oluyor?... Nasıl terslik iyi zamanımızda kafamız güzel değil, içtiğimiz zamanda düzgün. Allah aslında her insanı güzellik ile yaratsa, biz içip tedavi bulacak mıyız?... Ha... ha...ha... Doğru söyledin, he... Desene ben şimdi ne oldum, it... Kancık mı oldum, itler gibi havlıyor muyum?... Tamam, sen ne desen, ben o olayım. Yine yüz gram ver, boş defterin dolsa arkasına yaz. Ben veririm. Ben sadece böyle havlayıp yürüsem de... Verin rica ediyorum, sen genç olsaydın benim gibi bir erkeği borçlandırmazdın, sen teyze –de... ha... ha... Benim iyi ablacığım rica ediyorum tamam de. Bu ayki maaşında tüm borçlarımı ödeyeceğim. Ne, yarım yıllık maaşında yetmeyecek mi?... Olsun, tüm şehir yanıp gitse de bir tane tüyüne de bir şey olmaz, sonunda dükkanı ateşe vereceğim. Babamdan kalan ev, on parça halı, yeni maaşım, en kıdemliyim sen bu yarısı kırık kaseyi benden aldın... İyi ablacığım, o dünyada eğer tüm insanlar şarap içtikleri günah için cehenneme gönderilirse, ben cennete gitmeye layık olsam, ben Allah'tan seni benim yerime cennete gitmeni isteyeceğim. Yine yüz gram ver, bana inan, bu aylık maaşında Allah izin verirse ödeyeceğim. Eskisini de yenisini de hepsini vereceğim, inan. Kaynanam bu bayram da karım ile bana birden palto yapıp verdi. Kadın dolabına alıp, hiç çıkarmıyordu. Bugün ya da daha sonraki günlerde dolabın

kilidini kırıp iki paltoyu getirsem eski borcum biter... He, olsun teyze, yarısına hesap yapsan da doğru. İnanmıyor musun? Bir ev ile on parça halıyı vereceğime inanıyorsun da yerde şu paltoyu vereceğime inanmıyor musun? Ben şarap içemeye geldiğimde yaparım dediğimi yaparım. Şimdi ikimiz değiştik. Eskiden sen boynunu büküp bana yalvarıyordun, şimdi ben sana yalvarıyorum. Allah bizi böyle yaratan. Kim bilir, yarın ya da başka bir gün yine ben senin yerinde olup kalacak mıyım? Ha... ha... vay, şu zamanda ben o şarap küpüne batıp, hadi için sarhoşlar, için, diye çok güvenmesem adımları değiştireceğim. Sen zengin olunca cimri oldun, ben zengin zamanımda senin gibi cimri değildim. Ne olur, benim iyi ablacım, canım abla, tatlı abla. Yüz gram olmasın tamam elli gram ver... He, şerefe bak içtin. Mezarlarından domuzlar dadansın. İçimdeki sıkıntıyı bul, deyince niye erken açıp söylemedin, canın çıksa da açık konuşsan olmaz mı?... Yine verecek misin? Hayır, şimdi içmeyeceğim, şimdi içsem borca içtiğim şarabın hepsi dükkanında kalıyor. Tamam, sevimli abla, kıymetli ablam Allah sana yakındır. Sen ömür boyu bizi sarhoş edip, iliğimizi emdin biz sarhoş olup aklımızı kaybedeceğiz, iliğimiz dükkanın önünden çıkıyor. Ha... ha... ha... İçin ey sarhoşlar. İçiniz, ucuz şarap. Zehirden kıymetli şarap şerefe... Hurra, içiniz... Şerefe, hurra... Ben gittim. Ölsem Ömer Hayyam rubailerini okuyun.

– Gitti mi sarhoş?

– Köşede gözü kapanan biri öyle dedi.

– He... Him... Sen kim ananı, iyi arkadaş, beni tanımışsın. Sen ... Senin kafan şimdi çok güzel olmuş, benden daha çok sarhoş olmuşsun... Ben senin gibi sarhoş olamıyorum, senin gibi sarhoş olsam hatunum bana başka şarap içirecek. Ben dışarıda uyuyacağım, ya da eşliğinde...

Tohti sarhoşun kızaran kapanmış uykusuz gözleri ağırlaştı, kapı önünde masanın etrafında oturup içen sarhoşlara dalarak baktı. Kılolu biri, dilenci gibi içen şarapçıya bir şeyler söylüyordu. Elinde kırılan kâsede yarım şarap vardı.

– Canım beyim desene...

– Canım beyim, arkasındaki uğraşıp ruha benzer dilenci şarapçı sırtarak öyle dedi.

– Abi desene.

– Abi.

– Baba desene.

– Baba

– Ha... ha... ha... ha...

– Ha... ha...

– Al iç... Yaşa... Ölmeden böyle yaşa, ömür boyu dilen iç, yavrum boyun eğip iç, sen de vicdan, gurur olmasın, üzerine basılıp ezilmiş böcek gibi yumuşak, kurbağa gibi pislikte yaşa.

Tüm sarhoşlar kakhaha ile güldü. Tohti sarhoş da güldü.

–Hey Dolkun yine içecek misin? şapkayı boynuna giyen biri sordu, Dolkun ruh gibi yine sendeleyerek gülerek geldi. Sakallı sarı yüzün mutluluktan yüzü buruştu gitti. Ve yarım kase şarabı eline aldı.

– Hey !?...

– Buyurun efendi.

– Buyurunu bırak yalancı

– Ha... ha... ha... ha...

– Bu şarabı içecek misin?

–Verseniz içerim.

– Bu tulum hatundan parayı alsan ne kadara alırsın? Ruh boynunu uzatıp kasaya baktı.

– Bak, iyice bak.

– He... Galiba elli kuruşa alacağım.

– Paran var mı?

O güldü, boynunu büküp gitti.

– Parası olmayan adam, parası olan insana boyun eğer mi eğmez mi?

Dolkun boynunu kaşıyarak güldü.

– Konuşsana!

– Gardiyanlar gibi çok sert bağırdı, siyah yüzlü bir kişi.

– He, boyun eğecek!

– O şaşırarak gözlerini kırptı.

– Ekmek dileyen dilenci ekmek bulsam diye dua eder, sen şarap dileyen dilenci olduğun için boyun ey, olur mu?

– Kaç kere boyun eğeceğim?

– Bir kuruşa biri

– El... Elli mi?

– Şarap içmek istiyor musun?

– Yoksa nefessiz mi kaldın?

Ruh yine güldü.

– Çabuk konuş, olmasa defol git, kendim içeceğim, güzel şarap, güzel kokan şarap, aşk şarabı..

– Tamam, tamam, biraz alttan alayım.

– Defol, kendim içeceğim. İçmek istesen bir az değil elli olmazsa defol.

Dolkun Ruhun ağzına gelen salyası aktı.

– Tamam, bir, iki...

– Böyle değil, dur. Böyle yaptığın kabul edilmiyor. Sinemada fakirin padişaha boyun eğdiğini görmüş müydün? Benim param var, şimdi ben padişah, sen fakir, diz çöküp, boyun ey!

– Tamam, ben diz çöktüreyim. Dolkun’un boğazının hırıltısı duyuldu. Bakışlarından ferî sönmüş gözleri yaşlı eşeğin gözü gibi hissiyatsız idi. O nefesini kandırmak için yere diz çöküp boyun eğmeye başladı. Siyah yüzlü ve kilolu adam saymaya başladı.

– Üç... Altı... alın yere değmezse kabul olmuyor...sekiz... dokuz... he, tam böyle, on, on bir, on iki... Ha... Ha... Ha... Sarhoşlar dizine vurarak güldü.

– Ana... keşke aklıma erken gelseydi? Ha... ha... ha...

Ama Tohti sarhoşun sesi çıkmadı. Gülmek istemişti ama gülmesini içinde sakladı, gökten düşmüş gibi ayağı göğşe başı yere gelmiş gibiydi, başı çok ağrıdı.

– Defol... Defolun cehennem köpekleri!

O kurt gibi koşarak geldiğinde boyun eğmeye devam eden erkeğin kalçasını tekmeledi. Dolkun ruh “vay can” diye dört kıdem doğruldu. Esmer yüzlü adam şaşırarak kaldı. bir yumruk enseye deşip, yere düştü...

– Defol, Allah’ın asileri, insan değil domuzlar... Sen kimin padişahı... Sen kimin fakirisin... He... Domuzun burnunda düşen.

Tohti sarhoşun yine biri koşarak gelmişti, bir kafa attı, yere düşürdü. O kuduz köpeğe benzemişti. Masa üstündeki şişeler ile birinin başına vurdular, masayı tepmesi ile yıktı, duvar yıkılınca koşarak gitti. O babası vefat etmiş gibi bağırarak ağlayarak koştu. Nefesi kısılinca güzü kalmamıştı. Yolda yürüyen kişiler Tohti sarhoşa şaşırarak bakıp kaldı.

– Tohti sarhoşun sarhoşluğunun derecesi arttı. Kuduz mu oldu?

–Salak olmuş galiba. O koştu, durmadan koştu, bağırıp, yol, sokak, insan fazla yer, az yer, yok yer, tüm yerde yavaşlamadan koştu. Onun bağırıp ağlaması dengesi bozuk insana, koşmaları sarhoşa benziyordu. Onun şapkası yolda düşüp kalmıştı. Ayakkabısının birinin topuğu ayrıldı. Koşamayacaktı, ayakkabısını çıkarttı çorap ile koştu...

Derya, Temizlik deryası, Ana derya, Tümen deryası... Tüm kötü insanları yok eden derya, Kaşkar'daki kötü insanları kaybeden derya, akmayınca yok olup giden derya. Topuğundan kan akıp yolda kan izleri kaldı. O kendini deryaya attı, yine suyun yüzüne çıktı. Yine zorlanarak yüzdü, yine suyun yüzüne çıktı, yüzdü... Kuduzu geçince kendine geldi. Sırt üstü suyun yüzüne çıktı... Gün kızışmıştı. Suyun yüzü kırmızı renkte yavaşça akıyordu. Mavi renkli gökyüzünde güvercinler yüksekte uçuyordu. Gökte esmer yüzlü insan, çirkince gülerek, kırılan giden kaseyi ona verdi. Yavaşça yaklaşarak geldi.

– İç Tohti sarhoş... Diz çöktür... Boyun ey... Ben padişahım... Param var. Kol yavaşça uzatıldı, arı dişi gibi kaseyi ona verdi.

– Defol... Defol... Boğazlayacağım. Ah, Allah onu gözüme gösterme, onu gösterme... Senden diliyorum, onu gözüm görmesin!... Tohti sarhoş sudan kalktı. Yine kuduzluğu ile bağırdı:

– Tövbe kıldım Allah'ım... Tövbe... Beni... Günahımı affet!... Büyük Allah onu gözüme gösterme ben öleceğim... Canımı al!...

O tüm sesi ile bağırıp yine başını tutunca suda yüzmeye başladı. Onun su aygırı gibi sert sesi tümen deryasının rahat uykusunu bozdu.

4.13.Urumçi'nin Arka Sokağı

Kadınların siması güzel görünüyordu, çünkü vücutları çirkin ve büyük olsa da kaşıyla gözüyle çok uğraştığından, eski mahallenin köşesindeki gül bahçesi gibi bir bakışta güzel bir kıza dönüşüveriyordu. Urumçi'nin arka sokak kızların kaşı gözü gibi süslenmiş. Arka sokağı olsa da çatlak tabak gibi her yerde kendini belli ediyor. Muhteşem arabalar, muhteşem restoranlarda geyik gibi süzülüp yürüyen kızların, çoğunun şu çatlak tabak gibi eğri büğrü sokaklarda, güzel bir tavşanın kirli yuvasında olması gibi evlerinde olduklarını bilenlerde var bilmeyenlerde. Bu insanlar, bu dar, uzunluğu on metre gelmeyen kirli sokakta dalağı şişen insan gibi sıkışarak yürüyorlardı. Ben de işte bu dalak şişiren sokakta sıkışıp, çıkış yolu bulamayan acı içindeki böcek gibi kımıldayıp yürüyen pisliklerin biri olan, çok kötü kokan, bu pislik sokağında her gün bin kere oradan buraya sokulup, süzülüp yürüdükten sonra, o sokağın içerisindeki – kokan köşedeki yerde fare yuvama girip sessiz kalıyordum. Her ertesi günün sabahında çıkış yolu bulup o sıkıcı sokağa geri çıkıyorum. Yol bulamayınca sık sık uflayıp göğe bakıyorum. Göğe her baktığımda gözlerimin önünden kara bir duman gibi uçup giden Urumçi'nin ak kuşları geçiyordu. Aslında akkuşlar olsalar da bacalarda yuva yapan yarasalar gibi yüzleri, gözleri kanatları siyahlaşmıştı. Kadınlar bu sokakta kokan çöpleri karıştırıp buldukları eski çorap ve korseleri yıkayıp satıyorlardı. Bayanlardan gelen pislikler korseye yapışıp onu sertleştirmişti. O korseleri satıp para toplayan güney Çinli işportacılarla aynı şekilde tartıştı. İtile kakıla bu dar sokaktan geçerken asık suratlı yapacağını bilemeyen, acı çeken birçok insanla görüşüyor birçok konuşma duyuyordum. Konuşmaların çoğu ağzı alınamayacak derecede küfürler ve yüreği acıtan ağır laflar. İnsanı mutlu eden, gönlünü hoş eden konuşmalar ise çok az duyulurdu. Her gün altı yedi kez tartışmanın, küfürleşmenin, dövüşmelerin üstüne gelsem de, önüme bakıp, yoluma

devam ederdim. Çocukluğumda böyle tartışmalar nerde olsa, önüne geçip kahkaha ile güler, sonrası o kavgaları taklit edip gülerken çok mutlu olurdu. Bu kavgaları bedava sinema diye bilirdim. Şimdi eskisi gibi komiklik yapamayan, gülemeyen kırılğan biri oldum, insan böyle yaratılmış diye düşündüm. Bu kavga her gün karşıma çıkınca, bu sokaktaki hayata alışmaya başladım. Hatta bazı günler sokakta kavga yada küfürleşme duymasam, görmesem bir şeyim kaybolmuş hiçbir şeyim yokmuş gibi şaşırırdım. Etrafa bakıp gözümle görüp, kulağımla duyduktan sonra, gönlüm rahatlayınca yoluma devam ederdim. Bugün sokakta ki insanların ağrı kesici içtiklerini bundan dolayı sustuklarını hissettim, hiç tartışma, hiç kavga görmeyince yine bir şeyim kaybolmuş gibi canım sıkılarak yolda yürürken sokağın bir köşesinde bağrısmalar duyunca, he bugün tartışma varmış, diye rahatladım. O zaman da aklıma kötü bir hayalin gelmesiyle korktum. Ben bu kavga dövüşme, bağırıp küfürleşmeye, dükkanların gürültüsüne alıştım. Bu sokakta bu işler kaybolsa ya da bu sokaktan başka bir sessiz sokağa gitsem, o zaman ne yaparım diye korkuyorum. Çünkü kavga olmadan, böyle şeyler görmeden duramayan, bunlardan ayrılmaya dayanamayan orospu, geri zekâlı, gönlüme yerleşmişti. Tartışmaların, bağırıp çağrısmaların, küfürleşmelerinin sesini duymasam, görmesem eksiklik hisseder olmuştum. Aç karnıma pis, tatsız yemeği sokmuş gibi, karnımın doymasına izin verirdim. Bugünkü kavgada çocukluğumdaki gibi kavganın şiddetinin, etkisinin benden uzaklaşıp gittiğini gördüm.

Yan sokakta bir çift genç karıkocartartışarak birbirinin peşinden çıktı. İlk bakışta Urumçi'nin moda, zengin, gençleri gibiydiler. Çünkü gencin parmaklarındaki kibrit tarzı yüzüğü, bileğindeki altın künyesi, üzerindeki deri montu onun parayı harcayacak yer bulamayan paragöz bir genç olduğunu gösteriyordu. Erkeğin künye taktığı yerde kızın kıyafetlerinin altın olduğunu söylemeye gerek duymadan imza

attığı bir iş, karıkoca ikisinin aynı renkteki pahalı moda pantolonları giydiklerini söylememek de olmaz. Kendi kendime ikisinin pantolonu değiştirmelerinden korktum. Çünkü çok pahalı, iyi yemekten yediğimizde ikisinin de vücut şekilleri bozulmuş, semirmiş boğa gibi, markalı pantolona popoları sıkışıp, kaymak tutan bir tulum gibi her yerleri titriyordu. Yaşlı kadının, pislikten sararan, dişlerinin dışında kendisi güzel hem de çok güzel makyaj yapmayı bilen Urumçi kadınlarından idi. Dar sokaktan kızıp bağırarak, büyük sokağa çıkan kadın bir erkek gibiydi, zengin beyefendi havası boşalmış top gibi sustu. Kadın daha sinirliydi.

– Hey, sen... Sen... Benim karım değil misin?

– Karınım desem karınım, demesem değil,

– Kadın erkekten daha rahat şekilde bağırdı.

– Karım gibi durmayıp, evde olmadığım zaman niye başka erkeği eve aldın?

– O senin arkadaşın, benim okul arkadaşım, niye evimde bir gece kalamıyor?

– Doğru, benim arkadaşım, senin okul arkadaşın, ama yabancı erkek sayılır.

Yabancı erkeğin ben evde olmayınca niye evde kalmasına izin verirsin diyorum.

– Kalmasını istesem, izin verebilirim, sanane? Sen şimdi sen onu

arkadaşlıktan çıkardın diye ben de sınıf arkadaşılığımдан çıkartmayacağım. Ev yalnızca tek senin değil! ? Erkeğin olmadığı evde yabancı bir erkeğin kalması doğru olmaz, ben dayanamam, ben affedemem.

– Her ikimizde zilzurna sarhoşken, evde kalmasına izin vermeyip kovsam olur mu salak! O benim sınıf arkadaşım ise eğer.

– O senin sınıf arkadaşın olsa da ben senin kocanım, evde kalmasına kesinlikle izin veremem.

–Bok yemişsin salak deli, kocam olsan ne olacak geri zekâlı. Seninle üç yüz altmış gün kalıp, beraber yatınca oluyor da, sınıf arkadaşım ile bir gece kalmam neden olmuyor?

– Ayrılalım mı o zaman?

– Ayrılırsak ayrılalım.

– Hey salak, arada bir çocuğumuz var olsa, çocuğu ne yapacağız?

– Bu eve ben çocuğu getirmem, çocuk senin. Senin çocuğuna ben bakacak bakıcı değilim, çocuk olsa ne olacak. Erkek söyleyecek söz bulamayıp, bozulan saçlarını sıkıca tuttu:

– Hatun bak, ayrılmayalım, çocuğumuzun yüzünden vazgeçelim ayrılmaktan. Ama bundan sonra ben yokken arkadaşını eve getirme, erkekle beraber yemek yeme.

–Yeter ya bu kadar, sen benim patronum değilsin, onu yap bunu yapma diyecek.

– Hey salak ben senin kocanım diyorum.

–Ben senin kulun değilim, yap dediğini yapıp, yapma dediğini yapmayan.

İstediğimi yaparım, istemediğimi yapmam.

– Tamam, sokakta bağırıp çağıracağımıza eve geçelim.

– Beni fazla sinir etme, aynı şeyi yapıp.

– He şimdi ne demek istiyorsun, ben şimdi tamam dedim diye affettim mi şimdi?

– Senin tamam demeni şimdi de ben kabul etmiyorum. Seninle beş yıldır karı-kocayız, onun ile on yıllık arkadaş. O kadar yakın arkadaşımın kalbini kırıp evden çıkardın. Ondan da, benden de özür dileyeceksin. Yoksa seni affetmeyiz.

– Buna dayanmam.

– Dayanamazsan buraya kadar olsun, ayrılalım, kadın pantolonun cebine elini götürüp, poposunu sallayarak, saçlarını savurarak gitti. Erkek yine onun önüne– çıktı:

Tamam tamam. Özür diliyorum,

– O zaman bizi Yolğun’a yemeğe çağıracaksın. Tüm dostlar, tüm arkadaşları topla yemek ısmarlamayıp yaptığına tövbe edeceksin!

Tamam, hatun tamam. Hadi eve.

– Hayır, şimdi telefon açacaksın, hemen yapacaksın, yapmazsan, şimdi evden çıkınca geç saatte kadar restoranda sarhoş olmadan eve gelmeyeceğim.

– Tamam hadi.

Onlar öyle konuşurken telefonla arayarak yine bir sokağa gitti.

Çocukluktan beri, yıllardan beri kendimi ilgilendirmeyen kavgayı sonuna kadar izlememin sebebi bu idi. Ben her gün izlediğim kavgaların nasıl sonuçlanacağını düşünüyordum.

1996. yıl, 10. Fevral, Urumçi

4.14.Gecenin Gözü

1

Gecenin sakin rüzgârı koyuca büyüyen mecnuntal ağacının yapraklarını sallayıp duruyordu. Suskun ışıklara giden küçücük haşereleler Şevket’in saçlarına yapıştı. O derman bulmak için rüzgârın geldiği taraftaki nurlu yıldızları saymaya başladı. Okulun elma bahçesindeki kızların şirin sesi kulağa durmadan geliyordu. Süt gibi elvan çiçeğinin güzel kokusu onun boğazına işliyordu. Ona göre o kendisini sakinleştirip, dişlerini sıkıp, yıldız saymaya devam etti. Kızlara has hafif kadem sesi onu yıldız saymadan durdurdu. Bir kız incecik belini sallayıp merdivenden inerek, burada yıldız saymadan duran yakışıklı yiğidin varlığını hiç hissetmediği gibi,

saçlarını rüzgârda savurup gitti. O kız yanından geçince kızın incecik elbisesi içindeki boynuz gibi göğsüne aç gözlü gibi takıldı, kız geçip gittikten sonra onun arkasından sallanıp giden poposuna baktı.

– Kasvetli bir şekilde kimin elinde sallanırsın da bizim balığımıza yatmıyorsun.

– Off çekerek sigara içip o popoya baktı.

– Öğrenciler de onun gibi.

–O umutsuzluk içinde yine yıldız saymak için göğe bakmıştı, ilk saydığı yeri bulamadı. Sinir ile arkasına dönüp, biraz önceki kızın arkasından bakıp sigarasını attı:

–Orospu çocuğu!

– Ne kadar güzel kelimeler bunlar? !

Şevket hızlıca arkasına dönünce merdivende melek gibi süzülen bir kız gördü. Beyaz elbisesi onu gökten inmiş gibi gösteriyordu. Ay gibi yüzünü kapatan siyah dalgalı saçları buluta benziyordu. Şevket saatine baktı:

– Tam iki saat kırk üç dakika olmuş. Bu sürede dünyada çok büyük işler yapılıp bitirilir, uzay aracı birinci kattan çıkıp gidebilirdi.

– Çok doğru söylediniz yakışıklı yiğit, ama siz ile ben uzay aracını hiç görmedik, gördüğümüz eşek arabası ile ikinci dünya savaşından sonraki arabalar, yürüyerek konuşalım.

– Kendimizi kurtarmasak tarih bizi pis yuvaya atacak, yeryüzünden tamamen kaybolarak insanlar tarafından unutuluruz, hatta NASA'nın ayarladığı insanlar tarafından kurulan hayvanlar gibi kıymetimiz olmuyor.

– Şevket tükrüğünü kızın yüzüne sıçratıp söyledi. Kız olduğu yerde kalıp çantasından beyaz mendili çıkarttı yüzünü sildi. Ellerini silkeleyip, kendisini

kaybederek konuşan Şevket'in elleri boşlukta durdu. O heyecanlandığından kendisini kaybetti. Utanmış bir şekilde kendisini kurtarmak için kısık sesle konuştu:

– Öyle işte ben boşuna konuşmuyorum.

– Bilkız ifadesiz şekilde dalıp kaldı. Ama cevaben konuştu:

– Tekrar söyledim, yine bir daha söyleyeyim: ben üniversitenin biyoloji fakültesindeki öğrenciyim. Siyasi işler ile ilgilenmem sevmiyorum hem de anlamıyorum. Böyle konuşmalarınızı duymak istemiyorum. Bu şekilde daha fazla konuşursanız başınızı yiyeceksiniz.

– Sözümlü iyi anlayın. Ben siyaset hakkında değil, ahlak konusunda konuşuyorum.

– Tamam, birazcık susun. Arkadaşlarım bize nefretle bakıyorlar.

– Onlar öğrencilerin toplandığı taş kapının önünden sakince çıktı.

– Nereye gideceğiz?

– Söğüt ağacının gölgesine.

– O da sinek çok fazla.

– Ben sizi sinekler ile rahatlıkla konuşabiliyor diye düşünmüştüm.

– Bizi siz sinekler ile beraber tuttunuz.

– Bana şaka yapmayın, demek istedim ki ben sizi iki buçuk saat beklesem, beni birisi dört saat beklese, bizdeki inanılacak vakit göz kırpması nerde? Birbirimize olan inancımız nereye gitti? Bizdeki kandırmalar ile kendisinin milli uluslarını kaybedişi birbirlerine yalan konuşmaları, aldatışları, kandırışları, paragözler, bir kimseye yaşayıp veren yalakalık, aldatmak, bir kimse için yaşayıveren günlük arkadaşları ile beraber içip, sahte gülmeler, yalan buyurmalar... Bunlar... Yine çok var, ben saya saya bitiremem. Bunların hepsi zavallıları yüzleri berbat olan bir milletin sonucudur. Bu hareketlerini kendimiz düzeltmezsek, her bir insan kendini

düzeltilmesey, bir kimseye gidip düzeltilmesey? Hepsini Allah düzeltip verecek mi?

Duysam:

“sen huyunu ne kadar değiştirirsen, ben kısmetini o kadar değiştireceğim” demiş Allah. Bizi insanların haline bakmayıp yapan paragözlerin partiler, keyif, sefa, bitmez nizam diyenler elimizi ayağıımıza söylenen hurafe şeylerdir. Bunları kimsenin getirip bize verdiği yok, kendimiz bulup, normal hayatımızı değiştirdik. Bu şeyleri kendimiz kaybedip, kendimizi özgürleştirmesek kendi çıkış yolu bulamıyoruz. Biz kendimizi sevmeliyiz, kendi kendimizi korumalıyız!

– Çok güzel konuştunuz. Şimdi de karınıza nasıl yalan konuşup aldatıp çıktınız?

Bilkız gülümseyerek Şevket’in gözüne baktı.

– Bunu anlatmana gerek yok

– Ben duymak istiyorum. Bu deminden beri sizin söylediğiniz yalan. Bu da kendimizi kandırmaya sayılır değil mi?

– Hayır, ben öyle saymıyorum. Bu büyük bir aşk için, sevgi için.

– O zaman karınızı sevmiyor musunuz?

– Kim sevmiyorum dedi?

– O zaman neden bana yapışmış gibi peşimden geliyorsunuz. Karınıza, çocuklarınıza sevginiz olunca onları sevseniz olmaz mı, bende ne işiniz var?

– O zaman benim karım olun.

– Hayır

– Neden?

– O zaman da mutlaka beni yine güzel kız ile değişeceksiniz.

– Sadece sizi seveceğim.

– Bu her gün karınıza gülüp onu aldattığımız söz.

– Size öyle yapmam. Yapacak olsam da beş yıldan beri ateşinizde yanıp, suyunuzda akacak mıyım?

– Bu çok iyi görünüyor. Kazanmak istediğiniz daha bendeymiş. Emaneti alsaydınız bu kadar yorulmayacaktınız, gönlünüz susacaktı, hatta beni unutabilirdiniz.

– O zaman ikimiz evlenelim, göreceğiz.

– Sizinle evlenmek istemiyorum.

– Bana göre sizde sevgi diye bir şey yokmuş,

– O zaman niye benle çıkıyorsunuz?

– Ben sizi seviyorum, ama evlenmeyeceğim. Hayatta en arzulu sevgi evlenemeyenlerin arasında oluyor. Kendi aklımdan çıkmasa da sizinle evlenmeyeceğim.

– Bu yalan. Gözden uzak olan gönülden de ırak oluyor.

– Sevgi her insanın ruhunda değişik şekilde oraya çıkıyor.

– Ama sizin benimle evlenmek istemediğinizin başka bir sebebi var. Yani yaşınız büyük, iki çocuğu olan adam diyorsunuz.

– Tam onun aksine, bence kızlar büyük yaştakilerle evlendiğinde hayatı güzel oluyor. Bu noktayı ecdatlarımız çok iyi biliyor. Babam yaşlanıp, emekli oldu, annem şimdi orta yaşlarda. İkisi birbirini çok seviyorlar. Annem babamın kırk yaşında aldığı kadını. Annem babamdan on sekiz yaş küçük. Annemin her hareketi babama olan sevgisini ifade ediyor. Hı doğru. Benim evlenmeme babamla annemin bir şartı var, çok kolay, evlendiğin kişi Kelpinlik ile Kaşkarlı olmasın diyorlar. Ama bu da bir sebep değil.

– Kaşkarlı ne yapmış?

– Annem babam çiftçilik bilmiyor. Ama ihtiramlı, bilgili konuşmalara da alışamıyorlar.

– Sizinle ben milletin aklıyız, aydınıyız. Şimdiki aklımızla kendimizi değiştirip yeniden toparlamamız lazım. Aramızdaki nefreti atıp birbirimizi sevmeliyiz. Bizim mutlu olmamamızdaki sebep, kum gibi etrafa yayılıp bahtsızlık yapıyor. Bizim bu illeti değiştirmemiz lazım.

– Anne- babamızın nasihatleri yaşadığımız toprak, su, hava, damarımızdaki kan bizi büyütüyor. Fakat bazı kısmi yerler değişebilir. Mutlu olmak, birleşmek, hepsinden daha iyi.

– Tamam, ağzım kurudu, kahve içelim.

– Ben oraya gitmek istemiyorum.

– Nefret mi ediyorsun?

– Bilmiyorum.

– Başkaları ne yaparsa yapsın bu senin işin, bizde kendi işimize bakalım.

Cemiyetin tüm taraflarını öğrenmemiz lazım. Burası da acayip bir dünya.

“Liven Ay kahvehanesi” diye sallanan bir yazının olduğu kapıdan, Şevket girdi. Ay yüzlü üç kız, gülümseyerek hızlıca gelip ona el uzattılar, birinin beyaz bileği onun boynuna yılan gibi dolandı.

– Tamam, teşekkür ederim size.

Bilkız’ı görünce hepsi tıpkı melekler gibiydi karanlık içinde kayboldular. Hafif kırmızı ışığın sızdığı perdeli odada gizemli şekilde gülümseyen, süslenen güzel kızlar görüldü. Parfüme karıştığı her türden kokusu kahvenin havasını zehirledi. Odaların içinde uğultulu şekilde fısıldaşmalar, kızların imalı gülmesi, erkeklere karşı nazlanmaları duyabiliyordu. Garson kız onları perdesi açık duran boş bir yere yerleştirdi.

– Ne lazım? dedi garson onlar yerleştikten sonra.

– Siz söyleyin, dedi gülerek Şevket.

– Kahveden başka ne var burada?

– Ne isterseniz hepsi var.

– Bilkız yemek seçti:

– İki bardak kahve ile bir tabak yumurta kızartması, bir tabak salatalık, on şiş kebab getirin.

– Bu durum komik olmuyor mu?

– Nesi komik. Bence, bu kendi hâlinde normal bir iş. Dünyadaki insanların rahat hissettiği kaç tane iş var? Eğer onlar bu yerde kendini rahatsız hissetseler başka hiçbir yerde kendilerini bulamazlar. İnsan mutluluk arayan mahlûktur. Onun gönlü nerde hoş olsa, o yere arı gibi toplanıyor. Siz değiştireceğim deseniz de insanların ruhu, toplumun anlamı kendi zamanı geldiğinde kendi istediği şekilde değişiyor.

– Hepsi saçmalık. Vicdansız insanlar saçmalıyor. Saçmalayan insanlarda itikat olmuyor, rüzgâra bakıp yelken açıp, bukalemun gibi renk değiştirmede usta oluyorlar. Ben kendini seven sizin gibi iyi bir kızın ayağa düşmenize, böyle olmanıza dayanmam. Benim var olan hayatım canım bildiğim sizle, başka kişilerin ruhunu değiştirirsem kendimi bağışlayacağım. Bu benim tek isteğim. Siz öyle olsanız, olmaz, Bilkız.

– Bu bizim milyonlarca âli maksatlı kafası döngün, iyi adamlarımızın mutsuzluk karakteri. Tam böyle işler onları kanlı facia içinde aldatan pişmanlıklar içinde yeryüzünden yok etti. İnsanların anlayışı, ruhunu yaşayış şeklini değiştiren sadece kudretli bir güç var. O tabiat ve Onun kanunu. Onu şimdiye kadar hiçbir insan değiştiremedi. Belki değiştireceğiz diyenler tabiat tarafından değiştirildi. Tabiat, ona bakın: bahar, yaz, güz, sonbahar, kış, bunların her biri bitkilikten sıyrılıp canlarını bu

mevsimin kanunlarına göre yaşıyor. Tüm insanlar öyle... Böyle bakılsa: kışın da siz böyle kıyafet ile yaşayabilir misiniz, kışı değiştirebilir misiniz? Fakat ona emretmek şartıyla, ona karşı yaşayabilirsiniz. İnsanların anlayışı, ruhu, herhangi bir devirde mutlaka onu bulacak.

– Sizin bu seçimi yapmanız yine de saçmalık. Bizim ki milyonlarca kişi arasında ruhsuzluk başka şey değil. Hiçbir işe yeltenmeyen, zayıf halde ne olursa olsun diye hayatını geçiren insanlarımızın kendine teselli vererek, kendini suçsuz bulduğu konu. Sizin söylediğiniz bütün kainat anlaşılacak büyük bir daire. Benim dediğim dünyanın küçük bir yerindeki ruh meselesi. Hadi söyleyin, bir yerde bir havada yaşayan, aynı yemek, kıyafet, hava, sudan faydalanan insanların ruhu aynı değil, kısmeti de aynı değil. Biz güçsüzlüğünü tükettik. Eski güzel ahlakı eskidi diye taşıyıp, yenisini bulamayıp, sonunda eskisini ya da yenisini isteyen dilencinin kendisi olduk. Bizde milli ahlak, milli medeniyet var mı? Milli medeniyet yok olsa biz de tamamen yok olacağız, zayıflayıp, ölüp, biteceğiz.

Şevket heyecandan boğulup, elindeki bir bardak kahveyi sinirle yere attı. Garson cin gibi peyda oldu.

– Pardon, biraz sinirlendi, hiçbir şey yok dedi Bilkız. Hiçbir şey olmamış gibi.

– Bardak parasını ayrı hesaplayacağız.

Nasıl hesaplarsan hesapla domuzun köpeği. Gözümün önünden kaybol!

– Kendinizi tutun. Bu acizlik. Böyle oldukça bir milleti değil, elinizdeki benim gibi bir kızı bile değiştiremeyerek, aksine ondan ayrılacaksınız. Değiştirmek için yüksek sevgi ile sevmek gerekiyor.

Bilkız Şevket'in kızarıp giden sakalın gıdığını yumuşacık elerli arasına alıp, mor renkli kalın dudağı yumuşacık renkli dudağına hafif bastı. Titreyip duran Şevket kıza sarılıp, mıcıklayıp, şevkle dudağını yaklaştırıp gözüyle gördüğü yerlerin hepsini öptü. Bilkız Şevketin bileğini sert bir şekilde ısırıp vücudundan kurtuldu. Şevket nefessiz kalarak yere oturdu. Onun bileği hafif kanamıştı. Demek, siz boş konuşmadan başka şey bilmeyen zayıf, çakal, pis insanmışsınız. Sevmeyi bilmeyen insan kurtulmayı biliyor mu? Siz ders alıyor muydunuz? Önce milleti sevmek gerek. Ben de bu millettten biriyim. Sev desem, aklınızı kaybedip, kuduz köpek gibi ısırıp, neredeyse öldürecektiniz. Sevmek insana lezzet veren şey, oysa benim boğulup, ölmeme az kadı. Siz lezzet alabildiniz mi? Gelin bileğinizi öpeyim. Acınız geçsin.

Şevket dalıp oturdu. Bilkız onun bileğindeki kanı yavaşça yumuşacık emdi. Bu nazik hareket Şevket'in hissiyatını kaybettirip bu sarhoşluğun, sarhoşluğunun keyfini sürdü. Bilkız dudağını alıp güldü.

– Siz çok usta cadıymışsınız, dedi Şevket.

– Biz konudan uzaklaşıp gittik. Başka konuları bırakıp, kendi konumuza dönelim, gönlümüzü açalım.

– Ömrümde unutamayacağım bir yardım edin.

–Nasıl yardım?

– Muhabbetinizden, sevginizden konuşmayın.

– Dedim ki hayatımda en sevdiğim kişi sizsiniz. Ben sizi ömür boyu seveceğim.

– O zaman evlenelim.

– Bu nasıl sevgi?

– Bu sonsuz sevgi.

– Fakat sizin yardımınızla ben milletimin gayesine önderlik edeceğim.

Elbette, siz benimle evlenin ben de talep ettiğiniz yardımı yapayım. Hastane muhasebecisi olarak çalışıyorum, böyle boş sözlerle kendinizi aldatmaktan başka ne iş yapacaksınız?

– Herkesi parlak milli medeniyetimiz hakkında makale yazmaya teşvik edeceğim. Acizleşen milli ruh, bozulan milli ahlak, kendi ülkümüzü güçsüz gibi tanımamız hakkında makale yazıp, kitap yazıp insanların ruhunu uyandırarak, onu büyütmek. Bunu yapmak, bu devirde benim ilk emelim, ben bunu yapacağım.

–Gerçekler tam bunun tersi. Sizi gerçeklere götürelim. Sizin yapacağınız işin hiçbiri insanlara nafaka gibi yapılmadı, para ile yapılan hukuk ile gerçeği değiştirmek kudreti biraz güç. Şimdi bu insanları değiştirdi.

– Ağzınızdan çıkan bu saçma sözleri dinlemeyeceğim.

– Bu benim ağızımdaki ruhumdaki gibi değil, bunu bana şimdiki gerçekler öğretti.

– Bunu değiştirmek gerek. Bu çok zayıf ruh.

– Mümkün değil. Bu en yüce ruh, ben size şunu söyleyeyim bu teşvikiniz bizim gözümüzde asla küçümsenemez, lakin bu som pula alınan beş ekmek insanlara hayatın önemini anlatıyor. Ben değiştirmek hakkındaki saçma sözleri bu durumdan

sonra anlamıyorum. Parayı tanıyan hukuk ben de derin manalı yıldızları ölçüyordu. Bu konuda sizin bildiklerinize sözüm yok fakat ben bunu anlamıyorum.

– Bir okuyucunun, kendini şimdi temiz şekilde koruyan bir okuyucunun yüreğinin bu kadar kötüleşip gidişini hiç aklıma sığdıramıyorum. Bu size balık gibi kaygan ve ya bir şöhret vadeden bir şey mi?

– Ne dersiniz deyin ben bir insanım.

Şevket yerinde durdu. Bilkız sevimli şekilde gülümseyerek oturuverdi.

– Oturun, ben sadece sizi öpemedim.

– Siz beni öpemezsiniz, parayı, hukuku öpersiniz

Bilkız yerinde durup Şevket'in boynuna dolanıp, sıkıca yapışarak aceleyle dudağını dudağına dokundurdu. Şevket'in kolu belden yukarı sıyrılıp kızın gömleğini kaldırdı.

– Haddinizi aşmayın, Bilkız Şevket'in koluna vurdu. Şevket'in sabrı bir anda taşı.

– Siz ne dediğiniz belli olmayan bir kadınsınız? Beni sar diyorsunuz, sonra askıya asıp ne öldürüyorsun, ne de bırakıyorsunuz. Eğer yine reddederseniz sizden ayrılacağım.

– Korkutmayın. Lezzet şunda ki, her şeyin bir yolu ve zamanı var.

– Beş yıl oldu, şimdi okulunuz bitiyor. Ya evlenirsiniz ya da kaçarsınız.

Tamam mı, beni şimdi anladınız mı?

– Şimdi anladım, bizde hiç ortak muhabbet yok.

– Biliyorum.

– Siz evliya mısınız?

– Hakaret etmeye hakkınız yok.

– Bizim münasebetimiz öyle olsun. Bugünden itibaren Şevket sizi istemiyor, gözümün önünden yok olun. Size dokunmam, siz insan kılığında kötü ruhsunuz.

– Oldu, Hoşçakalın iyi insan. Bilkız gözlerinden yaş akarak kahvehaneden çıkıp gitti. Şevket orada oturmağlamaya başladı.

2

Hastanenin muhasebesinde tüm gün yatak ücreti hastaların çokluğundan eksik olmuyordu. Muhasebeciler başlarını kaldırmadan yazıyordu, gürültüyle hesaplayıp, tekrar yazıyordu. Muhasebecilerin muhasebede yetiştikleri oradan belli oluyordu. Muhasebecilerin gürültüsünden yatakta yatıp kımıldamadan duranlar, bu gürültüsünden korkuyordu. Korkanın kımıldaması mümkün değil. Doktorlar muhasebecilerin gürültüsü eşliğinde, insani şekilde tatlı dilleriyle işlerini eksiksiz icra ediyordu. Onlardaki hissiyat, şefkat gürültüyle akrabalıklarından olsa gerekti.

Şevket başını kaldırmadan, muhasebeci hesap cetvelini aldı, insanların kendini göremezdi. Bazen karşısında biri dursa parayı alıp, bir an gözünü bakıp çekerdi. Tüylü kollar, nazik kollar, odun gibi gelişmemiş kollar. Gürültüyle yazılan rakamlar...

Bir nazik kol kımıldadı. Şevket hesap cetveline benzemeyen kâğıdı hiddetli şekilde açtı: Kötü ruh, sizi eski yerde görmek istiyor. Bu kötü ruh'un son isteği...

Şevket deliği çevirdi, gözler görünmüyordu, bir bileği gördü. Kâğıdın arkasına kendisi: Yarım saat bekle yazdı, hızlıca nazik kola uzattı. O kol delikten çekilince bir kol daha uzandı.

Güneşten yanmış otların birçoğu nura büründü, sonra bu nur bostanlıklarda yavaş yavaş sönmeye başladı. Dağdan, bağa dümdüz, çıplak, serin rüzgâr geldi. Bilkız tepelikteki geceden kalkan büyük, parlak mavi taş üstünde oturuyordu, Güneş bu defa ilk kez öpüşen çocuk gibi hevesle karardı.

– Esselamu Aleyküm, öğrenci hanım, affedin yarım saat e çıkacakmış gibi beklettim.

– Bilkız nazik kolunu sallayarak, gülerek geldi. Şevket soğuk şekilde kolunu uzattı.

– Güneş battı, hala gelmiyor musunuz, o taşta oturup kaldım.

Gelmeyecekseniz hemen görüşme istemezdim. Bizim vedalaşmamız gerekiyor.

–Bırak ihtiyar ben de değil. Bence biz hoş olalım. Ne kadar zaruriyet olduğunu anlamadım.

– İnsan kendi düşüncesinin hepsini anlayamıyor. Birazcık durup düşününüz.

– Gerekeni sizin anlamanızı bekleyemem. Ben bir gagesiz insanım. Buranın tozunu örtüp, onun hakkında düşünmesem ben nasıl bir insan olurum. Bu toprak, kendinin sınırsız temiz gönlündeki dayanıklılığı, sabrı, o emelsiz insanın birçok hayvani tarafıdır. Hayvan kendi nefisini, karnını doyumsuz biliyor. Ben kendimi insan gibi düşünürsem, karnımdan başka orada süzülüp yatan Çakmak denizini, onun bağrındaki sonsuzluğu düşünmek gerek.

– Sizin davanızın oradaki ürünleri içinde memnun olmam gerek diye düşünüyorum.

– Bunu konuşmanın lüzumu yok.

– Fakat bu yerde sizi hayvan sananlar tembel değillerdi. Onlar kendi emekleriyle helal yiyiyorlardı. Onlar kendi etini verince kursağını ebedi şekilde bağışlama fırsatını bulurlar. Lakin şunu söylemeliyim, tantanalı parlak sözler söyleyen, kendini kandırarak yaşayan, birçok kişinin de ahını alıp böyle yaşaması bir mucize. Kuru sözün elinden ebedi hiçbir şey gelmez, bu değişmez gerçek.

– Size bu davada hayatta kalma gerçeği içinde paradan ibaret olan mukaddes emeliniz uzak yıldız gibidir.

– Elbette. Yani derin düştesiniz, bundan başka gerçek mi var?

Şevket sakin durdu ve birden titremeye başladı.

– Okuyucu bir okuyucunun okul kapısından atlayarak cemiyetin çöktüğü düşüncesine inanamıyordu.

– Şunu bilin ki, amacınız uğrunda sizde o kadar kin biriktiren, bu kini çelik gibi sert şekilde söyleten, zayıflatan tam da işte bu nesne. Siz de öyle düşünüyorsunuz, ama bana tam tersi söz söylediniz. Tarihte size benzeyen milletler atalarının pulla hukuka eriştiği bu nesnelere sadık kuluna benzeyip gideceklerini tekrar ispatladılar. Onlar aslında ansızın o şeylere ulaşma ümidi veriyordu. Paraya tapan hukuksuzluk rezil, afet, cinayet. O olmazsa insan insan gibi yaşayamıyordu.

– Kapatın çenenizi. Bu hakaretleriniz kendinize layık. Sizin bu sözlerinize hiç tahammülüm kalmadı. Söyleyeceğiniz başka sözünüz varsa otele gidelim.

– Olur. Şimdi demek kararsız kaldım, doğru dediniz, ben hizmet borcumu gönüllü yapmak için paraya sahip olmalıyım. Beş yıllık temiz muhabbetimize rağmen, siz beş yıldan bu yana asabi arzudasınız, sizin bildiğiniz önceki görüşmemizin hatırası için bugün gece kahvehaneyi kılavuz bilelim.

– Şevket onu yıkayıp gitti. Epey sonra yerin temelinde yılan geviş getirdi, alçak sesle dedi: siz aklınızı mı kaybettiniz? Bu zamanda sizin başınız normalken bile size güvenim gelmiyor.

– Ben karar verdim. Beş yüz koy alıp deminki kahvehaneye varsanız, yine bir saatten sonra o yerde sizi bekleyeceğim.

– Ben sizi kalbimde sonsuza dek temiz şekilde yaşatmayı ümit ettim. Anne babanız kasabanın zengin insanları mı?

– Tek başınlık her bir insanın özünde gerekir. Ben bu düşünceye kasabaya geciktiğimde pişman oldum. Bu hissiyata geldiğimde annem- babam kabul etsin, orada ışık yansın, ben kendi duruşumu kendim belirlerim, tek başıma yaşamaya çalışırım. İt yılından eşek yılına torun görecektir anne- babaya dayanarak yaşamak insaniyetli fakat bizde rezil trajedi. Şimdi bu trajedi de rol almam.

– Başka yol denesek olmaz mı?

– Çok para bulmanın yolu her zaman temiz deęil, bulduęunda da saklamasak olmuyor. Benim Őimdi dūŐunup bulduęum yolum bu. Tekrar dūŐunsem gecikirim. Rahat olun sizi beklerim.

Kız kapıyı kapattı. O tepenin yanından inerek uzaklaştı. Şevket onun arkasından başını eğip kara tütünü zorla işine őketti.

– Hey orada mısın?

Kız dönüp bostan tanelerini sıktı.

– Kendinize sorun. Bir saattir bekliyorum. Gelmek sizin derdiniz.

Kız durdu, alem durdu, süzölüp yatan Şu dağlar durdu. Kıran deryası, akmak deryası, Tümen deryası. Onların bağrında büyüyen güzel bostanlar, ananevi ulu ekinler gibi dünyeviye karıştı, ekine bakarak yürüyüp gitti. Bu gidiş hakkında Şimdi hiÇ kimse net hüküm veremiyordu. İlk hesapta ona en ulu, doğru hüküm veren bir sahibi var.

– Geldiniz mi?

– Evet, canım evet ben namus derdinden öleceğim. Siz nasıl olurda gidersiniz? Cihan nasıl gider?

– Ekinin parasını, he Şimdi iyi oldu. Bu para çok, dediğim hesabı sizden artık almam. Sizin bu kadar paranız yok, kesin arkadaşınızdan borÇ aldınız. Şimdi ödünŐ para verip Şairlik yapmak zor, onun değerini bilin. Bugün gece bütün dünya bizim.

Kız Şevket'in kolunda sürüklenerek kurt gözünün parıldaması gibi ışıklar arasındaki kahvehane ıŐıęından geÇip gitti.

Bir yıl geçip gitti. Üç yüz altmış beş günde siz nasıl yaşadınız? Bu günler içinde yaşamayı zorlaştıran bu dünya iyileşti. Bu dünyanın varlık - yorgunluğunu yıkayıp temizleyip yola saldı, ama ruhundaki temizlik bedeninin elinden gelmiyordu.

Hastane yeniden açıldı. Muhasebenin camları, içindekileri, sırtındakileri bilmeden özenle görüşmeleri sağlandı. Şevket'in hatalı hesaplı tohum sayısı cetvellerinin içinde, onun bu kaideleri, itikati, konuşmaları yine onun tarzında yaşayıp gelmekte, bu onu ezip sarstıkça o da nefret okumakta idi.

Bilkız onu özlemiş şekilde geldi. Onun yüzü dolgunlaşıp, güzelleşip bütün vücuduna nur dolmuştu. O muhasebeye bakarak geliyordu. Muhasebe önünde bir grup insan toplanmıştı, bir feryat etrafı kaplıyordu. İnsanlar gürültü ile yığılıyordu. Bilkız topluluğun arasından gördü. Semont Polğan'dan kan akıyordu. Bir kişi yerde süzülüp yatıyordu. Onun ayakkabısının tekinin tahtası aşağı doğru yassılıp gitmişti. Deminki insan durmadan baba gibi seslendi:

– Vay can... Vay can Müslümanlar ben ölüp gidiyorum, ben ölüp gidiyorum.

Benim beş çocuğum yetim kalmasın. Bana yardım edin. Çocuklarıma içiniz acısın. Benim param var. Ben çiçekçiyim. Otuz bin koy param var. Bana güvenin. Vay can ben canlı kalırsam on hisse vereceğim.

Kan durmadan akıyordu.

–Onu gerçekten kurtarmak gerekiyordu.

–Beş yüz koy olmazsa kabul etmeyeceğim. Bu çaresizin yanında yetmiş koy var. Parası olan bir insan değil. Arabayı süren münafık kaçıp gitti. Nehirde olduğu için kurtulmanın mutluluğuna benzer onun ki. Onu başka bir şoför alıp gitti.

Bilkız yine görünce dayanamadı. Muhasebe camının oraya geldi. Sakallı şoför geliyordu:

– Ey sizler nasıl insanlarsınız. Yanımda iki yüz koy varken o ölüyor. Bari alıp vaktinde kurtarılsa on hisse verelim, ben vereyim. Onu kurtarsınlar. Estağfurullah ... O daha gençken çocukları varken, param varken. İnsanın yanında daima çiğ param olurdu.

Şevket başını sallayıp hayret içinde kaldı.

– Azcık öyle, ağaç gibi durup hazır para alan insan gibilerdi. Benim ücretim ondan. Bu işten göreceğimi gördüm çok üzölmüş gibi, eskisi gibi çıkmayan para benim kadınıma rüyadır. İşi bitirmeyi beceremedim. Başkanlıktan tastık alıp gelse şimdi alayım.

– İyiliksever erkek kardeşim, başını sallayıp tastık aldı, çok hasta olmuş mu?

Acıma, şefkat denildiğinde kendileri en iyisini bilir.

– He bilmemek nasıl? !

Şevket kasabalılara kaba davranıyor. Şoför toplanıyor halk gibi davranıyordu.

– Müslümanlar sizlerinde çocuk- küçükleri vardır. Bir Müslüman'ın canını kurtarmalı mı? Başınızın gözünüzün sadakası olur, bela kovar...

Hemen alıp cebini kurcaladı.

– Oldu ben vereyim.

Bilkız yüzünün on bir parayı alıp Şevketin önüne fırlattı.

– Bir sürü erkek bir kadın kadar olmadık dedi geveze şoför.

– Şevket önceki dikkat ile parayı aldı, oradan uzaklaştı.

– Bilkız...

– Çabuk olun, hastanın halini anlayalım.

– O kişi sizin...

– Hee, benim babam o.

Resmiyet kalmadı, hasta kurtarmaya yetiştirildiğinde nefessiz kaldı. O koridor boyunca gözünü dikti. Bilkız insandan o kadar çok kan çıkmasına hayretle baktı.

Şevket hastaneye aldığı Bilkız'ın arkasından çıktı.

– Biz sırdaş olduk, söyleyecek çok sözüm vardı.

– Millet hakkında mı?

– Tam da ondan, içimi okudunuz, deyip gitti Şevket.

– Aslında sırdaşım oldu, sırdaşım sadece.

– Görev tamamlamanız nasıl oldu?

–Elbette iyi oldu da.

– Evlendiniz mi?

– Yok, hayır. Yiğitler çok, lakin erkeğini bulmak zorlaştı, onu seçip bulamadım, seçemedim.

–Yine para...

– Bu olayda para insana daima ihtiyaç değil.

– Bu tarafa işi nasıl bulup geldiniz?

– Size olan özlemimle. Sizin bildiğiniz sırdaşlıkla.

– Öyleyse şimdi nasıl gideceksiniz?

– Bu sizin çok mu önemli? Ben şimdi kendisiyle kan kardeşim. Gidiyorum.

Bilkız taksi çevirdi.

– Hayır, mesleğimi yapmaya... Bu bizim yaşamımızdaki son görüşmemiz olacak.

– Öyle, çapacı. Ben yeni bir fikre karar verip size yazıp göndereceğim. Hangi meslekte çalışacaksınız?

– Bitki tetkikat merkezinde. Yazı yazmanıza değmez. Buna gerek yok.

Arabaya hızlıca gitti. Birden sayısız araba akını içine karıştı, fark edilmedi. Şevket tütününü dudağına götürdü.

– Hu, pis kokulu kötü ruh, halini gör dedi, bunaltıcı şekilde.

7. ayın 20. günü, Kaşkar

4.15.Arada Kalan Sevgi

Esselamu Aleykum sevgili tavşanım! Tavşan ne kadar korksa da, kendisini korusa da yine de şahinin yemeği olur. Tavşan yavrunuz kutlu olsun. Allah onu sağlıklı ve cesur kılsın. Sizi gördüm, görelî hasret içinde gülerek yaşadığım zamanda, yolumu güneş gibi aydınlattınız. Çok güzel olmuşsunuz. Allah yeni cana verdiği nuru, size de vermiş. Allah sizi ak nur üstünde anıt gibi parlatsın. Dershanede ders

çalışmak için oturduğumda “mektup geldi” dedi. Yorgun gözlerimle şaşırdım.

Mektubun üstündeki isime baktım, sonra arka yüzüne baktım.

– Tanımadığın insandan mı gelmiş? Diye yanımdaki biri kulağıma fısıldadı.

– Hayır, eski bir tanıdığımdan gelen mektup.

– Birbirinize mektup yazmamış mıydınız?

–Her iki...

Mürekkep bir duyguyla mektubunu okuyup, sakallarımı sıvazlayarak oturdum.

– Bana çok kızmış. Yarın ya da öbür gün benim de mektup yazmam lazım.

Güldüm. Çocuklar şaşıarak arkasını döndü. Hoca da karpuzun çekirdeğine benzeyen gözlerini açarak dersi durdurdu.

– Ehtem ne oldu?

Yerimden kalkıp, soğuk bir şekilde:

– Güldüm...

Arkadaşlar güldüler. Hoca da güldü. Ben kahkahayla güldüm. Hoca gözünden yaş gelene kadar güldü. Desten sonra yavaşça yanıma gelip, samimi bir şekilde başımı okşayarak:

– Ehtem sen yazıcı değil misin? diye sordu.

– Ben şimdi yazıcı değilim.

O yine baktı.

- Sen Şimdi Şakacı olmuŐun.
- Hayır, ben Şimdi sarhoşum.
- O daha da ŐaŐırdı.
- Hani iÇki iŐmeyecektin?
- Profesör efendi insanı sadece Şarap mı sarhoş eder?
- Niye sarhoş oldun?
- Sevgiden
- Yeni mi sevgili buldun?
- Eski, ama sevilmediğim bir sevgi.
- Gerçekten sarhoş olmuŐun. Ama sarhoş Şekilde sevgiye ulaŐamazsın.
- Sevmeyi, sevilmeyi kazanmak işin sarhoŐluĐu bırak. Aklın yerinde olsun.

O gitti.

– Yine?

– Var

Hoca durup arkasını dœndœ:

– Sen ona gerçekten aÇık mısın?

– Siz sarhoş musunuz?

– Hayır, delirdim ben. Sadece bir saniye .

Utanarak gülüp, başıyla onayladı.

– Şimdi iyileştiniz mi?

– İhtimale yakın.

– O zaman cevap verin!

Hoca delirdiği saniye içinde tahtaya bir tavşan ve şahin çizdi.

– Yine var mı?

Hoca bir çizgiyle şahinin kuyruğunu tilkinin kuyruğuyla değiştirdi.

– Cevabım bitti.

– Onun yumuşak adımlarına bakıp kaldım. Kapının yanına geldiğinde durup

yine arkasına döndü. Göz göze geldik.

– Sınav yapacağım.

– Şeker kamışına kaçacağım.

İkimiz kahkahalarla gülüşüp gittik. Sonra mektubu okudum. Hayallerim sayısız tavşanlar arasında yapayalnız kaldı. Sevgilimin diğer adı da tavşandı.

4.16. Dünya İnsanlarına Bak!

Ey dünya, burnun koku almaz oldu mu? Kötü kokudan miden bulanmadı mı? İnsanların konuşmaları o kadar güzel ve akıcı oldukça, onların her birinin nefesinden pis koku çıkıyor. Senin üstünden düşen pislikler insanların tüm vücudunu pisletti. İnsanlar senin temiz havanı sömürüp, kalplerini pisleştiren kötü kokuları bırakıyor. Dünya, bunu bildin mi? Belki buna inanmıyorsun. Bak, insanların senin üstüne basıp,

vücudundan çıkan kötü terleri sana döküyorlar. Böyle, bu pislikler senin gözünü kör, burnunu koku almaz, kulağını duymaz, ağzını dilsiz, ayağını basmaz insanlara benzetti. Olsun, duy ya da duyma, ben var sesim ile bağırayım: “Dünya, Bak İnsanlarına!”

Ey dünya, bak: senin bu hale gelip kalmanın insanların vefasızlığından değil, ilaçsızlıktan oluyor, diye cevap vereceğim. Halbuki arzusuzda derman yok, dert altında bozulan insanlar, çaresiz seni pisleştiriyor. Ey dünya dertten üzümlüp ağlayanların, gözlerinin yaşı kurudu. Başına kötü gün gelse ağlamanın yerine güve gibi kemiksiz, birbirini yalayarak, birbirini emip, yaşamayı öğrendi. Pislik senin üstüne böyle damlamaya başladı.

Dünya, ben seni pisleştiren insanların küçücük resmini çizip göstereceğim. Sen insanların suratını gör!

1

On gez uzunluğundaki beyaz ipek kumaşa acayip bir resim işlendi. Şu surette dünyamızın en güzel yerlerinin renkleri ustalıklı verilir. Yeşil yerler, kabuğundan yeniden yeşerip çıkan yumuşacık yaprağa, hafif şekilde devinen çeşme suları gibi güzel kızların gülümsemesine benzeyerek cilvelendi. Şu bulak başındaki iğrenç manzara, güya şimdiki zaman avcılarının vahşi yırtıcılara dokunmaktan korkup, aciz, mahkum yeminlerini öldüren soykırım gibi facialıydı. Görün insanlar, vahşilik önünde göz kırıp bakıp duran ya da akıp giden kana bile bakmaya korkan kabil vücutlarında parıldayıp duran aciz şekilde gözlerinizle gördüklerinizden hiç korkmayın! Bu gerçeklik değil bir suret. Suret de bir hayali suret. Çaresiz bir aciz dişi geyik, bulak başına avcı tarafından koyulan büyük bir demir tuzağa düştü, ayaklarından akıp giden kan bulak suyunu kırmızıya boyadı. Geyik dünyaya gelip hiçbir şeye ya da hiçbir insana huzursuzluk getirmemişti. Ama o öyle bir yırtıcıdan

dünyaya geldiği için, yırtıcılar onu dünyaya gelen artık bir şey gibi tarafsız kabul ediyorlar. Dişi geyik tuzakta inliyor, yumuşacık otalara basan, erkek geyik dert ile kendi eşinin gözyaşını yalıyordu. Onun siyah gözleri buğulu şekilde göğe baktı. Onun bu bakışı başına gelen mutsuzluktan Allah'a isyan eder gibi görünüyordu. Yine ilk bakışta, kendi başına bu günü salan taş kalpli tanrıya sinirle bakmış gibi, sessiz şekilde şikâyet eder gibi görünüyordu. Bu. Bu hakikaten bir mutsuzluk, dayanılamayacak mutsuzluk. Bu toprağın insanları kendi eşi helak olsa, ikinci biri ile eş olup, umursamaz şekilde yaşıyorlar. Ama bu geyik, öyle yapamıyor. Öyle yapmak onun tabiatında yok. O şimdi yaşamayı bitirdi. Böyle, erkek geyiğin acılı haykırışını duymuş gibi oldu. Koyu ormanlardan, daha uzakta görünen beyaz zirvelerin yeşil derinliklerden, bulak suyundan... Geyiğin hasretli nidasının dalga gibi yankısı oldu. Geyik zıpladı, kendini böyle faciada çizen ressama bile lanet okudu. Eşinden ayrılıp, canlı yaşamak harammış gibi isyan etti. Ressamın kalbi geyiğin yüreğindeki sessiz isyanını anlamış gibi, bir anda tuzağa düşüp, inleyen dişi geyiğin yanındaki erkek geyiği yuttu. Dişi geyiğin yanında bir anda gölge peyda oldu. Ressamın elleri sıtma hastalığı tutmuş gibi titreyince, devamlı hareket ediyordu. Gölge yavaş yavaş beyaz renge girmeye başladı. Şimdi dişi geyik, o yere avcı geldiğinde arkadaşının kendisini bırakıp gitmesine kızarak nefretle bakıyor gibiydi. Onun burun delikleri iyice büyümüştü. O gerçekten nefret etmişti. Hayır hayır, bir anda beyaz renk üstünde yine erkek geyik peyda oldu. İlk olarak onun başı peyda oldu, gözü peyda oldu. Gözü peyda oldu. Onun gözü önceki görüntünün aksine, tümce hayran kalarak şaşılacak bir derecede değişmişti. Şimdi onun gözleri şad olmuş şekilde bulağa benzemişti. O neye o kadar mutludur, karısını kurtarmanın bir çaresini bulmuş muydu? Hayır, bu mümkün değil, hilekâr insanların koyduğu tuzaktan, geyiğin aman edip kendilerini kurtarmaları mümkün değil, o zaman erkek geyik kayıp olduğunda, avcının önüne

gidip, gözlerinden pare pare yaş akıtıp, sessiz halde ona yalvarmıştı? Hayır, asla mümkün değil! Yavuz avcı geyiği gördüğü zaman oklarını ipini gerip, geyiği avlamayı bırakmıyor, geyik de avcıya yalvarmıyordu. O avcının taş yürekli yırtıcı olduğunu biliyordu. İnsanların kendisini ilk fırsatta yiyeceğini biliyordu, acaba o şimdi ne kadar mutlu, ah, şimdi görün, şimdi onun tüm yeri göründü, aslında, göğsüne, beline avcının iki tane oku batmıştı, kırmızı kan eşinin kanı ile birleşip bulak suyuna karışmıştı. Orman arasından taş yürek avcının yarım bedeni görünüp durdu. Demek, erkek geyik yüz arkadaşı ile sonsuza kadar beraber olacağından, insanların bıçakları soyup, bağırarak tenleri beraber kaynadığından, dişleri de beraber çiğnendiğinden, karanlık karnıyla beraber girdiğinden, gireceğinden, şu karanlık içinde, şu insanların yüreğinin nasıl olduğunu beraber göreceğinden, mutlu olmuşlar! Anne geyik, aslında yeniden dünyaya göz açan oğlaklarına yemeklerini çok vermek, bulak suyundan çok içip, göğsündeki sütü artırmak için, bulak başına gelmişti. Çaresiz oğlaklar masum gözlerini anne babasının yoluna intizarlı bir şekilde dikip, anne sütüne muhtaç olduğunda, yavuz avcılar onları da tutar. İnsanlar kötü, hilekâr. Onları geyik izinden bulup, tutuyor, onları yumuşacık vücutlarından lezzet ile çiğneyip yutuyorlar. Demek, geyik yavruları da anne babası ile büyük mutsuzluk içinde mutlulukla karşılaşıyorlar...

Ressamın eli yoruldu, gözü yoruldu...

O kaşınan kel kafasını sıvazladı, şu acıklı görüntüleri şekillendiren fırçalar kel kafasına yapıştı, onun tüysüz başına yapışan fırçalar, onun gibi bir facialık suretin ifadesini veremese de, küçük de olsa mutsuzluğunu başına gelecek bir işaret gibi algıladı.

– Bu resim acayip anlamlı çizilmiş?

– Ressamın değnek gibi zayıf karısı onun odasına gelip, hem mutluluk

duyarak, hem de şaşırarak odanın bir duvarını dolu olan kumaştaki resme bakıp kaldı. Ressam uflayıp, eşine baktı da, seslenmedi.

– Ne zamandan beri böyle resim çizmeye hazırlık yapmıştınız?

– Dün akşamdan beri, –ressam Camal yorgun sessiz halde cevap verdi.

Cemal’in karısı şaşırıp ağzını büküp, gözlerini iyice açarak

– Ya ukalalık, resim yapmaya girişip birer eser yapmak isterseniz, birkaç ay

hazırlık yapardınız, aslında, o kadar çok çizmediniz. Acaba, bir gece de böyle güzel resim çıkar mı? Şimdiye kadar çizdiğiniz herhangi meşhur resimler bence bu resmin önüne geçemiyor.

– Olsun, geçsin, geçemesin, köy başkanlığına güzel görünse yeter. Bu resmi

çizmenin de onun da bir kişilik hissi var. Olmasa böyle güzel çıkması beklenmiyor, –

dedi ressamın karısı. İbrikten dökülen sıcak suda elini yıkayarak. İlkokulu iyice

okumayan başkanın bu resimle ilgilenecek nasıl seviyesi varmış? O kişilere

bağırmayı, emir vermeye, aşırı derecede halkı sinir etmeyi biliyor, –dedi Cemal’in

karısı sesini yükselterek, Cemal şaşırıp başını kaldırıp etrafa baktı:

– Kes sesini, gündüz konuşsan etrafına bak, gece konuşsan kulağını kulağına

yakın getir. Yüksek sesle konuşsan, ertesi günü ülke başkanının ağzından yangın

olup seni mahvedecek, dedi karısına bağırıp. Karısı kocasının mizacını bildiği için

yavaşça konuştu:

– Kendi evinde yüksek sesle konuşmak mı yasak oldu şimdi. Ülke başkanı bu resme ne hisse kattı?

– O: “oğlumun yeni tuttuğu eve asacağız, bu on metre kumaş idi. Kumaşa yakışacak bir resim çiz” dedi. Ne çizeceğim? dedim, birazcık başını kaşıyıp: “geyiğin resmini çiz dedi.” Düşünüp taşınıp bir anda geçen ki meşhur Uygur halk çöçek geyik faciası aklıma geldi. Bununla bu resim çizildi.

– Bu resmi vermeyelim, –dedi Cemal’in karısı Fatma. Cemal karısına ters şekilde gibi baktı

– Neden vermiyorsunuz?

–Bu sizin yaptıklarınız içinde en iyisi, onu verdiğiniz takdirde, bizim evde genirip çıkan kuzu eti gibi kıymetli olmuyor. Yüzsüz çukuru.

–Yeter Fatma, bugünlerde ağzın açılrsa durdurmak çok zor oldu seni, ne yapacağız? Böyle it huylu insanları uzun zaman pis suya baktırmayınca, işi halletmek olmuyor. Olsun bunu da alsın, yine ne yerse yesin, bu defa ülkeye, köye verilen memur alım merkezinin birini bana verse olur. Şu nefsi doymaz çukurun karnı doyup, bıyığı kıpırdayıp gitse, başkası bu yerde hakanın önünde ses çıkaramıyor dedi Cemal uflayarak. Fatma içi acıyarak resme baktı.

2

Cemal’in şeftali gibi kuruyan yüzü mutlu görünüyordu, yüzündeki kuruluklar daha da kuruyup örümcek ağına benzemişti. O bir yıl çalışarak, kuzu suyundan çorba hazırlamak zorunda kaldı, müdürlere çaresiz şekilde bakıp yalvarmak, sonsuz kere çocuklarının fotoğrafını çekmek, onları büyütüp güzel nakışlı albümlere ayırıp,

evlerine götürüp, ihtiramla bakıp, ağzına gelen güzel sözlerle ağzı kuruyana kadar mehdiye okuyup, sonunda istediği maksata yakınlaştı. Emir verilse müdürlük merkezinden birini alıp uzun zamandan beri metbuat, müzelerde çiftçi ressam Camal diye adını bırakabiliyordu. Şimdi gazeteler çiftçi ressam demiyor. Bu isimden o kadar nefret ediliyordu. Ama ne çare, onun kendisi de yoksul bir ressam değil miydi? Bu işi yapmasa, cebe giren para kesilecek. O şimdi devletin demir giyimli müdürü olacak. Onun tüm yeri –ağzı, kulağı, burnu... Tüm yeri müdür. Öldüğünde bile müdür olacak. Tam kırk beş yaşında bir köy müdürü olacak. Vay, bunun için o ne kadar çalışmış? Köy başkanlığı, nahiye hâkimi, yardımcı sekreter, müdürler odası, iş bitirici güç, başkan, başkanın kâtibi, hatta şu münasebetlik oragnların kapısından tartıp, önüne düşüp, otuz kez boyun eğip, yalandan gülüş, çaresizce yalvarmak, resim yapılmayacağını, evde sırlanan şeyin olup olmadığı... Of, aptal arkadaşların böyle boş işten kaçmıyor. Birinin resmini çizse çocuğunu geçip anneannesi ondan başka komşusunun torununu çizmek, yine birinin bozulmak üzere olan dolabından başlayıp ayakkabılığa kadar sırladı. Boyadı.... Vay, bunları saysa belki kaç yüz defayı geçti. Bu cereyanda, yemek içmek , küçücük dört çocuğu ile karısına teselli verip, dişlerini birbirine sürttü! Bu ağızlar o kadar dolmayan, büyük hem de geniş, tam Süleyman padişahın cinleri sürgün edecek küplere benzemişti. Büyük uçuruların Cemal'in boyu gibi bir metre altmış santimetre gelen zayıf insan kan ter için de nasıl kalabilir? Ama, Cemal umutsuz olmadı, aksine gazete, dergiler göndererek azıcık kalem parasını toplayarak, misafire yeterli şeyleri hazırlayıp, başkanların önüne gittiğinde utanıp, onların kar yağın yüzünepolisten korkan hırsız gibi bakıp yürüyerek, çok zor teklif etti, teklif tekelluplarına yedirdiğinde, ağzı güzel mehdiye okusa da kalbinde: “ye ye, iç, ne yersen ye, ne içersen içip, işimi halletsen yeter, kanımı içiyorsun, tika basa yemeğini yiyorsun, ye, ama bir şeyi halletmen lazım” diyordu. Kim başkalarının

evinde misafir olmuyor, kim resim çekilmeyecek, kim penceresini boyatmayacak? Bu elbette normal hal. Cemal uf diyecek derman kalmadığında, işimi emeğimle yapacağım dedi. Şu zamanda, o eski vaktinde neden iyi okuyup, okulunu selametle bitirdiğine çok üzüldü. Eskiden müdürlüğünün kadrine yatıp, müdür olmanın bu kadar zor geldiğini bildiğinde kendisini toparlayıp okuyacaktı. Şimdi pişman olmanın ne faydası? Bu işlerde geçer. Müdürlükte göze görünmeye az kaldı. O müdür olduktan sonra, biraz dinlenmek istiyor. Kendini toparlaması lazımdı. Elleri acıdı, ayakları şişti, fazla konuşunca ağzı kurudu. Çok bekleyince gözünün nuru hafifledi. Yüreği bile ağrımaya başladı. O mutlu halde büyükçe bir uf çekti. Onun yanında yatan karısı da uyumamıştı. O kocasının tarafına döndü.

– Muradınızın gerçekleşmesine bir gün kaldı, –dedi Fatma soğuk şekilde.

Belki sabahtan beri o da kocasına benzer çok hayaller kurmuştur. Kocasının müdür olmak yolunda ayağı topuğa düşecek kadar yürüyüp, yukarıya aşağıya koştuğunu biliyordu. Üzerinde kıyafeti kalmayacak kadar misafir ağırladığını hatırlamıştır.

–Yürüdüğüm yolları, olan sevabımı düşünüp uf çekiyorum. Böyle küçücük bir yerde başkanın o kadar çok olduğunu düşünüp uf çekiyorum. Benim gibi bir normal insanı müdürlüğe kabul etmek, o kadar çok başkanlığı elden geçirdiğimi düşününce oh çekiyorum. Ne kadar zor iş? Ne kadar düşünsem de, düşünilemeyecek kadar zormuş. Albastının saçı gibi dolaşmışlar. Benim işimi de esasen halletmeme az kaldı. Ama şunların önüne koşmuş halde, benim gibi, bana benzer çok çaresiz insanlarla karşılaştım. Benim elimden ufacak işlerden başlayarak övgülerin, yalakalıkların hepsi gelecekmiş. Fazla koşmana gerek yok. Ama tüm insanlar bana benzer mi? Şunların içinde bana benzer yalvarmaya – gülmeye, övgü, yükseltmeye dili varmayanlar da var. Şu çaresizlerin haline üzüliyorum. Mesela, başkanların

fazlası, ukala gösteriyormuş. Ben onların bu zayıflığını duydum, onların olmayan işlerini çok güzel iş olmuş diye, durmadan abarttım. Yakışmayan kıyafetlere acayip yakışmış dedim. Çirkin çıkık alınlı çocuklara çok tatlı çocuklarmış, anlı açılmış dedim. Onlar mütevazî değilken, kendini büyük gösterse de, çok alçak gönüllü, içi güzel dünyada bulunmayacak iyi insansınız, dedim. Bu yalakalık, övgülerimi onlar hiç duymamış gibi, anlamamış gibi, sevmemiş gibi görünse de, tüm kalpleri ile çok sevindiklerini biliyordum. O yüzden işimin hallolmasına az kaldı. Başka çaresizlerin onlara verdikleri hediyeler, benimkilerden birkaç kat fazla. Ama onlar benim gibi övgücü değil, benzemiyorlar, o yüzden halledemediler. Bunlar benim üniversitede psikolojiyi iyi okuyup...

– Vay Allah yeter artık, ağzınız bir açılırsa durdurmak çok zor.

Fatma Cemal’in sözünü kesti. Cemal fısıldayarak gülüp, elini sessizce Fatma’ya uzattı.

Biraz önce Cemal’in sözünün sonunda: “bunlar benim üniversitede psikolojiyi iyi okuyup...” Diye sözünü duymuştuk. Meraklandınız mı? “acaba o üniversitede okumuş, yine neden müdür değil, şimdiye kadar üniversitede okuyanların müdürü olmamasına sebep var mı? ” Bu soruyu elbette merak edeceksiniz. Bu Cemal nasıl komik şey, yürüyün, sepette su durmaması gibi, çok konuşan insanın içinde de söz durmuyor. O bazı amaçlarının yalakalığından faydalanıp, kendi işini halletmenin yolunu bulsa, biz de onun konuşma zayıflığından faydalanıp, onun bu komik sözünün sırrını anlayalım.

Cemal gece yarısında hafif sarhoş halde odasına gelip, kendisini yatağa atıp, horuldayarak yumaya başladı. Gözü uykuya gitmesiyle, acayip rüyalara aldı.

“Yumuşak, sapsarı saçlı bir baş, sıcak, yumuşacık bir vücut onun göğsüne sürtünmekte. Ondan o kadar güzel kokular yayıldı ki, bu koku Cemal’i uyku hissiyatından uyandırdı. Öncelikle o zayıf, yumuşacık vücuttan başka bir şey anlamadı, sonra elini yumuşak bir kol çok sıktı, bu kimin eli idi? Çok tanıdık bir el gibi geliyor ya? O kadar güzel, ince parmaklar... Vah, tanıdık bir çift ateşli mavi göz nale gibi kırmızı dudak. Sonunda gördü. Bu görmeye yetişemediğinde o sıcak dudaklar onun dalıp giden gözlerine öpücük kondurdu. Cemal o zaman bağırıp onu silkeledi. Ama sesi tutuldu, ses çıkaramadı, onu üstünden dürtmek istedi ama yapamadı.

– Sevimli Bakıyov...

Altın saçlı genç rus bayan, tanıdık ses, tanıdık yüz, tanıdık gülümseme, tanıdık mavi göz. Ama Cemal, konuşacağıym dese de sesi çıkmıyordu. Vücutları taş olmuş gibi kıpırdıyamadı.

– Kate... – Cemal korktuğundan titreyip bağırdı. Ama sesi hiç çıkmadı. Hata kendi bile duymadı.

– Neden bu kadar korkuyorsunuz, sevimli Bakıyov, ben Vasilova Kartinişka değil miyim? Bu yerde çekineceğim insan yok, siz bu işleri çok korkunç, kötü iş diye sayıyorsunuz, ameliyat kadar korkacak bir iş mi? Siz korkmayın, siz dikkatli olup, bu işi kimse bilmeden yapın. Yanınıza geldiğimi kimse görmedi, siz çok sevimlisiniz, yakışıklı erkeksiniz...

Katinişka Cemal'in boynuna sarıldı. Cemal onun elini ayırmak istemişti ama elini kaldıramadı. Katenin mavi gözleri ona sevinçle baktı. Her zaman buğulanıp duran gözleri şimdi acayip nur denizine dönmüştü...”

Cemal boğulup uyandı. Onun tüm vücudu cılk cılk su olup gitmişti. Onun arkadaşlarından birkaç tanesi uyanıp başını kaldırdı. “karabasan mı?” Cemal cevap vermedi, onun yüreği dehşetle atıyordu.

O seherde kalkıp, bir binanın yanına gitti ve pencereden baktı. Bir Rus erkek az çizilmiş bir resme dalınca bir elinde fırça, bir elinde boya kutusunu tuttu. Bu biraz önce Cemal'in rüyasına giren Vasili İvanov idi. O Cemal Pekin güzel sanat üniversitesine geldiğinden beri onun resim hocası idi. Vasili İvanov çok temiz kalpli, tüm hayatını resim sanatına veren insandı. Onun suskun kıyafeti de gerçek sanatkarlara has yüzü görünüyordu. Yaşı elliyi geçiyordu, fakat omuzunda küçücük ak saçı kalan profesör ressam Çin'in ihtisaslık insanlarını terbiye edilmesine yardım etmek için kendisi isteyerek Moskova'dan Pekin'e gelmişti. Yine bir taraftan bu onun Pekindeki kişiyi tutkun eden güzel doğal manzaralar, değerli hatıra yerleri kendi gözüyle görmek isteğinden oluşmuştu. O Çine gelip, bu isteğine ulaştı. Pekin'in sabah vaktindeki nur dolan manzarasını on üç padişah mezarını, Yılıyüyen, Beydeyhı, Şiyayanşen, Çin Seddi gibi yerleri Guylinnin rivayetlerindeki gibi güzel manzaralı deryaları, Teyşen dağlarının göğe uzanan dik zirvelerini görüp, mutluluğundan kendine gelemedi. Kendisini gençliğine geri dönmüş gibi hissetti. Çine geldiğine iftiharlandı. O yüzden o öğrencilerine tüm bilgisini kullanarak ders verdi. Kısacası Cemal'i çok seviyordu. Çünkü Cemalin kısaca bir yıl içinde rus dilini iyice öğrenip, maksadını anlatabilmiş olması İvanov'u çok mutlu etmişti. İvanov boş zamanlarında Cemal ile muhabbet etmekten zevk alıyordu. Her zamana Tanrı Dağı, Boğdagülü, Tarım Vadisi hakkında heyecanlanarak konuşuyordu. Şamlı Uygur

medeniyeti hakkında heyecanla konuşuyordu. Şanlı Uygur medeniyeti hakkında, Kaşkar, Hoten, Turpan ili hakkında, eski zamanlarda yaşayan Uygur âlimleri, şairleri, ressamı hakkında konuştuğunda kendisini durduramıyordu. Tövbe, bir Rus, Şinca'nın tüm yerini, hatta kaç bin yıllık tarihini biliyormuş, ama Cemal kendi yerini onun gibi bilmiyordu. Hatta şimdi Şincan hangi tarafta dese bunu da söylememesi mümkün. İvanov Cemal'i her zaman evine yemeğe davet ediyordu. Ama Cemal reddediyordu. Birgün İvanov Cemal'i reddetmeyip evine götürdü. Karısı Katişka onları karşılamaya çıktı. Cemal, Katişka'ya: "bu Tanrı Dağının boyundan gelen tanrı çocuğu. Keramet akıllı, çalışkan, ezberi kuvvetli çocuk diye tanıştırdı. Katinişka kocasının Cemal'ı o kadar iyi anlatmasına hayret etmese de onun hasretli görünen mavi gözleri Cemal'e sık sık bakıyordu. Onun uzun beyaz yüzü, uzun esmer kirpikleri bu bayanın güzelliğini anlamlı kılmıştı.

– Kate, Bakıyov Rus dilini öğrenmeyi çok seviyormuş, buna dikkat etmemiz lazım. Bu boş zamanlarınızda sizin yanınıza gelecek, siz onu rus dili öğrenmesine yardım edin. Vay, Bakıyov, siz yemek niye yemek yemiyorsunuz?... He, anladım, siz müslüman çocuğunsunuz, o zaman, meyve soyup yiyin, şeker yiyin. Kate, biz Bakıyov'un müslüman çocuğu olduğuna hürmet edelim, bak, sen onunla yemek yediğinde o kucağındaki kedinı bırak, –Katinişka şuan kucağındaki tüylü sarı kedisini odasına götürdü. Şimdi onun yüzüne tebessüm geldi. O gözlerini yüzünü kapatan sarı saçlarını eli ile arkaya salladı, bardaklara şarap koydu.

– Bakıyov, sizinle tanıştığım için çok memnun oldum dedi bardağını eline alıp, –bundan sonra boş zamanınızda gelin. Ben sizin din öğrenmenize yardım etsem,

kendimi çok mutlu hissedeceğim, Katinişka yerden kalktı, İvanov'da yerden kalktı.

Onlar bardaklarını birbirine vurdu, Cemal yerden kalkmadı.

– He, böyle utanmak Uygurlarda değişik bir adet, bu kıyafet kişilerde hürmet göstergesi ama Bakiyov, utanmayın, biz sizin örf adetlerinize hürmet etmek için elimizden geleni yaparız. Sizin elbette anlamanız gerek, dedi İvanov samimi bir ses ile.

– Saygım var hoca hanım, beni sevdiğiniz için çok teşekkürler, ama ben şarap hiç içmemiştim.

– Bu, dininize olan sadıklığınız değil mi? Ama tarihteki meşhur Müslümanlardan şarap içenlerde çok. Ben ustanız olarak söz verdim. Ondan başka Kate sizi kadeh kaldırmaya davet etti. Uygurlarda “dostunun gönlünü bağrına bas” diye söz var, hadi içelim.

Cemal hayatında ilk defa şarap kadehini eline aldı. Şimdi ona ustasının sözünü reddetmek imkânı yoktu. Yemekten sonra onlar uzun uzun konuştu, Katinişka açılıp gitti. O Cemal'e rus dilini mutlaka kemale erdirip, öğretmeye söz verdi. Cemal çok mutlu oldu. O hocasının evinden çıkıp: “Vasili İvanov yaşı elliyi geçen bir kişi, eşi Kate ise şimdi otuza gelmiş. fark ne kadar büyük. Kız gibi görünüyor” diye düşündü.

Vasili İvanov ile Kate kapının önündeki bahçede Cemal'in arkasından bakarak kaldı.

O okulun geniş meydanına geldi. Dar yolun iki tarafında çamların gölgeleri görünüyordu. Seher güneşinin kırmızı nuru yapraklardaki şebnem damlaları üstünde parılıyordu. Etraftan tumuzga kuşunun sesleri geliyordu. Öğrenciler sabah kahvaltı yapmak için acele edip yemekhane tarafa koşuyorlardı. Cemal sanki hırsızlık yapmış insan gibi huzursuzdu. Gece gördüğü rüya onu korkuttu, genç insan kızlarla beraber olduğu rüyalar görüyordu. Ama hocasının eşi ile birlikte olduğu rüyayı görmek, ne kadar korkunç bir soru... Bu gece gördüğü rüya hiç aklından çıkmadı. O bir çok kez rüya görüyor ama hatırlayamıyordu, unutuyordu, gördüğü rüyalar da çok belirsiz idi. Fakat dün gece gördüğü bu rüyayı sanki gerçekten olmuş gibi hissetti. Kate'nin her bir hareketi, her bir sözü, her bir nefesi onun aklında iyice kalmıştı. Rüyasındaki gibi olacak ya da Cemal Kate'yi düşünüp yattığı için mi öyle rüya görmüştü? Onu niye düşünüyor? Nasıl becerdi? Hem de hocasının karısı ile? !....

O bugün akşama kadar derse girmedi. O Pekin sokaklarında dolaşp yürüyerek sonunda bir şişe şarap, biraz pişmiş dana eti, sonra gıda yemeklerinden birazcık aldı ve Yueni parkına gidip, bir suni dağ bağrındaki çimenlikte oturup, kendi yalnız yiyip içerek hayallere daldı. Onun başı ağırlaştı, ağrımaya başladı. O birkaç gün önceki olanları hatırlamaya başladı. Birgün akşam yemekten sonra Vasili İvanov'un önüne gülümseyerek, selam vererek geldi, İvanov ile Kate yemek masasında son yemeklerini yiyip, bir şey hakkında konuşuyorlardı. Onlar mutlu halde yerinden kalkıp Cemal'i çok hoş şekilde karşıladılar. Onların arasında en mutlu görünen Kate idi. O Cemal'in elinden tutup gelip yemek masasının yanında oturdu ve bardaklara şarap doldurdu. Gözlerini süzerek:

– Şimdi Vasili ile sizin hakkınızda koşuyorduk, ona sizin Rusça öğrenme isteğinizin çok olduğunu söylemiştim. O çok mutlu oldu, – dedi.

– He ben inanıyorum, mutlaka iyi olduğuna inanıyorum. Ben mutlaka gelirsiniz diye bekliyordum. Sonunda geldiniz.

Üç bardak birbirine hafifçe vuruldu. Bardaklardan çıkan sesi o anda bu üç ruhta, bu üç kalpte üç farklı seda yarattı.

İki bardak içki içildikten sonra Vasili İvanov yerinden kalktı.

– Ben odama geçiyorum, siz kendi işinize devam edin, görüşürüz Kate, görüşürüz Bakiyov.

Vasili İvanov hergün ki gibi Kate'nin yanağını öpüp vedalaşarak çıkıp gitti. Böyle zamanlarda Kate kocasının içinden nefret ettiğini ne kadar saklamaya çalışsa da, onun duygusal görünüp duran güzel mavi gözü biliyordu. Kate süzgün gözlerini oynatıp, Cemal'e ders vermeye başladı. O oldukça hissiyatlı, kızgın, hoş idi. Öğrettiği sözler çok komikti. Bu gönüllü öğrenim bir taraftan Cemal'in ağır derslerden yorulan beynine iyi gelse de, bir taraftan burada öğrendikleri kendisinin de farkında olmadan aklında kalıyordu. Bu çalışma vakti boyunca Kate ile Cemal arasındaki muhabbette çoğaldı. Samimi konuşmaları, kızgınlık ile şakaları çoğaldıkça, onların kendileri de duymadıkları halde, birbirlerine olan samimi dostluk hissiyatı ilerlemeye başladı. Cemal Kate'nin her bir sözünü tüm aklı ile dinliyordu, sonra beraber tekrarlıyorlardı.

Kate bazı zamanlarda dil öğrenmek hesabına, güzel Moskova sokaklarını, o yerde geçen günleri, kız arkadaşları, okul hayatı, anne babası hakkında özlemle konuşuyordu. Cemal de onun sözlerini tüm hissiyatıyla dinliyordu.

Birgün Kate söz arasında Cemal'den kendi memleketi hakkında konuşmasını istedi. O da Kate'nin sormasını beklemişti. Ama kendisi de söylemedi. O kendi memleketinin yakın yerde olduğunu, o yurdunu Uygurlar “dolan” diye söyleyeceğini,

yerlerinin güzel, insanların çok temiz kalpli, mert, misafirperver, sanatseverliğini, her gün meşref oynamasa uykusu gelmeyeceğini, medeniyetin Uygurlar arasında kendine has olan yerinin varlığını iftiharla söyledi. O sözünü bitirdiğinde gece yarısı olmuştu. Cemal duvarda duran “altın kartal” markalı saate bakınca şaşırıp oturduğu yerden kalktı. Kitap ve eşyalarını toplayıp Katey’le vedalaşmış gitti. Kate hasretle uf çekip, boynunu kısar şekilde Cemal’in arkasından bakarak kaldı. Kendisi bile farkında olmadan gözlerinden yaş aktı.

5

Cemal kitap, notlarını alıp her günkü gibi Vasili İvanov’un evine geldi. İvanov resim çizmek için odasına gidiyordu, onun keyfi yerinde değildi. O yüzden o Cemal’e zorla gülümseyip, başını sallayıp gitti. Kate ise yorgun bir keyifle oturuyordu. O Cemal’i görünce canlandı, kızgın şekilde karşıladı. Cemal biraz tereddütlü:

– Kate hanım bugün keyfiniz iyi değil galiba, yarın geleyim mi? –dedi.

– Hayır, Bakiyov, insan denen canlı şeyin, keyfinin sürekli değişmesi doğal bir durum, gitmeyin.

Öyle deyince ders başladı. Ama biraz sonra Kate:

– Bakiyov, biraz önce siz keyfimin iyi olmadığını söylemişsiniz, bugün ben sizinle biraz içerek sohbet etmeyi düşünüyorum. Bizle muhabbetleşseniz yine de öğrenebilirsiniz. Benim ümidimi reddetmemenizi istiyorum. Bugün bana en sevdiğiniz hikâyelerden söylemenizi çok istiyorum.

Cemal bu biranda gelen soru karşısında biraz durup kaldıktan sonra:

–Tamam “çintumur baturu” u söyleyeyim, dedi. Kate razı olmuş bir şekilde gülümseyip başını salladı.

– Bu da gerçekten duygusal kahramanlık destanıymış, bunu özgürlüğe ihtiyacı olan ama onu eline almayı bilemeyen kullar arasında gidip okursanız, onun ününü görebilirsiniz, ama ben sizden gerçek sevgi destanını istiyorum, anladınız mı? dedi.

Kate bir oh çekip Cemal’e baktı. Yine bir kadeh içti. Onun gözleri baya duygusallaşmıştı. Cemal’de bardağını eline aldı. Onlar sesiz halde birbirine bakıp durdu, arka arkaya iki bardak içti.

– Tamam, Kate, ben size çoban ile prenses hakkındaki kıssayı söyleyeyim.

Cemal’in biraz kafası karıştı, keyfi yerine geldi. O kıssanın bazı sözlerini Rusça söylemeyince, Uygurcaya karıştırıp heyecanlı şekilde anlatmaya başladı. Kate bu yavaş yumuşak, suskun, utangaç çocuğun bu kadar hissiyatlı olduğunu hiç düşünmemişti. İhtiyarsız gözlerinden birkaç defa yaş aktığını bile fark etmedi. Bu göz yaşı elbette, aşıkları kıssasını dinlediğinde çıkan gözyaşıydı. Kıssa bitti. Kate bilinçsizce:

– Bakıyov, sizin sevdiğiniz kız var mı diye sordu? Vah, görün bu doğru şekilde yöneltilen soru şarap özlemini bir kat arttırsa, sevgi hissi on kat güçlenecek. Ey sevgi hicranın lezzetli acısını çekip görenler, söyleyin! O anda özlemi en yüksek seviyeye ulaştı, yüreğini hafif gösterene kadar titreyecek? ! Cemal’in düz alnından ensesine kadar taradığı saçları ile siyah gözlü, güzel Fatma’yı düşündü. Onun masum, elma gibi yüzü birbirine yapışıp duran kırmızı dudağı, yapraktan sallanarak akan şebnem damlası gibi yaş dolan yüzü Cemal’in gözünün önüne geldi. “ben sizi

bekleyeceğim, emaneti iyice saklayacağım, hayır hayır, iyi Cemal siz gitmeyin, okuyan insanlar vicdansız oluyormuş. Bilim ne kadar çok olsa, o kadar vicdansız olacaklar. Siz okumasanız da olurdu. Bu okumanızda yeterdi. Şimdi okumadığınız hâlinize hiç benzemiyorsunuz, o zamanda çok iyiydiniz”, “rahat olun Fatma, okuyan insanların fazlası iyi vicdanlı oluyor. Benim kalbimde sadece siz varsınız. Fakat değişmeyecek. Beni mutlaka bekleyin.”

Cemal Kate'nin sorusuna nasıl cevap verdiğini kendi bile düşünemeyip Kate'ye biraz dalgın şekilde baktı. Kate'de ona o kadar çok baktı ki, bir çift kara göz ile bir çift mavi gözün nuru birbirinin kalbinin en derinliklerine ulaştı. Kate ağzını açtı:

– Benim sevdiğim erkeğim, aşğım var idi, onun gözleri yaşlandı,– gerçekler aşğımdan beni ayırdı. Yıllardan beri kalbim aşkımın yanında, paraya, aş ekmeğe, kıyafete, şöhrete ihtiyacı olan maddi vücudum burada idi. Yakın zamandan beri ruha dönüp giden sevgim tenime geri gelmiş gibi oldu. Yüreğime, baksam sevgim geri dönmüş.

–Öyle mi? dedi Cemal Kate'ye şaşkın gözüyle bakıp. O Kate'nin söz ve hareketlerinden hayasızlığın bazı alametlerini gördü. Onun düşüncesine göre kocasına, ustasına ihanet etmek, ahlaksızlığının en yüksek seviyesi olurdu, bu da insanlık dışı, akla sığmayan bir şeydi.

6

Günler geçiyordu. Cemal'in Vasili İvanov'un evine Rus dili öğrenmeye gitmemesi bir haftadan fazla olmuştu. Buna Cemal'in geçen gece gördüğü rüya da sebep olmuştu. Şu rüya onun hocasının evine gidecek yolu kapatmıştı.

Cemal bir haftayı uykusuzluk, mecnunluk içinde geçirdi. Derse bile fazla çalışmadı. Vasili İvanov'u gördüğünde onun vücudunu soğuk ter basıyordu. İvanov bir gün Kate'den Cemal'e kırıcı bir şey söyleyip söylemediğini sordu, Kate hiç ihtimal vermedi, öyle olmasının mümkün olmadığını söyledi. Vasili İvanov Kate'ye biraz baktıktan sonra sessizce akşam yemeğine oturdu.onlar sessizce yemek yemeye başladılar. Vasili İvanov yer altından Kate'ye baktı. Kate gönülsüz bir şekilde yemeği tadıp bıraktı. Vasili İvanov resamlara has duygusu ile bu kadının kendisinden ne kadar nefret ettiğini hissetti. O elbette öz kocasından nefret etmede haklıydı. Kate şimdi sevgiye muhtaç, sevgiden başka hiçbir şeye muhtaç değildi. Güzel yemekler, özel araba, güzel ev, giyilmeyi bekleyen nice kıyafetler... Ama kocası ona gereken sevgiyi veremiyordu. Onun istekli kalbini kandıran sevgi bu erkekte yoktu. Bunun için her iki yürek ortak bir hasretle doldu. Biri istek acısıyla bulansa, biri vicdan acısı ile hasret çekiyordu.

– Kate, ben anlıyorum, –dedi Vasili İvanov bir kadeh bitirip, –Sen çok kurbanlar verdin, ama ben seni mutlu edemedim...

O Kate'nin yanağını öptükten sonra odasına gitti. Kate mendili alıp yanağını sildi, vücudunu korkutan bir soğuk akıntı onun yanağı ile tüm damarlarını daraltmıştı. O yüzünü ellerinin arasına alıp ağladı.

7

Cemal bir gurup arkadaşı ile şakalaşarak okul bahçesine giden yolda, Kate ile karşılaştı. O Kate'yi görmeyeli bir aydan fazla olmuştu. Cemal'in mutluluğu o anda kaybolup yüzü sararmaya başladı.

– Ben siz ile ayrı konuşmak istiyorum, dedi Kate Rus dilinde.

Cemal'in yanında duran arkadaşları bu sözü anlamadı. Onlar Cemal'e baktı.

Cemal kendisi de duymamış bir şekilde:

– Siz gidin, Hocam beni çağırdı,–dedi. Arkadaşları Kate'ye biraz iğrenç

şekilde bakarak, başlarını sallayıp gittiler. Kate Cemal'in yanına geldi. O gözlerini süzüp:

– Bakıyov, benden çok canınız acımış, ben size bir teklif sunmaya geldim,

dedi.

– Gidemeyeceğim.

– Neden gelmeyeceksiniz? Ben sizin mutlaka geleceğinize emin olup geldim.

Cemal'in günlük ders öğrenmek işi tekrardan başladı. O yine her gün akşam Vasili İvanov'un evine gitti.

Kate gençleşti. Günden güne güzel olup, çiçek gibi açılmaya başladı.

Sevginin büyük kudretli gücü, onun genç durgunlaşıp anneannelere benzeyen gönlünü gençleştirdi. Kate'nin mutluluğu yaşlı ressamı Kate'den kaç kat mutlu etmişti. Kate şimdi İvanov'u, sadakatli kadınların kendi kocasına sundukları büyük sevgi ile seviyordu. İvanov eşinin hürmetinden kendisine lezzet buldu. Bu lezzet onun çürüyüp şekli kalmayan vücudunu sert şekilde saran duran genç, güzel eşinin seken yüreğindeki mutluluktan gelmişti. Bu genç yürek bu yaşlı ten üstünde mutlu oluyordu. Bu güya balığın susuz gölet de su isterken her tarafa sekmesi gibiydi. Can çekişen balık ölüm kapısına gelmişti, gökten yağın şifalı yağmur ona can verdi, o yine dirildi.

Cemal günlük işi gibi akşam yemekten sonra kitap defterlerini alıp, koyu ağaçlar arasındaki küçük dar yolda Vasili İvanov'un evinin önüne geldi. Ayağı altına bir şeyden “ pas” diye ses geldi. Onun yüreği acımış bir halde ayağına baktı. O uzun bir salmağa basmıştı, salma kan içinde yatıyordu. Cemal ufladı. O yolda yürüyen salmadan çok nefret ediyordu. O Pekin'e geldiği yarım seneden beri, ayağı altında yürüyen, salmalardan dikkatli şekilde geçip gitmişti. Onun memleketinde: “salmayı öldüren kişiyi felaket basacak” diye söz vardı. Onu değişik korkular kapladı. O da eski, hurafe inançtı ama yine de insanın çocukluk devrinde aklına sinen sözü yıkayıp çıkarmak kolay değildi. Bu insanlardaki yeteneği Darwin'in sözüne dayanılarak söylenmesiydi. Cemal'in gönlü sinek ısırması gibi oldu, kapı önüne vardığını bile fark etmemişti. Evin içinde Vasili İvanov'un sesi duyuluyordu:

– Şimdi vaziyet değişmeye başladı. Sovyet– Çin ilişkisi kötüleşmeye başladı.

Hükümetimiz kendisinin Çin'e yapılan tüm yardımlarını geri almak istiyormuş. Çin'e gelen tüm mütehassis, âlimler geri dönüyorlarmış. Çin'i üzecek bu işi bugün öğlenden sonra konsolosluğumuzdaki müdürler bize söyledi. Bu yerde yapılan ve yapılmak istenen birçok iş yarıda kaldı. Bu çok üzücü bir durum.

İvanov'un sözü kesildi. Evin içi mezarlık gibi sessizleşti.

Ayak sesi kapıya yaklaştı. Cemal koyu ağaç yaprakları arasına, kendisini attı.

Erkeğin başına her türlü kısmet gelecek. Şansın kaçsa, kapıyı, pencereyi kapatsan da evinin üstüne gelecek. Şans Cemal'e gülümseyerek baktı, onun arkasından uğursuzluk basıp geldi. Cemal bir yirmi yıl takım elbise giyip, kravat takıp, Pekin sokağında kendisini gösterip, kendisine bakıp, saçını kestirip, dans edip,

üniversite öğrencisi olmuştu, bir buçuk seneden sonra takdir onu daldan ayıran yaprak gibi götürüp, sonu görünmez kötü bir duruma getirdi.

Çin– Sovyet ilişkisi bozulunca Cemal, ispiyoncu olarak anılıp, okuldan hapishaneye gönderildi. Sonra, dayak. Ah, kaç bin kilometre uzaklıktaki anavatan, ah, Teklimakan, ah, Dolan, benim vatanım, nerdesin? ! Beni koynuna al, oğluna kucağını aç, oğlunun başına çok kötü kara bulutlar geldi. Oğlunu kara bastı. Ana vatan, anne sevgisi ile beni bağrına bas. Başımı sıvazla, ak süt veren kuş memesinin arasına sakla. Oğlunun arkasından kara boran gibi dehşet şekilde kara bulutlar koşup geliyorlar. Beni sonsuza giden kumlarının arasına göm, tılsımla şehrine kapat, onlar oğlunu göremesin. Gözün dâhi göremeyeceği toğrak ağacı gibi sakla, belanın gözü görmesin, yaramaz Dolan deryasını söze girdir, dehşetli dalgalar ile yedi başlı Elbastın'ın dostu gibi, Balakazan'ın yolunu kapatsın. Kendisine sürekli vurup duran dalgaları, yüreğini titreten dehşetli vuruş sesleri ile, Balakazan'ın yüreğini titretsin. Uh... Cemal var gücüyle kaçınca, kendi vatanına gelip, güçsüz halde ana toprağı, kendi kanı dökülen doğduğu yere yüzünü, dudaklarını sürdü. Bir yolcu onunla konuşsa, korkusundan titriyordu. Bir polisin gözü görünse, yediği ekmeği bırakıp kaçıyor. Sonunda bin ölüp, bir dirilip üniversitede Rus diline hoşlandığına lanet okuyarak, annesinden doğduğuna pişman oldu, memleketine zoraki geldi. Onu korkutarak, endişeye verip, yüreğini yerinden çıkararak Balakaza'ya henüz gelmedi Belirsizlik içinde geçen günler yavaş yavaş uzaklaşıp gitti. Ama o felaketin üstüne geldiğini bir anda hissetti. Tüm memleket aşsız kalmıştı, açlıktan insanlar kırılıp arka arkaya ölüyorlardı, tıpkı hasta olan tavuk gibi arda arda ölüyorlardı. Ölmeyenler şamal hastalığına yakalanıp, yüzleri sararıp, yarı cansız kalmışlardı. Cemal'in babası da dayanamayarak yıkıldı. Babası öldükten sonra, Cemal'de yarı canlı şekilde kaldı. O kendisini bekleyen Fatma'nın gönül alan, anne- babasının yardımını kazandı. O bu

eve sedye ile getirilmişti. Bu ailenin günleri de hükümetin ocağındaki kipek umaç çorbasıyla geçiyordu. Çok hatırı sayılan biri geldi. O ailenin sorumluluğu bir kat ağırlaştı. Ama Fatma'nın anne ve babası hiç seslenmedi. Fatma'nın güzelliğinden, onun afacan halinden hiç eser kalmamıştı. Onun yüzü kaşık gibi olmuştu, bu şekil onun yüzünü kaplıyordu. Micazı değişip, sessizleşmişti. O Cemal'in geldiğine mutlu olmadı. Onun konuşmalarıyla hiç ilgilenmedi. Fatma evdeki altı kişinin açlıktan ölmesi için kendisini kurban olarak adamıştı. Emanetini muhtar yardımcısının yaş ambarcısı hekime bir çare yemeğe değişmişti. Sonra da on cin, beş cin... bir cin... her şeyini değiştirdi. Anne ve babası bunları bildi. Yemek bitmişti. Onların açlığı yeni hissedildi. Fatma hamile kalmıştı. Bunu Fatma'nın anne ve babası Cemal'e söyledi. Cemal Fatma ile evlendi. O kız düğünü için, bayanların çiftte çalışma da en büyük kuralı olan çuvaldan birini aldı. O bunu dudaklarını ısırarak yaptı. O Fatma'nın anne ve babasını kendi evine alıp, ölümden kurtarmak için Fatma ile evlenmişti. Ama yüreğinde bir acı kaldı.

Fatma o çuvala çamur koyup yürüdü. Ağır çamur onun bebeğini düşürdü. Günler böyle geçti. Cemal sinirini kazmasından çıkardı. O bir çare ağırlıktaki demir kazmayı yere tüm gücü ile vurup, kazıyordu. Kendi dönemlerinde pahalı takım elbise giyip, kravat takıp, ayakkabısının yüzünde kendisini görerek yürüyen erkek, şimdi de başını kazıtıp, şapka giyip, çamur arasında çalışan, dolan çiftçilere benzemişti.

10

Aylar, yıllar çapa içinde geçiyordu. İnsanlar öldü, çocuklar doğdu. Yaşam devam ediyordu. Cemal ağır işler yüzünden zayıflamıştı. Dert, hasret, pişmanlık onun yüreğine ağır işten daha da acı çektiriyordu. O eşi Fatma'ya baksa da sinir oluyordu, onun saçından tutup dövmek istiyordu, birden içi acıyordu. Sevgisi geldiği zamanda, sert elleriyle kucaklıyordu. Bunların hepsi Fatma için değişmezdi, o yine de sessiz,

güçsüz bir vücuda sahipti. Cemal ne talep etse, neyi emretse sessizce yapardı. Tam bu hali Cemal'in canını, yüreğini sıkıyordu. Sonunda o hainlik eden hekimden alıp, bu hali ile horlanan, ezilen kalp yarasının şifa bulmasını istedi. O şimdi de onu gidip, istediği kadar dövün mü, yoksa bir bıçak ile öbür dünyaya yollasın mı? Bunların hepsi kendini berbat etmek olurdu. Kendisini ölüme yollamaktan başka şey değildi. En iyisi, zamana bırakmak, fırsatı beklemek, o zamana kadar iyice bir çare bulmak lazımdı.

Feleğin ters dönmesiyle işler bir anda düzelmeye başladı. Cemal, bu köyde değil, vilayet rayonunda namı olan, saygıdeğer insana dönmüştü. Her büyük grupta Mavzong'un on metrelik resminden hiç olmasa da bir tane olmalı idi. Küçük grupların meclislerinde ambarın duvarlarında Mavzong resimleri olmalı, aileler bu resimden mutlaka sahip olmalıydı. Ne kadar çok olsa o kadar iyi, bu her bir kişinin partiye, Mavcuşi'ya olan sadıqlığını gösteren bir ölçüttü. Kim şansızca bu boranla karşılaşır kalsa, bu çaresizlik günü zordu. Şimdi, bu borana bakıp, yelken açan en aktif kişi bizim Cemal oldu. Ona Pekin'de öğrendiği hüneri ışıklı bir fırsat gibi geldi. Ama bizim Cemal'i guruptaki kadar göze almayıp, kaç bin yüyen borç ödetip, başka ülkedeki meşhur ressamalara teklif etmek için insan gönderdi. Gelecek meşhur ressamlar için otelleri hazırladı, grubun açlık ambarında yemeğinden kendisine hiçbir şey kalmamıştı. Çiftçilerin yemeğini başka ülkeden gelen meşhur ressamalara nasıl yedirecekler ki ?! Onlar çabukça ülkedeki meşhur karanlık pazarcı Savut Şeyhi karanlık evden boşaltıp, buğday unu bulmaya gönderdi. Büyük grubun mal müdürüne herhangi bir ahıra gidip oradaki erkek kuzuları seçip, bir yere toplayıp, misafirler için iyice yemek yapılmasına emir verildi. Balık, ördek, kaz, koç tutmaya özel insanları seçti. Yine birine birkaç tane domuzu şişmanlatma vazifesini verdi. Bu işler Cemal'in sinirini yükseltti. O evinin önündeki duvarı saman ile mavi sakızla

güzelce sıvadı. Sonra kireçledi. Gece Fatma'nın eline çingırağı tutturup, Pekinden çantasında sır gibi saklayıp getirdiği boya ile, resim yapmaya başladı. Çaresiz Fatma kocasının hayatından ümidini kesti... Çok ağlayınca sesi kısıldı. Kocasının tevekkül etmesi için yalvardı. Önümüzde iki çocuk babasız yetim olup kalmasın diye yalvardı. Ama cahil kocasını vazgeçiremedi. Çaresiz ışığı tutarak durdu. Köpeğini kapı önündeki erik ağacına bağladı. Köpek seslenince, insan geldiğinden haber verecekti. Çizilen resimleri duvara yapıştırmak için sedyeye sakız, çamur koymuştu. Kocası hiçbir şey olmamış gibi önce kara kalem ile kendi yaptığı tahta cetvelde bir çok çizgi çizmeye başladı. Fatma'nın gözlerini açarak bakıyor, tüm vücudu titriyordu. Onun o kadar sakin hali nerelere gitti. Işık çok dalgalanıp, Cemal'in sinirini yükseltti. Baktı eşinin bir eli ile yüreğini tutup, derin nefes aldığını gördü. Onun ağzından çıkan nefesler ışığı dalgalandırıp, az daha söndürüyordu. Cemal'in siniri iyice artınca, karısından ışığı alıp: “defol gözümün önünden dedi.” Karısı korkup dışarı çıktı. Cemal bir elinde mum ışığını, bir elinde kalemi tutup, Mavcuşi'nin Tienmin'deki gübresi üstünde heybet ile bakan asker formalı resimler çizmeye başladı. O korkmadan, etrafında hiçbir iş olmamış gibi çalışıyordu. Fatma kapı önünde duran, karanlık içinden hafifçe sızan ışığın parlaklığını görüyordu. Çok uzaklarda acıkan köpeklerin acılı havlaması, çekirgelerin durmayan sesleri her taraftan bir taraftan sabah kahvaltısı için hazırlık yapan yaşlı kadının duygusal şarkı sesi geldi:

Kadir Allah, kudretinden dağını yarattın,

Dağın içi karanlık diye ayı yarattın...

Fatma endişe ile yıldızsız karanlığa bakıp, yorulduktan sonra masaya başını koyup, uykuya daldı.

Fatma dehşetle karabasanla uyandığında, kocası mum ışığını tutup, yüzü, gözü, elleri tamamen boyalarla boyanmış halde, onun başında oturuyordu. Onun

morlaşan, kuruyan dudakları, uykusuzluktan kızaran gözlerinden yaş akıyordu. Fatma yerden kalkıp kocasının elindeki mum ışığını aldı ve duvarın önüne gidip, mum ışığının ince şekilde yansıdığı duvara baktı. O korktu, arkasına doğru yürümeye başladı. Mavzudon'un iki metre uzunluğundaki asker formalı resmi uzaklara, sonsuz karanlığa bakıyordu. Fatma korkup ışığı elinden düşürdü. Alnını tutmuş şekilde bayıldı.

–Fatma! Cemal Fatmay'ı kucakladı.

11

Cemal'in arı kovanı, kuş yuvası gibi duvarda peyda olan büyük suret, kamışlık alandaki küçücük köyü berbat etmişti, veba hastalığı bastırınca, yüzleri saman gibi sararan, açlıktan zayıflayıp, ağaç dalı gibi kalan çiftçiler yaş akan gözlerini kırıp, bu duvardaki büyük surete korkulu bir şekilde, türlü endişelerle bakıştılar. “Tövbe, Cemal'de at kafası gibi yürek varmış, nasıl becermiş bunu? Bu deli başına bela alacak. Allah'ın verdiğiğine şükredip, sinideki yemeğini yese olmaz mıydı?” Bazılarının dediğine göre: “beladan korkmayan acayip bir deli kanlı imiş o? Kendisi etli mantı yemese de hapishaneye gidince beyaz ekmek yiyip yatardı. Ama karısı çaresizlik içinde iki çocukla zor günde kalacaklar, onlara şimdi sarı mısırın çorbasını kim bulup verecekti?” Cemal'e kızdı. Bunlar bu bela kazanının kendisine yapışıp kalmasından korkup, Cemal'e küfretti, nefret okudu ve yurdun başına bela kazanı getiren bu şahin yavrusunu tuttuğu gibi, gurubun hapishanesine götürüp onun işlerini birkaç saman kâğıdına yazıp, hükümete yolladı. Hükümetin genel başkanı Cemal'in duvardaki yaptığı surete bakıp, ağzını büzerek, gözlerini kırptı da, hüküm çıkaramayıp köye göndermek için yine geri döndü. Köyden gelenler rengi beyazlaşıp giden sarı şapkalarını ellerine alarak, alındaki terlerini sildiler, gözlüğünün buğusunu silip, resime uzunca bakıp kaldılar. Ama, onlarda hüküm çıkaramayınca,

vilayete yollamak için, Cemal'in elini bahar kuşunun kanadı gibi arkasına sarıp, polis arabasına binip, köye alıp gitti. Bu köydeki çiftçiler üstünden bir ağır yük alınmış gibi rahatladılar. Böyle kötü insanın mekanı öyle hapisane olması gerek. Gurupta büyük küçük, katmanlar şeklinde meclisler açıldı, Cemal'in deliliğini, kafasının çalışmadığını, yurda yayılan umursamazlığından nefret ettiler. Yaşlı erik ağacı sallanıp durdu, çocukları bağıarak ağladı, onun ayağına sarılıp yalvardı, dünyaya, göğe bakıp, annesini, kendisini kurtarmayı dileyerek bağırdılar. Annesinin yüreği elbette taş değil, o biraz sıkılsa suyu çıkacak domatese benziyordu. Anne sonunda çocuklarını kucağına alıp sesli şekilde ağlamaya başladı. Sabi çocukların sihirli gücü ne kadar kudretli. Onlar mezarlığa benzeyen sırlı küp içine düşmüş arı gibi ses çıkaran bu dünyadan vazgeçen annenin, o dünyadaki güzel yanağı oldular, o cehenneme gitmeden yarı yolda kaldı. Anne masum sabi çocukları için yaşama kararı verdi.

12

Başkanlık bu büyük siyasi meseleyi ülkeye yolladı. Bu iş için Çin'in başka ülkelerinden Şincan'a resim çizilmesine yardım eden ressam grupları yakın zamana doğru geldiler. Bunların arasında Çin ve yabancı devletlerden meşhur kel kafa ressamları, genç komutanlar, ressamlar da vardı. Onların içinde gençler yaşlılara ders verirdi. Yaşlıları "nasihat", gençler inkılabı güçleri hesaplıyordu. Onların arasında olup durup yaşlı "nasihat"ın arasına katılanlarda vardı. "Cemal'in "resim" ile isminin çıkmasıyla beraber, bir genç ressam ile yaşlı ressam birbirine şaşırarak baktı ve bu konunun ilerisini sorgulayıp hem o nahiyenin resim çizme işlerine rehberlik etti, hem de çizilen resimlerin değerini araştırıp yardım etmek için, Cemal'in yurduna gitmesi taraftarı oldu. Bu nahiyenin yolu çok kolay değil, ondan başka adı çıkan yaramaz deryadan geçenler ölümü avucuna alıp yürüyordu. O yüzden onun tarafı çabukça

kabul edildi. Şunu da söylemek gerekiyor ki, başka ülkeden gelen “nasihat” ressamlar Şincan kapısına kadar gelişleriyle beraber, rüyalarında bile görmediği hürmet ve ihtiramlarla karşılaştılar. Bu iki meşhur ressam araştırmacı hizmetçilerle beraber Cemal’in kamışlık arasındaki evinin önüne geldi. Geldi de, ağızlarını yuva gibi açıp birbirine bakıp kaldılar. Mavzudong’ un, büyük resmi bu kamışlı mahallede heybetli şekilde bakıyordu.

– Benzemiş, acayip benzemiş. Biz şimdiye kadar Mavcuşi’nin bu kadar büyük resmini hiç çizmedik. O kadar uğraşsak bile onun gibi çizemeyiz. Hangi ressam bunu yapabilir, onu niçin horlayacaksınız? Bunu çizmek kolay mı? O hakikaten ezimetmiş. Bizi onunla görüştürün!

Ülkenin zayıf, beşinci sınıf seviyeli, askerlikten gelen komutan sekreteri o zaman içinde Cemal’i boşatıp evine götürülmesini emir verdi. Altında meşhur ressamın sözlerini anlayan tercüman, şişko sekreter ağzını açarak kaldı. Cemal götürüldü. Onun saçı, sakalı süpürge gibi uzadı. İki meşhur ressam öncelikle Cemal’e çekirge gibi bakıp kaldı, sonra gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Cemal birazcık daldıktan sonra Çin dilinde:

– Canghoca, Şiaoliu, diye bağırınca koşarak gidip onlara sarıldı.

Üç kişi bir araya gelip sarılıp, ağladı.

– Bu gerçek mi, rüya mı? Ben şimdi neredeyim? Siz bu yere neden geldiniz?

Beni götürmeye mi geldiniz, yoksa ceza vermek için mi geldiniz? Onlar beni cezalandırmak için tutmuştu. Yeter, ben bunların elinde öleceğime, sizin elinizde ölmeyi tercih ederim, dedi Cemal ağlayarak.

– Ne diyorsunuz Cemal, salak mısınız? Biz sizinle görüştüğümüze çok memnun olduk. Şincan’a geleceğinizi duyunca, sizinle görüşmeye niyet etmiştik. Kaşkar’a geldiğiniz zaman resim çizdiğini duyduk. Resmi kesinlikle sizin çizdiğinizi tahmin etmiştik. Siz hem cesurdunuz, hem iyi çiziyordunuz. Vasili İvanov size en ağır görevleri verip öğretiyordu.

Canghoca Vasili İvanov’un ismini ağzına aldığından pişman olup, onun sözünü kesti. Çünkü o günlerde Rusların içinde Lenin ile Stalin’den başkasının ismini ağzına almak yasaktı. Tamamen sussa daha iyi olacağını düşündü. Köye nahiyen bakıp sözüne devam etti:

– Cemal ile Şiaoliu benim Pekin Milletler üniversitesindeki öğrencilerim.

Şiaoliu ve Cemal sınıf arkadaşı diyerek sözünü bitirdi.

13

Cemal bir anda nahiye, köy yerinde meşhur şahsa döndü. O resim çizme taleplerine yetişemiyordu. Arabalar onun kapısının önünde sıra da beklediler. Onun resim çizmesinden kazandığı para bu yoksul grubu zenginleştirdi. Nereye gidip resim çizip verse, resim çizme parasının yerine yemeğinden kısıtı. Onunla, her taraftan el arabaları-arabalardan aş gelip, grubun fareler deliği gibi çıktıkları ambarlara döküldü. Açlıktan her tarafa kaçıp giden çiftçiler geri dönmeye başladılar. Hatta başka grupların deli kanlı çiftçileri de karınlarını doyurabilecekleri bu cennetin nüfusuna geçmeye çalışarak, her taraftan gelmeye başladılar. Cemal ise, gece gündüz dinlemeyip duvarlara, yol boyunca dikilen kuleler durmadan resim çiziyordu. O şimdi “padişah benim gibi değerli değildir?” diye düşünüyordu. O şimdi insana benzedi, kilo aldı, vücuduna et doldu, sertleşip giden elleri yumuşadı, ellerine, ayaklarına sigiller düşmüştü. Şimdi o geçmişin, gelip geçenlerini büyük istekle

selamını kabul etti. Eskiden onun yurduna afet getiren gelen baykuş gibi sanan çiftçiler, şimdi seccade üstünde oturup, ona Allahtan medet diledi: “mertebesini daha yükselt ulu Allah” diye dua etmeye başladılar.

Canghoca, Şiaoliu ve köyden gelen araştırmacılar durumu köye söylemişti, köy rehberleri bundan sonra köy resimlerini Cemal’in çizmesini istiyordu. Şimdi resimciler yetişmediği için, Çin’in başka ülkesinden gelen ressamların hemen geri gelmesini söyledi. Onunla Cemal, Canghoca ve arkadaşı Şiaoliu ile vedalaştı. Canghoca vedalaşacağı zaman Şiaoliu’nun okulda öğretmenliğe alındığını, şimdi kendisi ile beraber yetişerek, bu yere geldiğini söyledi. Canghoca yine Vasili İvanov ile olan dostluğu, Vasilii İvanov’un kabiliyeti hakkında çok sessiz halde konuştu, Cemal’in çocukları güldü, mutlu oldu, misafirler için yapılan eğlence toplantıları, kendini bilmez şekilde bağırıp, iki tarafa salınıp dans edenler, dolabın güzel manzarasına heves edip resim çizdi. Cemal okurken, Vasili İvanov’un hediye ettiği fotoğraf makinesini valizinden çıkarttı, onlar ile beraber manzara seçip fotoğraf çekti. Hocasının ailesi ile ailesindekilerin de fotoğrafını çekti. Gruptan en hızlı koşan at ile geyik, tavşan avladı. Canghoca ile Şiaoliu Uygur avcılarının kartal, şahin avladığını görüp, heyecanla ağzından köpük çıkartarak iyiymiş dedikleri fotoğrafı çizdi. Kendisinin doğup, büyüene dek bu kadar güzel gezmediğini, güzel münbet yaylakları, bostanlıkları, göze görülmez derecedeki oranlıkları görmediğini, bunun akılda çıkmayan hatıra olup kalacağını söyledi. Canghoca gideceği zaman da, Cemal’e sarılıp:

– Kardeşim, bizim hayatımız inişli çıkışlı, müşkül, en zor olanı bizim memleketimiz. Sabırlı olun! -deyip vedalaştı. O bundan sonra yine görüşüp görüşemeyeceğini söylediğinde gözlerinden yaş hiç eksik olmadı, ellerini sallamaktan indiremedi.

Kader'in kan akıtıp dönen tekeri Cemal'in şans kapısını açtı. Cefalı yıllar devam etse de, Cemal şimdi amut tahtasından toplanan yarım çare ağırlığındaki çelik kazmadan kurtulmuştu. Onun ağzı et, yağ dolmuştu, yüzündeki lekeler yok olup, yüzü tahta kaşığın poposu gibi kızardı, zayıf vücudu çınar ağacı gibi büyüdü, ip gibi ince göbeği önüne salındı, dana göbeği gibi büyüdü, boynu günden güne, boğanın boğazı gibi şişti. Gözleri parıldayan eski Cemal şimdi yok, o şimdi başka bir Cemal'e döndü. Şimdi o göbeğini önüne çıkarıp, elini arkaya tutup, boğum boğum olup giden omuzu boynunu geçecek oldu. Eline poşet kısıran çiftçiler uzaktan onun önüne başını eğerek selam veriyor, mehdiye okuyordu. Cemal ise isteksiz şekilde çiftçilerin selamına cevap veriyor, koltuğuna poşet kısırıp, boynunu eğip duran çiftçiye: “ona on cin mısır verilsin” ya da “bunun hastalığı ağırlaşmış, boğazından yemek geçmediği için, üç cin buğday verilsin diye dilekçe yazıyordu. Çiftçilerin hepsi bu insanperver başkana teşekkür edip dua ettiler. Önce gerisinde, sonra yanında yürüyerek, eğilmiş şekilde gidiyorlardı. Cemal bazen de: “hey... Pervasız biz senin haline elimizden geldiğince yardım ettik, sen de iş yap tembel olma. Geçende çift sürüp gittiğimde, bir yer çok sinirimi bozdu. Yerdeki toprak senin bu teklifine çok geliyor. Araştırdım, bunu sen yapmışsın. Bundan sonra öyle yapma, hadi git, işine bak, tüm insanlar çalışırken, senin burada dolaşman ayıp” diyordu. Çiftçi boynunu eğip, utanmış bir gülümsemeyle: “tamam sekreter, iyi yaptınız, biz hiçbir zaman sizi müdürün önünde yere baktırmayacağız” diyerek gidiyorlardı. Biraz önce biz onun resim çizdiğini görmüştük, şimdi onun ismi ve cismine layık memura has kıyafetini görürüz. Şimdi onun nasıl grup sekreteri olduğuna bir bakalım:

... öyle yapıp, Cemal resim çizip meşhur oldu. O bu işi ile kendi köyündeki çiftçilerin karnını doyurup, duasını aldıktan sonra onun köyü, onun parti birliği, ülke

boyunca, Mavcuşi resimlerini umumlaştırıp, üstünleştirip, yüksek derece yerlerin takdirini kazandı. Demek, o tüm başkanlık şerefini yükselten haysiyetli insana benzedi. İhbarat yerleri onun şanlı görevini övgü ile konuştu. Radyolar onun ismi durmadan tekrarlardı. Gazeteler onun her halindeki resimlerini bastı. Öyle yapınca, o bir ünlü, ulu şahsa döndü. Nahiye sekreteri bir defa sohbette onun resim kabiliyeti olmasından ziyade, siyasi cihette de çok şey bildiğini görünce şaşırıp kaldı. Şu faaliyette Cemal ona altı metre büyüklüğünde resminİ çizip kendisine hediye etti. Sekreter şuan kendisine gelip, Cemal’i öz grubunun sekreterliğine koydu. Başkanlık sekreteri bu Cemal’i yükseltmenin ilk aşama olduğunu, sonra derece derece yükselterek nahiyeye götüreceğini hakkında bir işaret verdi. Parti birliği başkanları kaç yüz kişilik toplantı yapıp Cemal’in Tuztepe gurubunun sekreteri olduğunu açıkladı. Tuztepe gurubu halkı şapkalarını göğşe atıp, kendilerini açlıktan kurtaran hasret kaldıkları bu insanın kendilerine başkan oluşunu tebrik etti. Ama biraz zaman geçer geçmez, bu yeni başkandan canları sıkıldı, sonra kızmaya başladılar, sonra da bu kızgınlık arttıkça arttı. Onlar bu başkanın hizmet edip, nahiye sekreterinin yerini almak niyetinin varlığını nerden bilsinler? Seher vaktinde yıldızlar kaybolmadan küçük gurubun uzun bakır borazanı, küçük grup başkanını işten kovup, boğuk sesle bağırarak mahalledeki acıkan köpeklerin sinirini bozup havlatmaya başlatıyorlar. Gurup başkanı köpeklere bakmadan, uzun değneğini eline alıp, ev ev dolaşp, insanları işe gitmeye zorluyordu. O zaman mahalle köpekleri sahibinin kendisine kahvaltılık vermeye fırsat vermeyen bu vahşi rakibinin arkasından belirli bir zamana kadar havlıyor, uluyordu. Onlar toplanarak hücum etse de, hiç biri koşup gidip gurup başkanına bir şey yapamaz, yapamayacaktı, çünkü onların karnı aç, gücünün yok olmasından başka, gurup başkanlığının dayağından korkuyordu. Gurup başkanı

köpeklerin kendisinin arkasından durmadan havlamasına aldırmayıp, rahatça yola devam ediyordu.

Çiftçiler Cemal'in sekreterinin yerli siyasetinin gücü ve ağır çalışma koşullarından yurdu bırakıp farklı taraflara kaçıyorlardı. Kim hasta olsa, oturacak kadar gücü olsa el arabası ile diğerini götürüp çift başında yatırıyordu. Hasta kişi çiftlikteki ağır iş manzarasını, kulaklarını düşürüp giden yaralı eşekleri, onun arkasından yavaşça yol yürüyüp giden zayıf, yorgun vücutları, tahta arabalarını sesleriyle sallanarak giden kadın, kızların ağır yürüyüşlerini görüp yatıyordu. Birkaç çiftçinin siniri bozulup gurup başkanının gözüne bakarsa, o an büyük gurup ofisine götürüp hapse alıyorlardı ve akşam olduğunda ışıklar söndürülünce herhangi bir çiftçiye çok dövüyorlardı. Böyle ağır kurallar yüzünden çiftçiler Cemal'den nefret etmişti. Onların Cemal'e olan nefreti içlerine yerleşmişti. Eskiden yüz yüze okunan methiyeler, şimdi sır olarak kalmıştı. Nefretle yurda karın tokluğuna götürdüğü işçilerin seccade üstünde kıldıkları dua şimdi "boynun kırılıp ölürsün inşallah diye" beddualara dönmüştü.

15

Yarım boğazlanmış dana gibi hırıldayarak uyuyan Cemal, yer altına gömülen mutsuz köpek yavrusu gibi ses çıkararak, gözünü ovarak yana döndü. O uykusunu bozan bozguncuya sinirinden ağzını büzdü, uykusunun şimdi bittiğini düşünüp yattığı yerden zorla kalktı. Onun ağır vücudun tahta yataktan seslenerek kalktı. Gurubun telefoncusu korkarak ona baktı. Cemal gözlerini okşayarak:

– Şimdi hangi vakit? – diye sordu horuldayan sesle.

– Şimdi öğlen oldu, –dedi telefoncu çocuk.

– Sen bu yerde ne iş yapıyorsun?

–Te... Telefona bakacağım, –korkusundan çok zor şekilde cevap verdi çocuk.

– He?... Cemal gözlerini kıpırdatıp evin içini gözden geçirdikten sonra, He...

Ben odada yatıp uyumuşum, evde uyuduğumu sanıyordum. Buraya ne zaman gelip uyudun? dedi.

– Sabaha karşı gelip uyudunuz.

– Beni kim getirdi buraya?

– Ben getirdim.

– Çok içmişim galiba, kustum mu?

– Evet.

– Isırmış galiba, felaket, içimdeki tüm şeyler yanacağım deyip duruyor?

–Gurup arabayla evlerine bırakıldı.

– Hepsi sarhoş olmuş mu?

– Evet

– Beni neden eve götürmediniz?

– Kendiniz burada uyuyacağım deyip durdunuz.

Çocuk havuza havlu götürdü. Cemal zorla yüzünü gözünü yıkadı, yüzünü silip, sessizce geri yerine oturdu.

– Yemek yiyecek misiniz? diye sordu çocuk. Cemal alnını okşayıp, başını salladı.

– Midem bulanıp duruyor. Canım soğuk bir şeyler istiyor... Doğru, bir tabak yoğurt bulsana. Yesem sarhoşluğum geçer galiba, dedi Cemal.

Tamam, çocuk çabukça kapının yanına geldi, tekrar arkasına gelip, sekreter, Humarhan ablam gelmiş, bir saatten beri bekliyor, diyecek sözü varmış.

Cemal'in kısılan gözleri birazcık açıldı:

– Hangi Humarhan, he ...O Hekim Çoruh'un karısı mı? Gelsin.

Çocuk gitti. Cemal'in yüzünden bir tebessüm peyda oldu. Humarhan edepli bir şekilde çekinerek geldi. Humarhan yirmi sekiz yaşında güzel, alımlı kadın idi. Simsiyah nurlu gözleri, nursuzlaşmış, esmer yüzü acı çekmiş gibi görünüyordu. İki tane uzun örülü saç belini aşyordu, başına giydiği şapka ile rengi atmış eski atlas elbisesi üzerinde güzel görünüyordu. O bu köydeki bayanların en güzeliydi. Yoksulluk yıllarında, onun şimdiki kocası Hekim Çoruh bu köydeki bin dört yüz kırk üç insanın geçimini kendi eline almıştı. Çiftçiler onun önünde poşetlerini kıstırıp, boyun eğip, yakıp yalvarmıştı. O elindeki kıymetli altın anahtardan faydalanıp, bu köyün çok güzel kızlarının namusunu birkaç kilo yemeğe ya da sarı mısıra değişip nefsinin kandırıyordu. O yıllarda kendi eşini üç çocuğu ile kovdu. Bu humar gözlü güzel kızı kendisine hatun yapmıştı. Ondan başka Cemal'in Fatması'da onun elinden kaçamayıp, en kıymetli şeyinden ayrılmıştı. Şu anda Cemal'in hekim Çoruh'u çiğneyip tükürmesi, soyup ağaca bağlayarak: “köyümüzün kızlarını yiyip doymayan nefsin bu mu?” diye can yerini ütülemek istedi ama Hekim Çoruh şimdi yoktu. Cemal gurubun sekreteri olup, onun elindeki altın anahtarını almıştı, nerde uzun ve ağır iş olsa, onu o yere göndermişti. Bununla o öcünü almak isteyen, kendisinin

kıymetli şeyini çalan hırsızı cezalandırmak istemişti. Şimdi Hekim Çoruh bu yerden dört yüz kilometre uzaklıktaki su ambarında çalışıyordu. O Cemal'in kendisinden öğreneceğini bilmiyordu. Çünkü onun nazarında Fatma'yı ayak altı ettiğini Cemal bilmiyordu. O, Cemal Pekin'de okuduğu zamanda olmuş bir olaydı, nasıl bilsin? Fakat bu işin yarı temiz bir tepe olan çeşit tepesini, büyük karanlık ambarın dört duvarından başka hiçbir in cin görmüyordu. Şimdi de on altıncı aya giren Fatma'nın çeşit tepesi üstünde renksiz yırtılıp giden zeytin renkli ip, eşrabını sıkıca ısıtırıp, sessiz çığlıklarla, tepinerek altındaki her şeyi dağıttığı çeşiti biliyordu. Kız yırtık poşetine tohumlarını alıp, yüzü sararmış, gözlerinden yağmur gibi yaş akmış halde, hekime yalvararak: "canım abi, bu işi kimseye söylemeyin" diye tohumu aldığı gibi sarsılarak çıkmıştı. Onun omzundaki tohum değil, onlara feda ettiği kendi mutluluğu idi. Fatma kendinin mutluluğunu tohumlarla değiştirip eski poşete katarak, omzuna atıp gitti. Bir kız için dünyada bundan büyük mutsuzluk olmaz. O çaresizlikten öyle yapmıştı. Hekim Çoruh bu köydeki birçok kızın yaşlı bayanların mutluluğunu kendi avucundaki büyük, karanlık tohum ambarında, tohum tepesi üstünde berbat etti. Bu mutsuzlukları in cin görmedi, fakat sadece dört duvar, sayısız tohumlar görmüştü. Şu mutsuz kızlar, mutsuz genç bayanlar bozulan saçlarını düzelterip, içinde yanan nefret duygusunu bastırıp: "canım Hekim abi, bu işi incin bilmesin" deyip yalvarmıştı. Hekim kimseye söylemedi, kızların kalbindeki namus da bu işi güya gök bin gece gözyaşı dökse, büyüyüp giden Teklimakan hiçbir ses, hiçbir hareketi içine sindirmiş gibi değildi. Bu kadınlar Teklimakan toprağının nimetinin de ağızlandığını, onun bağrındaki deryanın suları içtiğini, şu toprak ile nefesdaş olduğu için, güya Teklimakan başına gelen çok bela, kaza ve mutsuzlukları kendi kursağı içine sessiz bir şekilde solumuş gibi, ana toprağını süt ile sindirme huyu gibi sindirip sessizleşti. Kızlar kız adı ile erkeklerle evlendi. Bazısı onunla yüreği acı çeker şekilde çaresiz

mutlu oldu. Bazısı evlenip üç gün sonra, bir sofraya ekmek üstündeki havuç ile ailesine dönüp, mutsuzluk takdiri ile yaşadı ya da yaşamadı. Bu güzel kadınlar sükut içinde, göğsüne soğuk su serperek, çocuklarının ağzına meme verdi, karınları biraz rahatladı, maddi ten bu haram nimetten güç aldı. Ama onun iflas mühürü vicdanın en ince tarafına dokundu. Hekim Çoruh bu sessiz, ıssız, dumansız işten mutlu oldu. Kadınlar da razı oldu. Ama Fatma'nın bu işi kan yağmuru şeklinde ağlayarak Cemal'e söylediğini hiç aklına getirmedi. Ona göre, herhangi bir kadının kendine ihanetini helal sevgilisine söylememesi gerekirdi. Ama o şüphelendi, gönlü doydular. Cemal'in, onun böyle yaptığını ağzından çıkarması elbette mümkün değil ve onun böyle yaptığı için karakola atılması da, öldürülmesi de mümkün değildi. Sadece ağır iş gücü, üst üstüne zulüm verip canına kıymasıydı. İş yerinden her gün gelen hastalığının silah gibi kötü haberi Cemal'i bir hayal etti. Şu ağır iş yerinde ölen çok hayvan arasında Hekim Çoruh'un bir insana benzer hayvan şeklinde ölmesi doğaldı. Hekim Çoruh ölen at, deve, dananın yerine yeni at, deve, dana kullanıp, işini ilerletirdi. Kendi kullandığı hayvanlarında takdirinin de öncekiler gibi olduğunu Hekim Çoruh'un gönlü hissetti. Hiç olmazsa yarısı öyle oluyordu. Cemal, hekimin de onların arasında öyle ölmelisini ne kadar arzu ediyor ha! Bunları hekim aynı zamanda ambardaki tohumların hesabını bildiği gibi çok iyi biliyordu. O Cemal üstünden şikayet etsin mi? Cemal başkanlık, köy hatta rayon boyunca tanınan insandı, onu tanımayan başkan yoktu. Bu başkanlık olsa hatta şimdi aklına dolan çocuklarda Mavzudon'un resmi ile beraber Cemali de hatırlıyordu. Pekin'e şikayet etse, o yerde bu şanslının tanıdıkları arkadaşları varken değil mi? Böyle çalışsan sadece Hekim değil. Bu köydeki aşya toprağı salan erkeklerin hepsi çalışıyor muydu? Cemal Hekim'i köyün kızlarını bozduğu gibi ambarcılıktan kovdu. Ama şimdi kendisi ne oldu? Cemal Hekim Çoruh'tan kaç kat aşırıydı. Hekim Çoruh sadece karanlık tohum ambarı, tohum

tepesi üstünde öyle işler yapmıştı. Cemal olsa, mısırlık, pamukluk, bahçe, gölet boyu, hatta gurup ofisi, samanlıkta kendi istediğini yapabiliirdi. İnsanlar görse de görmemiş, duysa da duymamış gibi yürüyordu. Kimse ona durup dik şekilde bakamıyordu. Baksa onun üç hilesi şeytanın hilesinden çok idi. Güzel bayanların kocası uzakta çalıştığı için gelemiyorlardı, güzel bayanların evinden onun ayağı kesilmiyordu. Bir kaç kez evlenmeden önce hamile olanları iyi yumuşak yatılı misafirlerle “iyi niyette” birbirine karı koca yaptı. Hekim Çoruh yukarıdakileri yazıp hükümete neden şikayet etmiyor ki? Elbette eder. Ama araştırmacılar uzaktan “sıfatı nerde?” deyip gözlerini açıp geliyor. He, ispat nerde? Cemal’i kim yakaladı? Gören insanlar var mı? Var. Ama onlara sorsan korktuğundan “hayır, ben görmedim” diyecek... Çünkü “gördüm dese, tamam, onun altı yok, ayağı, eli yok, belanın kazayla karşılaştığı an. Kim kendisine bela yüklemeyi istiyor? Demek, bu yerde hakana Allah kendisi ceza vermese, benden ceza almak zor. Allaha emanet ettim. Geçici dünya, umursamadığım, gün senin başına gelir. Hekim hepsini Allaha bırakıp, Allah’ın takdirini değiştirmesine bıraktı. Eğer Hekim Çoruh Cemal’i başkanlıktan indirse sadece kendisi değil, tüm el yurt, anneler, kadınlar, çocuklar, kızlar, erler mutlu olan hekimi göğe atıp, onun alnından öperlerdi. Bu Cemal’in Allah cezasını versin, Allah belasını versin!

16

Humarhan’ın kötü kıyafeti onu daha da güzelleştirmişti. Cemal hekime ölçmeli tüfek ile onun can duvarından koparılan evine uzaktan bakıp durdu, ama onun böyle güzel genç kadınının varlığını hatırlamamıştı. Çift sürüp hizmet kontrolü ettiğinde bu bayanı eski yamalı kıyafet içinde çocuklarının terini silip durduğu yerde gördüğünde midesi bulandı çok dikkat edemedi. Yakında bu beş “beşte kefaletli” bir dul kadından Humarhan hakkında bir şeyler duymuştu. O Cemal’e güzellerin

haberini sır olarak gönderen “göz” idi. Çocukları hastalanan kadınlar onun önüne, çocuklarına “ateş götürmek” için geliyordu ve bu “göz” gözün içine bakıp kalıyordu. Bu “göz” ün göze görünmesi her hangi bir bayanda uzun sürmeyip Cemal’in gözüne yetişiyordu. Ama onu kimse bilmiyordu. Bu Humarhan daha yakında “göz” ile Cemal’in kulağına ulaşmıştı. Ama yakın zamandan soğuk iş gücünden insan yetiştiremeyince, Cemal’in o işe vakti yetmemişti. Şimdi o öz ayağı ile geldi. Bu da bir şans.

–He, Humarhan ne iş var?

– Biraz sıkıntım vardı, o yüzden... Korkusundan konuyu zor anlattı

Humarhan.

–He... sıkıntı? Kapıyı kapatın, dışarıda ne kadar ses var, –ameliyatta dışarı çok sesiz ve sakindi. Humarhan gidip kapıyı kapattı.

– Gözümü güneş ruhu çarpıp gitti, şu pencere perdesini çekin !...

Humarhan Cemal’in dediklerini yaptı.

– He, ne sıkıntısı? Cemal’in etli yüzüne biraz gülümseme geldi.

– Evde kömür ile gaz lambası yağı bitmiş. Biletimizi de kullanmıştık, dileyip de yapamadık, o yüzden sizden beş kap kibrit ile on ser yağ, dilekçe yazıp verir misiniz diye gelmiştim.

– He... beş kap kibrit şimdi üç aileye veriliyor. Tamam, iki kap kibrit ile on kilo gazyağı alıp gidin. Biterse biz oldukça yine, bir şeyler yaparız, he, yine nasıl sıkıntı var?

– Çocukların babası evde yok... Humarhan sözüne devam edemeyip

ağlamaya başladı. O güya tesadüf sevgiyle karşılaşmış gibi, kendisini bastıramadı.

“zamanında benim Fatmam’da senin kocan önünde o kadar çaresizlikle yalvarmıştı.

Şimdi sen...” Cemal Humarhan’ın bileğinden tutup yavaşça yanına oturttu.

Humarhan korktuğundan tit tir titremeye başladı.

– Korkmayın, ben sizin sıkıntınızı halledeceğim. Kendi zamanında hekim

Çoruh da eşimin sıkıntısını iyi halletmiş.

Cemal böyle deyip Humarhan’ın yaş akan yanağı yumuşak, dolgun kolları ile sildi.

Cemal Humarhan’a yağ, kibrit bulup verdi, aynen, Hekim Çoruh Fatma’ya tohum bulup vermesi gibi oldu. Cemal yine halledip verdi, yine halledip verdi.

Cemal bir akşamı iki metre siyah kumaş alıp Humarhan’ın evine geldi. Ufak çocuklar uyumuştı. Humarhan önceden Cemal’in iltifatını kazandığından,

huzursuzluk hissedip, için için ağlamak istedi. Sonraki günler alışıp gitti. Cefayı

öncekinden daha az çekti, düşündüklerinden kurtulmaya başladı. Cemal ona Hekimi

yakın zamanda iş yerinden geri getirmeye söz verdi. Cemal Humarhan’a humar olup

kalmıştı. Bugün akşam onun yakın zamanda başlanacak buğday öğütümünün ne

zaman başlayacağı tarihinin konuşulacağı toplantı yapılacaktı. Küçük gurup

başkanlığına erkek kadın, yaşlı–genç hepsi gurubun dana ahırını yanındaki büyük bir

eve toplanmalarını söyleyip, Humarhan’ın evine gelmişti. Cemal kumaş

Humarhan’a verdiğinde, o hoşluktan koşarak gelip Cemal’in boynuna sarıldı. Kumaş

bu yıllarda hukuku yüzü olan kişilerin giyecekleri en âli dereceli kişilerin kumaş

sayılıyordu. İki uzun uzadıya sarılıp yatıp, sonunda uyuya kaldı. Bu uyku onların

son şirin uykusu, onların başına gelecek belanın başlamasıydı, Cemal denen başkanın zulümlük devrini bitirmişti...

Küçük gurup başkanının kapıyı sert bit şekilde tepip bağırap çağırması, küfür edişi onları şaşırtıp, uyandırmıştı.

– Nasıl yüzü kalın kadınsın? Biraz önce toplantıya çağırdım, hala

gitmemişsin, tüm insanlar toplandı, bu toplantıyı sekreter Cemal açacak, bana şu insandan kötü söz mü duyurmak istiyorsun? Senin gibi söz dinlemeyen kalın kafalı hatunu önüme koyup, götüreceğim. Aç kapını!

Humarhan titreyip, ışık yakmak için kibriti eline almıştı, Cemal onu eline alıp, ışığı açmadan giyinip küçük gurup başkanı ile gitmesini emir verdi. Humarhan karanlıkta titreyip kıyafetlerini giyip gitti. Küçük gurup başkanı onu önüne alarak küfür ederek götürdü. O ışığı açmadan acele edip kıyafetlerini giydi, evden çıkıp mahalle duvarından arkaya atlayıp, zorlukla dışarı çıktı. Etraf karanlık, hava sıcaktı, beş parmağını bile zor hissediyordu. Cemal nefes nefese biraz oturdu. Tüm vücudu terleyip, cılık cılık su olmuştu. O yerde bir saat oturup biraz dem aldıktan sonra, kendisini bekleyen duran toplantıyı açmak için, uzakta paralayarak görünen ışığa bakıp yol aldı. Cemal her gün ki gibi ellerini adresine tutup, göbeğini çıkartarak, oturduğu eve geldiğinde, tüm millet alkış yapmaya başladı. Humarhan'ı ortaya çıkartıp, kızdığı anda küçük gurup başkanı alkış sesini duyup arkasını döndü. Evin içinde on beş tane mum yakılmıştı. Küçük gurup başkanı saygıyla el bağlayıp önüne eğildi, üç adım yürüyüp yerinde durdu. O sekretere bakıp, bulut gibi dalarak baktı. Biranda evin içini dolduran bağırap çağırma, gülme sesleri geldi. Onlar o kadar çok güldü ki bu, birkaç yıldan beri toplanan gülmeye benziyordu. Onlar çok güldüler, gülmekten oturdukları yerden düştüler, gülecek de güçleri kalmamıştı, hepsi ortada heykel gibi duran Cemal ile Humarhan'a bakıyorlardı. Çünkü ikisi birbirinin iş

pantolonunu değiştirip giymişti. Cemal Humarhan'ın kırmızı renkli pantolonunu, Humarhan'da Cemal'in siyah renkli pantolonunu giymişti. Cemal kendisini kaybetti. O kendisine gelip, eve kaçmak istedi, gülmeyi bırakan çiftçiler bir grup avcı yaban domuzuna atılmış gibi koşarak onu yere yıktılar. Sinirle, vicdan acısı çeken erkekler, zulüm altında kalan bayanlar, gençler, yaşlılar hepsi Cemal'i yere bastı, dövdü, tepti, hepsi öcünü almaya, acısını çıkarmaya çalışıp, kahır siniri ile gücü yettiğince dövdü. Yakında olmayanlar tükürdü, küfretti. Humarhan insanlar biraz sakinleştiğinde, evden kasırğa gibi koşup çıkıp gitti. Onu kimse görmedi, kimse ona dikkat etmedi, o tüm gücü ile koştu koştu, düştü, yine kalktı evine geldi. Çocuklar uyuyordu. O kalın ipi kapı önündeki yaşlı üçme meyve ağacına koydu, düşündü, gözlerinden yağmur gibi yaş dökölüp, büyük tan koynunda yatan Teklimakan'a baktı, iş yeri tarafına baktı. Kocasının büyük iş yerinde çalıştığıdermansız yüzü göründü. Yüzünü eli ile silip, arkasına döndü, çocukların uyuduğu evin yönüne baktı. Tatlı çocuklar uyuyordu, kısık nefeste hiçbir şeyden habersiz tatlı şekilde uyuyorlardı.

– Yavrularım... Siz namussuz annenizi görmeyin. O sizin anneniz olmaya layık değil. O bir namussuz, fahişe kadın, siz bana anne demeyin, benim gibi annenizin varlığını kimseye söylemeyin, yüzüne bile bakmayın, sizin saf yüzünüze kötülük gelmesin, tüm iflaslık benle bitsin. Beni toprağa gömmeyin, Teklimakan buğulanmasın. Vücudumu karga yiyip götsin... Rızılı olun can ciğerlerim... Humarhan kendini darağacına astı.

17

Feleğin Çemberi dönüyordu. Feleğin çemberi bu defa Cemal'i uğur tahtından düşürüp, ona kadın pantolonu giydirip, bir daha kalkamaz hale getirdi. Bu hal, can sıkıntısı içinde kalıp, yüreği, bağrı kanla dolan çiftçilerin gönlünü hoş ediyordu. Kişilerin gülmesi bir anda sinire döndü. Felek çemberi onların kül üstünde sönmeye

yaklaşan ateşlerini tekrardan alevlendirdi. Onlar Cemal'i sinir alevlerinden kurulan cehenneme mahkum ettiler. Cemal'in Humarhan'ı sır olarak küçük karısı yaptığını iş yerinde duyan Hekim Çoruh'nun içi acıdı, sanki içinden büyük çölde, sonsuza giden kumluk üstünde acı çekiyor gibiydi. Yantak dikenleri vücuduna battı. Gözyaşları kuma döküldü. O göğe, sonsuza giden kumluklara bakıp yüksek sesiyle bağırdı: “eh kadir Allah ben ne yapayım, bu derdimi kime gidip söyleyeyim?” Çölden kumdan yankısı geldi. Kendi sesim mi, yerin sesi mi, ya da tanrının göğün sesi mi, yüce ses geldi: “sabret, sen kötülük yaptığında, başkaları da senin gibi seslenmişti, bu misilleme dünyası. Sen dün başkalarını kendin gibi kan ağlatarak eline baktırarak, kul gibi çalıştırmıştın, şimdi sıra sana geldi.” Hekim bu sestən şaşırđı. Gözlerini büyükçe açıp, mağrip ve meşribe baktı. Bu ses nerden geldi? Hiçbir insan yok. Yerden mi geldi? Hayır, onun dili yok. Bu yerin dilini bu sonuna giden kumluk basmış, onu söyleyemez, nefes alamaz etmişti. O sonsuza kadar konuşamazdı. Hayır hayır, aslında dil konuşamıyor, dil konuşturuluyor. Sonsuza giden kumluk aslında yeşil bostanlık, duvarları hatta ki itlerin yalayınca altından olan güzel yeri idi. Sonra kum basıp berbat oldu. Tılsım oldu, dilini konuşamaz kıldı, gözüne kum koydu, kulağına kum dolup kaldı. Ama dili, yüreğı hiçbir şey yapamadı. Yüreğı kumu götürüyordu, ağır kum halsizleştirdi. Dili konuşuyordu, her bir nefesi boran çıkarıp, kumları şiddetle uçurup, kendi üstünü basan bu felaketi taşıyordu. Bu ses tam şu kum altındaki yerin dilinden çıkan ses, kalp sesi! Hekim Çoruh başını tutup, bağırip, ağladı, sonra kahkaha ile güldü, yerden hiçbir ses gelmedi. “Of... Komik takdir oldu. Ben sana kol verdim, senin emrine sunuldu, dediğini yaptın ve yapıyorsun. Bir har olanı aziz kılacağım, aziz olanı har kılmayacağım. Senin tuttuğun yolun oymuş, şimdi anladım, öyle yap, beni yine ne kadar har edeceksin?” Hekim kumluğa bakıp şarkı söylemek istedi. O soğucak iş yerinde meşhur olan işçiler şarkısını söyledi:

Soğucak amba,
Çevresi damba.
Memur varsa ekmek var,
Çiftçi olsa çalışma var.
Soğucak kumyer,
Çarpsa çarpsa bitmez.
Çalışan mısır ekmeği yer,

Hekim Çoruh'un şarkısı bitmeyince kulak perdesinde şu kötü haber işitildi. Humarhan'ın asıp kendisini öldürdüğünü ve Cemal'in tutuklandığı hakkında haber geldi. Hekim bu haberi duyduğunda göze görünmez kumluğa, sonsuza giden Teklimakan kumluğuna bakıp koştu. Yüksek kum tepesine koşarak çıktı. Sonra kum azalınca düştü. Yine kalkıp koştu. Deliler gibi, asabi şekilde gülüp, bağırıp çağırıp, sonsuz kumluk içine koştu. Onun can havli ile bağırıldığı sesini büyük kumluk suyu yutup gibi içine aldı. Kumlukta onun vücudu uzaktan devenin çışı büyüklüğünde, bir nokta gibi göründü. Büyük kumluk bu noktayı sonunda yuttu. İşçiler onun arkasından şaşırarak baktı. İnsanların bazıları yakalarını tutup, tövbe deyip gittiler, kulağım duymasın, gözüm görmesin diye sessizce gittiler. Yine bazıları Cemal'e beddua okuyup, hekime içleri üzüldüler.

Hekim Çoruh çöle çıkmıştı. O ölü mü, diri mi bunu bilmek zor. Belki diridir. Sonsuz kumluk onu sessizce kucağına aldı. Kendisini öldüren insan doğru cehenneme girecekti. Ama humarhan rahmetlik, bu dünyanın acılarından kurtulmak için kendisini öldürmüştü. O gerçekten cehenneme girmiş mi? Cehennemde yanıyor mu? O yerden nasıl kurtulacak? O yerden bu dünyaya tekrar geri gelenler olmadığı için, bunu Allah'tan başka kimse bilemeyecek. Hekimin çocuklarını onun kardeşleri bölmüştü. Bu çaresiz yetimler anne–babasından ayrılmak acısı yetmemiş gibi,

birbirlerinden de ayrılmışlardı. Onlar şimdi bir yorganda yatıp, birbiri ile oynayamıyordu fakat kirpi gibi yatıyorlardı. Aynı yaştaki arkadaşları çok yüksek sesle anne, baba, ağabey diye seslense, bunlar duvar yanında parmaklarını ısırıp, boynunu kısıp, gözleri yaş doluyordu. Annesini, babasını, abisini, erkek kardeşini, ablasını özlüyorlardı, eski gamsız günlerini hayal ediyorlardı.

18

Feleğin çemberi dönüp bizim Cemal'i yine bu yere dolan kamışlık mahalleye götürdü. Erkekler ona şaşırarak baktı. Ona şimdi eskisi gibi nefret ile bakmasalar da, aynı şeyi hissederek de bakmadılar. Onlar: “insan hayatı hep işle geçiyormuş, tüm iş ölene oldu” dediler. Cemal, on yılı hapis ve rejim hayatını bitirip yine hayata geri geldi. O baya değişmişti, saç, sakalına beyaz karışsa da eskisi gibi şişmandı. Gençliğindeki hareketli gözleri artık heyecansız bakıyordu. O kıyafeti iş için değiştirmek zorunda olan insana kesinlikle benzemiyordu. Doğru, o “hünerli erkek yere bakmaz” edasıyla binlerce cinayetçiler arasında ağır iş gücü ile değil kendi mesleği ile uğraştı. Resim çizdi, fotoğraf çekti, şimdiki zaman insanları resimsiz yaşayabilir mi? Cinayetçilerde onların güvenceleri de insan. Onlar da resim çizmeyi, fotoğraf çekmeyi, resim çizdirmeyi arzu ediyor. Adet olarak, gardiyanlar, müdürler, onların ukala kadın ve kızları, akraba, kardeşleri hepsi resime muhtaç. Cemal onlar için en sakın ressam. Cemal'de ağır işten kurtulduğu için mutlu oldu. O nasıl çizmek, nasıl fotoğraf çekmek emir edilirse öyle yapıyordu. Böyle yaparak on yılı eksiksiz ama çabasız geçirdi. O başkanın evinden, bu başkanın evine geçip, onların büyütülen resimlerini çizdi. Kocasının, eşinin, çocuğunun annesinin resimlerini büyük şekilde çizdi. Önceden çizdiği resim bitse ne yapacağım diye endişe ediyordu ama bu boş endişe oluyordu. Tıpkı müddeti biten cinayetçilerin azat edilip yine yenilerinin

gelmesine benziyordu. Bu yere memur, polisler de gelip gidiyorlardı. Eskisi gitse yenisi geliyordu. Resim çizmek, fotoğraf çekmek işi bitmiyordu.

Cemal hapis hayatını bitirip eve geldiğinde, eski felek tersine dönmüştü. Çiftçilere yerler kiraya verilip açlık, yoksulluk, muhtaçlığın yerine memur hayatı, tokluk almıştı. İnsanların yüzüne kan gelip, yüzleri nurlanmıştı. Onun çocukları büyümüştü, büyük kızı Aynigar lise okulunu bitirip, Darulmuallimlikde okumaya gitmişti. İkinci çocuğu Sultan lisede, üçüncü çocuğu ortaokulda okuyordu. Fatma'nın başına beyaz giren, yüzüne koruk düşen, zayıf yüzünü siyah noktalar basmıştı.

Cemal, şimdi çiftçilik işi değil, kazmayı bile tutamıyordu. O sekreter olduğu zamanında olsa, ya da hapiste yattığı zamanında olsun, kazma tutmadı. Kısacası, yirmi yıldan beri o ağır iş yapmadı. O yine de hizmet etmeyi, hukuk tutmayı umut ediyordu. Ama hukuk emel diyen yerden süpürülecek şey değildi. Çaresiz, o yine boşa durmaktansa bir şeyler yapmak istedi. O öğrencilik devrindeki fotoğraf makinesinin tozunu silip, köylerde gezip millete fotoğraf çekip para kazanmaya başladı. O yine muhabirlik yapmayı para kazanmanın iyi çaresi diye düşündü. Resime fotoğraf çekip çiftçilerden para kazanmaktan başka, zengin olan çiftler, açlığı, malları, ormanın yanında epey güldürüp bu şekilde fotoğraflarını çekip resimin altına: “üçüncü umumi toplantıdan sonra...” diye anlatmaya başlayarak, resmi haber yapıp Şincan'daki Uygurca, Çince gazetelere gönderdi. Öyle yapınca gazete, dergilerde onun adı çıkmaya başladı. İki üç parça resimli habere atmış yetmiş yen kalem parası geliyordu. Cemal'e yine şan hazinesi açıldı. Bir taraftan, cebi parayla dolmaya, yine bir taraftan, kötü adı silinip, göze görünmeye başladı. Kısa bir süre sonra, o köy başkanlarının nazarına alındı. Üniversitede okuyan, yazıcılık yeteneği yüksek, Çinceyi su gibi biliyordu. Çiftçilikle uğraşılan köyden böyle bir insanın çıkması kolay mı? ! Böyle insanın yeteneğini israf etmeyip, gücünden

faydalanmak gerek. Hükümette ihtisas sahibi katip köylü yok, bence onu katip yerine yollasak sonradan müdür olsa, sonra da resmileştirilsek olur.

Yeniden seçilen köylü halk hükümetinin genç başkanının bu cesur fikri Cemal’i mutluluktan sarhoş etmişti. Onun arzu ettiği böyle bir hizmet değil miydi? İşte, hükümet hizmeti olsa da yeterlidir. Onun bu arzusunu köyün yeni başkanı iyi anladı. He, şimdi yalama katip oldu. Yarın –öbür gün, yukardan emir gelse, devletin resmi müdürü, resmi katip oluyor. İnsanın ömrünün sonunda bu kadar uğur gelse yetmez mi? Resmi memurluk emrini eline geçirmek için, mutlaka tüm şeyleri çareleri yapmanız gerek. Niye olmasın, resmi müdür diyenin hemen ekmeği bütün, yediği eti kemiksiz oluyor. O yüzden o tüm çalışkanlığı ile köyün adetteki küçük aksakallılarından sekreterlerine kadar yorulmadan hizmet etti. Onların resmini çizdi, boyacılığını yaptı, evine misafir çağırdı, güzel sözler söyledi, övdü. Yalnız ağızda değil gazetede, dergilerde övdü. Yorulsa da yıkılsa da, o kadar kalkıp hizmet etse de onlarda iyi tesir bırakmaya çalıştı. Böyle çalışıp, ikiye geçti. Şimdi onun dış görüntüsü hapisten çıkan vakitteki Cemal’e hiç benzemiyordu. Herhangi katmandaki memurlara durmadan hizmet etmek neticesinde zayıflayan, beli eğilmekten yorulmuştu. Sekreter olmadan önceki hali gibi karnının içine çekilip, beline yapışmasına az kalmıştı, boyun etleri yok olup, zayıflayıp, iğde kökü gibi zayıflamıştı. Böyle olsa da, o hiç vazgeçmeyecekti. Yine de durmadan hareket etti, işte çalıştı, memurların kapısından ayrılmadı. O feleğin çemberinin duracağına inanıyordu. O uğur ona kucak açıp, devletin memuru olduktan sonra, dinlenmeyi, kendisine bakıp, kaybettiklerinin hepsini geri kazanmak istiyordu. O yüzden, o bu hükümet için canla başla çalıştı. Of of, yarın hükümetin, şu demir giyimim kime verileceğini belirleyen büyük gün. Cemal’in yaptığı şerefli hizmetlerden mutlaka onların yüzü kızaracak. Yedirdikleri boğazlarından geçecek değil mi !... Şimdi o bir

gece uyumadan, çizdiği resmini akşama kadar güneşte kurutup, öğlen namazı olduğunda koltuğuna kısararak köy başkanının evine doğru, yol aldı. Onun dede gibi beli bükülmüş, başı sallanarak gidiyordu. İnsanlar, siz Cemal'in önüne geçip onun yüzüne bakın! Onun neleri düşündüğünü yüzünden görmeye çalışın! Hey dünya! Ben sana yine kitap olayım: Bak insanlarına!

SONUÇ

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında dünyada meydana gelen değişimlerden ve Ceditçilik akımından dolayı Çağdaş Uygur edebiyatında başkaldırının, özgürlük için yapılan isyanların etkileri görülmeye başlar. Çağdaş Uygur edebiyatı bu durumların etkisi ile belirli zamanlarda ekonomik baskı, siyasi sansür görmüş ve gelişmesinde duraksamalar yaşamıştır. XIX. yüzyılda bütün bu sıkıntılara rağmen birçok şair ve yazarı bünyesinde barındırmayı başarmıştır. Bu dönemde meydana gelen eserler Uygur halkının tarihini, ekonomisini, yaşam şeklini ve kültürünü oluşturmaktadır. Mao döneminde sığ kalıplar içine sokulan Çağdaş Uygur edebiyatı, Mao'nun ölümü ile yeniden bir rahatlama yaşamıştır.

Çağdaş Uygur edebiyatının temsilcileri olarak kabul edilen Abdulhaluk Uygur, Lutfulla Mutallip, Zunun Kadiri Abdurrahim Ötkür, Armiya Nimşehit, Ahmet Ziyati, Abdülaziz Mehsun gibi yazar ve şairlerin izinde yürüyenler, bu dönemden sonra Uygur edebiyatının gelişmesini kaldığı yerden devam ettirmişlerdir. Rahatlamanın etkisi ile meydana gelen eserlerde konularda zamanla değişmeye başlamıştır. Siyasi baskının azalması ile şiirlerde vatan, millet konuları işlenmeye başlanmış, romanlarda ve hikâyelerde ünlü tarihi şahsiyetlerin yaşamları ele alınmaya başlanmıştır

Halkların özgürlük mücadelesi tarihin tüm aşamalarında sürdürülmüştür. Çin'de yaşayan Uygurlar çağdaş dünyamızda milli özgürlük mücadelesi veren halkların öncülerindedir. Çağdaş Uygur edebiyatı yazarı Ethem Ömer'in öykülerinde, doğal olarak Uygurların milli kurtuluş mücadeleleri temel konu olarak ele alınmıştır. Türk edebiyatında Yakup Kadri, Halit Karay, Halide Edip, gibi

yazarlardan esinlenen Ehem Ömer, öykülerinde açık ve gizli şekilde özgürlük için mücadele eden karakterleri övmekte, okuyucularını onları örnek almaya davet etmektedir.

Bu nedenle de Ehem Ömer'in öyküleri incelenmeye değer sayılmalı ve bu tip eserlerin amaçları sorgulanırken araçları göz ardı edilmemelidir. Bazı eleştirmenlerin siyasal içerikli öyküler sandıkları hikâyeler, doğal olarak siyasal tartışmaların konusu olmuştur. Hikâyelerin bu boyutunun önemini inkâr etmemekle birlikte, bu çalışma, öykülerin edebi değerini araştırmak üzere öykü metinlerindeki kurgusal yankılanmalarına odaklanmıştır. Ayrıca, bu çalışma ile onun on altı hikâyesini Türkiye Türkçesine kazandırırken, Türk edebiyatının belirli ölçütlerine göre incelenen hikâyeler ile Çağdaş Uygur edebiyatında hikâyeciliğin kat ettiği yol gösterilmiştir.

Ethem Ömer'in öykülerinde biçimini oluştururken karşımıza çıkan en sık durum sözcüklerle resim çizmesine anlatma çabası ilgi çekmektedir. Ömer'in bu tutumunda elbette eserinin portre türünü örneklemesi, portresini çizdiği kişilerin ayrıntılı ruhsal ve fiziksel betimlemelerini yapmasının önemi büyüktür. Hatta bazen, kişiyi, durumu, olayı da tiyatro sahnelercesine görsel, işitsel kılmaya çalışarak, okurun birçok duyusuna seslenmiş, ona üst boyutta çağrışımlar yapmasını sağlamıştır diyebiliriz.

Ehem Ömer'in böyle anlatım özellikleri kurmaca eserlerinde, özellikle öykülerinde karşımıza çıkmaktadır. Ethem Ömer'in okuyucunun işitme duyusuna seslenerek oluşturduğu biçimine örnek olarak "Dünya İnsanlarına Bak" öyküsündeki Humarhan karakteri, Cemal tiplmesi verilebilir. Ömer, "Gecenin Gözü" öyküsünde betimlediği gerçek aydın Bilkız, ne yapmak istediğini de açıkça ifade eder: Acizleşen ruh, bozulan milli ahlâk, kendi ülkümüzü güçsüz gibi tanımamız

hakkında makale yazıp, kitap yazıp insanların ruhunu uyandırarak, onu büyötmek. Bunu yapmak da bu devirde benim ilk emelim, ben bunu yapacağım” (Ömer, DS. 76).

Ehtem Ömer’in hikâyelerinde mesaj verme amacı güttüğü söylenebilir. Geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarma ve buradan çıkan sonuçlarla geleceğe ışık tutmak istemektedir. Türk dünyasını ve özellikle Çin’e karşı benliklerini koruma mücadelesini sürdüren Uygur halkını milli uyanışa ve direnişe davet ve teşvik etmektedir. Ruhsal bunalım içinde olan Uygur halkının bu yönüne eserlerinde özellikle dikkate çeker.

Hikâyelerinde kimlik çatışması içinde olan kahramanlarına doğru yolu genellikle doğa ile arınarak ve dini duygularına yönelip onları Tanrıya yönelterek bulmalarını sağlar. Ömer’in eserlerinde kadın karakterler dikkat çeker. Kadın onun eserlerinde tüm doğasıyla var olur. Kimi zaman bir anne, kimi zaman idealist bir öğretmen, kimi zaman da kendisini ailesine adayan vefakâr eş konumundadır kadın. Ehtem Ömer toplum üzerinde bilgisel, ahlâksal, politik, dinsel etkisi görmezden gelinemeyecek Çağdaş Dönem Uygur edebiyatı yazarlarından birisidir. Bugün halen Çin Yazarlar ilmi Cemiyeti ve Şincan yazarlar cemiyetinin üyesidir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları. 5. baskı, 2007.
- . “Milli Edebiyat Dönemi (1911-1923)”. *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 3, Ed: Talât Sait Halman ve diğer. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Ay, Özgür. “Abdürrahim Ötkür’ün “İz” Romanı (İnceleme- Metin- Aktarma-Dizin)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Şubat 2007: 32.
- Baran, Lokman. “Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi”. *Bilgi Dergisi* 42 (Yaz 2007): 191- 211.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları. 5.baskı.
- Grenard, M.F.“Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarihi”. *Ülkü Dergisi* 74. (Nisan 1939): C. 13, s. 145-155.
- İnayet, Alimcan. “Divanü Lûğat-it-Türk’te Geçen “Çin” ve “Maçin” Adı Üzerine” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Sayı 2/4 (Sonbahar 2007)s. 1175.
- .“Çağdaş Uygur Edebiyatında Bir Hikâye: Çenıkış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 9, sayı 2, 2009. 73-117.
- İnternet. 13 Temmuz 2013.
- trakus.org/kods_bird/uye/?fsx=2fsdl17@d&tur=Tepeli%20toygar
- Karatay, Osman. *Tarih-i Reşidi / Geride Bıraktıklarımızın Hikâyesi Mirza Haydar Duğlat*. Selenge Yayınları. 2006.
- Komisyon. *Türk Dünyası Edebiyatları*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

Mutallip, Lütfulla. *Lütfulla Mutallip Eserleri*. Şincan Halk Neşriyatı

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları, İstanbul:1994.

306-10.

Necipoviç Necip, Emir. *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Çev. İklil Kurban. Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995. 420

Öger, Adem. “Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)”.
Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Doktora Tezi.

2008. s. 200- 201.

Öger, Adem. Yılmaz, Kadri. “Uygur Sahasında Yetişmiş Bir Divan Şairi”. *NEÜ*

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (2011) 39/50.

Öger, Adem. “Uygur Türkleri Arasında Satuk Buğra Han”. *Prof. Dr. Fikret Türkmen*

Kitabı Ege Üniversitesi Basımevi. İzmir: Haziran 2012. s. 589-611.

Öger, Adem. “19. yüzyılda Yaşamış Bir Uygur Halk Kahramanı ve Şairi: Sadir

Palvan”. *Karadeniz Dergisi*, S. 13. 1 Nisan 2012.

Ömer, Ehtem. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008.

———. “Boran”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı,

2008. 189-193.

———. “Çırağ”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı,

2008. 217-20.

———. “Déliğullugtiki Söyğü ”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk

Neşriyatı, 2008. 127-29.

———. “Diriliş”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı,

2008. 200-07.

- . “Gırtag Sogga”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 142-45.
- . “Kara Cangal”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 130-35.
- . “Keçinin Közi”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 66-87.
- . “Kız Ketidu”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 146-157.
- . “Kona Kalpaknin Sayısı”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 221- 24.
- . “Kona Pahta”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 164-188.
- . “Men Yaşığan Dünya”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 136-141.
- . “Samavi Çembirek”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008.124-26.
- . “Şerik”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 239-41.
- . “Torğay”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 194-99.
- . “Urumçi'nin Arka Koçisi”. *Déliğullugtiki Söyğü (Hekayeler)*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 158-63.
- . “Zemin Kara Ademliringe”. *Ah, Rehimsiz Derya*. Şincan: Şincan Halk Neşriyatı, 2008. 107-67.
- . *Ah, Rehimsiz Derya*. Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1986.

- . *Kıyamette Kalkan Sehra*. Şincan: Yaşlar Neşriyatı, 1989.
- . *Tunci Ahtam*. Şincan Halk Neşriyatı, 1992.
- . *Söyğü Gedri*. Şincan: Milletler Neşriyatı. 1994.
- . *Yirag Gırlardin Ana Yerge Salam*. Şincan: Milletler Neşriyatı, 1994.
- Ross, E. Denison. *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, Çev. Emine Gürsoy Naskali. Ankara: TDK Yayınları: 605, 1994. s. 73.
- Tuğ, Kadir. “Doğu Türkistan’da Hocalar Dönemi”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Bişkek: Kırgızistan Türkiye- Manas Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, 2004.
- Uygur Edebiyatı Tarihi*. 3. Cilt. Pekin: Milletler Neşriyatı. 2006.
- Uygur Tilinin İzahli Lüğiti*. Şincan Halk Neşriyatı. 1999.
- Uzunkaya Uğur. “Necati Cumalı’nın *Susuz Yaz* Adlı Tiyatro Eserine Ekoeleştirel Bir Bakış”. İnternet. 23 Temmuz 2013. <<http://sakaryaedebiyat.com/?p=236>>
- Veli Rabigül. “Ehtem Ömer İcadiyeti Toğrisida Mehsus Tetgigati”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şincan: Şincan Üniversitesi, 2008.
- Yeşilyurt, Şamil. “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Yapı ve Tema”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2011.
- Yivli, Oktay. *Alev Alatlı’nın Romancılığı*. MEB. Yayınları, Ankara 2013.
- Yıldırım, Kürşat. “Doğu Türkistan ve İlk Sakinleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 12/ 1 (Yaz 2012): 419- 40.

EKLER

EK 1.

Ehrem Ömer öğrencileri ve arkadaşları ile (Orta sıradan şapkalı kişi).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, SOYADI: Hamide GÜLER

Doğum Tarihi ve Yeri: 14/07/1986 Konya

Eğitim Durumu:

Derece: 85

Kurum

Mezuniyet Yılı:

[Yüksek Lisans]: Nevşehir Üniversitesi

2013

[Lisans]: Kafkas Üniversitesi

2010

[Lise]: Selçuklu Atatürk Lisesi / Konya

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

- 1."Sezai Karakoç'ta Çocukluğa Kaçış Temi", Sezai Karakoç Sempozyumu, 12-14.04.2012, Diyarbakır.
2. Kitap Tanıtımı: *Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları 1*. (Editör: Yrd. Doç. Dr. Adem Öger), *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1*(2011) 268-270.
3. "Çağdaş Türk Şiirinde İnvorsiv Cümleler." 1. Uluslararası Türkçe Eğitimi Öğrenci Kongresi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 29 Eylül-01Ekim 2011.
4. "Nevzat Bilgiç'in Memleketime Şiirler Kitabında Tarsus ve Yöresinin Betimleme Yöntemleri". 2. Tarsus Kent Sempozyumu, Mersin,15-17 Kasım 2012.
5. "Kültürlerarası İletişim Bağlamında Dil Kaynaklı İletişim. Engelleri ve Empati: III." Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu, Kırgızistan- Bişkek, 19-20 Mayıs, 2009.

6. “Azerbaycan Edebiyatında V. Kafkasya İslam Ordusunun Yansıtılması.”

Uluslararası sempozyum, 14-18 Eylül, Bakü, 2008.

E-Posta Adresi:hamideguler6@gmail.com